THOMAS MORE

UTOPIA

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİRENLER:
SABAHATTİN EYÜBOĞLU - VEDAT GÜNYOL - MİNA URGAN
(MİNA URGAN'IN İNCELEMESİYLE)

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

THOMAS MORE

UTOPIA

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİRENLER:

SABAHATTİN EYÜBOĞLU, VEDAT GÜNYOL, MİNA URGAN

(Mina Urgan'ın İncelemesiyle)

THOMAS MORE
UTOPIA
özgün adı: UTOPIA
görsel yönetmen: BİROL BAYRAM
düzelti: ALİ ALKAN İNAL
grafik tasarım uygulama: TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, no: 144/4 beyoğlu 34430 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Genel Yayın: 424

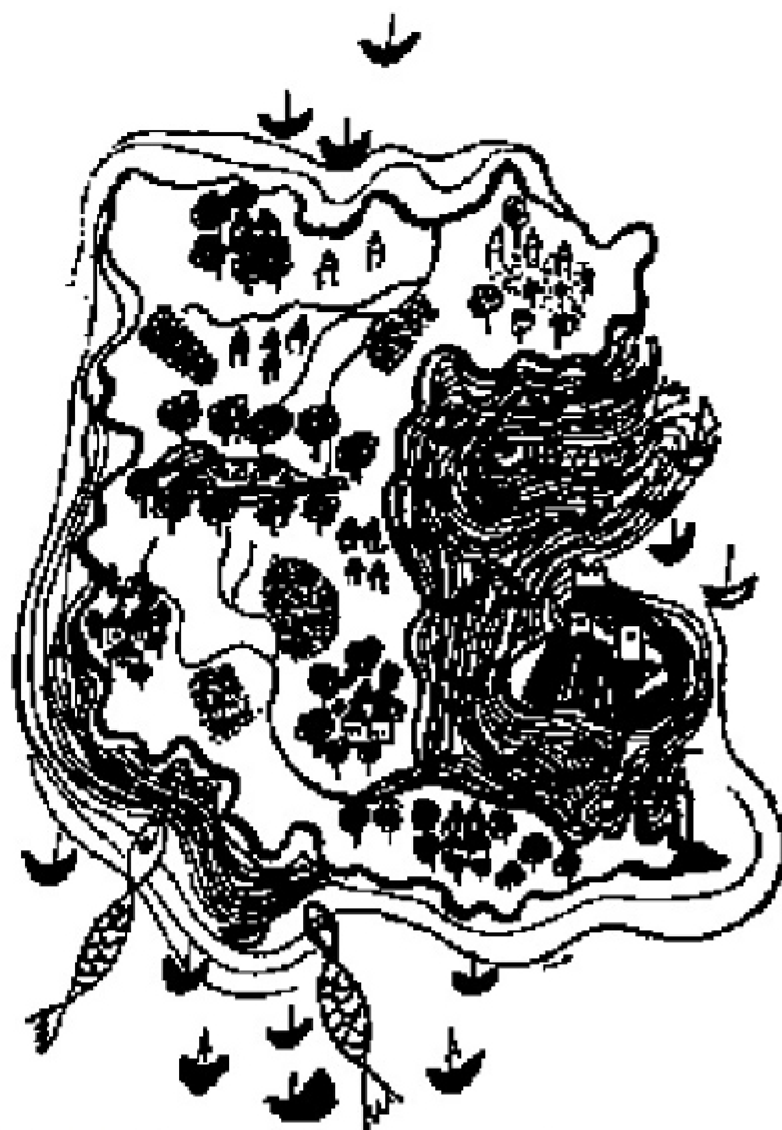
Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

UTOPIA

I. Bölüm

Eşine az rastlanır üstün zekâsıyla tanınmış, yenilmez İngiltere Kralı Sekizinci Henry ile değerli Kastilya Prensi birkaç yıl önce ciddi şekilde bozuşmuşlardı. Bu işi görüşmek ve düzeltmek üzere o tarihte sözcü olarak Felemenk'e gitmiştim. Yanımda iş ve yol arkadaşı olarak eşsiz insan Cuthbert Tunstall vardı. Kral o sırada kendisine, herkesin alkışları arasında, Canterbury başpiskoposluğunu vermişti. Burada onun övgüsünü yapmaya kalkmayacağım. Dostluğumun bir dalkavukluk sayılması korkusuyla değil, övgülerimin onun bilginliğine ve erdemine erişemeyeceği düşüncesiyle. Kendisi öyle parlak bir ün kazanmış bulunuyor ki onu övmek, atasözünün dediği gibi, güneşi fenerle göstermeğe benzer.

Görüşmelerin yapılacağı Bruges şehrinde Prens Charles'ın gönderdiği birbirinden seçkin sözcüleri bulduk. Bruges valisi bu heyetin başındaydı. Mont-Cassel hâkimi George Thamasia ise aynı heyetin dili ve yüreğiydi. Konuşma ustalığı, sanatından çok, doğuşundan gelen bu adam devlet işlerinde en bilgin danışmanlardan biri sayılıyordu. Kişisel yetisine eklenen görmüş geçirmişliği, onun çok usta bir diplomat olmasını sağlamıştı.

Kongrenin ilk iki oturumunda birçok konu üstünde anlaşmaya varılamadı. Bunun üzerine İspanyol sözcüleri Prens'in ne diyeceğini öğrenmek için Brüksel'e gittiler. Ben de bu arada Anvers'e gitmek fırsatını buldum.

Anvers'te pek çok insanla tanıştım, ama bağlandığım en hoş insan Anversli Peter Giles oldu. Yurttaşları arasında çok saygın bir yeri olan bu dürüst genç, kültürü ve ahlakıyla daha da büyük saygıya layıktır. Bilgisi ne kadar derinse, huyu da o kadar iyi. Yüreği herkese açık; ama dostlarına o kadar candan, o kadar vefalı bir sevgiyle bağlıdır ki,

kendisine dostluğun pürüzsüz bir örneği dense yeridir. Alçakgönüllü, gösterişsiz, sade ve ölçülü bir insan. Nükteli konuşmasını bilir ve şakası hiç kabalığa kaçmaz. Uzatmayalım, bu gençle öyle hoş, öyle tatlı bir ahbaplık kurduk ki; beni yurdumdan, evimden, karımdan ve çocuklarımdan dört ayı aşkın bir zaman ayıran gurbet pek acı gelmedi bana.

Bir gün Notre-Dame'a gitmiştim. Halkın gözdesi olan bu kilise bizim en güzel mimarlık şaheserlerimizden biridir. İbadetten sonra otele dönerken birden Peter Giles'le karşılaştım. Yaşlıca bir yabancıyla konuşuyordu. Güneşten yanmış teni, uzun sakalı, üstünden düşecek gibi duran yeleği, hali tavrıyla bu yabancı bir gemi kaptanına benziyordu.

Peter beni görür görmez, bir cevap vermeğe hazırlanan yabancıdan bir an uzaklaştı, yanıma sokulup beni selamladıktan sonra:

"Bu adamı görüyor musunuz?" dedi, "Onu doğruca size getirmek üzereydim."

"Dostum," dedim, "sizinle geldikten sonra kim olsa sevinirdim."

"Tanısanız," dedi Peter, "yalnız gelmesini de isterdiniz. Bilinmez ülkeler ve insanlar üstüne size ondan daha etraflı, daha ilginç bilgiler verebilecek birini bulamazsınız dünyada. Böyle şeylere ne kadar meraklı olduğunuzu bilirim."

"Yanılmamışım," dedim, "ilk bakışta bir kaptana benzetmiştim kendisini."

"Yine de yanılmışsınız. Gemiyle gezmesine gezmiş, ama Palinurus gibi değil, Odysseus gibi, daha doğrusu Platon gibi. Dinleyin bakın nasıl:

Raphael Hythloday, bu adı ilk alan ailenin oğlu, oldukça iyi Latince ve çok iyi Yunanca bilir. Kendini sadece felsefeye verdiği için Atina'nın dilini Roma'nın dilinden daha yararlı görmüş, önemli konularda olsa olsa yalnız Seneca ya da Cicero'dan cümleler söyler. Memleketi Portekiz'miş. Gençliğinde varını yoğunu kardeşlerine bırakmış ve dünyayı dolaşma sevdasıyla yanıp tutuşarak, Amerigo Vespucci ile kader birliği etmiş. Bu büyük denizcinin şimdi her yerde anlatılan dört yolculuğunun son üçünde bir an yanından ayrılmamış. Ama Avrupa'ya onunla dönmemiş. Amerigo, onun yalvarıp yakarması üzerine, yirmi dört adamıyla birlikte Yeni Kastilya'da kalmasına izin vermiş. Böylece kendi isteğiyle kalmış o kıyılarda. Çünkü bu adamda gurbette ölmek korkusu falan yok. Bir mezarda çürümek şerefine de pek düşkün değil. Sık sık şu sözü tekrarlar: 'Mezarsız ölünün kefeni göklerdir; her yerde Tanrı'ya giden bir yol vardır.' Bu serüvenci yaradılışıyla bir yerde ölüp kalmamış olması büyük bir talih doğrusu. Her neyse, Vespucci gittikten sonra beş Kastilyalıyla birçok ülke dolaşmış. Bir mucize olarak Taprobana kıyılarına düşmüş, oradan Calicut'a ulaşmış nasılsa ve Portekiz gemilerine rastlayıp görmekten umudunu kestiği memleketine dönmüş."

Peter bunları anlatınca, bana böyle yaman bir insanı tanıtmak istemesinden ötürü kendisine teşekkür ettim. Sonra Raphael'e yaklaşıp ilk görüşmenin gerektirdiği sözleri ettim ve onu Giles'le birlikte kaldığım yere götürdüm. Orada bahçeye çıkıp bir çayırda oturduk ve konuşma başladı.

Raphael önce, Vespucci gittikten sonra nasıl arkadaşlarıyla birlikte yerlilerin dostluğunu kazandıklarını, tatlılıkla nasıl anlaşıp bir arada güzel güzel yaşadıklarını anlattı. Memleketinin ve kendisinin adını unuttuğum bir prens onları çok sevmiş ve korumuş. Onun sayesinde yolları boyunca kayıklar, arabalar bulmuşlar. Sadık bir rehber prensin

emriyle hep yanlarında kalmış, onları öteki prenslere tanıtmış.

Günlerce yolculuk ettikten sonra köylere, kasabalara, oldukça iyi düzenli şehirlere varmışlar, birçok ustalar, güçlü devletler görmüşler.

Ekvatorda, güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar boydan boya ve oldum olası ateşten bir gök altında yanan ıssız ovalar varmış. Orada her gördükleri şey dehşete düşürüyormuş onları. Başıboş topraklarda tek yaşayanlar en vahşi hayvanlar, en korkunç sürüngenler ve o hayvanlardan da vahşi insanlarmış yalnız. Ekvatordan uzaklaşınca tabiat yumuşuyormuş biraz. Sıcak daha az bunaltıcı, toprak daha yeşil ve güler yüzlü, hayvanlar belasızmış. Daha ötelerde ise karadan ve denizden ticaret yolları olan şehirlere, kasabalara rastlamışlar. Bunların uzak ülkelerle de alışverişleri varmış.

Bütün bu keşifler Raphael'le arkadaşlarını coşturdukça coşturmuş. Yolculuk heveslerini süsleyen bir şey de, her kalkan gemiye, nereye giderse gitsin, hiç zorluk çıkarılmadan alınmaları olmuş.

İlk rastladıkları gemilerin dipleri düz, yelkenleri hasırdan, papirüs yapraklarından ya da deridenmiş. Daha sonra uçları sivri ve kenevir yelkenli tekneler görmüşler. Sonunda tıpatıp bizimkilere benzer gemilere de binmişler. Bunların kaptanları gökleri ve denizi oldukça iyi bilen, usta denizcilermiş, ama pusuladan hiç haberleri yokmuş. Bizim Kastilyalılar onlara ucu mıknatıslı iğneyi gösterince adamcağızlar şaşkına dönmüşler, bu iyiliği nasıl karşılayacaklarını bilememişler. Zavallılar denize hep korka korka çıkarlarmış ve yalnız yazın engine açılmaya yürekleri varırmış. Şimdiyse artık, pusula elde, rüzgârlara kafa tutar olmuşlar. Kış gezilerinde güvenleri artınca tehlike de artmış. Çünkü bu güzel buluş onları belalardan kurtaracak yerde,

ölçüsüzlük yüzünden daha da büyük belaların kucağına atabilirdi.

Raphael'in dünyayı dolaşırken gördüklerini burada anlatmam çok uzun sürer. Zaten bu kitabın amacı da o değil. Belki başka bir kitapta bu işi ele alırım ve Raphael'in gördüğü uygar ulusların törelerini, akıllıca toplum düzenlerini etraflıca anlatırım.

Bu konular üstüne onu sorulara boğuyorduk, o da merakımızı gidermeye can atıyordu. Artık yeniliğini yitiren o devleri, ejderhaları sormuyorduk ona. Çünkü Skyllalar, Seleneler, sürüyle insan yiyen Laistrygonlar, daha bilmem hangi canavarlar her yerde bulunabilir. Kolay kolay bulunmayan şey, doğrulukla, akıllıca düzenlenmiş bir toplumdur.

Doğrusunu isterseniz, Raphael bu yeni uluslarda bizimkiler kadar kötü düzenler, kurumlar görmüş; ama ihtiyar Avrupa'nın şehirlerini, uluslarını, krallıklarını uyarabilecek, yeniden yaşatabilecek birçok yasaya da rastlamış. Bütün bunlar, dediğim gibi bir başka kitabın konusu olacak. Burada yalnız Raphael'in Utopia halkı ve devleti üstüne anlattıklarıyla yetineceğim. Önce konuşmamızın nasıl bu mutlu ada üstüne geldiğini söylemeliyim okuyucuya.

Raphael anlattıklarına derin düşünceler de katıyordu. Türlü devlet biçimlerini açıklarken, her birinde neyin doğru neyin eğri, neyin iyi neyin kötü olduğunu şaşırtıcı bir kesinlikle çözümlüyordu. Bunca ulusun yasalarından, törelerinden bu kadar bilgince söz ettiğini duyunca insan Raphael'in görüp geçtiği her yerde bütün bir ömür geçirdiğini sanabilirdi. Peter hayranlığını saklayamadı:

"Doğrusu, sevgili Raphael," dedi, "niçin bir kral yanına girmediğinize şaşıyorum. Hangisine başvursanız sizden hoşlanır ve yararlanır. Boş zamanlarında bütün bu bildiklerinizi seve seve dinler; değişik memleket ve insan

örneklerinden değerli dersler alırdı. Üstelik siz de hem kendinize, hem de ailenize, dostlarınıza parlak bir durum sağlardınız."

"Ailemden yana pek kaygım yok," dedi Raphael, "onlara karşı ödevimi yaptım sanıyorum. Herkes varını yoğunu ihtiyarlığında, ölüm döşeğinde, elleri zaten hiçbir şey tutamaz olunca başkalarına bırakır. Bense genç ve sapasağlamken her şeyimi yakınlarıma verdim. Bana bencil demeye dilleri varmaz herhalde; daha fazla para kazanmak için benim bir krala kölelik etmemi isteyemezler."

"Yanlış anlamayın," dedi Peter; "ben sizin kral yanına uşak olarak değil, bakan olarak girmenizi söylemek istedim."

"Krallar, dostum, ikisini pek ayırmazlar birbirinden. Bakanı da kendilerine hizmet eden bir adam diye görürler."

"Bakan ya da başka şey," dedi Peter; "benim istediğim sizin halka, insanlara daha yararlı olmanız ve kendiniz için daha mutlu bir hayat sağlamanız."

"Daha mutlu mu dediniz? Duygularıma, tabiatıma aykırı bir durumda nasıl mutlu olabilirim? Ben şimdi özgür bir insanım, dilediğim gibi yaşıyorum. Zengin saraylıların kaçı aynı şeyi söyleyebilir? Hem kralların gözüne girmek isteyen o kadar çok insan var ki. Ben ve benim yaradılışımda üç dört kişi saraya girmezsek, kral eksikliğimizi hissetmez, merak etmeyin."

O zaman ben söze karıştım:

"Siz paraya, devlet koltuğuna düşkün değilsiniz, orası belli. Bana da sorarsanız, sizin gibi bir insana, bir imparatorluğun başındaki insanlardan daha fazla saygı duyarım. Ama bana öyle geliyor ki, sizin kadar büyük yürekli, olgun düşünceli bir adam rahatlığı pahasına da olsa zekâsını kamu işlerinde kullanmalıdır. Bunu en verimli olarak yapmanın yolu da

büyük bir kralın danışmanları arasına girmektir. Çünkü siz nasıl olsa şerefinize ve doğruluğa aykırı tek söz edemezsiniz. Bildiğiniz gibi kral öyle bir kaynaktır ki; iyilik de, kötülük de oradan sel gibi akar halkın üstüne. Devlet işlerine alışkın olmasanız dahi bunca bilginiz ve zekânızla en cahil bir krala bile çok yararlı bir bakan olabilirsiniz."

"İki yönden aldanıyorsunuz, dostum Morus," dedi Raphael; "hem iş, hem de kişi yönünden. Bende gördüğünüz üstünlükten çok uzağım. Ama yüz kez daha üstün de olsam, benim rahatımı kaçırmamın devlet işlerine bir yararı olmaz. İlkin şundan ötürü: Krallar yalnız savaşı düşünürler, bense bu sanatları ne anlarım, ne de anlamak isterim. Yalnız barışa yararlı sanatlar kralların pek umurunda değildir. İş yeni ülkeler kazanmaya geldi mi, bütün yollar iyidir onlar için: Din, iman, akıl dinlemezler; ne günaha girmekten çekinirler, ne kan dökmekten. Buna karşılık kazandıkları memleketlerin halkını iyi yönetmekle pek uğraşmazlar.

Kralların danıştığı insanlara gelince: Bunların bir kısmı ağızlarını açmaz, çünkü söyleyecek sözleri yoktur, kendileri akıl danışmak durumundadır. Bir kısmınınsa akılları erer, işe yarayacaklarını da bilirler; ama her zaman gözde olan yetkilinin düşüncesini paylaşırlar, ortaya attığı budalalıkları alkışlarlar. Bütün bu aşağılık asalakların tek kaygısı, yüz karası bir dalkavuklukla, kralın tuttuğu adamın desteğini kazanmaktır. Bir diğer kısmı da kendilerini beğenmiş kişilerdir, yalnız kendi düşüncelerine değer verir, kimseyi dinlemezler. Bunda da şaşılacak bir şey yok, çünkü doğa herkese kendi yarattığını sevip okşama içgüdüsünü verir: Karga da, maymun da kendi yavrularına gülümser yalnız.

Yükselme tutkusunun, para kaygısının ya da kendini beğenmişliğin ağır bastığı bu danışma kurullarında yapılan nedir? Biri çıkar da geçmiş zamanlardan ya da yabancı ülkelerden örnek getirip yeni bir düşünce ileri sürecek olursa, bütün dinleyenlerin akılları başlarından gider;

hepsini, hele kendisini beğenmişleri bir telaştır alır, akıllılık ünlerini yitirmekten, budala sayılmaktan korkarlar. Kafalarını eşeleye eşeleye bu düşünceleri çürütecek kanıtlar ararlar, bellekleri bu çürütmeyi beceremedi mi, şu beylik lafın ardına sığınırlar: 'Bizim babalarımız böyle demiş, böyle yapmışlar. Keşke biz de babalarımız kadar akıllı olabilsek.' Böyle der ve büyük bir kehanet yumurtlamış gibi böbürlenerek yerlerine otururlar. Onlara bakacak olursanız, atalarından daha akıllı bir adam çıktı mı, insanlık batar.

Bununla beraber atalarımızdan kalan en güzel kurumları yaşatmakta, geliştirmekte hiç de ateşli değiliz. Biri onları düzeltmeye, yenileştirmeye kalktı mı ilerlemeye katılmamak için eskiye sarılırız. Her yerde bu küflü, bu saçma, bu böbürlü kafaları görmüşümdür. Bir kez de İngiltere'de..."

"Nasıl," dedim; "İngiltere'ye gittiniz mi?"

"Evet, birkaç ay kaldım," dedi. "Batılı İngilizlerin krala karşı açtıkları bir savaştan biraz sonraydı. Savaş başkaldıranların korkunç bir kırıma uğramasıyla bitmişti. O sırada Canterbury Başpiskoposu ve İngiltere Başbakanı sayın John Morton'a büyük minnet bağlarıyla bağlanmıştım. John Morton, (bunları yalnız size söylüyorum, sevgili Peter, çünkü Morus dostumuz bunu çok iyi bilir), evet Morton, yüksek mevkiinden çok, karakteri ve erdemiyle saygı uyandıran bir insandı. Orta boylu bedeni yaşının ağırlığı altında eğilmemişti. Yüzü hiç de sert olmadığı halde, saygı uyandırıyordu insanda. Kendisine kolay yaklaşıldığı halde, ciddi ve ağırbaşlıydı. İş için gelenleri hiç de kırıcı olmamakla beraber, bazen oldukça kaba bir lafla denerdi; bu saldırı karşısında hazırcevaplık ve küstahlığa kaçmayan bir sertlik gösterenler hoşuna giderdi. Böyle bir denemeyle herkesin değerini anlar ve adamına göre iş verirdi. Konuşması yalın ve güçlü, hukuk bilgisi derin, anlatışı tatlı, belleği eşsizdi. Doğuştan gelen yetilerini iş görerek, okuyup öğrenerek geliştirmişti. Kral söylediklerine çok önem veriyor ve onu

devletin en sağlam dayanaklarından biri sayıyordu. Delikanlılık çağında kolejden saraya geçmiş, en büyük olaylara karışmış, kaderin fırtınalı denizinde durmadan sallanmış, her gün karşılaştığı tehlikeler içinde yaman bir sakınma gücü edinmiş, dünyayı bilmenin ta kendisi olmuştu nerdeyse.

Bir rastlantı beni bu bilgin din adamının sofrasında yasa bilgisiyle ün salmış laik bir aydın kişiyle karşılaştırdı. Bu adam, bilmem nasıl, hırsızlara karşı yasanın gösterdiği sertliği övmeye başladı. Hırsızların nasıl onar yirmişer, şurada burada darağaçlarına asıldığını sevine sevine anlatıyordu:

'Böyleyken ne iştir anlamıyorum,' dedi; 'sadece birkaç hırsız asılmaktan zor paçasını kurtardığı halde, bugün İngiltere'de yine de hırsızdan geçilmiyor.'

Kardinalin evindeki söz özgürlüğünden yararlanarak dedim ki:

'Bu sizi hiç şaşırtmamalı. Ölüm cezası böylesi durumlarda hem haksız, hem yararsızdır. Öldürmek hırsızlığı cezalandırmak için çok ağır, hırsızlığı önlemek içinse çok hafif bir cezadır. Her çalan ölümü hak etmedikten başka, açlıktan ölmemek için çalan adama en korkunç işkenceleri de yapsanız yine çalar. Bu konuda İngiltere'nin ve daha birçok memleketin adaleti, öğrencileri yetiştirecek yerde, döven kötü öğretmenlere benziyor. Hırsızlara en ağır cezaları verecek yerde, toplumun bütün üyelerine yaşama olanaklarını sağlasanız ve kimse kellesi pahasına çalmak zorunda kalmasa daha iyi olmaz mı?'

'Toplum bunu düşünmüş,' dedi yasacı; 'zanaat da, tarım da halka birçok geçim yolları sağlamış. Ama öyle insanlar var ki, çalışmaktansa adam soymayı daha akıllıca buluyorlar.'

'İşte bunu söylemenizi bekliyordum,' dedim. 'Size iç ve dış savaşlardan eli ayağı sakat dönenlerden söz etmeyeceğim. Ama sorarım size: Kaç asker Cornouailles ve Fransa savaşlarında, kral ve yurt uğruna neler yitirmedi; göz, kol, bacak, nelerinden olmadı. Bu zavallıların artık eski zanaatlarını yapacak halleri yoktu. Yeni bir zanaata geçmeye de yaşları elverişli değildi artık. Bırakalım bunları: Savaş her zaman olmaz diyelim. Her gün gözlerimizin önünde olup bitenlere bakalım. Halkın yoksulluğa düşmesinin baş nedeni aristokratların çokluğudur. Bu yararsız, bu bal vermez arılar başkalarının alınteriyle geçinmekte, topraklarında çalışanlardan daha fazla yararlanabilmek için onları derisine kadar yüzmekte, bunun dışında başka gelir kaynağı bilmemektedirler. Ama iş keyif için para harcamaya geldi mi, bu adamların yapmayacağı delilik yoktur. Bu uğurda varlarını yoklarını havaya savurup dilenciliğe kadar düşerler. Üstelik kendileriyle birlikte başka işlerde hayatlarını kazanamayacak bir sürü aylak uşağı da yoksulluğa sürüklerler.

Uşaklar hastalanır ya da efendileri ölecek olursa kapı dışarı edilirler. Çünkü aristokratlar boş oturan uşakları besler, ama hasta uşakları beslemezler. Çok kez de mirasçılar babalarının beslediği uşakları besleyecek durumda olmazlar. Bütün bu insanlar çalmak cesaretini gösteremezlerse, açlıktan ölmeye katlanmak zorundadırlar. Başka ne yapabilirler? İş aramaktan sağlıkları da, sırtlarındaki elbiseler de yıpranır. Sapsarı suratlar ve yırtık pırtık elbiselerle zenginlere başvurdukları zaman kimse yüzlerine bakmaz. Köylüler bile iş vermez onlara. Onlar da bilirler ki, keyifler, cümbüşler içinde yaşamış, kılıç kalkan kullanmaya, halka yukarıdan bakmaya alışmış bir adam kolay kolay kazma kürek kullanmaya, boğaz tokluğuna yoksul bir çiftçinin hizmetinde çalışmaya alışamaz.'

Bu sözlerime şöyle karşılık verdi yasacı:

'İşte devlet asıl böylesi insanları beslemeye ve çoğaltmaya çalışmalı. Böyleleri işçilerden, çiftçilerden çok daha yürekli, çok daha zevkli insanlardır. Yürekçe de, kafaca da onlar güçlüdür. Savaş oldu mu ordu öyleleriyle kurulur ancak.'

'Öyleyse,' dedim, 'size göre hırsızlar ne kadar çoğalırsa, ordular da o kadar şanlı şerefli, başarılı olur. Bu aylaklar tükenmez bir asker kaynağı demek sizce. Gerçekten de hırsızlar hiç kötü asker olmuyorlar, üstelik askerler de hırsızlıktan hiç de çekinmezler. Her iki meslek arasında çok benzerlikler vardır. Ne yazık ki bu toplum yasası yalnız İngiltere'yi değil, bütün ulusları kemirmektedir.

Fransa daha belalı bir salgının pençesindedir. Memleketi baştan başa devletin parayla tuttuğu, alaylara ayırdığı sayısız sürüler sarmış, kuşatmıştır. Barış zamanlarında hem de. Kısa süreli duraklamalara barış denebilirse... Bu berbat sistemi kuranlar, sizde sürü sürü aylak uşaklar besleyenlerle aynı kafadalar. Bu korkak ve kuşkulu politikacılara göre devletin güvenliği hep silah altında tutulacak, büyük, zorlu, savaş görmüş kimselerden kurulu bir orduya bağlıdır. Halk arasından toplanacak askerlere güvenmezler. Savaşları da nerdeyse askerin görgüsü artsın diye yaparlar: Sallust'un dediği gibi, bu koca insan mezbahasında askerin yüreği ya da eli barış yüzünden yumuşamasın diye.

Fransa bu yırtıcı hayvanları beslemenin ne tehlikeli bir şey olduğunu başına gelenlerle öğreniyor. Oysa Romalıların, Kartacalıların, daha nice eski ulusun tarihine bir göz atsa yeterdi. Hep ayakta duran bunca ordu ne işine yaradı Fransa'nın? Toprakları talan edildi, şehirleri yıkıldı, imparatorlukları battı. O nerdeyse beşikten yetişme askerler bir işe de yarasalardı bari. Usta Fransız askerleri toplama İngiliz askerleriyle birkaç kez karşılaştılar. Ne sonuç aldıkları üstünde durmayacağım; çünkü beni dinleyenlere hoş görünmek istediğim sanılabilir.

Gelelim sizin uşak askerlere. Bunlar işçi ve çiftçilerden daha cesur, daha gürbüz olur diyorsunuz. Yoksulluk yüzünden bedence ve ruhça iyice çökmüş olanlar dışında, işçi ve çiftçileri aylak bir uşağın yıldıracağını hiç sanmıyorum. Uşaklar daha iri yarı, daha gürbüz olabilirler; çünkü zenginler çürütecekleri insanları öyleleri arasından seçerler. Ama bu sağlam, bu yakışıklı delikanlıların aylaklık içinde uyuşmaları, kadın işlerinde yumuşamaları yazık değil mi? Onları şerefli bir zanaata sokup, ellerinin emeğiyle yaşamaya alıştırıp çalışkan ve yararlı kişiler arasına katmak daha doğru olmaz mı?

Neresinden bakarsak bakalım, bu aylak uşak sürülerinin memlekete bir yarar getirebileceğini sanmıyorum. Savaşta bile işe yaramazlar. Kaldı ki savaşı önlemek de her zaman elinizdedir. Üstelik bu sürüler barış zamanında da baş belasıdır. Oysa insan savaştan önce barışa önem vermeli, barış üstüne kafa yormalı.

Soylular sınıfı ve uşak takımı sizi kaygılandıran çapulculukların tek nedenleri değildir. Yalnız sizin adaya özgü bir bela daha var başınızda.'

'Nedir o?' diye sordu Kardinal.

'Bütün İngiltere'yi saran koyun sürüleri. Başka yerlerde o kadar tatlı, o kadar tokgözlü olan bu hayvanlar, sizin memleketinizde öyle açgözlü, öyle doymak bilmez olmuşlar ki, insanları bile yiyorlar, kırları, köyleri, evleri silip süpürüyorlar.'

Gerçekten en ince, en değerli yünü çıkaran krallığınızın her yanında soylular, zenginler, hatta pek sayın rahipler bile toprak için birbirine giriyorlar. Bu zavallılara iratları, türlü kazançları, toprak gelirleri yetmiyor; işsiz güçsüz oturup keyif çatmak, devlete bir yarar getirmeden halkın sırtından geçinmek gözlerini doyurmuyor adamların. Geniş tarım topraklarını boşaltıp otlak yapıyorlar. Evleri yıkıp kiliseyi

bırakıyorlar yalnız, onu da ağıl olarak kullanıyorlar. En çok oturulan, en çok işlenen yerleri çöle çeviriyorlar. Ormanlara, parklara, av hayvanlarına ayırdığınız yerler yetmiyormuş gibi.

Böyle doymak bilmez cimrinin biri binlerce dönümlük yeri kuşatıveriyor. İçindeki namuslu çiftçileri evlerinden çıkarıyor: Kimini yalan dolanla, kimini zorla, kimini de türlü yollardan tedirgin edip yerlerini satmak zorunda bırakarak. Doyuracak karınları paralarından çok fazla olan bu köylüler (tarım çok kol isteyen bir iştir çünkü) çoluk çocukları, dulları, yetimleri, ana babaları ve torunlarıyla yollara düşerler. Doğdukları evden, karınlarını doyuran topraktan ağlayarak uzaklaşır zavallılar ve barınacak yer bulamazlar. O zaman kap kacaklarını, pılı pırtılarını yok pahasına satarlar. Onlar da bitince ne kalır yapılacak: Çalmak ve Tanrı buyruğuyla asılmak. Yoksulluklarını dilencilikle sürdürmek isteyenler de çıkabilir: Onları da serseri diye yakalayıp zindana atıverirler. Oysa nedir suçları bu insanların? Çalışmaya can attıkları halde, kendilerine iş verecek kimseyi bulamamak. Hem hangi işe girebilirler zaten? Topraktan başka şeyden anlamazlar ki. Eskiden yüzlerce kolun çalıştığı topraklarda koyunları otlatmaya bir tek çoban yeter.

Bu kötü yolun bir başka sonucu da yiyecek fiyatlarının artmasıdır. Bununla da kalsa iyi: Otlaklar çoğaldıktan sonra korkunç bir salgın sürülerle koyunu öldürüverir. Tanrı sanki böylece sömürgenlerimizin doymaz pintiliğini cezalandırmak istemiş. Keşke bu belayı koyunların değil, kendilerinin başına indirseydi. Bunca sürü yok olunca yün fiyatları öyle yükselir ki, en yoksul dokumacılar yün satın alamaz olurlar. Alın size bir sürü işsiz daha. Gerçi koyun sayısı pek çabuk artar, ama fiyatları yine de düşmez; çünkü satıcılar azalmıştır. Yün ticareti birkaç zengin fırsatçının eline geçmiştir; onlar da satmakta acele etmez, büyük kazanç olmadıkça satmazlar yünleri. Aynı sebeple başka hayvan

fiyatları da arttı, hem daha da fazla; çünkü sütçülük, yağcılık, tarım yapılmayınca bu işlerde kullanılan hayvanlar hiç yetiştirilmez oldu. Büyük beyleriniz koyunlara verdikleri önemi öküze, ineğe vermiyorlar tabii. Uzak yerlerden bir deri bir kemik kalmış hayvanları çok ucuza satın alıyorlar, otlaklarında besleyip ateş pahasına satıyorlar.

Korkarım İngiltere'nin daha çok çekeceği var bu yürekler acısı yolsuzluklar yüzünden. Şimdiye kadar hayvan besleyiciler fiyatları yalnız sattıkları yerde yükseltebildiler. Ama satın aldıkları yerde hayvan azalma ve çoğalmalarına vakit bırakılmazsa, İngiltere'nin hayvan sayısı farkına varılmadan azalır ve memleket korkunç bir kıtlığa düşer sonunda. Böylece bir avuç vicdansızın cimriliği yüzünden adanıza zenginlik getirmesi gereken şey yoksulluk getiriyor.

Ulusça duyulan darlık herkesi masraflarını kısmaya ve hizmetçisine yol vermeye zorluyor. Kapı dışarı edilenler nereye gidiyorlar? Dilenmeye ya da çalabilirlerse, çalmaya.

Bu yoksulluk nedenlerine, gösteriş için çılgınca harcanan paralar da ekleniyor. Uşaklar, işçiler, köylüler, hemen bütün sınıflar giyeceklerinde, yiyeceklerinde görülmedik bir lükse kaçıyorlar. Bir de o fuhuş yerleri, ayyaşlık, cümbüş ve türlü kumar yuvaları. Buralara dadananlar bütün paralarını kaptırır ve kayıplarını kapamak için hırsızlık yoluna girerler.

Adanızı bu toplum vebalarından, bu suç ve yoksulluk tohumlarından kurtarın. Öyle yasalar çıkarın ki; köyleri, çiftlikleri yıkan beyler ya hepsini yeniden yapmak ya da toprağı yeniden çiftlik kuracak insanlara bırakmak zorunda kalsınlar. Zenginlerin cimri bencilliğini frenleyin. Sömürme, tekel kurma hakkını alın ellerinden. Aylak insan bırakmayın memleketinizde. Tarımı büyük ölçüde geliştirin. Yün işlikleri ve daha başka üretim kolları yaratın. Yoksulluk yüzünden bugüne dek hırsızlık, serserilik ya da uşaklık eden, aşağı yukarı aynı kaderi paylaşan bir sürü insan oralara gidip

yararlı bir çalışma yoluna girsin. Bütün bu anlattığım dertlere çare bulmazsanız, adaletinizle övünmeyin: İnsafsızca, budalaca yalan söylemiş olursunuz.

Milyonlarca çocuğu bozucu, körletici bir eğitimin pençesinde bırakıyorsunuz. Erdem çiçekleri açabilecek bu körpe fidanlar gözlerinizin önünde kurtlanıyor; büyüyüp suç işledikleri zaman, yani içlerine çocukluktan giren kötülük tohumları acı meyvelerini verdiği zaman ölüm cezasına çarptırıyorsunuz onları. Sizin yaptığınız nedir, biliyor musunuz? Asma zevkini tadabilmek için hırsızlık yaratmak.'

Ben böyle konuşurken yasacı hasmım bana karşılık vermeye hazırlanıyordu. Tartışmaktan çok parlak sözler etmek, bildiklerini tekrarlamak, benimle bir bellek yarışmasına çıkmak üzereydi.

'Çok güzel konuştunuz,' dedi. 'Bir yabancı olduğunuz için bu söyledikleriniz kulaktan dolmadır. Size daha sağlam bilgiler vermek isterim. Konuşmamın düzeni şu olacak: Önce sizin söylediklerinizi özetleyeceğim. Sonra olayları bilmemekten gelen aldanmalarınızı belirteceğim. Sonunda da kanıtlarınızı çürütüp tuz buz edeceğim. Verdiğim bu sırayla başlıyorum. Aldanmıyorsam söyledikleriniz dört...'

'Sözünüzü burada kesiyorum,' dedi birden Kardinal. 'Bu girişe bakılacak olursa, konuşmanız bir hayli uzun süreceğe benzer. Bugün için sizi bu yorgunluğa katlanmaktan kurtaracağız. Ama söylevinizi bir alacak sayıyorum. Gelecek toplantımızda, karşı tarafın da bulunması şartıyla, tamamını isteriz. Gelebilirseniz, yarın ikinizi de beklerim. Şimdilik, Raphael dostum sizden şunu öğrenmek isterim: Hırsızlığa ölüm cezası vermek niçin yersizdir ve siz halkın güvenliğini hangi ceza ile sağlamayı düşünürsünüz? Herhalde hırsızlığı hoş görmeli diyecek değilsiniz. Sizce darağacı bugün hırsızlığı önlemeye yetmediğine göre, hırsızları hayatlarını yitirmekten başka neyle korkutabilirsiniz? Yasayı dinletmek

için daha sağlam yol nedir sizce? Daha az sert bir ceza vermek hırsızların cüretini artırmaz mı?'

'Ben şuna inanıyorum ki,' dedim, 'toplum her insana eşit bir güvenlik sağlamadığı sürece, bir insanı para çaldığı için öldürmek doğru değildir. Diyeceksiniz ki, toplum ölüm cezasını verirken beş on para çalmanın değil, adaletin ve yasaların öcünü almaktadır. Ben de buna karşı bu ilkeyi söyleyeceğim: Summum jus summa injuria (Aşırı doğruluk aşırı haksızlık getirir.) Yasa koyanın aklı o kadar yanılmaz, o kadar kesin midir ki, buyruğunu dinlemeyen kılıcı hak etsin? Yasa bütün suçları bir kaba koyacak, çalmakla öldürmeyi aynı gözle görecek kadar katı ve duygusuz değildir. Doğruluk boş bir laf değilse, bu iki suç arasında dağlar kadar ayrılık vardır.

Tanrı öldürmeyi yasak etmiş, bizse birkaç para için adam asıyoruz, olacak şey mi bu?

Denebilir ki, Tanrı'nın yasak ettiği, özel bir kişinin başkasını öldürmesidir, yasaları uygulayan yargıcın öldürmesini değil. Evet, ama insanların Tanrı buyruklarına aykırı yasalar çıkarmasını, ırza geçmeyi, zinayı, yalan yere yemin etmeyi kitaba uydurmalarını kim önleyebilir? Nasıl önler? Tanrı bize yalnız başkasını değil, kendimizi öldürmeyi bile yasak etmiş. Oysa biz yasaların gölgesine sığınarak birbirimizi boğazlayabiliyoruz! Bu korkunç adalet anlayışı yargıçları ve cellatları Tanrı buyruğunun üstüne çıkarabilecek, onlara yasanın öldür dediğini öldürme hakkını verecek!

Bundan şu olmayacak sonuç da çıkarılabilir ki, Tanrı adaletinin insan adaletine uydurulması, insanların isteğince yasalaşması gerekir ve Tanrı'nın buyruklarına ne zaman uyulup ne zaman uyulmayabileceğini hangi durumda olursa olsun insanlar kararlaştırabilecektir.

Musa'nın yasası bile, köleler ve katı yürekliler için konmuş olan bu korkutma ve öç alma yasası bile bir şey çalmayı

ölümle cezalandırmıyor. Bizse Tanrı'yı baba sayan, rahmete, merhamete dayanan İsa yasası altında daha az insanca davranmak, dilediğimiz zaman insan kardeşimizin kanına girmek hakkını nasıl verebiliriz kendimize?

İşte bu düşüncelerle çalana ve öldürene aynı cezanın verilmesini haksız buluyorum. Bu cezanın saçma olduğu kadar, halkın güvenliği bakımından zararlı olduğunu da kolayca anlatabilirim. Çalmakla öldürmenin aynı cezayı aldığını gören ne yapar? Soymakla yetinebileceği adamı öldürür, kendi kellesini korumak için öldürür. Kendini ele verecek olanı ortadan kaldırmış, suçunun bilinmesini daha kolayca önlemiş olur. Neye yaradı yasanın sertliği? Hırsızı darağacıyla korkutarak katil yapmış olduk.

Şimdi, üstünde çok durulan bu sorunun çözümüne geliyorum: En iyi cezalandırma yolu hangisidir?

Bana kalırsa, en iyi yolu bulmak, en kötüsünü bulmaktan çok daha kolaydır. İnsanları yönetmekte pek ileri gitmiş olan Romalıların ceza sistemini bilirsiniz. Onlar ağır suçluları süresiz köleliğe, taş ocaklarında, madenlerde zorla çalışmaya mahkûm ederlerdi. Bu ceza yolu adaletle halkın yararını uzlaştırmış oluyor. Ama bana sorarsanız, bu konuda İran'a bağlı bir ulus olan Polyleritlerde gördüklerimi başka hiçbir sisteme değişmem.

Polyleritlerin yurdu bir hayli uygar ve birçok kurumları pek akıllıcadır. İran kralına her yıl ödedikleri vergi dışında özgür yaşar ve kendi kendilerini yönetirler. Denizlerden uzakta, dağlarla çevrili bereketli bir toprağın ürünleriyle yetinirler. Kendileri yabancı memleketlere binde bir gider, yabancılar da onların memleketine pek gelmezler. Sınırlarını genişletme hevesleri yoktur, hiçbir dış tehlike de onları kaygılandırmaz. Krala verdikleri para yurtlarını istilaya uğramaktan korur. Bolluk içinde rahat rahat yaşarlar; ne orduları var, ne aristokratları. Boşuna şan şeref peşinde koşmadan

mutluluklarını sağlamakla uğraşırlar. Varlıklarını komşularından başka bilen yoktur çünkü dünyada.

İşte bu memlekette bir kimsenin hırsızlık ettiği ortaya çıkınca çaldığı şeyi sahibine (başka yerlerde olduğu gibi krala değil) geri vermesi sağlanır. Çaldığı şey bozulmuş ya da yok olmuşsa, hırsızın mallarına el koyup o şeyin değerinin karşılığı alınır, üst tarafı karısına ve çocuklarına bırakılır. Suçlu ise halkın hizmetinde çalıştırılır. Hırsızlığın ağırlaştırıcı nedenleri yoksa, suçlu ne zindana atılır, ne zincire vurulur; serbest olarak çalıştırılır. Tembellik edeni ya da ayak direyeni dövmekle yetinirler. İşlerini gereğince yapanlara hiçbir kötülük edilmez. Akşam yoklama yapılır ve mahkûmlar işyerindeki kulübelerde geceyi geçirirler. Katlandıkları ceza sadece durmadan çalışmaktır. Yaşamaları için gerekli her şey verilir kendilerine. Toplumun yararına çalıştıkları için toplum da onları besler. Bu besleme işinde töreler yer yer değişir. Bazı yerlerde mahkûmların yiyeceği, giyeceği halkın sadaka ve yardımlarıyla sağlanır. Bu yol sakat gibi görünse de halkın insanlığı sayesinde en bereketli olanıdır. Başka yerlerde bu iş devlet parasıyla görülür ya da belli kişilere bu ödevi yüklemenin yolu bulunur. Bazı yerlerde mahkûmlar halk hizmetlerine verilmez. İşçiye ihtiyacı olan her yurttaş, bir gün için, ücret karşılığı birkaç mahkûm tutar. Onlara serbest işçilerden daha az para verir. Tembellerini dövmek hakkı da vardır mahkûm kiralayanların, böylece mahkûmlar hiç işsiz kalmaz, yiyeceklerini, giyeceklerini kendi emekleriyle kazanır, her gün hazineye de bir gelir sağlarlar.

Bütün mahkûmlar giydikleri bir örnek elbisenin rengiyle hemen tanınırlar. Saçları toptan değil, kulaklarının biraz üstüne kadar tıraş edilir. Kulaklarından biri de ucundan kesilir. Dostları onlara yiyecek, içecek ve mahkûm yiyeceği getirebilir. Ama para getiren de, para alan da ölüm cezası giyer. Özgür bir yurttaş hiçbir nedenle köle sayılan

mahkûmdan para alamaz. Hiçbir mahkûm silah taşıyamaz. Bu iki suçun da cezası ölümdür.

Her il kendi mahkûmlarına belli bir damga vurur. Bu damgayı silmek, ilin sınırlarını aşmak ve başka ilin köleleriyle konuşmak da ölümle cezalandırılır. Kaçmayı tasarlamak, kaçmak kadar tehlikelidir. Böylesi bir tasarıya katılan köle hayatını, hür insan özgürlüğünü kaybeder. Yasa, bu tasarıyı haber vereni ödüllendirir: Özgürse para, köleyse özgürlük verir ona. Haber veren suç ortağı da olsa ceza görmez ve böylece kötü yola sapan, kurtuluş yok diye sonuna kadar gitmeyip suçunu açıklayabilir.

Polyleritlerde ceza sistemi budur. Hem büyük bir insanlık, hem de büyük bir yarar var bu sistemde. Yasa vuruyor, ama insanı değil, suçu öldürmek için vuruyor. Mahkûma karşı o kadar insaflı davranıyor ki, onu namuslu olmaya, topluma ettiği kötülüğü yaşayacağı yıllarda ödemeye zorluyor. Onun için mahkûmların eski hayatlarına döndükleri hemen hiç görülmez. Polyleritlerin bundan yana korkuları yoktur ve çokları yola çıkarken rehberlerini bu mahkûm köleler arasından seçer ve her ilde yenileriyle değiştirirler. Gerçekten de niçin korksunlar? Yasa değil hırsızlığı, hırsızlığı düşünmeyi bile kölenin elinden alıyor: Elinde silah yok, para ise ölümün ta kendisi onun için. Yakalandı mı her şey bitecek, kaçmak da imkânsız. O kılıkla nereye saklanabilir? Çıplak dolaşamaz ya? Başka kılığa girebilse, o zaman da yarı kesik kulağı ele verecek kendisini.

Kölelerin birleşip devlete karşı gelmeleri de olacak şey değildir. Böyle bir işi başarabilmek için elebaşıların başka illerdeki köleleri de kazanmaları gerekir. Oysa bu yol da iyice kapalıdır. Toplanmaları, konuşmaları, hatta selamlaşmaları ölüm cezası getirecek insanlar nasıl söz birliği edebilirler bütün yurtta? Düşüncelerini arkadaşlarına bile açmaktan korkarlar; çünkü bilip de susmak ölüm getiriyor, ele vermek ise çok kazançlı. Öte yandan hepsinin içinde şu umut var:

Cezalarına boyun eğip ileride dürüst bir insan olabilecekleri inancını yaratabilirlerse, günün birinde özgürlüklerine kavuşacaklardır. Çünkü her yıl birçok köle aklı başına gelmiş birer yurttaş olarak serbest bırakılır.

Niçin İngiltere'de de böyle bir ceza sistemi uygulanmasın? Bilgin rakibimin hayran olduğu ölüm adaletinden çok daha iyi değil mi böylesi?'

Sayın bilginin cevabı hazırdı:

'Böyle bir sistem İngiltere'de uygulanırsa, imparatorluk dağılır ve batar,' dedi. Sonra başını salladı, dudaklarını kıvırdı ve sustu. Salondakiler bu yaman yargıyı coşkunlukla alkışladılar. Kardinal ise şunları söyledi:

'Peygamber değiliz ki bu sistemi denemeden önce İngiltere'ye uyup uymayacağını söyleyebilelim. Bana kalırsa, ölüm yargısı verildikten sonra, kral cezanın uygulanmasını bir süre için durdurabilir. Mahkûmların kutsal yerlere sığınma imkânını da ortadan kaldırırsa, bu süre içinde yeni ceza sistemi uygulanır. Deneme iyi sonuç verirse bu yol tutulur, vermezse ölüm cezası yerine getirilir. Böylece adaleti sadece biraz geciktirmiş, denemenin tehlikelerini de önlemiş oluruz. Daha da ileri giderek diyebilirim ki, serseriliği ortadan kaldırmak için daha yumuşak, daha akıllıca tedbirlere başvurmamız yerinde olur. Bu belaya karşı yasa çıkardığımız halde serserilik azalmak şöyle dursun, bugün her zamankinden daha çok arttı.'

Kardinal bunları söyler söylemez, biraz önce benim söylediklerime dudak bükenler, hayranlıklarını nasıl anlatacaklarını bilemez oldular. Hele Kardinal'in serserilik üstüne söylediklerini övdükçe övdüler.

Konuşmanın sonrasını anlatmasam daha iyi olur belki. O kadar gülünç şeyler söylendi ki, ama anlatayım biraz; çünkü konumla ilgili bunlar.

Masada deli taklidi yapmayı marifet sayan asalaklardan biri vardı. Bu işi o kadar iyi beceriyordu ki, insan gerçekten deli sanabilirdi onu. Saçma sapan, soğuk şakalara girişti mi, herkes söylediklerine değil, kendisine gülüyordu. Bununla beraber arada bir akıllıca bir söz de çıkıyordu ağzından. Atasözünün dediği gibi: Çok saçmalayan sonunda bir doğru laf da eder.

Davetlilerden biri benim hırsızlar, Kardinal'inse serseriler üstünde durduğumuzu söyledi. 'Ama iki türlü insan daha var ki,' dedi, 'toplum onların hayatını sürdürmesini sağlamak zorundadır; çünkü onlar yaşamak için çalışamayacak durumdadırlar: Hastalar ve ihtiyarlar.'

Bizim soytarı bunun üzerine:

'O işi bana bırakın,' dedi. 'Yaman bir planım var bu konuda. Doğrusunu isterseniz, o miskinler sürüsünden kurtulmaya can atıyorum: Gözlerden uzak bir yere kapamalı hepsini. Ağlayıp sızlanmaları, yalvarıp yakarmaları sinirlerimi bozuyor. Hoş, bu kasvetli teranelerle benden metelik kopardıkları olmamıştır ya. İki şeyden biri oluyor çünkü: Ya param oluyor, canım vermek istemiyor ya da canım vermek istiyor, param olmuyor. Şimdi uslandılar artık: Benim geçtiğimi gördüler mi, boşuna yorulmamak için seslerini kesiyorlar. Sadaka konusunda benim bir rahip kadar kısır olduğumu biliyorlar.

Şimdi dinleyin benim verdiğim kararı: Bütün yaşlı ve hasta dilenciler bölünüp dağıtılacak: Erkekler rahip kardeş olarak erkek manastırlarına, kadınlar da rahibe hemşire olarak kadın manastırlarına. Oldu bitti.'

Kardinal bunu hoş bir şaka sayıp gülümsedi, ama ötekiler bayağı ciddiye aldılar. Dinbilimci bir rahipse bu şakadan aşırı bir şekilde hoşlandı. Asık suratı birden gevşeyerek rahipler ve manastırların durumu üstüne nükteli sözler etti, sonra soytarıya dönerek:

'Biz dilenci kardeşlerinizin rızkını sağlamazsanız, dilenciliği ortadan kaldırmış olmazsınız' dedi.

'Sayın Kardinal bunun çaresini buldular,' dedi: 'Serserilerin bir yere toplatılıp çalıştırılması gerektiğini söylediler ya! Dilenci rahipler dünyanın ilk serserileridir.'

Bu sert saldırı üstüne bütün gözler Kardinal'e dikildi. O kızmış görünmeyince herkes soytarıyı alkışladı. Sayın dinbilimciyse taş kesildi olduğu yerde. Yüzüne karşı atılan bu taş öfkesini kabarttıkça kabarttı ve birden ateş püskürmeye, küfürler savurmaya başladı. Demediği kalmadı soytarıya: Alçak, rezil, iftiracı, melun. Ayrıca Kutsal Kitap'tan çıkardığı korkunç tehditlere de başvurdu.

O zaman bizim soytarı ağırbaşlı insan numarası yapmaya başladı:

'Kızmayalım pek sevgili rahip kardeş. Kitap ne der: Sabrınızla ruhlarınızı dizginleyeceksiniz.'

Dinbilimci hemen atıldı arkasından:

'Kızmıyorum, kerata; daha doğrusu günaha girmiyorum. Kitap çünkü ne der: Kızın, ama günaha girmeyin.

Kardinal tatlı bir sitemle rahibi yumuşatmak istedi.

'Hayır,' dedi rahip; 'susamam, susmamalıyım. Yüce görevim coşturuyor beni ve nice Tanrı adamları bu kutsal öfkelere kapılmışlardır. Şu söz de oradan gelir: Tanrım, senin evine bağlılık yedi beni. Kilisede şunu söylerler ilahilerde: İlyas, Tanrı evine çıkarken alay etmeye kalkışanlar, saçı dökülmüş peygamberin öfkesini çektiler üstlerine. Bu alaycı, bu soytarı, bu yüzsüz herif de belki aynı belaya çarpılacak.'

'Herhalde iyi bir niyetle konuşuyorsunuz,' dedi Kardinal; 'ama bana öyle gelir ki, bir deliyle saçma sapan bir

çatışmaya girmemek daha dindarca değilse bile, daha akıllıca olur.'

'Efendimiz, bundan daha akıllıca davranamam. Süleyman, insanların en akıllısı ne demiş: Deliye deliliğine uygun olarak karşılık verin. İşte, benim yaptığım da bu. Kendine gelmezse hangi uçurumlara düşeceğini gösteriyorum kendisine. İlyas'la alay edenler çok kalabalıktı, bir tek insanla alay ettikleri için hepsi birden cezaya çarptırıldılar. Bir de aralarında birçok dazlağın bulunduğu bütün rahiplerle alay eden bir tek adamın göreceği cezayı düşünün. Ama onu asıl korkutacak olan şudur. Papa'nın bir fermanı var. Bu fermana göre bizimle alay edenler aforoz edilir.'

Kardinal işin çıkmaza girdiğini görerek, bir işaretle soytarıyı uzaklaştırdı ve konuşma konusunu tatlılıkla değiştirdi. Hemen sonra da işlerini bahane ederek bütün davetlileri uğurladı.

Aziz Morus, bu uzun hikâyeyle yordum sizi. Doğrusu siz istememiş olsaydınız ve gösterdiğiniz ilgiyi gereğince karşılamayı ödev bilmeseydim, bu kadar uzun konuşmak utandırırdı beni. Kısaltabilirdim, ama davetlilerin düşünüşlerini ve karakterlerini belirtmek istedim size. Tek başıma görüşlerimi açıklayınca, herkes dudak büktü sözlerime. Kardinal benden yana çıkınca övmeler başladı. Dalkavuklar bir soytarının şakalarını nerdeyse ciddiye alacaklardı, Kardinal sadece gülümsedi diye. Böylesi saray adamlarının bana ve düşüncelerime değer vereceklerini sanır mısınız yine de?"

"Anlattıklarınızı gerçekten büyük bir zevkle dinledim," dedim Raphael'e. "Düşüncenizin derinliği ölçüsünde de hoş konuşuyorsunuz. Sizi dinlerken bir an kendimi İngiltere'de sandım. Çünkü ben çocukken bu iyi yürekli Kardinal'in konağında yetiştim. Onunla birlikte hayatımın ilk yıllarını hatırladım. Dostluğumu zaten kazanmıştınız, ama bu büyük

insan için söylediğiniz güzel sözler beni büsbütün bağladı size. Bununla birlikte sizin için yine de aynı şeyi düşünüyorum ve krallara, saraylara karşı duyduğunuz tiksintiyi yenmek isterseniz, görüşlerinizle insanlara büyük yararlar sağlayabileceğinize inanıyorum. Kişisel tiksinmelerimizi halkın yararına aşmak, her iyi yurttaş gibi sizin için de bir görev sayılmaz mı? Platon der ki: Günün birinde filozoflar kral ya da krallar filozof olursa, insanlık o zaman mutluluğa kavuşur. Filozoflar krallara öğüt vermeyi bile küçümserlerse, o mutluluktan çok uzaktayız demektir."

"Filozoflara haksızlık ediyorsunuz," dedi Raphael; "doğruyu saklayacak kadar bencil değillerdir. Birçoğu düşündüklerini yazdılar: Dünyayı yönetenler isteselerdi, bu kitaplarda doğru yolu ararlardı. Ne yazık ki peşin yargılarla bağlanmış, düşünceleri ta çocukluktan sakat ilkelerle yoğrulmuştur. Platon bunu bilmiyor değildi; kralların kendileri filozof olmadıkça başkalarını dinlemeyeceklerini anlamıştı. Kral Dionysios'un sarayındaki hazin denemesinden çıkan sonuç buydu.

Diyelim ki ben de bir kralın bakanı oldum. Ona en doğru yolları gösteriyorum; yüreğinden ve ülkesinden kötülük tohumlarını söküp atmaya çalışıyorum. Beni sarayından kovmaz ya da dalkavuklarının alayları karşısında yalnız bırakmaz mı dersiniz?

Fransa kralının bakanıyım, örneğin. Kral en akıllı politikacıları da çağırmış, sarayında düzenlediği bir gizli toplantıya kendisi başkanlık ediyor. Bu soylu, bu yaman kişiler kafa kafaya vermiş şunları görüşüyorlar: Kral efendileri hangi oyunlar, hangi entrikalarla Milano'yu ellerinde tutabilir; hep kendisinden kaçan Napoli'yi nasıl kendine bağlayabilir; en sonunda Venedik'i nasıl alaşağı edip bütün İtalya'yı avucuna alabilir ve nasıl Felemenk, Brabant, Burgonya ve daha önce kazanılmış nice ülkeleri tahtının çevresinde toparlayabilir?

Biri kalkıyor diyor ki: Venedik'le bir anlaşma yapıp işimize geldiği sürece bozmayalım. Kuşkularını gidermek için ona biraz açılalım, hatta parsanın birazını ona bırakalım. Sonradan nasılsa onu da elinden alacağız.

Bir başkası bu işte Almanları kullanmayı, bir üçüncü İsviçrelileri parayla kazanmayı öne sürüyor. Biri yüce imparatoru altınla avlamaktan, öteki Aragon kralına Fransa'nın olmayan Navarre Krallığı'nı peşkeş çekmekten, bir başkası, Kastilya kralına bir anlaşma umudu verip sarayında büyük paralarla casuslar beslemekten söz ediyor.

Derken en zor, en belalı, en çözülmez sorun, İngiltere sorunu geliyor ortaya. Bu kördüğüm karşısında, her türlü ihtimali önlemek için şöyle bir karara varılıyor: Bu devletle barış koşullarını konuşmak, hep gevşek durması gereken dostluk bağlarını biraz sıkmak; ona ağızdan Fransa'nın en iyi dostu demek, yürektense onu en tehlikeli düşman saymak. İskoçyalıları hep ileri karakol nöbetçileri gibi tetikte tutmak ve İngiltere'de bir kıpırdama görülür görülmez ilkin onları ileri sürmek. Sürgündeki bir prensle gizliden gizliye anlaşıp İngiltere tahtındaki haklarını koruyacakmış gibi görünmek ve gereğinde onu kralın kötü niyetlerine karşı kullanmak...

İşte böyle büyük hesapların yapıldığı bir kral toplantısında, savaştan başka düşünceleri olmayan o derin politika dehaları karşısında ben ortaya çıkıp hepsinin dolaplarını düzenlerini bir yana bırakıp şöyle diyorum: İtalya'yı rahat bırakıp Fransa'da kalalım, bu memleket bile bir tek insanın yönetemeyeceği kadar büyüktür; kral onu daha da büyütmeye çalışmamalıdır. Dinleyin, baylar, Akhorialılar böyle bir durumda bakın nasıl bir karara vardılar:

Utopia adası karşısında, Euronston kıyılarındaki bu memleket bir gün savaş açtı; çünkü kral, eski bir evlenme dolayısıyla komşu memleketin miras olarak kendine kaldığını ileri sürüyordu. Komşu krallık yenilip Akhorialıların uyruğuna

girdi. Ama çok geçmeden görüldü ki, o komşu memleketi elde tutmak, orasını savaşla ele geçirmekten hem çok daha zor, hem çok daha pahalı. İkide bir ya orasını korumak ya da bir ayaklanmayı bastırmak için ordular yollamak gerekiyordu. Böylece vergi yoluyla alınan paralar boşa harcanıyor, üstelik de kan gövdeyi götürüyordu. Niçin bunlar? Bir tek insanın boş gururu için. Akhorialılar savaştan başını kaldıramaz oldular, arada bir kavuştukları barış da savaştan daha az belalı değildi; çünkü savaş askerlerin ahlakını bozmuştu: Hepsi talan etmeye, adam öldürmeye alışmışlardı; yurtlarına dönünce rahat durmuyorlardı. Bu yüzden dirlik düzenlik kalmıyor, yasalar sayılmaz oluyordu. Asıl neden ise şuydu: Kafasını iki memleketin sorunlarına dağıtmış olan kral ne birini yönetebiliyordu, ne ötekini. Akhorialılar bu kötü duruma, çektikleri bunca sıkıntıya bir son vermek istediler, büyük bir halk kurultayı toplayarak krala dediler ki: İki devletten birini seç; iki tahtta birden oturamazsın, koca bir ulusu bir kralın yarısı yönetemez; hiç kimse bir başka efendinin buyruğundaki katırcıyı tutmaz.

Bu iyi kral hak vermiş ulusuna, yeni krallığını dostlarından birine bırakmış, o da sonra kovulmuş oradan. Kendisi eski yurduyla yetinmiş.

Şimdi dönelim benim işe. Bu hikâyeden sonra daha da ileri gidip kralın kendisine anlatsam ki, kendi yüzünden ulusları birbirine düşüren bu savaş tutkusu, hazinesini tüketip halkını perişan ettikten sonra Fransa'yı büsbütün batırabilir. Desem ki ona: Devletli efendimiz, mutlu bir rastlantıya borçlu olduğunuz barıştan yararlanın; babalarınızın yurdunu işleyin; onu rahatlığa, mutluluğa kavuşturun; halkınızı sevin ve onun sevgisi de sevinç versin size. Halkın zorbası değil, babası olun. Bırakın öteki krallıkları: Size miras kalanı yeter de artar bile size.

Böyle bir konuşmayı Fransa kralı nasıl karşılardı dersiniz, sevgili Morus?"

"Çok kötü karşılardı," dedim.

"Dahası var," dedi Raphael; "Fransa'nın dış politikasını gözden geçirdik. Bu konuda bakanların aradığı, efendilerinin şanı şerefiydi. Şimdi para işlerine gelelim. İçeride nasıl bir yönetim ve adalet yolu tuttuklarına bakalım. Biri çıkar, krala der ki: Devlet paranın değerini verirken artırsın, alırken indirsin. Böylelikle kral hem borçlarını kolayca öder, hem de hazinesini hemen doldurur. Bir başkası, yalancıktan bir savaş ihtimalinden söz edip yeni bir vergi koyalım, der: Paralar toplandıktan sonra kral barıştan yana olduğunu söyler ve bu mutlu kararın kiliselerde büyük törenlerle kutlanmasını ister. Halk bayram eder, halkının kanı dökülmesin diye savaştan vazgeçen merhametli kralını göklere çıkarır.

Bir başkası krala çok eskiden konmuş, ama unutulup gitmiş, küf tutmuş bir yasayı hatırlatır: Kimse bu yasayı bilmediği için herkes çiğnemektedir. Ona uygun olarak yeniden cezalar uygulanmaya başlandı mı, bir gelir kaynağı, hem de şerefli bir kaynak sağlandı demektir.

Bir başkası şöyle bir yolu daha kazançlı görür: Yüksekçe para cezaları isteyen yeni yasaklar çıkaralım; bu yasakların çoğu halkın yararına olsun. Kral bu yasaklardan çıkarlarına zarar gelecek kişilere büyük paralar karşılığı olarak kaçamak yolları versin. Böylece hem halkın duası kazanılır, hem de yasağı çiğneyenlerle yasaktan kurtulmak isteyen imtiyazlılardan bol bol para koparılır. İşin güzel yanı da şu ki, yasaktan kurtulmak isteyenlerden ne kadar çok para alınırsa, kral o ölçüde halkın saygı ve sevgisini kazanır: Bakın, derler, ne kadar iyi yürekli bir kral: Sevdiği insanları korumuyor, halka zarar verme hakkını pek pahalıya satıyor onlara!

Bir başkası krala yargıçlarla anlaşmayı, çıkarlarını onlara sağlatmayı salık verir: Efendimiz der, yargıçları sarayına

çağırmalı, sofrada onlarla hazinesini ilgilendiren sorunları tartışmalı. Bir dava ne kadar haksız olursa olsun, onu haklı gösterecek bir yargıç bulunur: Ya her iddianın tam tersini savunma alışkanlığıyla, ya yenilik, aykırılık hevesiyle ya da krala yaranmak isteğiyle. O zaman bir tartışmadır başlar; değişik, çelişik görüşler apaçık bir gerçeği bulandırırlar; hakkın ta kendisi haksız gibi gösterilir. Kral bu çatışmadan yararlanıp sorunu kendi çıkarına göre kestirip atar. Çatışmaya yol açanlar utançlarından ya da korkularından kralın düşüncesine katılırlar ve işte o zaman yargıçlar cesaretle ve vicdan rahatlığıyla yargılarını verirler. Kralın istediğini kitaba uydurmaktan kolayı mı var? Ya yasalarda yeri bulunur ya da bir yasanın sözleri gereğince yorumlanır. Dine, devlete bağlı bir yargıç için de kralın hakkı bütün hakların üstünde değil midir?

Politika ahlakının ilkeleri şunlardır ve devleti yönetenler bunlarda anlaşmışlardır:

'Bir ordu besleyen kralın ne kadar parası olsa azdır.'

'Kral, istese bile, haksızlık edemez.'

'Kral uyruklarının ve mallarının ortaksız sahibidir: Uyruklar herhangi bir şeyden, kralın keyfi istediği ölçüde yararlanabilir.'

'Halkın yoksulluğu kralın varlığını korur.'

'Zenginlik ve özgürlük devlete başkaldırmaya, hor bakmaya götürür. Özgür ve zengin adam haksızlığa, zorbalığa kolay katlanamaz.'

'Yoksulluk ve açlık yürekleri çökertir, ruhları körletir, insanları acı çekmeye, köle olarak yaşamaya alıştırır: Öylesine ezer ki onları, boyunduruklarını sarsmaya güçleri kalmaz.'

Böylesi düşüncelere karşı ayaklanıp kralın heybetli bakanlarına şöyle desem:

Bu düşünceleriniz korkunç: Kral için yüz karası, halk için cehennem arıyorsunuz. Efendinizin şerefi ve sağlığı kendisinin değil, halkın zengin olmasına bağlıdır. İnsanlar kralları insanların yararı için başa getirdiler, kralların yararı için değil. Kendilerini rahat yaşatacak, saldırıdan, sövgüden koruyacak güçlü bir dayanak istediler. Kralın en kutsal ödevi, kendisininkinden önce halkın mutluluğunu düşünmektir. Sadık bir çoban gibi kendini sürüsüne vermeli, onu en besleyici otlaklara sürmelidir.

Halkın yoksulluğunu, krallığın güveni saymak kabaca ve açıkça yanlıştır: Kavgalar, kan dökmeler en çok dilenciler arasında olmuyor mu? Bir devrimi en candan isteyen kimdir? Bugün en yoksul durumda olan değil mi? Devleti yıkmakta en fazla atılganlık gösterecek olan kimdir? Yitirecek bir şeyi olmayıp da sadece kazanç sağlayacak olan değil mi?

Yurttaşların kin bağladığı, hor gördüğü bir kral; halkı ezerek, soyarak, dilenci durumuna düşürerek tahtında tutunabilecekse, bıraksın krallığı, insin gitsin tahtından. Bu yollarla belki kral adını elinde tutar; ama ne yiğitliği kalır, ne büyüklüğü. Kral yüceliği dilencilerin değil, zengin ve mutlu insanların başında kalmakla kazanılır.

Büyük yürekli Fabricius bu soylu düşünceyle söylemişti şu sözü: 'Kendim zengin olmaktansa, zenginlere baş olmak isterim. Bir halkın acıları, iniltileri ortasında keyif sürmek krallık değil, zindan bekçiliği etmektir.'

Hastasını iyi etmek için ona daha ağır hastalıklar aşılayan bir hekim bilgisizin, budalanın biri değil de nedir? Ey sizler ki insanları ancak hayatlarını zehir ederek yönetmesini biliyorsunuz, sizler özgür insanlara baş olmaya yeterli değilsiniz, saklamayın bunu! Ya da bilgisiz kalmaktan, kendinizi beğenmişlikten, tembellikten vazgeçin! Halk bu

yüzden sevmiyor, saymıyor devleti. Kendi yurdunuz içinde doğrulukla yaşayın ve yaşatın; devletin giderlerini gelirleriyle denkleştirin; kötülük kaynaklarını kurutun; saçma ve barbarca bir düzenin öldürmeye ve ölmeye sürüklediği mutsuzlara karşı işkenceler arayacak yerde, kötülüğü daha tohumdayken önleyecek, yok edecek insanca kurumlar yaratın!

Unutulmuş, küflü, paslı yasaları diriltip halkın ayağına çelme takmayın. Bir kusur için alacağınız para cezası hiçbir zaman yargıcın haksız ve ayıp sayacağı kadar ağır olmasın. Makarialıların şu güzel töresi hep aklınızda olsun:

Utopia'nın komşusu olan Makaria'da kral tahta oturduğu gün tanrıya kurbanlar keser ve hazinesinde hiçbir zaman bin altın lira ve o değerde gümüş paradan fazlasını bulundurmayacağına yemin eder. Bu geleneği, milyonlar biriktirmekten çok, halkını rahat ettirmeye çalışan bir kral kurmuştu. Kendinden sonra geleceklerin cimrileşmesini, halkın sırtından zenginleşmelerini önlemek istemişti. Bin altın bir iç ya da dış savaş için yetecek, ama halkın parasını elinden almaya yol açmayacaktı. Krala bu yasayı koyduran daha çok ikinci tehlikeydi. Bundan başka şunları da düşünmüştü: Darlık zamanlarında halkın gündelik işlerinin yürümesini sağlayacak bir parayı elde tutmak; bir de vergilerle toplanabilecek parayı sınırlamakla kralın yasa yoluyla halkı soymasını, haksızlıklara, yalan dolana yol açmasını önlemek.

Böyle bir kral elbette kötüleri ürkütecek, iyileri kendine bağlayacaktı.

Şimdi söyleyin, dostum; çıkarları ve sistemleri gereği tam tersini düşünenlere böylesi öğütler vermek sağırlara masal anlatmak olmaz mı?"

"Öyle olur şüphesiz," dedim; "ama buna hiç de şaşmam; çünkü bana sorarsanız, kimsenin dinlemeyeceği besbelli

olan öğütleri vermek boşunadır. Bugünün bakanları, politikacıları yanlış düşünceler, peşin yargılarla yoğrulmuş insanlardır: Onların inançlarını birden nasıl yıkabilir, kafalarına, yüreklerine en doğru, en haklı ilkeleri bir konuşmayla nasıl sokabilirsiniz? Bu filozofça konuşma dostlar arasındaki bir söyleşide yerindedir; ama kral önünde büyük devlet sorunlarının görüşüldüğü bir toplantıda yersizdir."

"Ben de onu söylemiştim," dedi Raphael; "kralların sarayında felsefenin yeri yoktur."

"Evet, ama okul felsefesinin yeri yoktur: Zamanı, yeri, insanları hesaba katmayan felsefenin. Bu kadar kırıcı olmayan bir başka felsefe daha vardır: O hangi tiyatroda, hangi oyunda oynadığını bilir, rolünü ölçülü biçili bir ustalıkla oynar. Sizin kullanacağınız felsefe de budur.

Plautus'un bir komedyası oynanırken, kölelerin keyifle gülüştükleri bir sırada, siz filozof kılığıyla ortaya çıkar da Seneca'nın Octavia'da Neron'a verdiği dersi okursanız, alkışlanacağınızı hiç sanmam. Halka böylesi bir gülünç tragedya sunmaktansa, sessiz bir rolde kalmanız daha yerinde olur. Okuduğunuz parça oyundan yüz kat daha değerli de olsa, bu olmayacak ekleme her şeyi bozar. İyi bir oyuncu hangi rolü oynuyorsa, bütün ustalığını o rolü tam gereğince oynamakta kullanır; parlak bir söylev çekebilmek için oyunun bütünlüğünü bozmaz.

Kralın önünde devlet işleri konuşulurken de böyle davranmak gerek. Kötü düşünceleri kafalardan bir anda söküp atamıyorsunuz, haksızlıkları bir vuruşta ortadan kaldıramıyorsunuz diye halka hizmet etmekten vazgeçmek doğru mudur? Bir fırtınada kaptan, rüzgâra söz geçiremiyorum diye gemiyi bırakır mı?

Sizin ilkelerinizin tam karşıtlarıyla yetişmiş insanlar karşısındasınız: Bütün düşündüklerinin saçma ve haksız

olduğunu yüzlerine vurursanız, elbet dinlemezler sizi. Dikine değil, yanlamasına gideceksiniz. Doğruyu yerinde ve ustalıkla söyleyeceksiniz. Çabalarınız iyilik getirmese bile, kötülüğün azalmasını sağlar hiç olmazsa. Her şeyin iyi olması için bütün insanların iyi olması gerekir: O da yarın öbür gün olacak işlerden değil."

Raphael şöyle karşılık verdi bana:

"Dediğiniz gibi yaparsam ne olur, bilir misiniz? Başkalarını delilikten kurtarayım derken kendim sapıtırım. Sizinle konuştuğumdan başka türlü konuşacak olursam, yalan söylemiş olurum. Bazı filozoflar yalan söylemekte haklı olabilirler, benim yaradılışım buna elverişli değil. Konuşmamın devlet adamlarına ağır ve acı geleceğini biliyorum; ama herkesi afallatacak kadar aykırı düşünceler ileri sürdüğümü de sanmıyorum. Platon'un Devlet'indeki görüşleri ya da Utopialıların bizimkilerden çok daha üstün bazı düşünüşlerini öne sürsem, başka bir dünyadan geliyormuşum gibi karşılanabilirim: Çünkü burada herkesin malı mülkü olabilir, oradaysa bütün mallar mülkler ortaktır. Ama benim söylediklerimde yadırganacak, her yerde söylenmeyecek, hatta yararlı olmayacak ne var? Benim yaptığım, tehlikeyi göstermek ve aklı başında olanı ondan uzaklaştırmak. Kendilerini körü körüne uçuruma atanlardan başkasına aykırı gelmez söylediklerim.

Herkese aykırı gelir, alaya alınır, saçma bir yenilik sayılır diye insanlığın acı gerçeklerini ortaya atmamak korkaklık ya da kötü bir sıkılganlıktır. Öyle değilse İncil'i hiç açmamalı ve İsa'nın yolunu Hıristiyanlardan saklamalı. İsa havarilerine susmayı ve gizlemeyi yasaklıyor ve şöyle diyordu onlara sık sık: 'Benim alçak sesle kulağınıza söylediklerimi, siz yüksek sesle, ulu orta söyleyeceksiniz.' İsa'nın söyledikleriyse, bizim dünyamıza benim konuşmamdan daha da aykırı gelecek şeylerdi.

İsa'nın usta sözcüleri sizin demin dediğiniz gibi yanlamasına bir yol tuttular; insanların kötü alışkanlıklarını Hıristiyanlığa uydurmaktan kaçındıklarını görünce, İncil'i insanların kötü alışkanlıklarına göre eğip büktüler. Bu ustaca manevra nereye götürdü onları? İnsanların vicdan rahatlığıyla kötülük edebilmelerini sağlamış oldular.

Kralların yanında benim alacağım sonuç daha parlak olmayacak. Çünkü ya benim düşüncem hiç kimseninkine uymadığı için işe yaramayacak ya da birçoklarıyla anlaşacağım; o zaman da Terentius'ta Mitio'nun dediği gibi 'çılgınlarla çılgınlık' edeceğim. Sizin yanlamasına yolun nereye çıkacağını kestiremiyorum. İnsan iyiyi gerçekleştiremezse, kötüyü yumuşatmalı hiç olmazsa diyorsunuz. Ama bunlar öyle işler ki, ya girmem diyeceksiniz, ya girip suç ortağı olacaksınız. En korkunç düşüncelere katılmanız, bir vebadan daha tehlikeli kararlara oy vermeniz gerekecek, bu yüz karası görüşleri yalancıktan beğenmekse, bir casus ya da bir hainin yapabileceği bir iş olacak.

Demek ki, o yüksek yerlerde devlete yararlı olmanın yolu yok. Erdemin kendisini bozacak bir hava eser orada. Çevrenizdeki insanlar sizin derslerinizle iyileşmek şöyle dursun, kötülükleriyle sizi baştan çıkarırlar. Hiç bozulmadan kalırsanız, ötekilerin ahlaksızlığına, budalalığına paravanlık etmiş olursunuz. Sizin yanlamasına yolla, kötüyü iyiye çevirebileceğimizi ummak boşunadır.

İşte onun için tanrısal Platon bilgeleri devlet işlerinden uzak durmaya çağırır ve bu öğüdünü şu güzel benzetmeyle destekler: 'Bilgeler sürekli bir yağmur boşanırken sokaktaki kalabalığa evlerinize girin de ıslanmayın diye bağırırlar. Sesleri duyulmazsa, sokağa çıkıp herkesle birlikte boşu boşuna ıslanmazlar; başkalarını budalalıktan kurtaramayınca evlerinde oturup kendilerini korurlar tek başlarına.'

Şimdi, sevgili dostum Morus, içimi açıp en mahrem düşüncelerimi söyleyeceğim. Malın mülkün kişisel bir hak olduğu, her şeyin parayla ölçüldüğü bir yerde toplumsal adalet ve rahatlık hiçbir zaman gerçekleşemez. Ama siz aslan payını kötülere bırakan bir toplumda doğru bir yan bulursanız, büyük çoğunluk yoksulluk içinde kıvranırken doymak bilmez bir avuç insana memleketin bütün zenginliklerini sömürten bir devlet mutlu olabilir derseniz o başka.

Utopia'nın kurumlarını başka uluslarınkiyle karşılaştırınca bir taraftaki bilgeliğe ve insanlığa hayran olmaktan, öbür taraftaki akılsızlığa ve barbarlığa vahlanmaktan kendimi alamıyorum.

Utopia'da yasalar sayıca çok azdır. Yönetim bütün yurttaşları aynı ölçüde yararlandırır. Herkes değerinin karşılığını görür. Ortak zenginlik öyle eşitçe dağıtılır ki, herkes bütün yaşama kolaylıklarına bol bol kavuşur.

Başka her yerde 'senin benim' ilkesiyle, karmaşık olduğu kadar da kötülüğe elverişli bir toplum düzeni kurulmuştur. Binlerce yasa çıkarılır, yine de ne herkes ev sahibi olur, ne kimsenin mülkü korunabilir, ne de başkasınınkinden kolayca ayrılabilir. Her gün sürüyle açılan ve bir türlü bitmek bilmeyen davalara bakın.

Bunları düşünürken Platon'a candan hak veriyorum ve mülk ortaklığını istemeyen uluslara yasa hazırlamaya yanaşmamış olması beni hiç de şaşırtmıyor. Bu büyük dâhi çok önceden görmüş ki, insanları mutluluğa ulaştırmanın tek yolu, eşitlik ilkesini uygulamaktır. Oysa mülkün tekelde ve mutlak olduğu bir devlette eşitlik kurulamaz sanırım, çünkü orada herkes türlü yollarla kazanabildiği kadar kazanmakta haklı görür kendini ve ulusun zenginliği ne kadar büyük olursa olsun, eninde sonunda başkalarının yoksulluğuna göz yumacak küçük bir azınlığın eline geçer.

Çok kez zenginin mutluluğuna ermek daha çok yoksulun hakkıdır. Cimri, ahlaksız, yararsız nice zenginler yok mu? Buna karşılık dürüst, kendi halinde, zanaatı ve durmadan çalışmasıyla devlete, yarar görmeden yararlı olan sayısız yoksul var. İşte bütün bunlar beni kesin olarak şu inanca götürdü ki, mülk sahipliğini ortadan kaldırmak memleketin zenginliğini eşitçe, doğrulukla dağıtabilmenin ve insanlığı mutluluğa kavuşturmanın biricik yoludur. Mülkiyet hakkı toplumsal yapının temeli oldukça, en kalabalık ve en işe yarar sınıf yoksulluk, açlık, umutsuzluk içinde yaşayacaktır.

Kötülüğü hafifletecek çareler bilmiyor değilim; ama bunlar hastalığı iyi edemeyecek ilaçlardır. Örneğin şunlar:

> Bir kişinin elde edebileceği toprağı ve parayı sınırlandırmak.
>
> Zorbalığa ve bozgunculuğa karşı sert yasalar koymak.
>
> Yükselme tutkusu ve entrikaları kötüleyip cezalandırmak.
>
> Devlet görevlerini parayla satmamak."

Ben de Raphael'e dedim ki:

"Sizin düşüncelerinize katılmak şöyle dursun, bence tam tersine, mülk ortaklığını uygulayan memleket dünyanın en yoksul memleketi olacaktır. Halkın yiyecek, giyecek ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaksınız? Herkes işten kaçacak ve başkasının emeğiyle geçinecek. Yoksulluk tembelleri işe sürse bile, yasa herkesin hakkını başkalarına karşı korumayacağı için durmadan başkaldıranlar olacak ve sizin devlette kan gövdeyi götürecek.

Kargaşalığın önüne nasıl geçeceksiniz? Memurlarınızın sözde bir üstünlüğü olacak sadece: Korku, saygı veren şeyi almış olacaksınız onlardan. Kimseyi kimseden üstün

saymayan, bu hep bir sıradan insanların nasıl bir devleti olabileceğini düşünemiyorum bile."

"Böyle düşünmenize şaşmıyorum," dedi Raphael; "hayal gücünüz böyle bir devleti tasarlamaya yetmiyor ya da yanlış tasarlıyor onu. Ben Utopia'da beş yıl yaşadım ve bu yeni dünyayı eskisine haber vermek için geldim. Siz de oraya gitmiş, orada nasıl yaşandığını görmüş olsaydınız, dünyanın hiçbir yerinde daha düzenli bir yer olmadığını söylerdiniz benim gibi."

Peter Giles söze karıştı ve dedi ki Raphael'e:

"Bu yeni dünyada bizimkinden daha gelişmiş uluslar olduğuna inandıramazsınız beni. Tabiat bizim dünyamızda kafaları daha düşük bir mayadan yaratmış olamaz ya. Üstelik bizim arkamızda eski bir uygarlık örneği var. Uzun bir gelişme içinde gerek ihtiyaçlar, gerek hayatı güzelleştirme isteği nice buluşlar doğurmuş. Ayrıca rastlantılardan doğma nice buluş daha var ki, en keskin dehalar bile düşünemez onları."

"Eskilik konusunda," dedi Raphael, "bu yeni dünyanın tarihlerini okumadan doğru bir yargıya varamazsınız. Bu tarihlere göre, bizim dünyamızda daha insan yokken orada şehirler varmış. Dâhilerin ya da rastlantıların getirdiği buluşlarsa, dünyanın her yerinde olağan şeylerdir. Zekâca yeni dünyalılardan üstün olduğumuzu kabul edebilirim. Ama çalışmada, işçilikte, ustalıkta bizi çok geride bırakmışlar. Size bunu bir örneğiyle anlatayım.

Bizim gelişimizden önce Utopialıların Avrupa'dan hiç haberi yokmuş. Yalnız on iki yıl kadar önce fırtınadan bir gemi batmış adanın önlerinde. Mısırlı ve Romalı bazı yolcuları dalgalar kıyıya atmış. Bu yolcular ölünceye kadar Utopia'dan ayrılmak istememişler. Bu olaydan çok yararlanmış Utopialılar. Kurtulan yabancılardan Roma'nın bilimleri ve sanatı üstüne bütün bildiklerini öğrenmişler. Bu

bilgileri geliştirerek, öğrenemediklerini de kendileri çıkarmışlar. Böylece bir rastlantıyı değerlendirip eski dünyanın bütün marifetlerini benimsemişler.

Belki bizlerden daha başka düşenler de olmuştur oraya. Ama zamanla unutulmuşlar herhalde. Belki benim gelişimi de unutacaklar bir gün. Oysa bu mutlu adalılar benden çok yararlandılar, Avrupa'nın en güzel buluşlarını benden öğrenip kendilerine mal ettiler.

Ama bizler kim bilir kaç yüzyıl sonra ancak onların en güzel kurumlarını benimseyebileceğiz? Aynı zekâ, aynı olanaklarla onlarınki kadar rahat bir toplum düzeni kuramayışımız bundan işte. Onların kafaları durmadan yeni buluşlara yöneliyor, yararlı her şeyi geliştirip uygulamanın yolunu arıyorlar."

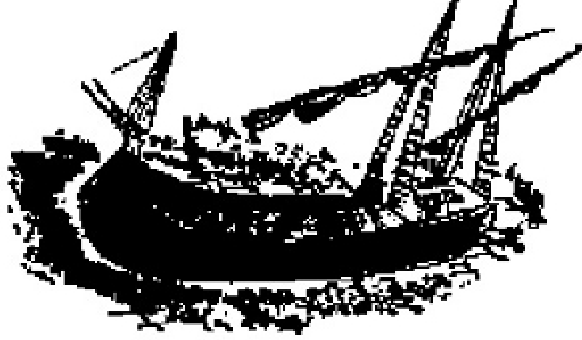
"Peki," dedim, "bize bu mutlu adayı iyice anlatın. En küçük ayrıntılarına kadar her yanıyla gösterin onu bize. Taşını toprağını, ırmaklarını, nehirlerini, insanlarını, kurumlarını, yasalarını serin önümüze dilediğiniz gibi. Bilmediğimiz her şeyi öğrenmeye can atıyoruz, inanın buna."

"Hay hay," dedi Raphael; "bütün bunlar hep gözümün önünde henüz. Ama çok zaman ister bu iş."

"Öyleyse," dedim "gidip yemek yiyelim önce. Sonra bol bol vaktimiz olur."

"Nasıl isterseniz," dedi Raphael.

II. Bölüm

"Utopia adası, ortalarına düşen en geniş yerinde iki yüz mildir. Bu genişlik adanın iki yanına doğru bir hayli sürüp gider, sonra uçlara doğru azalmaya başlar. Öyle ki, ada beş yüz millik bir yarım-çember olur ve iki ucunun arası aşağı yukarı on bir mil çeken bir hilal biçimini alır. Hilalin ortası geniş bir körfezdir. Toprak hilalin sırtına doğru yükselir ve rüzgârları keser. Onun için de körfez dalgasızdır ve az çok durgun bir gölü andırır. Bu körfez her yerine gemilerin yanaşabileceği bir tek geniş liman gibidir. Körfezin girişi tehlikelidir. Çünkü bir yanda sığ kumluklar, öbür yanda da nerdeyse suyun yüzüne çıkan sarp kayalar vardır.

Tam ortada, çok uzaklardan gözüken ve gözüktüğü için de tehlikeli olmayan bir kayalık vardır. Utopialılar bu kayalığın başına bir kale yapmışlar ve içine bir alay asker yerleştirmişlerdir. Öbür kayalar su altında olduklarından gemiler için birer tuzaktır. Bu kayalar arasındaki yolları yalnız Utopialılar bilir. Bir Utopialı kılavuz olmadan hiçbir yabancı gemi buradan içeriye giremez. Kaldı ki, kıyılarda fenerler olmasa kendileri bile zor girerler. Bu fenerlerin yerini değiştirecek olsalar, en kalabalık düşman filosu yolunu şaşırıp kayalara çarparak batabilir. Adanın öbür yanında birçok liman var. Ama orada gerek doğa, gerek insan eli öylesine savunma olanakları yaratmıştır ki, bir avuç asker bütün bir ordunun karaya çıkmasına engel olabilir.

Söylenenlere inanılacak olursa, burası eskiden bir ada değilmiş. Adanın durumu da bunu düşündürüyor. Eskiden buraya Abraxa denirmiş, ama Kral Utopus orayı fethedince Utopia olmuş. Bu akıllı kral ele geçirdiği ülkenin kaba ve vahşi halkını uslu, uygar, kibar insanlar haline getirdi. O kadar ki, Utopialılar bugün dünyanın en üstün ulusu oldu. Utopus burasını elde eder etmez, adayı karaya birleştiren 15 millik berzahı yardırdı ve böylece Abraxa toprakları Utopia oldu. Bu dev işin başarılmasında Utopus kendi ordusunun askerleriyle ada halkını bir arada çalıştırdı. Çünkü yerlilerin bunu zorla kölelere yaptırılan bir angarya diye görmelerini istemiyordu. Bunca insan gücü bir araya gelince, bir çırpıda başarı kazanıldı. Bu işi saçma görüp alaya alan komşu devletler, sonradan şaşakaldılar ve korkmaya başladılar.

Utopia adasının 54 büyük ve güzel şehri vardır. Hepsinde aynı dil konuşulur. Aynı töreler, aynı kurumlar, aynı yasalar yürürlüktedir. 54 şehrin hepsi aynı plan gereğince kurulmuştur ve hepsinde bölge özelliklerine göre biçimlenen aynı devlet yapısı vardır. Şehirlerin arası en az 24 mildir ve yürüyerek bir günde birinden öbürüne gidilir. Her yıl, her şehirden üç yaşlı başlı, bilge kişi gelip Amaurote'de toplanır ve memleket işlerine bakar. Amaurote adanın başkentidir. Çünkü orta yerdedir ve herkesin kolayca toplanmasına elverişlidir. Her şehrin tarım için en az 20 millik bir toprağı vardır. Genel olarak, toprak genişliği şehrin uzaklığıyla orantılıdır.

Hiçbir şehir yasanın çizdiği sınırları artırma hevesine düşmez. Halk kendini toprağın sahibi değil, çiftçisi, işçisi diye görür. Tarlaların ortasında her türlü tarım aracıyla donatılmış çiftlik evleri vardır. Bu evlerde her mevsimde, şehrin nöbet sırasıyla yolladığı işçi orduları oturur. Her çiftçi birliğinde kadın erkek en az 40 kişi ve iki köle vardır. Her topluluğun başında birer aile babası ve anası olarak, aklı başında, ölçülü bir kadınla bir erkek bulunur. Her 30 çiftçi ya

da aile birliği bir philarch tarafından yönetilir. Her yıl, her birlikten 20 çiftçi şehre döner. Bunlar iki yıllık tarım nöbetini bitirmiş olanlardır. Bunların yerine 20 kişi tarım ödevi yapmaya gelir. Yeni gelenler, çiftlikte bir yıl çalışmış olanlardan ders görür, toprağı işlemesini öğrenir ve ertesi yıl kendileri de başkalarını yetiştirir. Böylece çiftçinin toptan acemi olması önlenir ve halkın yiyeceği bilgisizlik, görgüsüzlük yüzünden tehlikeye düşmez.

Bu her yılki yenileşmenin ve nöbet değiştirmenin bir amacı da yurttaşların hayatını çetin el kol işlerinde uzun süre yıpratmamaktır. Bununla beraber, tarım işlerinden hoşlanan bazıları köyde daha uzun süre kalma izni alabilirler. Çiftçiler toprağı işler, hayvan besler, odun keser ve bunları karadan, denizden şehre taşır. Tavukları çoğaltmakta çok akıllıca bir buluşları vardır. Yumurtaları kuluçka altına koymazlar, gerekli sıcaklığı kendileri sağlayıp civciv çıkartırlar ve civcivler kabuğunu delince tavuklar değil, insanları ana bilip onların ardından giderler. Pek az at beslerler, ama besledikleri atlar yaman olur. Gençler onları binicilik, savaş talimleri ve yarışlarda kullanırlar. Tarım ve ulaştırma işlerine yalnız öküzler koşulur. Utopialılar derler ki, öküz atla boy ölçüşemez, ama ondan daha sabırlı, daha dayanıklıdır. Öküz daha az hastalanır, daha ucuza mal olur, üstelik işe yaramaz olunca eti yenir.

Ekip biçtikleri ile bol bol ekmek yaparlar. Üzümün, elmanın ve armudun suyundan şarap yapıp içerler. Sadece su ya da bal ve meyanköküyle kaynatılmış su içtikleri de olur. Her şehrin ve köylerinin yiyeceği içeceği en ince hesaplarla belirlenmiştir. Bununla beraber, çiftçiler harcadıklarından çok daha fazlasını yetiştirmeye çalışırlar. Artan yiyecek içecekler komşu memleketlere yollanır. Köyde bulunmayan eşyayı, kap kacağı çiftçiler şehirden sağlarlar. Bunlar için şehir yöneticilerine başvurur ve dilediklerini karşılıksız ve beklemeksizin alırlar. Bu işleri her ay, şehre tatile geldikleri

zaman yaparlar. Hasat zamanı gelince, aile birliklerinin başları philarchlar şehir yöneticilerine haber salar, ne kadar işçiye ihtiyaçları olduğunu bildirirler. Bunun üzerine hasatçılar belli bir zamanda sürü sürü gelir ve hava güzelse, bir günde ürünleri kaldırıverirler.

Utopia Şehirleri ve Başkent Amaurote Üstüne

Bir Utopia şehrini bilen, hepsini bilir. Çünkü bölge özellikleri dışında, bütün şehirler birbirine benzer. Onun için size herhangi bir şehri anlatabilirdim, ama Amaurote şehrini seçiyorum. Çünkü orası Millet Meclisi'nin ve hükümetin bulunduğu yerdir. Bundan ötürü de bütün öteki şehirlerden daha ünlü ve önemlidir. Ayrıca orada tam beş yıl yaşadığım için, en çok orasını severim. Amaurote alçak bir tepenin tatlı yamacında ve dört köşemsi bir biçimde kurulmuştur. Şehir tam tepenin biraz altından başlar ve Anydra ırmağının kıyılarına kadar iki mil uzar, nehre yaklaştıkça da genişler. Anydra ırmağı Amaurote'un 24 mil yukarılarında ufacık bir kaynaktan doğar. Bu cılız su aktıkça ve başka ırmaklarla birleştikçe büyür ve şehrin karşısında genişliği yarım mili bulur. Ondan sonra da genişledikçe genişler ve 60 mil ötelerde okyanusa dökülür. Denizle şehir arasında, şehrin altı mil kadar yukarısında ırmak suları, günde altı saat yükselip alçalır. Yükselme zamanı, denizin suları Anydra'nın yatağına otuz mil kadar girer ve nehri kaynağına doğru iter, o zaman Anydra'nın suları tuzlanır. Ama alçalma başlayınca sular temizlenir, şehre tatlı su gelir ve denize kadar bozulmadan akar.

Anydra'nın iki kıyısı bir taş köprüyle birleşir. Muhteşem kemerler üstünden geçen bu köprü, şehrin denize uzak olan yukarı ucunda kurulmuştur. Gemiler bu köprünün altından kolayca geçebilirler. Şehirde bundan daha küçük bir ırmak da vardır. Tatlı tatlı akan bu nehir, şehrin kurulduğu tepeden çıkar ve şehri ortasından geçip Anydra ile birleşir.

Amaurotelular bu ırmağın kaynağını büyük taşlarla çevirip şehrin sınırları içine almışlardır. Düşman kuşatacak olursa, suyu kesmesin ya da zehirlemesin diye. Kaynağın en yüksek yerinden künklerle alınan su, dört bir yana dağıtılıp şehrin en kuytu köşelerine kadar ulaştırılır. Künklerin gidemediği yerlerde yağmur sularını toplayan ve şehir halkının ihtiyaçlarını karşılayan büyük sarnıçlar vardır.

Şehir çepeçevre yüksek ve kalın duvarlarla çevrilidir. Yer yer de kuleler ve kalelerle donatılmıştır. Surların üç yanında derin, geniş, ama çitler, dikenli çalılarla dolu susuz hendekler vardır. Dördüncü yanındaki hendekse ırmağın kendisidir. Sokaklar ve meydanlar, hem ulaştırmayı kolaylaştıracak, hem de rüzgârdan korunacak biçimde düzenlenmiştir. Evlerin rahatlığına diyecek yoktur, hepsi temiz ve güzeldir. Sokaklar boyunca, karşılıklı ve yan yana uzanırlar. Evlerin arkasında geniş bahçeler vardır. Her evin bir kapısı sokağa, bir kapısı bahçeye açılır. Her iki kapı da bir dokunuşta açılacak kadar hafiftir. Kilitler, anahtarlar yoktur. İsteyen girebilir. Çünkü evde hiçbir şey özel değildir, ne varsa herkesin malıdır. Utopialılar ev bark konusunda ortaklık ilkesine bağlıdırlar. Özel mülk düşüncesini kökünden yok etmek için her on yılda bir ev değiştirirler ve herkesin oturacağı ev kura ile belli olur.

Şehirliler bahçelerine büyük bir önem verirler. Üzümler, meyveler, çiçekler ve türlü bitkiler yetiştirirler. Bu işi o kadar bilgi ve zevkle yaparlar ki, ben şimdiye kadar hiçbir yerde bu bahçelerden daha bereketlisine, daha verimlisine ve göze daha güzel görünenine rastlamadım. Bahçeye düşkünlükleri sadece kendi zevkleri için değildir. Şehrin mahalleleri arasında en bakımlı bahçeyi kimler yapacak diye bir yarışma vardır. Doğrusu yurttaşlar için bundan daha hoş, daha yararlı bir uğraş düşünülemez. Utopia'yı kuran bunu çok iyi anlamış olacak ki, herkesin aklını bahçelere çelmek için ne gerekiyorsa yapmış. Utopialılar şehrin genel planını

Utopus'un yaptığını söylerler. Ama bu devlet kurucusu tasarladığı bütün yapıları ve güzel yerleştirmeleri bitirememiş ve bir insan ömrünü aşan bu işleri kendinden sonraki kuşaklara bırakmış.

Adanın fethinden beri, özenle saklanan ve 1760 yıllık bir tarihi kucaklayan tutanaklardan öğrendiğimize göre, başlangıçta evler çerden çöpten, alçacık birer kulübeymiş; duvarları kerpiç, saçaklı damları sazlarla örülüymüş. Şimdiyse evler üç katlı taş ya da tuğla duvarlı, derli toplu ve içten sıvalıdır. Tavanlar düzdür, ucuz, yanmaz ve yağmura karşı kurşundan daha dayanıklı bir maddeyle kaplıdır. Rüzgâra karşı camlı pencereler vardır. Çünkü Utopia'da cam çok kullanılır. Bazı yerlerde cam yerine amber ya da yağla saydamlaştırılmış ince bezler kullanıldığı olur. Böylece ev hem rüzgârdan korunmuş, hem de daha fazla ışıklanmış olur.

Yönetim Görevlileri

Otuz aile her yıl, eski dilde *syphogrant*, yeni dilde philarch denilen bir baş seçerler. On syphogrant, 300 aile ile birlikte, eski dilde *tranibore*, yeni dilde *baş philarch* denilen birisinin buyruğu altındadırlar. 200 syphogrant, en dürüst, en uygun kimseyi seçeceklerine ant içtikten sonra, halkın gösterdiği dört adaydan birini, gizli oyla başkan seçerler. Şehir dörde bölünmüş olduğu için, her bölümün bir adayı kurultaya sunulmuştur. Başkan zorbalığa kaçmadığı sürece, ömrü boyunca yerinde kalır. Traniboreler ise, her yıl seçilirler, ağır bir neden olmadıkça da değiştirilmezler. Bütün öbür görevler de bir yıllıktır. Traniboreler her üç günde bir, gerekirse daha sık, başkanla birlikte toplanır, memleket işlerini görüşürler. Yurttaşlar arasında binde bir çıkan anlaşmazlıklara çarçabuk çare bulurlar. Kurultayın her toplantısında iki syphogrant hazır bulunur ve bu iki halk temsilcisi her toplantıda değişir. Kamuyu ilgilendiren işler, kurultayda üç gün tartışıldıktan sonra karara bağlanır. Kurultay ve büyük halk toplantıları

dışında, bir araya gelip memleket işlerini konuşmak ölümle cezalandırılan bir suçtur. Bu da başkanla traniborelerin kolayca bir araya gelip, halkı zorbaca yasalarla ezmeye ve rejimi değiştirmeye kalkışmalarını önlemek için olsa gerektir.

Önemli sorunlar önce syphograntın seçim bölgelerine sunulur. Syphograntlar durumu ailelerine anlatırlar. O zaman sorun halk kurultayı önüne getirilir; ondan sonra da syphograntlar aralarında görüşüp kendi düşüncelerini ve halkın isteğini yüksek kurultaya sunarlar. Bazı sorunlar da bütün ada halkının önüne getirilir. Yüksek kurultayın uyduğu şu kural da anılmaya değer: Bir öneri geldiği zaman, hemen o gün üstünde tartışılmaz. Tartışma gelecek toplantıya bırakılır. Böylelikle kimse ilk aklına gelen şeyleri gelişigüzel ortaya atmaz ve halkın yararını unutarak kendi düşüncesini savunmaya kalkışmaz. İnsan çok kez öne sürdüğü bir düşünceden vazgeçmeyi kendine yediremez. Yanıldığını açığa vuramaz. Kendi ününü kurtarmak için halkın yararını feda eder. Ayaküstü düşünmenin yarattığı bu büyük tehlike böylece önlenmiş ve kurultay üyelerine düşünmek için bol bol vakit bırakılmıştır.

Bilimler, Sanatlar, Uğraşlar

Kadın erkek bütün Utopialılar usta birer tarımcı olmak zorundadırlar. Çocuklar erkeklerden tarımı okulda öğrenir ve şehre yakın köylere, tarlalara geziye götürülüp öğrendiklerini yerinde görürler. Orada çalışanları seyreder, kendileri de çalışmalara katılırlar. Bu tarım çalışmaları onların beden güçlerini de geliştirir. Bütün Utopialıların katılmak zorunda olduğu tarım dışında, herkes özel bir iş eğitimi görür. Kimi dokumacılık öğrenir, kimi duvarcılık, testicilik, kimi demircilik ya da dülgerlik. Başlıca zanaatlar bunlardır. Bütün adalılar birörnek giyinirler. Yalnız kadınla erkeğin, bekârla evlinin kılıkları değişir. Giysilerde hem güzellik, hem de rahatlık aranır. Aynı giysi yazın da kışın da

giyilebilir. Her aile kendi giyeceklerini kendi yapar. Kadın erkek, yukarıdaki zanaatların birini öğrenmek zorundadır. Kadınlar, daha güçsüz oldukları için, yün ve keten işlerinde çalışırlar daha çok. Zor işleri erkekler görür. Genel olarak herkes ana babasının zanaatında yetişir. Çünkü en tabii olarak tutacakları yol budur. Ama bir başka zanaata heves ve yeteneği olan çıkarsa, o zanaatla uğraşan bir başka aileye evlatlık olarak girer. Babası da, hükümet de onun dürüst bir aile babasının hizmetine girmesine yardım ederler. Bir zanaatı edindikten sonra bir başkasını öğrenmek isteyen olursa, ona da bu olanak verilir. Şehrin ihtiyaçlarına aykırı düşmemek şartıyla, yurttaş öğrendiği her iki zanaattan birini benimsemekte özgür bırakılır.

Syphograntların başlıca ve hemen hemen tek görevi, kimsenin aylaklığa, tembelliğe düşmemesini ve herkesin zanaatını canla başla yapmasını sağlamaktır. Utopialıların sabahtan akşama kadar koşu hayvanları gibi işe sarıldıklarını da sanmamalı. Böyle yorucu bir hayat, ruh için de, beden için de işkenceden ve kölelikten beterdir. Oysa Utopia'dan başka yerlerde işçinin yürekler acısı durumu budur. Utopialılar günün ve gecenin yirmi dört saatini eşit parçalara bölmüşlerdir. Yirmi dört saatin yalnız altı saati işe ayrılmıştır: Üç saat öğleden önce yemeğe kadar; üç saat de iki saatlik dinlenmeden sonra, akşam yemeğine kadar. Akşam saat sekizde yatarlar ve tam sekiz saati uykuya verirler. Bizim öğle dediğimiz saat onlar için birdir. Çalışma, uyku ve yemek saatleri dışındaki zamanı herkes istediği gibi kullanabilir. Bu saatler hayhuyla, aylaklıkla geçmez, Utopialılar işlerini uğraşlarını değiştirerek dinlenirler. Bu da gerçekten güzel bir kurum sayesinde başarılır. Her sabah gün doğmadan, serbest ders saatleri vardır. Yalnız bilim yolunu seçenler bu derslere girmek zorundadırlar. Ama başka herkes, kadın erkek, hangi zanaattan olursa olsun, bu derslere katılabilirler. Halk bu derslere seve seve gider, zanaatına ve zevkine uygun bir öğrenim kolunu izler.

Birçokları serbest saatlerde yine kendi işlerinde çalışmayı tercih ederler; böyleleri soyut bilgiden hoşlanmayanlardır. Kimse onlara engel olmaz; üstelik devlete yararlı oldukları için saygı bile görürler. Akşam yemekten sonra Utopialılar yazın bahçelerde, kışın yemek yedikleri kapalı yerlerde bir saat türlü eğlenceler düzenlerler. Ya çalgı çalıp türkü söylerler ya da görüşüp tartışırlar. Zar, iskambil gibi budalaca ve zararlı kumar oyunlarının hiçbirini bilmezler.

Bununla beraber, bizim satrancımıza benzer iki çeşit oyunları vardır: Birincisi bir hesap oyunudur. Sayılarla oynar, yarışırlar bu oyunda. İkincisi, iyilik ve kötülük savaşı diyebileceğimiz bir oyundur. Bu oyunda kötülüklerin anarşiye götürdüğü, insanları birbirinden kinle ayırdığı, buna karşılık iyiliklerin herkesi birleştirdiği açıkça görülür. Her iyilik, onun karşıtı olan kötülükle savaştırılır; kötülüğün nasıl zorbalığa, kurnazlığa kaçtığı, ama iyiliğin kötülüğe nasıl karşı koyduğu, onu nasıl alt ettiği, her iki tarafın zafere ne yoldan ulaşmak istedikleri görülür. Ama burada ileri sürülecek olan ciddi bir karşı-düşünceyi eklemek zorundayım. Belki diyecekler ki bana: 'Günde altı saat çalışma halkın ihtiyaçlarını gidermeye yetmez. Utopia yoksulluğa düşer.' Hiç de öyle değil. Tersine, altı saat çalışma bütün rahatlıkları bol bol karşıladıktan başka, ihtiyaçların çok üstünde bir ürün de sağlıyor. Başka memleketlerde nice insanların aylak gezdiklerini düşünürseniz, Utopia'da neden bunun böyle olduğunu anlarsınız. Halkın yarısı olan kadınların hemen hepsi bazı yerlerde aylaktır, kadınların çalıştığı yerlerdeyse hemen bütün erkekler. Hiçbir iş görmeyen bir sürü rahip ve din adamı da görülür. Bunlara, soylular ve derebeyleri denilen bütün zenginleri, bir de onların sürü sürü uşaklarını, giyimli kuşamlı, eli bıçaklı adamlarını ekleyin. Tembelliklerini uydurma sakatlıklar altında gizleyen sapasağlam sayısız dilenciyi de unutmayın. Göreceksiniz ki, alınterleriyle insanlığı besleyenlerin sayısı sanıldığından çok daha azdır. Gerçekten yararlı ve zorunlu

işlerde çalışan insanların ne kadar az olduğunu düşünün. Paranın her şey olduğu çağımızda yalnız lüksün ve ahlaksızlığın buyruğunda çalışan bir sürü boş ve yararsız zanaatlar görülüyor. Ama bu durumda bütün işçileri yararlı ve zorunlu ürünleri bol bol sağlamak üzere dağıtacak olursak, gündelikler o kadar düşer ki, hiçbir işçi kazancıyla geçinemez. Diyelim ki, sadece lüks eşya yapanları ve hiçbir şey üretmeden iki işçinin emeğini ve payını yiyenleri yararlı işlere sürüyoruz, o zaman bu işçilerin besleyici ürünleri ve rahatlıkları, hatta tabiata uygun zevkleri sağlamak için iki kat daha çok vakitleri olacak.

Bu anlattıklarımın doğruluğu Utopia'da açıkça görülür. Köyleriyle birlikte bütün bir şehirde, çalışabilecek yaşta ve güçte oldukları halde yasaya uygun olarak çalışmayan kadın erkek sadece beş yüz kişi vardır. Syphograntlar da bunlar arasındadır. Böyleyken onlar bile, halkı coşturmak için çalışırlar. Syphograntların, rahiplerin salık vermesiyle bilim kollarında gelişmesi istenen kimseler de kol gücüyle çalışmak zorunda değildirler. Ama bunlardan biri umulan başarıyı gösteremezse, yeniden işçiler arasına yollanır. Buna karşılık, boş zamanlarında çalışıp bilgi edinen bir işçi, işten alınır ve bilim kollarında çalışanlar arasına sokulur. Elçiler, rahipler, traniboreler ve eskiden brazanes, bugünse adamus denilen şehir başkanı da bu okumuş kişiler arasından seçilir. Halkın üst yanı hiç aylak kalmaz, yararlı işlerde çalışır, az zamanda bol ve kusursuz işler çıkaracak şekilde yönetilir. Utopia'da her şey düzenli ve bakımlı olduğu için iş azalır. Utopia halkı bizdekinden çok daha az çalışır.

Dünyanın başka yerlerinde evlerin yapılması ve onarılması birçok insanın durmadan çalışmasını gerektirir. Çünkü babanın büyük masraflarla yaptığı ev, savruk bir oğula miras kalıp zamanla yıkılır gider ve onun mirasçısı evi onarmak için yeniden avuç dolusu para dökmek zorunda kalır. Hatta bazen gösteriş meraklısı bir evlat baba evini hor görür ve

çok geçmeden onu bırakıp başka bir yerde dünyanın parasıyla bir başka ev yapmaya kalkar. Utopia'daysa her şey önceden öylesine hesaplanmış, düzenlenmiştir ki, yeni arsalarda yeni evler yapıldığı binde birdir. Evin eskiyen yeri hemen onarılır ve çöküntüler önlenir. Böylece yapılar az masraf ve az emekle sağlam tutulur. Çoğu zaman işçilerin eli boş kalır ve evlerinde gereç hazırlamak, tahta ve taş yontmakla vakit geçirirler. Bir yapı kurmak gerekince, hazır gereçlerle iş çarçabuk bitirilir.

Utopialıların giyimleri de, bakın ne kadar ucuza gelir. Çalışırken deri ya da post giyerler ve bu giysi yedi yıl dayanır. Sokağa çıkınca, kaba iş elbiselerini saklayan bir pelerin giyerler. Bu pelerinin rengi yünün kendi rengidir ve bütün adada aynıdır. Böylece hem başka memleketlerden daha az yün kumaş harcarlar, hem de bu kumaş boyanmadığı için daha ucuza gelir. Ama keten kumaşlar daha kolay yapıldığı için daha çok kullanılır. Keten olsun, yün olsun, dokumanın inceliğine bakmaz, temizlik ve beyazlık ararlar. Genel olarak, bir giysi iki yıl gider, oysa başka yerlerde herkesin yünlü ipekli, renk renk dört beş kat giysisi vardır, hatta süsüne düşkünler on giysiyi bile azımsarlar. Utopialıların öyle bir merakları yoktur. Çok giysi ile insan ne kendini soğuktan sıcaktan daha iyi koruyabilir, ne de daha zarif olur.

Görülüyor ki, Utopia'da herkes gerçekten yararlı işler ve zanaatlarda çalışır, her istediklerini bol bol buldukları için, el işlerinde uzun süre çalışmazlar; ürünlerde çok fazla bir artış oldu mu, gündelik işleri bırakıp, hep birlikte bozuk yolları onarmaya giderler. Hem gündelik, hem de olağanüstü işleri olmadı mı, çalışma süresi bir genelgeyle kısaltılır. Çünkü devlet yurttaşların yararsız işlerle yorulmasını istemez. Utopia'da toplum kurumlarının amacı, her şeyden önce halkın ve bireylerin ihtiyaçlarını gidermek, sonra herkese bedenin köleliğinden kurtulmak, düşüncesini özgürce

işletmek, kafa yetilerini bilimler ve sanatlarla geliştirmek için mümkün olduğu kadar çok vakit bırakmaktır. Utopialılar için gerçek mutluluk işte bu düşünce gelişmesinin ta kendisidir.

Utopialıların Yaşayışları ve Karşılıklı İlişkileri

Şimdi Utopialıların birbirlerine karşı nasıl davrandıklarını, ne gibi işlerle ve eğlencelerle vakit geçirdiklerini, her şeyi aralarında nasıl paylaştıklarını anlatacağım.

Utopia'da şehir, ailelerden meydana gelir. Çoğu ailede ise, akrabalar bir araya toplanmıştır. Evlenme çağına gelen genç kızlar, evlenip kocalarının evine giderler. Ama bütün erkek çocuklar kendi ailelerinde kalır ve bu ailenin en yaşlı erkeğinin sözünden çıkmazlar. Ailenin başı bunarsa, yaş bakımından hemen sonra gelen, onun yerini tutar.

Köydekiler bir yana, her şehirde altı bin aile vardır. Gerekli yurttaş sayısı ne azalsın, ne de aşırı ölçüde artsın diye, bir ailede on üç, on dört yaşlarında çocukların, hiçbir zaman ondan az ve on altıdan çok olmamasına dikkat edilir. On üç, on dört yaşından küçük çocuklar bu kuralın dışında kalırlar. Ama ötekilerin durumu kolayca düzenlenir; çünkü on üç on dört yaşında çocuğu fazla sayıda olan aileler, aynı yaşta çocukları daha az sayıda olan ailelere verirler bunları. Bir şehirde nüfus gerektiğinden çok artarsa, bu şehirde oturanların bazıları, daha az nüfusu olan başka şehirlere aktarılır. Eğer bütün adada nüfus artarsa, o zaman her şehirden birtakım yurttaşlar seçilir. Bunlar, boş toprakları olan bir yerde, Utopia yasalarına uygun yeni bir şehir kurarlar. Orada oturan köy halkı, canları isterse bu yeni şehri kuranlara katılır, onlarla beraber otururlar. Böyle birleşip beraber oturanlar, aynı hayatı sürmeye kolayca alışırlar ve her iki tarafın da yararına olur bu. Çünkü Utopialılar, yasalarıyla bu işi öyle bir düzenlerler ki, o zamana kadar şehirlerin de, köylerin de işine yaramayan toprak, şimdi her

ikisi için de bereketli olur. Eğer yeni şehri kurmak üzere aldıkları topraklarda oturanlar, Utopialılarla beraber oturmaya ve onların yasalarına uymaya razı olmazlarsa, Utopialılar bu adamları yeni şehrin sınırları dışına atarlar. Başkaldırır, karşı koyarlarsa, o zaman da Utopialılar onlarla savaşırlar. Çünkü toprağı boş tutmak, hiçbir şekilde bundan faydalanmamak, tabiat kurallarına göre o toprak sayesinde beslenmesi ve rahat etmesi gereken başka adamların da bu toprağı ele geçirip kullanmalarına engel olmak, Utopialılara göre savaş açmak için son derece haklı bir nedendir. Eğer bir şehrin nüfusu çok azalırsa ve öteki şehirlerin nüfusunu azaltmadan bu şehri doldurmanın yolu yoksa (söylediklerine göre böyle bir durum, bir veba salgını yüzünden, yalnız iki kere olmuştur şimdiye kadar), o zaman Utopialılar, kendilerine bağlı yabancı şehirlerden gereken sayıda adam getirerek orasını doldururlar. Çünkü kendi adalarında bulunan bir şehir yıkılıp yok olacağına, yabancı şehirlerin bu hale düşmesini tercih ederler.

Ama gelelim yine Utopialıların birlikte yaşamalarına. Anlattığım gibi, aileyi en yaşlı adam yönetir. Karılar kocalarına, çocuklar ana babalarına, gençler yaşlılara hizmet ederler. Her şehir, dört eşit bölge ya da mahalleye bölünmüştür. Her mahallenin ortasında, içinde her çeşit eşya bulunan bir pazaryeri vardır. Bütün ailelerin ürettiği mallar, bu pazaryerine getirilip, orada belli evlerde, ambarlarda ve depolarda biriktirilir. Her ailenin büyüğü ya da evin başı, para ödemeden, karşılık olarak başka bir mal, rehin olarak bir eşya ya da bir senet vermeden, kendisine ve birlikte oturanlara gereken malları bu pazaryerinden alıp götürür. Her şey bol olduğuna göre, hiç kimsenin gereğinden fazlasını istemeyeceği de bilindiği için, ne diye herhangi bir şey esirgensin aile başından? Bir şeyden yoksun kalmayacağına güveni olan da ne diye bunun gereğinden fazlasını istesin? Herkes bilir ki, bütün canlı varlıklarda açgözlülüğün nedeni ya korku ya da yoksulluktur. İnsanda

ise, bazen yalnız kendini beğenmişlikten gelir açgözlülük. Çünkü faydasız ve boş şeyleri gösterişle ortaya serip, başkalarından üstün geçinmeyi şanlı bir iş sayar insanlar. Utopialılar arasında böyle kötü huyların yeri yoktur.

Anlattığım bu pazarlara bitişik, bir de yiyecek pazarları vardır. Orada her çeşit sebze, meyve, ekmek, balık ve her türlü et bulunur. Çarşıya getirilmeden önce, şehrin dışındaki akarsularda bunların bütün kiri pisliği iyice yıkanıp temizlenir. Sonra Utopialıların köleleri bunları keserek bir kere daha yıkayıp temizlerler. Utopialılar özgür yurttaşlarına hayvan kestirmezler. Çünkü hayvan öldüre öldüre, insan huyunun en tatlı yanı olan acıma duygusunun yavaş yavaş körleşip yok olacağını düşünürler. Utopialılar, kokusuyla havayı bozup salgın hastalıklara yol açmasın diye, kirli, pis ya da tiksindirici herhangi bir şeyin şehre girmesine de izin vermezler.

Her sokakta eşit aralıklarla birbirinden ayrılan ve başka başka adlar taşıyan büyük halkevleri vardır. Syphograntlar burada otururlar. Bu evlerin çevresinde, on beş aile bir yanda, on beş aile de öteki yanda olmak üzere otuz aile oturur. Her halkevinin sorumlusu, belirli bir saatte çarşıya gidip, bu otuz ailedeki insan sayısına göre yiyecek alır.

Her şeyden önce, hastanelerde yatan yurttaşların yiyecekleri düşünülür. Her şehrin çevresinde, surların biraz dışında dört tane hastane vardır. Bunlar öylesine geniş ve ferahtır ki, dört şehircik gibidirler. Bu büyük yapılarda hastalar, sayıları ne kadar çok olursa olsun, sıkışık ve rahatsız bir duruma düşmezler ve bulaşıcı hastalıkları olanlar ayrı bir yerde yatabilirler. Hiç kimse zorla hastaneye yatırılmaz. Ama insan sağlığı için gereken her şeyin bulunduğu, çok iyi düzenlenmiş bu hastanelerde en usta hekimler yurttaşlara o kadar iyi bakarlar ki, orada yatmak varken kendi evinde yatmak isteyen bir hasta bulunmaz bütün şehirde.

Hastane sorumluları hekimlerin kararlaştırdıkları yiyecekleri çarşıdan aldıktan sonra, geri kalanlar her halkevindeki insan sayısına göre eşit olarak bölünür. Şehir başkanının, başrahibin, traniborelerin, elçilerin ve yabancıların yiyecekleri de bir yana ayrılır. Gerçi Utopia'ya pek az sayıda yabancı gelir, ama onlara ayrılan dayalı döşeli evler vardır yine de.

Öğle ve akşam yemeklerini haber veren boru ötünce, kendi evlerinde ya da hastanelerde yatanlar bir yana, bütün aileler bu halkevlerinde toplanır. Buraya gereken yiyecek sağlandıktan sonra, bir adamın çarşıdan yiyecek alıp kendi evine götürmesi yasak değildir. Ama hiçbir Utopialı da büyük bir neden olmadan bu hakkını kullanmaz. Çünkü isteyen evinde yemekte serbest olduğu halde, kimse bunu pek doğru bulmaz. Üstelik de hemen orada yakındaki halkevinde güzel ve lezzetli yemekler hazır dururken, evde uğraşa uğraşa kötü bir yemek pişirmek düpedüz saçma sayılır. Bu halkevlerinde bütün aşağılık, zahmetli ve ağır işleri köleler görürler. Ama yemekleri pişirip kotarmak ve her şeye çekidüzen vermek ödevi, sırayla her ailenin kadınlarına düşer. Utopialılar yemeklerde sayılarına göre üç ya da üçten fazla masa kullanırlar. Erkekler duvardan yana otururlar, kadınlar karşılarındadır. Birdenbire yemeği bırakmalarını gerektiren bir durum olursa, kimseyi rahatsız etmeden kalkıp çocukların odasına girebilirler.

Sütninelerle bebeklere özel bir oda verilir. Odada ocaklar, temiz su ve beşikler vardır. Gerektiği zaman bebekleri yatırırlar. Canları isteyince de onları ocak başında kucağa alırlar, oyunlarla oyalarlar. Ölüm ve hastalık bir yana, her ana kendi çocuğunu emzirir. Ananın ölümü ya da hastalığı halinde, yöneticilerin eşleri hemen bir sütnine bulurlar bebeğe. Çok kolaydır bu. Çünkü şefkatin bu çeşidi Utopia'da çok övüldüğü için, sütninelik yapabilecek bütün kadınlar bu işi seve seve üstlerine alırlar. Emzirdikleri çocuk da

büyüyünce, sütninesini öz anası bilir. Beş yaşından küçük çocuklar, sütninelerinin yanında kalırlar hep.

Evlenemeyecek kadar küçük olan bütün kız ve erkek çocuklar sofrada hizmet ederler. Eğer bunu yapamayacak yaşta iseler, uslu uslu sofranın çevresinde ayakta dururlar. Sofradan kendilerine verilenleri yerler. Bunun dışında, ayrıca bir yemek saatleri yoktur onların. Syphogrant ile eşi, yemek odasının bir ucundaki baş masanın ortasında otururlar. Çünkü oradan bir bakışta herkes görülebilir. Topluluğun en yaşlılarından iki kişi vardır yanlarında. Zaten sofraya gelen her yemek dört kişiliktir. Eğer o topluluğun bir tapınağı varsa, o zaman rahiple eşi şeref yerinde, syphogrant ile karısının yanına otururlar. Onların her iki yanında gençler, gençlerin yanında da yaşlılar oturur. Böylece yemek odasında gençler hem beraberdir, hem de yaşlılarla birlikte otururlar. Utopialılara göre, sofranın böyle düzenlenmesiyle, yaşlıların ağırbaşlılığı ve saygınlığı sayesinde gençlerin söz ya da davranışlarında herhangi yersiz bir taşkınlık önlenmiş olur. Çünkü sofradaki gençler gizlice bir şey söylerler ya da yaparlarsa, yanlarındakilerden ya biri ya da öteki nasıl olsa farkına varacaktır bunun.

Öğle ve akşam yemekleri başlarken, doğruluk ve erdem üstüne bir parça okunur yüksek sesle. Ama herkesi sıkmamak için bu iş kısa kesilir. Acıklı ve tatsız sözlere kaçmadan, yaşlılar okunan parçalardan faydalanarak bir konuşma konusu bulurlar. Zaten yaşlılar bütün yemek vaktini, kendi uzun ve can sıkıcı konuşmaları ile geçirmezler. Delikanlıları seve seve dinlerler. Hatta onların aklını ölçmek, erdeme ne kadar yatkın olduklarını anlamak amacıyla, yiyip içmenin verdiği rahatlık içinde gençlerin çekinmeden konuşmalarına yol açarlar. Öğleden sonraları çalıştıkları için, Utopialıların öğle yemekleri uzun sürmez. Ama akşam yemeklerinden sonra dinlendikleri ve uyudukları, böylece yediklerini daha iyi ve daha kolay sindirebildikleri için, bu

yemekler biraz daha uzun sürer. Her zaman müzik vardır akşam yemeklerinde. Çeşitli çerezler, meyveler, tatlılar da eksik değildir sofrada. Yemek odasına hoş kokular yayılsın diye, çeşitli otlar, buhurlar yakılır, dört bir yana güzel kokulu sular serpilir. Evet, sofradakilerin keyiflenmesi için ellerinden geleni yaparlar. Çünkü onlarca, zararsız olan her zevk yerindedir.

İşte Utopialılar böylece beraber yaşarlar şehirlerde. Ama köylerde, komşularından uzak, yalnız oturanlar öğle ve akşam yemeklerini kendi evlerinde yerler. Yurttaşların bütün yiyecekleri oralardan geldiği için, köyde oturan aile herhangi bir yiyecekten yoksun kalmaz.

Utopialıların Gezileri ve Başka Konular

Bir yurttaş başka bir şehirde oturan dostunu görmek ya da sadece zevki için gezip dolaşmak isterse, syphogrant ve traniboreler önemli bir sakınca olmadıkça kendisine seve seve izin verirler. Geziye gidecekler anlaşıp yola birlikte çıkarlar. Ellerinde başkanın kendilerine izin veren ve dönecekleri günü belirten bir mektubu bulunur. Onlara bir araba ve koşum hayvanlarına bakacak bir köle verilir. Genel olarak, aralarında kadın bulunmazsa, yolcular arabayı bir yük sayıp geri çevirirler. Yol için hiçbir azık derdine düşmezler. Çünkü gidecekleri her yerde kendi evlerinde olacakları için, her aradıklarını bulurlar.

Yolcular herhangi bir yerde bir günden fazla kalırlarsa, her biri kendi zanaatında çalışmaya gider ve meslek arkadaşları onu çok iyi karşılar. Kendi başına şehrinin sınırlarını aşan kimse suçlu sayılır. Elinde başkanın izin kâğıdı yoksa, bir kaçak olarak geri getirilir ve ağır cezaya çarptırılır. Hatta suçu yeniden işlerse, özgürlüğünü yitirir.

Yurtta, kendi şehrinin kırlarında ve köylerinde dolaşmak isterse, karısının ve aile büyüğünün izni yeter. Ama gittiği

yerde yiyeceğini çalışıp kazanmak zorundadır. Bu koşul içinde herkes şehrinden çıkıp çevrede dolaşabilir. Çünkü oralarda da şehirdeki kadar yararlı olur.

Görüyorsunuz ki, Utopia'da işsizlik ve tembelliğe yer yoktur. Utopia'da ne meyhane vardır, ne fuhuş yeri, ne baştan çıkma fırsatı, ne de gizli kapaklı toplantı yeri. Herkes her an herkesin gözü önündedir; memleketin yasalarına ve törelerine göre çalışmak ve dinlenip eğlenmek zorundadır.

Bu mutlu toplumda herkes eşit olarak rahatlık payını alır. Dilencilik, yoksulluk orada bilinmeyen olağanüstü hallerdir. Her Utopia şehrinin Amaurote kurultayına üç elçi gönderdiğini söylemiştim. Kurultayın ilk oturumlarında, adanın değişik bölgelerindeki ekonomik durum incelenir. Neyin nerde bol, nerde kıt olduğu belli olunca, o yıl mutsuz şehirlerin eksikleri, daha mutlu olan şehirlerin bolluklarıyla giderilir ve bu iş çıkarsız olarak yapılar. Veren şehir verdiği şehirden karşılık istemez. Alansa verene hiçbir şey borçlu olmaz. Böylece bütün Utopia bir tek aile, bir tek ev gibidir. Gelecek yılın nasıl olacağı bilinmediği için, Utopia ihtiyaçlarını iki yıl için karşılar, bu ihtiyacı aşan fazla ürünleri, buğdayı, balı, keteni, odunu, boya, deri, balmumu, içyağı, hayvan ve daha başka şeyleri dışarıya yollar. Bu malların yedide biri, gönderildikleri memleketlerin yoksullarına bedava dağıtılır. Üst yanı insaflı fiyatlarla satılır.

Bu ticaret yoluyla Utopia'ya sadece altın ve gümüş değil, yararlı maddeler, örneğin, demir girer. Utopialılar bu alışverişe başlayalı beri inanılmayacak kadar zengin olmuşlardır. Onun için bugün peşin parayla satmak umurlarında değildir. Genel olarak, senet karşılığı satarlar, ama tek tek kişilerin imzalarına güvenmezler. Bu senetlerin malı alan şehrin mührünü, garantisini taşıması gerekir. Ödeme günü geldi mi, imzayı veren şehir borçlulardan parayı toplar ve Utopialılar alacaklarını isteyinceye kadar, bu parayı hazinesinde saklar ve kullanır. Utopialılar hiçbir

zaman bütün borcu toptan istemezler. Kendileri için yararsız, başkalarına ise yararlı bir şeyi ellerinden almayı haksızlık sayarlar.

Bununla beraber, alacaklarını toptan istedikleri de olur. Bunu komşu bir ulusa borç verecekleri ya da bir savaş açacakları zaman yaparlar. Savaş oldu mu, bütün paralarını bir araya toplayıp, beklenmedik tehlikelere, sıkıntılara karşı bir kalkan gibi kullanırlar. Tuttukları yabancı askerlere bu paraları bol bol verirler. Çünkü Utopialılar kendi yurttaşından çok yabancıları ölüm tehlikesine atar. Şunu da bilirler: En azgın düşman bile, çok zaman büyük paralarla satın alınabilir ve yine bilirler ki, ihanetleri sağlamak için olsun, açıkça dövüşmek için olsun, para savaşın can damarıdır. Utopialıların bu uğurda harcanacak sınırsız hazineleri vardır. Ama bu zenginlikleri başka uluslar gibi kutsal sayıp tapınağımsı yerlerde saklamazlar ve öyle işlerde kullanırlar ki, size bunları anlatmaya dilim varmıyor. Belki de inanmazsınız anlatacaklarıma, çünkü görmesem ben de inanmazdım.

Ama buna da şaşmamalı, yabancı töreler bizimkilerden ne kadar ayrı olursa, o kadar az inanılır onlara. Bununla beraber, doğru düşünen, aklı başında bir insan, Utopialıların başka uluslardan çok ayrı düşündüklerini bildiği için, altını ve gümüşü bizlerden çok başka türlü kullanmalarına pek de şaşmayabilir. Utopia'da para denilen şey karşılıklı alışverişlerde hemen hiç kullanılmaz. Para olağan ama olmayabilecek belalı durumlar için saklanır. Altın ve gümüş bu memlekette, tabiatın onlara verdiği değeri taşırlar sadece. Bu iki maden demirden çok daha aşağı görülmekle beraber, insan için su ve ateş kadar yararlı sayılır. Az bulunmalarından ötürü değerli sayılmaları insanoğlunun çılgınlığına verilmeli. Tabiat, o eşsiz ana, altın ve gümüşü yararsız, boş nesneler olarak çok derinlere gömmüş; oysa

havayı, suyu, toprağı, iyi ve gerçekten yararlı olan her şeyi gözler önüne sermiştir.

Utopialılar hazinelerini kalelere, ulaşılmaz sığınaklara kapamazlar. Çünkü halk kralın ve adamlarının, kendisini aldatıp paraları harcamalarından kuşkulanabilir. Altın ve gümüşten ince işlenmiş kupalar, tabaklar yapmazlar. Çünkü savaş olup da orduları beslemek için altını ve gümüşü eritmek gerekirse, bu sanat eserlerine bağlanmış olanlar onları yitirmekten acı duyarlar.

Bu tür sakıncaları ortadan kaldırmak için Utopialılar kendi geleneklerine uygun, ama altını tanrılaştıran bizim törelerimize aykırı bir kullanma yolu bulmuşlar. Yiyeceklerini, içeceklerini topraktan ya da camdan güzel biçimli ama az değerli kaplara koyarlar; altın ve gümüşüyse, ortak evlerde olsun, özel evlerde olsun, en bayağı işlerde kullanırlar. Hatta oturaklarını bile altın ve gümüşten yaparlar. Kölelerinin zincirlerini, çok kötü suçlar işlemiş mahkûmların nişanlarını yapmak için bu madenlerden yararlanırlar. Mahkûmların parmaklarında ve kulaklarında altın halkalar, boyunlarında altın gerdanlık, başlarında altın bir çember vardır.

Kısacası altını ve gümüşü kepaze etmek için ellerinden geleni esirgemezler. Başka yerlerde insanın elinden altınlarını almak, ciğerini sökmek kadar acı bir şeydir. Utopia'daysa altınlarını yitirmek kimsenin umurunda değildir.

Utopialılar deniz kıyısında inciler, kayalıklarda elmaslar, kıymetli taşlar toplarlar. Aramadan buldukları bu taşları cilalayıp küçük çocuklarına süs diye takarlar. Ama çocuklar büyüyünce, bu nesneleri küçümserler ve ana babaları bir şey söylemeden bunları kendilerine yakıştırmayıp bir yana atarlar. Tıpkı bizde çocukların büyüyünce, zıpzıplarını, bebeklerini atmaları gibi. Başka memleketlerde benzeri

olmayan bu töreler, Utopialıların içlerinde bizimkilerden çok ayrı duygular, düşünceler yaratır. Bunun en şaşırtıcı örneğini Anemolyalılarda görmüştüm.

Anemolya elçileri Amaurote'ye geldikleri zaman oradaydım. Bu elçilerin pek önemli işleri görüşmek üzere geldikleri başkentte büyük kurultay toplanmıştı. Daha önce Utopia'ya gelen elçiler pek sade, gösterişsiz giyinirlerdi. Çünkü onlar Utopialıların süse değer vermediklerini, ipeği, altını hor gördüklerini bilirlerdi. Ama çok uzaktan gelen Anemolyalıların Utopialılarla pek alışverişleri olmamıştı. Utopialıların kaba saba, bir örnek giyindiklerini öğrenince, bunu yoksulluklarına vermişlerdi. Gururları akıllarını aşan Anemolyalılar, Utopialıların gözünü kamaştırmak için tanrısal ve parlak kılıklarla gelmeyi kararlaştırmışlardı. Anemolyalıların büyük beyleri olan üç elçi, arkalarında değişik renkte ipekliler giyinmiş yüz kişi ile gözüktüler. Elçiler baştan aşağı süsler yaldızlar içindeydi, omuzlarında sırmalı bir kaftan, boyunlarında altın gerdanlıklar, kulaklarında altın küpeler, parmaklarında altın yüzükler, başlıklarında pırıl pırıl inciler, elmaslar vardı. Kölelere, mahkûmlara ceza olarak takılan, çocuklara oyuncak diye verilen ne varsa hepsini takıp takıştırmışlardı. Geçtikleri yollara dökülen yoksul kılıklı Utopialılara bakıp da kendi süs püsleriyle, tavus tüyleri, boyalı şemsiyeleriyle böbürlenen elçilerin hali görülecek şeydi. Öte yandan Utopialıların davranışlarından anlaşılıyordu ki, bu yabancılar tahminlerinde fena halde aldanıyorlardı, cakaları onlar üstünde bekledikleri etkiyi yapmaktan çok uzaktı.

Önemli nedenlerle yabancı memleketlere gitmiş birkaç Utopialı dışında, herkes cafcaflı kılıklara ayıplayarak, acıyarak bakıyordu. Birçokları en kılıksız uşakları elçi diye selamlayıp, asıl elçilere aldırış etmiyorlardı. Çünkü onlar köleler gibi altın zincirler içindeydiler. Elmaslarını incilerini küçümseyip atmış çocuklar, elçilerin başlıklarında bu

oyuncakları görünce, annelerini dürtüp: 'Anne, şu koca herife bak, çocuk gibi incik boncuklar takmış!' diye bağrışıyorlardı. Annelerse: 'Sus yavrum, onlar elçinin soytarıları olacak,' diyorlardı. Kimi de zincirlerin biçimine tutuluyordu: 'Amma da ince şeyler, insan bir çekişte kırabilir. Üstelik çok da bol takmışlar; köle isterse, kolayca boynundan çıkarıp kaçabilir.' Amaurote'ye geldiklerinden iki gün sonra elçiler, kendi memleketlerinde bunca değer taşıyan altını Utopialıların hiçe saydıklarını anladılar. Baktılar ki, bir kölenin üstünde kendi altın ve gümüşlerinden daha fazla bulunabiliyor. O zaman akılları başlarına gelerek özene bezene takındıkları süsleri çıkarıp attılar. Utopialılarla yakından tanıştıktan sonra, onların kendilerinden çok başka düşünüşleri, töreleri olduğunu anladılar.

Utopialılar aklı başında insanların, yıldızlar ve güneş dururken, bir incinin ya da bir elmasın cılız pırıltısına düşkünlüklerine şaşarlar. Bir koyunun sırtında taşıdığı yünün en incesinden yapılmış giysiler giyiyor diye bir insanın daha soylu, daha değerli olacağını sanması deliliktir onlar için. Kendiliğinden hiç de yararlı olmayan altına neden bu kadar değer verildiğini, insanın dilediği gibi kullandığı bir nesnenin nasıl insandan daha üstün sayılabileceğini anlamıyorlardı. Bir de şuna şaşıyorlardı: Nasıl oluyor da bir eşek kadar bile kafası işlemeyen vicdansız, ahlaksız, budala zenginin biri, sadece birkaç torba altını var diye, akıllı dürüst bir sürü insanı buyruğu altında köle gibi kullanabiliyordu. Talih değişebilirdi ve yasa ince birtakım oyunlarla bu adamın elinden altınlarını alıp uşaklarının en aşağılığına verebilirdi. Demek o zaman bu zengin hiç sıkılmadan eski uşağının ve eski parasının hizmetinde çalışacaktı. Utopialıların hiç anlamadıkları ve tiksindikleri bir başka delilik de şuydu: İnsanlar hiç alışverişleri olmayan bir zengine, salt zengindir diye bir tanrıymış gibi saygı gösteriyorlardı. Oysa bu bencil para babalarının, ne türlü cimri olduklarını ve onların bütün

hazinelerinden metelik koparamayacaklarını çok iyi biliyorlardı.

Utopialıların böyle düşünmeleri hem edindikleri bilgilerden, okudukları kitaplardan, hem de bizim çılgınlıklarımıza yer vermeyen bir devlet düzeni içinde gördükleri eğitimden geliyordu. Gerçi çok küçük bir azınlık el kol işlerinden kurtulup sadece düşüncesini geliştirme yoluna girebiliyordu. Bunlar, daha önce söylediğim gibi, çocukken mutlu bir yaradılış, keskin bir zekâ ve bilime yatkınlık gösterenlerdi. Bununla beraber, bütün çocuklara bir kafa eğitimi ve bilim sevgisi verilmiyor değildi. Kadın erkek bütün yurttaşlar, bütün ömürlerince, boş vakitlerinde düşüncelerini geliştirmeye çalışırlar. Utopialılar bilimleri kendi konuştukları dilde edinirler. Bu dil zengin, uyumlu ve düşünceyi tam anlatmaya elverişlidir. Aynı dil az çok değişmelerle dünyanın geniş bir bölgesinde konuşulur, ama Utopialılarınki en incelmiş biçimidir.

Utopialılar bizim gelişimizden önce bizim bunca filozofumuzun adını bile duymamışlardı. Bununla beraber, müzikte, mantıkta, matematikte, geometride bizim bulduklarımızın hemen hemen hepsini bulmuşlardı. Her bilgiden yana bizim eskilerden aşağı kalmazlar, ama bizim yeni mantıkçılarımızın dolambaçlı oyunlarına akıl erdiremezler. Bizim okullarımızda gençliğe öğretilen kavram daraltma, kavram genişletme, yoku var sayma gibi ince kuralları henüz bulmuş değillerdir. Bağlı düşünce nedir bilmezler, hele o metafizik diliyle genel ya da evrensel adam dediğimiz şeyi, o devler devi yaratığı Utopia'da henüz hiç kimse hiçbir yerde görmüş değildir. Buna karşılık, gökteki gezegenlerin dolaşımını kesinlikle bilirler. Güneşin, ayın ve kendi ufukları üstünde görülen yıldızların karşılıklı durumlarını büyük bir yakınlıkla gösteren türlü aletler bulmuşlardır. Ama yıldızların insanlara dostlukları düşmanlıkları ve kâhinlerin gökten çıkardıkları yalan

dolanları düşlerinde bile görmemişlerdir. Onlar için kehanet, sadece yağmur, rüzgâr, fırtına gibi olayların uzun bir incelemesine dayanarak olacağı önceden az çok kestirebilmektedir. Bu olayların nedenleri, denizin yükselip alçalması, tuzu; göğün ve dünyanın kaynağı ve özü üstüne, sadece birtakım görüşler ileri sürerler. Sistemleri bazı noktalarda bizim eski filozofların sistemlerine uyar, bazı noktalarda onlardan ayrılır. Ama yeni görüşlerde, bizde olduğu gibi onlar arasında da ayrılık var.

Ahlak felsefesinde, onlar da bizim bilginlerimizle aynı sorunlar üzerinde durmaktadırlar. Onlar da gerek insanın ruhunda ve bedeninde, gerek dış dünyada onu mutlu edebilecek şeyleri ararlar. Onlar da şunu sormaktadırlar kendi kendilerine: Acaba iyi dediğimiz şey hem ruhun, hem bedenin isteklerini mi karşılar, yoksa yalnız ruhun isteklerini mi? Onlar da erdem ve zevk üstüne tartışırlar. Ama asıl tartıştıkları sorun, insan mutluluğunun bir tek ya da birçok koşulunu aramaktır.

Utopialıları belki Epikurosçuluğa fazla kaymakla suçlayabilirsiniz. Çünkü onlara göre zevk, insan mutluluğunun tümü olmasa bile, belli başlı parçalarından biridir. İşin şaşılacak yanı, bu zevk ahlakını savunanların din kadar ağır ve sıkı, din kadar acıklı ve katı görüşlere başvurmasıdır. Çünkü iyilik ve kötülük üstüne tartışırlarken, ister istemez dinin ve felsefenin etkilerine bağlı kalırlar. Çünkü eksik düşünmekten ve yanlış görüşlere düşmekten çekinirler.

Dinsel ilkelerin özeti şudur:

'Ruh ölümsüzdür: İyiliğimizi isteyen Tanrı onu mutlu olmak için yaratmıştır. Ölümden sonra iyilik de, kötülük de karşılığını gereğince görür.'

Bunlar dinin değişmez dogmaları olmakla beraber, Utopialılar insanın akıl yoluyla da onlara varacağı

kanısındadırlar. Bu ilkeler olmazsa, diyorlar, insanın doğru eğri her yoldan dünyanın keyfini çıkarmaya çalışmaması budalalık olurdu. O zaman kim en tatlı, en bilinmedik keyfi bulursa, kim keyiften sonra gelecek acıları daha iyi önlemesini bilirse, onun en erdemli kişi sayılması gerekirdi. İyi olacağım diye en çetin, en yorucu çabaları yükleneceksin, türlü zevkleri kendine haram edip bile bile acılara katlanacaksın bu dünyada, ama ölümden sonrası için de hiçbir umudun olmayacak: Utopialılara göre insan çıldırmadıkça razı olamaz buna. Onlara göre ne türlü olursa olsun her zevk mutluluk getirmez, yalnız iyi ve dürüst zevkler mutlu eder insanı. Erdemin kendisi bile bizi ister istemez bu türlü zevklere doğru iter: Yalnız bu zevklerdir bizi rahata kavuşturacak olan.

Erdem, Utopialılara göre, yaradılışa uygun yaşamaktadır. Tanrı insanı yaratırken başka bir yol düşünmemiştir onun için.

Yaradılışın ittiği yana giden insan, sevgilerinde ve nefretlerinde aklın sesini duyan insandır. Akılsa, önce varlığı ve sağlığı borçlu olduğumuz yüce Tanrı'yı sevmeye yöneltir bizi. Sonra da gamsız kasavetsiz yaşamasını öğretir ve kardeşlerimiz olan başka insanlarla sevincimizi paylaşma isteğini verir bize.

Gerçekten bütün zevkleri hor gören, kötüleyen, en asık yüzlü, en softa erdem adamı bile, bizi kendisi gibi çetin işlere, eziyetlere, çilelere katlanmaya çağırırken, başkalarını yoksulluktan, dertlerden kurtarmak için elimizden geleni yapmamızı ister bizden. Bu sert ahlakçı bile insanı avutan, kurtaran kişiyi, insanlık adına över, göklere çıkarır. Demek ona göre de en soylu, en insanca erdem başkalarının acılarını dindirmekte, onlara umut ve yaşama sevinci vermekte, bir başka deyimle, dünyanın tadına varmalarını sağlamaktadır.

Peki ama başkalarına ettiğimiz iyiliği kendimize niçin etmeyelim? Tabiata aykırı gitmek değil mi bu? Çünkü iki yoldan birini tutmak gerek: Hoş yaşamak, dünyanın tadını çıkarmak ya iyi bir şeydir, ya kötü bir şey. Kötü bir şeyse başkalarına onu sağlamak şöyle dursun, kimde varsa elinden almak, herkesi ondan korumak gerekir. İyi bir şeyse onu hem kendimiz için hem başkaları için isteyebiliriz, istemeliyiz de. Niçin başkalarına acıdığımız kadar kendimize de acımayalım? Kardeşlerimize iyilik etme eğilimini içimize sokan tabiat niçin kendimize karşı zalim, insafsız olmamızı istesin?

İşte bu düşüncelerle Utopialılar, dürüst olmak şartıyla hoş bir hayat sürmeyi, dünyanın tadına varmayı bütün insan çabalarının amacı sayıyorlar. Tabiat böyle istiyor, erdemli olmaksa onun isteğine uymaktır diyorlar. Onlara göre tabiat insanları yardımlaşmaya, hayatın sevinçli sofrasına ortakça oturmaya çağırır. Bu çağrı haklı ve akla uygundur: Hiç kimse başkalarının o kadar üstünde değildir ki, Yaradan yalnız onu güzel yaşatsın. Tabiat herkese aynı bedeni, aynı sıcaklığı vermiş, aynı sevgiyle kucaklamış hepsini. Başkalarının rahatını kaçırıp kendi rahatını artırmak tabiata karşı gitmektir.

İşte bunun için Utopialılar kişiler arasındaki anlaşmalar kadar, yaşama kolaylıklarını da eşitlikle dağıtan, yani dünya tadını bölüştüren yasalara toz kondurmazlar. Kaldı ki bunları iyi bir kral doğrulukla koymuş ya da zorbaların ezmediği, dalaverecilerin aldatmadığı bir halkın genel oyu istemiştir.

Yasaları çiğnemeden mutluluğu aramak en akıllıca davranıştır. Utopialılar için herkesin iyiliğine çalışmaksa bir dindir. Kendi rahatını sağlamaya çalışırken başkasını rahatından etmek haksızlığın ta kendisidir.

Buna karşılık, başkasının rahatı için kendi zevklerimizden birazını olsun feda etmek soylu bir insan yüreğinin belirtisi

sayılır ve böyle davranan insan zaten feda ettiği zevkten çok daha fazlası bulur. Hem ettiği iyiliğin er geç karşılığını görür, hem de iyilik ettiği insanın minnet duyguları, feda ettiği zevkten daha tatlı gelir ona. Üstelik dini bütün bir kişi, geçici bir zevki gereğinde feda edebilenlere Tanrı'nın tükenmez sevinçler vereceğine inanır.

Demek oluyor ki Utopialılara göre bütün davranışlarımızın, hatta bütün erdemlerimizin amacı, son ereği keyiftir.

Keyif dedikleri şey, insanın doğal bir tat aldığı her ruh ve beden halidir. Doğal sözünü eklemeleri nedensiz değildir. Çünkü sade duyularımız değil, aklımız da bizi doğal zevklere, keyiflere doğru çeker. Bunlar haksızlık etmeden aranan öyle zevkler ve keyiflerdir ki, hem daha büyüklerine ermemizi önlemezler, hem de sonları kötüye varmaz.

Tabiat dışı birçok şeye insanlar saçma bir anlayışla zevk adını vermişler: Nesnelerin özünü değiştirmek, kelimeleri değiştirmek ellerindeymiş gibi. Bu tabiata aykırı zevkler mutluluğa götürmek şöyle dursun, engel olurlar ona ermemize. Onlara kapılanlar gerçek ve temiz zevkleri tadamaz olurlar. Düşünceleri uydurma bir zevkin peşinde yolundan çıkar. Tabiatın tat vermediği, hatta içlerine acılık kattığı nice şeyler vardır ki, gerçekten insanlar baş tacı etmiş, hayat için gerekli yüksek zevkler saymıştır onları. Oysa bunların çoğu hem özden kötü, hem de kötü tutkulara sürükleyicidir.

Kendini beğenmişlerin boş gururunu bu soysuz zevkler arasında sayarlar. Böyleleri güzel bir giysi giyinmekle daha iyi olacaklarını sanırlar. Oysa iki bakımdan gülünç olur bu süs budalaları.

Önce giysilerini kendilerinden üstün saymış olurlar; çünkü işe yararlık bakımından ince bir yünlünün kalın bir yünlüden ne üstünlüğü olabilir, sorarım size? Böyleyken bu sersemler kafasızlıklarını değil de yaradılışlarının başkalığını,

herkesten üstünlüğünü ortaya koyuyormuş gibi böbürlenip bir matah sanırlar kendilerini. Giysilerinin zengin gösterişlerine karşılık sade bir giyinişle göremeyecekleri saygıları, şerefleri beklerler. Kimse kılıklarına aldırış etmeyince de haksızlığa uğramış gibi kızarlar.

İkinci olarak da aynı adamlar gerçeklerden kopup ve başarısız olarak herkesten üstün sayarlar kendilerini. Başını kaldıran ve alçakgönüllü diz çöken bir dalkavuk karşısında duyduğumuz zevk doğal ve sahici bir zevk midir? Diz çökmek insanı sıtmadan ya da kol bacak ağrılarından kurtarır mı? Sahte zevklere kapılanlar arasında soylu denen kişiler de vardır. Bunlar kendi soyluluklarını düşünmekten gurur duyarlar. Bunların dayandıkları şey bir rastlantıdır. Bu rastlantı onların zengin atalardan ve özellikle zengin mal mülk sahiplerinden gelmiş olmalarıdır (çünkü bugünkü soyluluk zenginlikten başka bir şey değildir). Böyleyken, bu budalalara babalarından beş para kalmamış olsa, yine kendilerini soylu saymaktan geri durmazlar. Utopialılar inci, elmas gibi değerli taş, incik boncuk düşkünlüklerini de soyluluk budalalıkları arasında görürler. Böylesi değerli taş meraklıları, yurtlarında ve çağlarında değer verilen az bulunur ve güzel bir taşı ellerine geçirdiler mi, kendilerini bir çeşit tanrı gibi görürler. Oysa aynı taş her yerde ve her zaman aynı değeri taşımaz. İncik boncuk meraklısı bunları sadece birer taş olarak satın alır, o kadar ki bunların gerçekten birer taş olduklarına, sahici elmas, yakut ya da zümrüt olduğuna yeminler, belgeler isterler. Bunların sahte olması, gerçekten değerli birer taş olmaması bir felakettir onlar için. Oysa göz bir ayrılık görmedikten sonra, bir taş ha gerçek olmuş, ha sahte, ne çıkar bundan? Her ikisinin değeri, gözü gören için de birdir, görmeyen için de.

Ya cimrilere ne demeli? Bu adamlar bir sürü maden parçasını kullanmak için değil de sadece toplayıp seyretmek için biriktirirler. Bu zavallı zenginlerin duydukları gerçek bir

zevk midir, yoksa sadece uydurma bir zevk midir? Hele paralarını toprağa gömüp saklayan ve yüzünü bile görmeyen bir insan mutlu bir insan olabilir mi? Bu adam, hazinesini görmedikten başka, onu yitirme korkusuyla yaşar ve bu korku yüzünden onu yitirir de gerçekten. Çünkü altını gömmek, onu başkalarından çalmak olduğu kadar kendinden de çalmak değil midir? Oysa cimri paralarını gömdü mü, yapacağını yaptı diye, etekleri zil çalar keyfinden. Şimdi diyelim ki, cimrinin gömdüğü parayı biri gelip çalıyor ve cimri on yıl bunu bilmeden yaşıyor. Sorarım size, bu on yıl içinde bu paranın varlığı ve yokluğu arasında ne fark vardır? Ha gömülmüş, ha çalınmış, ikisi de aynı şeydir onun için.

Utopialıların uydurma saydığı zevkler arasında av ve kumar zevkleri de vardır. Bunları kendileri bilmez, başkalarından duymuşlardır sadece. Zar atmanın ne keyfi olacağını anlamazlar bir türlü. Bunda bir keyif olsa bile, insan aynı şeyi yüz kere tekrarlamaktan bıkar sonunda. Bir sürü köpeğin av peşinde havlaması zevkten çok bıkkınlık vermez mi insana? Bir köpeğin bir tavşanı kovalaması niçin bir tavşanın bir köpeği kovalamasından daha zevkli olsun? Eğer hoşumuza giden kovalamaysa, her ikisi de bir kovalamadır. Ama avcılara asıl keyif veren bu değil, bir hayvanın ötekini parçalayıp öldürmesidir. Oysa insan nasıl olur da bu kan dökmeden, güçlünün güçsüzü, zalimin masumu alt etmesinden, azgın bir köpeğin ürkek bir tavşanı parçalamasından zevk duyabilir?

İşte bunun için Utopialılar avı özgür insanlara yasak etmişler, onlara yaraşır görmedikleri bu işi sadece kasaplara bırakmışlardır ve daha önce söylediğimiz gibi, kasaplık da yalnız kölelerin işidir. Hatta onlara göre av, hayvanları öldürmenin en aşağılık yoludur. Av dışındaki hayvan öldürme yolları daha dürüst sayılır. Çünkü hayvanları belli bir yarar için öldürmek başka, avcı gibi sadece kan dökme

zevki için öldürmek başkadır. Öldürme zevki sadece hayvanları öldürmekte kalsa bile, ancak bir zorbalık eğiliminden gelebilir ve bu eğilim zamanla zorbalığın ta kendisi olabilir.

Utopialılar bütün bu zevkleri ve bunlara benzer daha birçoklarını hor görürler. Başkaları ne kadar değer verirse versin, tabiata aykırı sayarlar bunları. Bunlar insana ne kadar tatlı bir sarhoşluk verirse versin, gerçek bir zevk değildir onlar için. Çünkü derler, böylesi zevk tabiattan gelme değil, bize acıyı tatlı gibi gösteren kötü alışkanlıklardan gelir. Nasıl ki gebe kadınlara zift baldan daha tatlı gelebilir. Oysa hastalık ya da alışkanlığın insanlara verdiği duygular, tabiatın gerçek tadını değiştiremez, bizim duyduğumuz bir tadın hiçbir nesnenin özünü değiştiremeyeceği gibi.

Utopialılar gerçek zevkleri çeşitli bölümlere ayırırlar. Bunlardan bazıları bedene, bazıları da ruha bağlanır. Ruhun zevkleri düşüncenin geliştirilmesinde ve gerçeği görmenin verdiği keyiftedir. Utopialılar lekesiz bir hayatı anmanın zevkiyle, ölümden sonraki bir mutluluğu ummanın zevkini de katarlar bunlara. Beden zevkleriniyse ikiye ayırırlar: Kimi zevkler duyularımız üstünde çarçabuk ve apaçık bir etki yaparlar. Çünkü bedenin içindeki ateşin bunalttığı organları yatıştırırlar. Yitirilen güçleri yeniden bulduran su içmek, yemek yemek bu çeşit bir zevk verir. Fizyolojik görevlerin bedende fazlasıyla artan bazı maddeleri dışarıya atması da bu türlü bir keyiftir. Bağırsakların salgıları, cinsel boşalmalar, herhangi bir kaşıntının sürtme, tırmalamayla giderilmesi gibi.

Bitkin organları onaran, acı veren fazlalıkları atan, beden görevleri dışında, başka nedenlerden gelen bir zevk daha vardır. Bu zevk insanın içinde coşan, büyüleyen ve çeken anlaşılmaz bir güç doğurur. Müzikten alınan zevk böylesi bir zevktir işte. Beden zevklerinin ikinci türlüleri bütün organlar

arasında sürekli bir dengeden, yani ağrısız sızısız bir sağlıktan gelir. Hiçbir yeri ağrımayan insan, bir dış etken olmaksızın bile, kendiliğinden bir rahatlık duyar. Gerçi bu türlü keyif, yeme içmenin verdiği keyifler gibi duyuları coşturmaz, ama bunu daha üstün sayanlar da vardır. Hemen bütün Utopialılara göre sağlık gerçek mutluluğun temelidir. Çünkü onsuz insan hayatının hiçbir tadı ve hoşluğu kalmaz. Onsuz hiçbir keyfe varılmaz. Onsuz acının dinmesi bile neye yarar? Sağlığı olmayan beden bir ölü duyarsızlığı içindedir.

Bu konuda Utopia'da bir çatışma olmuş eskiden. Kimi demiş ki, sürekli ve rahat bir sağlık zevk sayılmaz. Çünkü insana dışarıdan gelen etkilerin verdiği belli hazzı duyurmaz. Ama bugün, küçük bir azınlık dışında hemen bütün Utopialılar sağlığı baş keyif saymaktadırlar. Hasta bir insanın duyduğu acı, zevkin amansız düşmanıdır, hastalıksa sağlığın düşmanı. İster hastalık acının kendisi olsun, ister acı hastalığın özü olsun, sonuçlar bir olduktan sonra, ikisi aynı şey demektir. Onun gibi, ha sağlık zevkin ta kendisi olmuş, ha onu ister istemez doğuran etken olmuş sonuç değişmez. Nasıl ateş ister istemez sıcaklık getirirse, tam bir sağlık da insana bir çeşit zevk verir. Utopialılara göre, yemek yediğimiz zaman olan şudur: Gevşemeye başlayan sağlık, besleyici nesnelerin yardımıyla açlığa karşı savaşır. Besinler ilerleyip bu amansız düşmanı kovalar ve insana eski gücünü bulmanın sevincini verirler. Bu savaştan büyük bir zevk duyan sağlık, zaferi kazanınca keyiflenmez mi? Savaşta aradığı şey eski gücüydü. Bunu elde edince niçin bir mutluluk duymasın bundan, sadece uyuşmakla kalsın? Sağlam insanın sağlamlığının bilincine varmayacağı düşüncesini kabul etmez Utopialılar. Onlara göre, insanın sağlığını bilmemesi için hasta ya da uykuda olması gerekir. Taş kesilmeli ya da kendimizden geçmeliyiz ki, pürüzsüz bir sağlığın tadına varmayalım, bir sarhoşluk bulmayalım sağlıkta.

Utopialılar düşünce zevklerini her şeyin üstünde görürler. Erdemli olmanın, lekesiz bir hayatın bilincine varmanın zevki en temiz, en özlenilir zevkler arasındadır. Bedenin verdiği zevklerin başında sağlık gelir. Çünkü yeme içme gibi bütün öteki beden zevkleri sağlığın korunmasına yarar sadece. Kendiliğinden değil, hastalığa karşı koydukları için hoş gelirler bize. Akıllı adamın yapacağı şey, hastalığı önlemektir, hasta olduktan sonra ilaç derdine düşmek değil. Acıyı dindirmekten çok, önlemeye çalışmalı. Bu düşünceyle Utopialılar, yoksunlukları ilaçları gerektirecek bütün beden zevklerini bol bol tadarlar, ama bütün mutluluklarını bu zevklerden beklemezler. Başka türlü insanın mutlu olması hep açlık ve susuzluk içinde bulunmasını ve durmadan yiyip içmesini gerektirirdi. Böyle bir hayat da aşağılık ve çirkin olurdu doğrusu.

Beden zevkleri hiçbir zaman katıksız değildir ve hep karşılıkları olan acılarla yan yanadırlar. Açlık daha da güçlü olan yeme zevkinin karşısındadır. İnsan açlığı daha zorlu daha sürekli olarak duyar. Çünkü açlık zevkten önce doğar ve ancak onunla sona erer.

Bu ilkelere dayanan Utopialılar beden zevklerine sadece zorunlu ve yararlı oldukları ölçüde önem verirler. Bununla beraber, onları sevinçle tadar ve hayatı sürdüren görevlere böylesine tatlı keyifler katan tabiat-anaya şükrederler. Hastalıklar gibi, açlığı ve susuzluğu da her gün zehirler, acı ilaçlarla gidermek zorunda kalsaydık, ne olurdu halimiz?

Utopialılar beden güzelliğini, çevikliğini, gürbüzlüğünü yaradılışın en hoş, en mutlu bir armağanı sayarak seve seve geliştirirler. Onlara göre, görmenin, duymanın, koku almanın verdiği yalnız insanlara özgü bazı zevkler vardır. Hayvanlar yaradılışın güzelliğine, evrenin şaşırtıcı düzenine bakmaz. Sadece beslenmek için koku alır, ayrıca kokuların tadına varmaz, sesler arasındaki ilişkileri bilmez, uyuşmaları, uyuşmazlıkları değerlendiremez. Beden isteklerini

doyurmada Utopialılar şu kuralı hiç unutmazlar: Daha büyük bir zevki tatmamıza engel olacak ve sonunda acı getirecek her zevkten kaçmalı. Çünkü acı, onlara göre, dürüst olmayan her zevkin kaçınılmaz sonucudur. Bir başka ilkeleri de şudur: İnsanlığın mutluluğunu sağlamak için Tanrı'nın bir gün bize sonsuz sevinçler vereceği umuduyla bedenin güzelliğini hor görmek, güçlerini azaltmak, hızını durdurmak, iştahlarımızı oruçla körletmek, kısacası tabiatın nimetlerini tepmek, yüksek bir din çabasıdır; ama araçsız, boş bir erdem kuruntusuyla ya da belki hiç gelmeyecek yoksulluklara önceden alışmak kaygısıyla insanın bedenine eziyet etmesi, nefsini körletmesi, aşırı bir deliliğe düşmek, kendine yok yere zulüm, tabiata karşı nankörlük etmek, Tanrı'nın verdiklerini ona borçlanmak istemez gibi çiğnemektir.

İşte, Utopialıların erdem ve keyif üstüne görüşleri budur. Tanrı insanlara daha başka bir ülkü esinlemezse, insanoğlunun bundan daha doğru bir yol bulamayacağı kanısındadırlar. Bu ahlak iyi midir, kötü müdür, bunun üzerinde durmayacağım. Hem vaktimiz yok, hem de amacım bu değil. Ben Utopia'yı anlatmak istiyorum size, övmek değil. Ama şuna da inanıyorum ki, Utopia halkı kurumlarıyla ve düzeniyle dünyanın en mutlu devletini kurmuştur. Utopialı çevik ve canlıdır, kısa boylu olmadığı gibi, göründüğünden çok daha güçlüdür. Utopia'nın ne toprağı her yerde aynı derecede bereketli, ne de havası her yerde aynı ölçüde temiz ve sağlıklıdır. Halk havanın kötü etkilerine karşı tedbir alır, toprağı bilgili bir tarımla değerlendirir. O kadar ki, dünyanın hiçbir yerinde daha bol hayvan, daha bereketli ürün görülmemiştir. Hiçbir yerde insan ömrü daha uzun, hastalıklar daha az değildir. Çiftçi yurttaşlar kısır toprakları yeşertmenin yolunu bulmakla kalmazlar, bazen bütün halk bir araya gelerek taşıma işlerini kolaylaştırmak için, ormanları yerlerinden söker, denizin, ırmakların, şehrin yakınlarında yeniden yetiştirirler. Çünkü toprağın ürünleri arasında karadan taşınması en güç olanı odundur.

Utopia halkı hoş sözlü, güler yüzlü, beceriklidir; vaktini hoş geçirmesini sever, ama gereğinde bıkmadan, yılmadan çalışmasını bilir. Her şeyden çok sevdiği şey kafasını işletmek, geliştirmektir.

Adada kaldığımız sırada oralılara eski Yunan kültüründen birkaç söz etmiştik. Onlara Yunan yazarlarını anlatalım, düşüncelerini açıklayalım diye bize nasıl yalvardıklarını görmeliydiniz. Latinlerden fazla konuşmadık, çünkü onların yalnız tarihçilerinden ve ozanlarından hoşlanacaklarını kestiriyorduk. Yalvarmalarına dayanamayıp işe giriştik, ama doğrusunu isterseniz fazla bir şey beklemiyorduk bundan; gönüllerini hoş etmek istemiştik sadece. Gel gelelim, birkaç ders sonra kazandığımız başarı, öğrencilerimizin çabası ve gelişmeleri şaşırttı bizi. Harfleri kolaylıkla öğrenip yazıyorlar, kelimeleri tastamam söylüyorlar, her şeyi çabuk belleyip akıllarında tutuyorlar, yanlışsız çeviriler yapıyorlardı. Şunu da ekleyeyim ki, başlangıçta bu işe kendi hevesleriyle girenlerden bazıları sonradan kurultayın kararıyla bilgilerini derinleştirmeye zorlandılar: Bunlar en seçkin aydınlar ve yaşlı başlı meraklılardı. Üç yıl sonunda bu öğrencilerimiz her okuduklarını anlıyor, yalnız bizim gibi, yanlış yazılmış metinlerde zorluk çekiyorlardı.

Bana sorarsanız, Yunanca'yı bu kadar kolaylıkla öğrenmeleri bu dilin kendilerine pek yabancı gelmemesindendi. Utopialılar Yunan soyundan gelmiş olabilirler. Gerçi dilleri daha çok Pers diline çalıyorsa da şehirlerinin ve devlet görevlerinin adları Yunanca'dır.

Utopia'ya dördüncü gidişimde, bir daha ayrılmaya pek niyetli olmadığım için, satılık eşya yerine bir hayli kitap götürmüştüm. Ayrılırken kitaplığımı Utopialılara bıraktım. Bu kitaplar arasında Platon'un bütün eserleri, Aristoteles'inkilerin birçokları ve Theophrastos'un bitkiler üstüne yazdığı kitap vardı. Bu kitap, ne yazık ki, yer yer yırtık pırtıktı. Gemide öteye beriye bıraktığım bu kitabı bir

maymun bulmuş ve yapraklarını benim gibi çevire çevire hırpalamıştı. Gramercilerden yalnız Lascaris'in kitabını bulabildim Utopialılara. Theodoros'unkini götürmemiştim. Sözlük olarak yalnız Hesikhios ve Dioskoros'unkiler vardı.

Plutarkhos en sevdikleri yazardır. Lukianos'un hoş sözlerine bayılırlar. Ozan olarak Aristophanes, Homeros, Euripides ve Aldus'un Sophokles'i vardır ellerinde. Tarihçi olarak Thukydides, Herodotos ve Herodianus'u bıraktım onlara.

Hekimlik üstüne Hippokrates'in birkaç eseri vardı. Bir de yol arkadaşım Triclus Apinas'ın getirdiği bir kitap: Gallien'in Mikrotekhne'si. Bu iki hekimi Utopialılar pek tutarlar. Hekimlik Utopia'da pek az işe yaradığı halde büyük saygı görür. Çünkü Utopialılar hekimliği tabiat felsefesinin en yararlı, en soylu alanlarından biri olarak görürler. Onlara göre, hayatın sırlarını çözmeye çalışan hekim büyük zevklere ermekle kalmaz, hayat mucizesini yaratan yüce ustanın da gözüne girer. Utopialıların inancına göre Yaradan, dünyadaki büyük ustalar gibi, buluşunu insanların gözü önüne serer; çünkü yaptığı işin büyüklüğünü anlayabilecek olan yalnız insanlardır. Tanrı, büyük eserine hayran olanı, onun sırlarını, kurallarını bulmaya çalışanı sever. Yarattığı yüce güzellik karşısında bir hayvan gibi duygusuz, coşkusuz kalan budala insanlara acıyarak bakar.

Bilimler ve sanatlara ayırdıkları zamanla kafalarını geliştiren Utopialıların teknikte büyük başarılar göstermeleri, rahatlık sağlayacak yararlı buluşlara yatkın olmaları şaşılacak bir şey değildir. Kitap basmasını, kâğıt yapmasını bizden öğrendiler; ama biz onlara ipuçları vermekle kaldık, çünkü her iki sanatın da inceliklerini bilmiyorduk. Aldus baskılarını gösterdik sadece; kâğıdın neden yapıldığını, baskı makinesinin nasıl çalıştığını pek üstünkörü anlatabildik. Üst tarafını kendileri kısa zamanda bulup çıkardılar. Eskiden deriler, kabuklar, papirüs yaprakları üstüne yazıyorlardı. Kâğıt yapma ve basma işine

giriştiler. İlk denemeleri pek parlak olmadı; ama yılmadan yaptıkları yüzlerce denemeden sonra tam başarıya ulaştılar. Ellerinde bütün Yunanca metinler olsa, hepsini çoğaltacaklardı. Bugün benim bıraktıklarımdan başka kitapları yok; ama bu kitapları binlerce basmışlardı.

Utopia'ya giden yabancı çok iyi karşılanır, hele bir sanat adamıysa ya da çok gezmiş, dünya ve insanlar üstüne görgü edinmiş biriyse. Biz gördüğümüz saygı ve sevgiyi çok gezmiş olmamıza borçluyduk. Başka ülkelerde olup bitenleri öğrenmeye ne meraklı olduklarını bilemezsiniz. Utopia'ya alışveriş için gelen olmaz pek. Demir dışında ne götürebilirler oraya? Altın ve gümüşün kimse yüzüne bakmaz. Dış ticareti kendileri yapar zaten Utopialılar. Bunun için de iki şeye önem verirler:

Dışarıda olup bitenleri iyi bilmek, bir de gemi işletmeciliğini sağlam tutup geliştirmek.

Köleler, Hastalar, Evlenme ve Çeşitli Başka Konular

Utopialılar, bütün savaş tutsaklarını değil de, ancak silah elde yakaladıklarını köle yaparlar. Köle çocukları ya da başka memleketlerde köle olanlar, Utopia'ya ayak basar basmaz özgür sayılırlar. Ama Utopialılar arasında ağır suç işleyenler, kölelikle cezalandırılır. Bazen de başka ülkelerde ağır suçlar işleyip ölüm cezasına çarptırılanlar, Utopia'da köle olurlar. Bu çeşit köleler çok boldur orada.

Bunların çoğunu pek az bir parayla, hatta genel olarak bedavaya alırlar. Bu köleler durmadan çalışmak zorundadırlar. Kendi aralarından köle olanlara daha da sert davranırlar. Çünkü Utopialı köleler, bu kadar kusursuz bir devlette, en erdemli şekilde eğitildikten sonra, gene de kötülük yaptıkları için daha da kötü sayılır, daha büyük bir cezayı hak eder onların gözünde.

Bir başka çeşit köleleri de vardır onların: Bazen başka bir ülkede didinip duran yoksul bir işçi, kendi isteğiyle Utopia'da köle olur. Utopialılar, böylelerine çok iyi davranırlar; nerdeyse kendi özgür yurttaşlarıymış gibi saygı gösterirler onlara. Yalnız bu adamlar daha çok çalışmaya alışık oldukları için, biraz daha fazla iş verilir onlara. Bu yabancı köleler Utopia'dan gitmeye niyetlenirse (ki binde bir olur bu) Utopialılar onu zorla tutmazlar, eli boş da göndermezler kendi ülkesine.

Önce de söylediğim gibi, hastalara büyük bir sevgiyle bakarlar. Yeniden sağlığa kavuşsunlar diye, ne ilaç esirgenir, ne de besleyici yiyecekler. Çaresiz hastalıklara tutulanları avutmak için yanlarına oturur, onlarla konuşur, ellerinden geleni yaparlar. Ama hastalık hem çaresiz, hem de sürekli acı ve sıkıntı veren cinstense, o zaman rahiplerle yöneticiler başka bir yol tutarlar: Böyle bir hasta, hayatta artık hiçbir iş yapamadığı gibi, canlı bir ölü olarak yaşamakla hem başkalarına yük olur, hem de kendileri acı çekerler. Bu dayanılmaz hastalıktan kurtulması (hayatı artık bir işkence olduğuna göre), ölüme razı olması için, hastaya öğütler verilir. Böylece hasta yüreklenerek, bir zindan, bir işkence olan belalı hayatından ya kendi eliyle kurtulur ya da başka birisinin bu işi yapmasına bile bile katlanır. Ölmekle hiçbir şey kaybetmeyeceği, acılarına bir son vereceği için, bunun akıllıca bir davranış olduğunu söylerler adama. Aynı zamanda dini bütün ve erdemli bir insanın davranışıdır bu. Çünkü böyle ölen, rahiplerin, yani Tanrı'nın iradesini ve isteğini yorumlayanların öğütlerine uyar. Böylece yola getirilenler ya aç kalarak ya da uyuşturucu bir ilaçla uykuya dalıp, ölümün acısını duymadan, bile isteye hayatlarına bir son verirler. Ama Utopialılar, hiçbir çaresiz hastayı zorla öldürmedikleri gibi, ona özenle ve sevgiyle bakarlar. Çünkü böylelerinin ölümünü de şerefli bir ölüm sayarlar. Rahiplerle yöneticiler kurulunun iznini almadan kendini öldüren ise,

gömülme ya da yakılma haklarını yitirir. Ölüsünü pis bir bataklığa atıverirler.

Kadınlar on sekiz yaşından, erkekler yirmi iki yaşından önce evlenemezler. Utopia'da ancak ölüm son verir evliliğe. Ama karı-koca birbirini aldatırsa ya da eşlerden biri dayanılmayacak kadar huysuzsa, durum değişir. Böyle bir derde düşen evliler, yöneticiler kurulunun izniyle eski eşlerini bırakıp bir yenisini alabilirler. Ama suçlu olan eş, hem ömrünün sonuna kadar rezil olur herkesin gözünde, hem de bir daha hiç evlenemez. Sırf vücudu sakatlandı ya da bir illete tutuldu diye, bir adamın suçsuz karısını bırakmasına hiçbir zaman razı olmaz Utopialılar. Yardım görmeye, avutulmaya en çok muhtaç olduğu bir anda bir insanın kenara atılmasını; yaşlıların (yaşlılığın kendisi bir çeşit hastalık olduğuna göre) kalpsizce hırpalanmasını çok kötü bir davranış sayarlar. Karı koca iyice anlaşamıyorlarsa, başka biriyle daha rahat, daha sevinçli yaşayacaklarını umuyorlarsa, o zaman her ikisinin isteği üzerine boşanıp başkalarıyla evlenebilirler. Ama yine yöneticiler kurulunun iznini almak şarttır. Yöneticiler ile onların eşleri, durumu iyice tartışıp incelemedikçe, hiç kimseye boşanma hakkı vermezler. Bu hak öyle kolay kolay da verilmez. Çünkü bilirler ki, başka biriyle şıp diye evlenivermek umudu, bir karı-kocanın sevgisini çabucak bozabilir.

Evlilik kurallarına bağlı kalmayanlar, en ağır cezaya çarpılıp köle olurlar. Eğer bu suçu işleyenlerin her ikisi de evliyse, o zaman aldatılan koca ile aldatılan kadın, canlarının istediği gibi ya birbirleriyle ya da başkalarıyla evlenebilirler. Ama aldatılan koca ya da aldatılan kadın, kendilerine karşı bu kadar kötü davrananları hâlâ seviyorlarsa, köleliğe mahkûm olan suçlu eşlerinin bahtlarını paylaşmak şartıyla evli kalabilirler. Bazen de suçlu eşin pişmanlığı, suçsuz eşin de candan sevgisi başkanı o kadar duygulandırır ki, merhamete gelip köleye yeniden

özgürlüğünü bağışlar. Ama suçlu eş, bir süre sonra aynı suçu yeniden işlerse, onu ölüm cezasına çaptırmaktan başka çare kalmaz o zaman.

Evlilerin öteki suçları için, yasalarla belirlenen bir ceza yoktur. Yöneticiler Kurulu, akıllarını kullanarak, suçun ağırlığına ya da hafifliğine göre, bir ceza verirler. Kocalar karılarını, ana babalar da çocuklarını yola getirmek için gerekeni yaparlar. Ama bunlardan biri çok korkunç bir suç işlediyse ve açıkça cezalandırılması toplumun yararınaysa, durum değişir.

Ağır suçlar genel olarak kölelikle cezalandırılır. Utopialılara göre, böylelerini çarçabuk öldürüp ortadan kaldırmaktansa, bu yolu seçmek, hem suçlulara daha uygun bir ceza, hem de topluma daha yararlıdır. Çünkü onların çalışmaları, ölmelerinden daha yararlıdır. Başkaları aynı suçu işlemesin diye örnek de olurlar. Ama böyle cezalandırılanlar başkaldırıp dikine giderlerse, hapsin de, zincirlerin de tutamadığı gözü dönmüş azılı hayvanlar sayılıp öldürülürler. Köleliğe sabırla katlananların ise bir umudu kalır hayatta. Çünkü onlar acı çeke çeke adam olup yola geldikten sonra; pişman olduklarını, ceza görmekten çok, suç işlemenin üzüntüsünü duyduklarını gösterince; ya başkanın yetkisiyle ya da halkın isteğiyle kölelik cezaları hafifletilir veya tamamıyla bağışlanır. Utopia'da kötü bir şey yapmaya niyetlenen, bu kötülüğü gerçekten yapmış kadar tehlikeye girer. Çünkü Utopialılara göre, bir suçu tasarlamak, o suçu işlemekten farksızdır. Kötülük yapmak isteyen, sadece karşısına bir engel çıktığı için bu kötülüğü yapamamışsa, niçin suçlu sayılmasın?

Utopialılar soytarılardan pek hoşlanırlar. Onları gücendirmek ya da incitmek ayıp sayılır. Çünkü Utopialılar güler yüzlü olmayı, şakalaşmayı severler. Somurtkan ve aksi bir adamın yanına soytarı vermezler; çünkü böyle bir adam soytarının söylediklerine de, yaptıklarına da gülmez; onun

kalbini kırar. Zaten soytarıların insanı eğlendirmekten başka marifetleri olmadığına göre, nasıl olsa gülmeyenlere hiçbir bakımdan faydaları dokunamaz.

Bir adam sakat diye ya da eli kolu yok diye, onunla alay etmek çok büyük bir suç sayılır. Çünkü kendi elinde olmadan sakatlanan değil, bunu bir kusur sayıp da ona akılsızca çatan adamdır asıl ayıplanması gereken. Utopialılar, doğuştan gelen yüz ve beden güzelliğine saygı duymakla beraber, bu güzelliği artırmak için boyalar kullanmayı boş bir özen, hatta bir hayli ayıp sayarlar. Bilirler ki, bir kadını kocasının gözünde en çok yükselten şey, güzellik değil, dürüstlük ve alçakgönüllülüktür. Çoğu zaman güzellik sevgiyi uyandırır, ama bu sevginin kalması, sürekli olması için, erdem ve uysallık gerekir.

Utopialılar, cezalarla korkutarak halkın kötülük yapmasını sadece engellemekle kalmazlar; ödüller ve şerefler bağışlayarak erdemin yolunu da gösterirler halka. Bu amaçla ünlü kişilerin, topluma büyük yararı dokunanların heykellerini çarşılara dikerler. Böylece hem bu insanların yararlıkları her zaman hatırda kalır, hem de atalarının şanı şerefi halkı daha erdemli yapar. Ömürleri boyunca yüksek görevlere geçemeyeceklerini bildikleri için öfkeli olanlar, gerektiğinden fazla yükselmek isteyenler umuda kapılamaz Utopia'da. Utopialılar sevgi içinde birlikte yaşarlar. Orada hiçbir yargıç insana tepeden bakmaz, insanda korku uyandırmaz. Yargıçlara baba derler; onlar da birer baba gibi davranırlar. Yurttaşlar hiç zorlanmadan, gereken saygıyı isteyerek gösterirler yargıçlara. Kılık bakımından başkan bile öteki yurttaşlardan ayırt edilemez. Ne süslü püslü bir kaftanı, ne de tacı macı vardır. Onu öteki Utopialılardan ayıran tek şey, önünde yürüyen bir adamın, elinde bir küçük başak taşımasıdır. Piskoposu öteki yurttaşlardan ayırt etmek için de, önünde mum taşıyan bir adam yürür.

Böyle iyi eğitilmiş insanlara birkaç yasa yettiği için, pek az sayıda yasa vardır Utopia'da. Utopialıların başka uluslarda en çok ayıpladıkları şeylerden biri, sayısız hukuk kitabının ve yorumların bile yetmeyişidir. Bir insanın ya okumayacağı kadar çok ya da anlayamamayacağı kadar şaşırtıcı ve karanlık yasalarla bağlanmasını, hak ve adalete aykırı bulur Utopialılar. Bundan başka, hukuk işlerini kurnazca ele alan, hilelere başvurarak tartışan avukatların, noterlerin, davavekillerinin yeri yoktur Utopia'da. Herkesin kendi davasını savunmasını, avukatın söyleyeceklerini herkesin doğrudan doğruya yargıca söylemesini daha doğru bulurlar. Yargıç, hiçbir avukattan yalan söylemeyi öğrenmemiş bu adamların sözlerini aklıyla tartar; safları, düzenbazların kötü niyetli ve kurnazca dolaplarından korur. Böylece durum laf kalabalığına boğulmaz, gerçek daha çabuk meydana çıkar. Öteki ülkelerde anlaşılması güç, karmakarışık bin bir yasa olduğu için, böyle davranmanın yolu yoktur. Utopia'da herkes yaman bir avukattır; çünkü demin söylediğim gibi, hem yasa sayısı azdır; hem de bir yasanın yorumu ne kadar basit olursa o kadar doğru sayılır. Utopialılara göre, ancak herkes ödevini bilsin diye yasalar yapılır ve ilan edilir. Oysa kurnazca ve dolambaçlı yollardan yorumlanan yasalar birkaç kişinin tekelinde kalır, herkese ödevini hatırlatamaz. Yasaların basit ve açık yorumu ise, herkesçe anlaşılabilir.

Halkın büyük bir çoğunluğu, ödevlerinin ne olduğunu bilmek isteyen basit insanlardır. Büyük zekâ oyunları ile uzun tartışmalardan sonra yorumu insanı şaşkına çeviren yasalar yapılacağına, hiçbir yasa yapılmaması daha hayırlı değil midir onlar için? Basit halkın, bu çapraşık yasalara aklı ermez; geçinebilmek için didinmek zorunda olan adamların bütün ömrü yetmez böylesine yasaları anlamaya.

Uzun süre önce Utopialıların yardımıyla baskıdan kurtulan, hiç kimseye boyun eğmeden özgür yaşayan komşu ülkelerin halkı, Utopialıların hukuk işlerindeki ustalığını bilirler.

Onlardan bazen bir yıl, bazen de beş yıl için yönetici ve yargıç alırlar. Bir yargıcın çalışma süresi bitince; şerefler ve ödüller bağışlayarak onu Utopia'ya geri götürüp bir yenisini alırlar yerine. Bu sayede komşu ülkelerin kendi devlet işlerini çok akıllıca düzenledikleri su götürmez. Çünkü bir devletin gelişmesi de, yıkılması da o devleti yönetenlerin ve yargıçların elindedir. Utopialılar, bir süre sonra kendi ülkelerine döneceklerini, orada paranın hiçbir değeri olmadığını bildikleri için, rüşvet alıp namus yolundan şaşmazlar. O ülkede yabancı oldukları, halkı tanımadıkları için, ne kimseyi kayırırlar, ne de kimseye kötü niyet gösterirler. Oysa bu iki şey, yani yargıçların adam kayırmaları ve para tutkusuna kapılmaları, bir devletin en sağlam ve en güvenilir yanı olan adaletini yıkıverir.

Ülkeler arasında ikide bir yapılan, bozulan, sonra yeniden yapılan anlaşmalara Utopialılar hiç yanaşmazlar. Neye yarar böyle anlaşmalar derler. İnsanlar doğuştan birbirlerini nasıl olsa sevmiyorlar mı? Tabiatın bu kuralına bile aldırmayanlar, sanki kelimelere mi önem verecekler? Oralarda krallar arasında yapılan anlaşmaları hiç kimse pek umursamadığı için böyle düşünür Utopialılar. Oysa burada, Avrupa'da, hele İsa'nın kurduğu dine inanan ülkelerde krallar öylesine doğru ve erdemliymiş ve papalara öylesine saygı duyulurmuş ki, anlaşmalar kutsal sayılır, hiçbir zaman bozulmazmış. Papalar, kendi verdikleri her sözü tamı tamına yerine getirdikleri gibi, bütün krallara sözlerini tutmayı salık verirlermiş. Buna yanaşmayanları ise, dinin kendilerine verdiği yetkiyi ve gücü kullanarak, sözlerini tutmaya zorlarlarmış. Dini bütün diye bilinen insanların, anlaşmalarında imansız davranmalarını haklı olarak çok ayıplarlarmış.

Ama yaşayışları ve gelenekleri bizimkilerden çok başka, oturdukları bölge de bizim bulunduğumuz yerlerden çok uzak olan bu yeni ülkelerde anlaşmalara güvenilmez. Çünkü

Utopialılara göre, bir anlaşma ne kadar gösterişli törenlerle imzalanırsa, kelimeler üstünde çekişerek o kadar çabucak bozulur. Zaten çoğu zaman bu anlaşmalarda kullanılan kelimeler bile bile öylesine kurnazca seçilir ki, anlaşmayı da, verilen sözü de bozmanın bir yolu bulunur sonunda. Oysa aynı kurnazlık, daha doğrusu aynı hile ve dolaplar iki kişinin özel anlaşmasında, imzaladıkları bir sözleşmede yapılsa, krallar bağıra çağıra hemen kıyametleri koparır, ancak ölüm cezasının paklayacağı korkunç bir suç sayarlar bunu. Evet, krallara bu konuda kötü öğütler verenler bile bu yolu tutarlar o zaman. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, kralların şanlı egemenliği altında, adalet dediğimiz ya metelik etmeyen aşağılık bir şeydir ya da iki çeşit adalet vardır yeryüzünde: Biri yaya giden, yerlerde sürünen, sağa sola sapmasın diye birçok bağlarla sıkı sıkı bağlanan yoksul halka uygun zavallı bir adalet; öteki de canının istediğini yapanlara, yasalarla sınırlanmayanlara, yüksek mevkide olanlara uygun, pek şahane bir adalet. Yaptıkları anlaşmaları boyuna bozan bu krallar yüzünden, Utopialılar hiçbir anlaşma imzalamazlar. Ama burada otursalar, belki de düşüncelerini değiştirirlerdi bu konuda. Onlara göre, anlaşmalarda verilen sözler tam olarak tutulsa bile, bu geleneğin başlangıcı çok kötüdür yine de: Küçük bir tepenin ya da bir ırmağın ayırdığı ülkelerde oturanlar arasında doğa sanki hiçbir bağ kurmamış gibi, herkes doğuştan birbirini düşman bilir. Aralarında anlaşmalar imzalanmazsa, sanki birbirlerini yıkmaları, öldürmeleri doğruymuş gibi davranırlar. Şu da var ki, sözde anlaştıktan sonra da dostlukları gelişip artmaz. Anlaşma yazılırken, bir kelime ya da bir cümle gereken özenle açıklanmadı bahanesiyle birbirini soyup dolandırma hakkını gene de bulurlar kendilerinde. Utopialılar ise böyle düşünmezler. Onlara göre, bir insan size kötülük yapmadıkça düşmanınız sayılamaz; tabiat bağları güçlü bir anlaşmadır; candan saygı ve iyi niyet, laflardan da, yazılı anlaşmalardan da çok daha sıkı bağlar insanları birbirine.

Savaş Üstüne

Utopialılar savaştan da vuruşmadan da pek hayvanca bir şey diye tiksinir, iğrenirler. Kaldı ki, bu işi insanların yaptığı kadar hiçbir hayvan yapmaz. Bütün öteki ulusların tersine, savaşta kazanılan şerefi şerefsizliğin ta kendisi sayarlar. Gerçi her gün savaş talimleri yaparlar, hem de yalnız erkekler değil, kimi günler kadınlar da bu talime katılırlar, ama bunu gerekince elleri silah tutabilsin diye yaparlar; savaşa yalnız yurtlarını savunmak, dostlarının topraklarını düşmanlardan ya da zorbaların boyunduruğu altında ezilen bir ulusu kölelikten kurtarmak, kendi güçleriyle kurtarmak için girerler. Bunu da sadece acıma duygusuyla yaparlar. Dostlarının yardımına sadece onları savunmak için koşmazlar, zaman zaman da onlara daha önce yapılmış kötülüklerin öcünü almaya giderler. Ama bunu, daha iş tazeyken, kendilerine danışıldığı, öğüt istendiği zaman yaparlar. Davayı haklı görürlerse ve karşı taraf istenen hakları yerine getirmezse, onu suçlu ve savaşın başlıca sorumlusu sayarlar. Ordu gücüyle yapılan bütün saldırı ve yağmalar karşısında Utopialılar böyle davranırlar, ama onları en çok kızdıran da dost memleket tüccarlarının herhangi bir yerde, ya haksız yasalarla ya da iyi yasaların kötü yorumlanmasıyla, sözde adalet adına haksızlığa uğramalarıdır.

Bir süre önce Utopialıların Bulut-kentlileri[*1] savunmak için Kör-kentlilere[*2] açtığı savaşın kaynağı sadece bu olmuştu: Utopialılara göre, Bulut-kent'in tüccarları Kör-kentlilerin gadrine uğramıştı. Aslında haklı haksız, kim olursa olsun, savaş çok kanlı ve amansız oldu. İki düşmanın kinlerine ve saldırılarına komşu ülkeler de var güçleriyle katıldılar ve nice zengin ve rahat uluslar sarsıldı, niceleri de perişan oldular. Bu belalar Kör-kentlilerin yenilip Bulut-kentlilerin köleleri oluncaya kadar sürdü. Utopialılar bu savaşı kendi yararlarına yapmış değillerdi. Kör-kentliler bu

savaştan önce, Bulut-kentlilerden çok daha parlak bir durumdaydılar.

İşte Utopialılar, para işlerinde bile, haksızlığa uğramış dostlarını böyle canla başla korudular. Kendi işlerine bu kadar önem vermezler. Kendilerine bir kalleşlik edilip malları ellerinden alınırsa, canlarına kıyılmadığı sürece, o ulusla alışverişlerini kesmekle öçlerini alır ve uğradıkları haksızlık giderilinceye kadar bununla yetinirler.

Yabancı bir memlekette bir Utopialı ister devlet eliyle, ister bir tek kişi eliyle zarar görür ya da öldürülürse, Utopia olan biteni incelemek üzere elçilerini oraya yollar. Haksızlık görürse, suçluların kendisine teslim edilmesini ister. Bu isteği yerine getirilirse, suçlular ya ölüm ya da kölelik cezasına çarptırılır.

Kanlı bir zaferin kazançları Utopialıları üzer, hatta utandırır; çünkü parlak kazançları insan kanı pahasına elde etmeyi büyük bir çılgınlık sayarlar. Onlar için en şanlı zafer, düşmanı oyun düzen gücüyle yenmektir. İşte yalnız o zaman büyük bayramlar yapar; yiğitlikleriyle övünür, anıtlar dikerler. Onlar için yiğitlik düşmanını akıl yoluyla yenmektir. Böyle bir zaferi hayvanlar kazanamaz, yalnız insan kazanır. Derler ki, aslanlar, ayılar, yaban domuzları, kurtlar, köpekler yalnız beden güçleriyle dövüşmesini bilirler. Atılganlık, güçlülük bakımından bu hayvanların çoğu insandan üstündür. Ama hepsi, aklın ve zekânın karşısında boyun eğerler.

Savaşta Utopialıların elde etmek istedikleri tek şey, onları savaş açmaya zorlayan haklı isteklerdir. İsteklerini yerine getirmedikleri zaman, bunun öcünü kıyasıya alırlar ve bir daha kimse onlara aynı haksızlığı yapmayı göze alamaz. Utopialıların savaşta güttükleri tek amaç budur. Bu amaca ulaşmak için de sert ve hızlı davranırlar. Boş bir şeref kazanmaktansa, beladan bir an önce kurtulmayı gözetirler.

Savaş açılır açılmaz, düşmanlarının memleketlerinde sokaklara ve meydanlara Utopia devletinin mührüyle hemen yaftalar asarlar. Bu yaftalarda, düşmanlarının krallarını öldürecek olanlara büyük ödüller vaat ederler ve orada adı geçen başkalarını öldüreceklere daha az önemli ama yine de hatırı sayılır ödüller verirler. Bunlar krallardan sonra gelen başlıca sorumlulardır. Yaftadakilerden birini canlı getirene iki kat ödül verirler. Başlarına ödül konanlar kendilerinden yana geçerlerse, onlara aynı büyük ödüller verilir ve cezadan kurtulurlar. Böylelikle düşmanları arasında çok geçmeden birbirlerine karşı kuşkular yaratmış olurlar; adamlar birbirine güvenmez olur, korkular içinde yaşarlar. Korkmakta haksız da değillerdir; çünkü en güvendiği adamların krala ihanet ettikleri çok görülmüştür. Paranın insana işletmeyeceği suç yoktur. Onun için Utopialılar bu gibi durumlarda parayı esirgemezler. İhanete kışkırttıkları insanlara, göze aldıkları tehlike ölçüsünde cömert davranırlar. Onlara sadece bol bol altın değil, diledikleri yerlerde büyük gelirler getiren topraklar da vaat ederler ve sözlerini dürüstlükle tutarlar.

Düşmanları alıp satma işini öbür uluslar aşağılık ruhlara özgü iğrenç ve korkakça bir davranış sayarlar. Utopialılar ise en büyük savaşları çarpışmadan bitirdikleri için, bu davranışlarıyla övünürler. Hatta bunu insanca ve insaflıca bir davranış sayarlar, çünkü böylelikle bir avuç suçlunun ölümüne karşılık, her iki yandan ölecek binlerce insanın hayatını kurtarmış olurlar. Çünkü Utopialılar kendi halklarına olduğu kadar düşman askerlerine de acırlar; askerin kendiliğinden savaşa girmediğini, kralların ve başlarının azgınlığına kurban gittiklerini bilirler. Bu yoldan işi istedikleri gibi çözümleyemezlerse, o zaman düşmanları arasında ikilik ve çatışma yaratırlar, kralın kardeşine ya da başka bir önemli kişiye tahta geçme umudunu aşılarlar. Bunda başarı elde edemezlerse, düşmanlarına komşu olan ulusları onlara karşı kışkırtırlar, krallar arasında hiç eksik olmayan eski hak iddialarını ileri sürdürtürler. Bol bol para

dökerler. Ama kendi yurttaşlarını savaşa yollamakta cimri davranırlar. Çünkü Utopia Cumhuriyeti'nde yurttaşlar öylesine sevgi ve saygı görür ki, onların bir tekini düşmanların kralı ile bile kolay kolay değişmezler. Ama altınla gümüşe hiç acımazlar; çünkü onları yalnız bu işlerde kullanırlar ve bilirler ki, son meteliklerini de harcasalar, yine de Utopialıların rahatı kaçmayacaktır.

Kaldı ki, yurtlarında saklı zenginlikler dışında, dışarıda tükenmez hazineleri vardır. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, birçok ulus onlara borçlanmıştır. Bu paranın bir kısmıyla her memleketten, özellikle Zapoletelerden[*3] asker tutarlar ve onları savaşa sürerler. Bu memleket Utopia'nın doğusuna beş yüz mil uzaktadır. Korkunç, vahşi ve yırtıcı bir ulus olan Zapoleteler, balta girmemiş ormanlarda, yüksek dağlarda doğup büyürler. Sağlam yapılıdırlar, sıcağa soğuğa dayanırlar, işten kaçmazlar, hayattan tat almak nedir bilmezler, toprağı işlemezler, ev kurmaya, iyi giyinmeye önem vermezler, tek bildikleri iş sürü gütmektir. Çoğu zaman geçimlerini avla ve talanla sağlarlar. Savaş için yaratılmış olan bu adamlar, dövüşmeye can atarlar. Bu fırsatı bulur bulmaz da sevinçten deliye dönerler. Dağlardan sürüyle inerler. İsteyen uluslara hizmetlerini yok pahasına satarlar. Tek meslekleri budur. Ölüme koşarak hayatlarını kazanırlar ve kendilerine para verenler hesabına canla başla, yiğitçe savaşırlar. Ama ne kadar bağlı kalacakları belli olmaz. Çünkü karşı taraf biraz daha fazla para verecek olursa, hemen ondan yana geçerler ve ertesi gün yine biraz para karşılığı onlara karşı savaşırlar. Bu bölgede hangi savaş olsa, her iki yanda da Zapoleteler görülür. Bu yüzden, birbirine candan bağlı dostların, yakın akrabaların birbirlerine karşı savaşmaları olağan işlerdendir. Kanlarını birkaç kuruşa sattıkları için dostluğu akrabalığı unutarak birbirlerine korkunç bir azgınlıkla saldırıp kılıç saplarlar. Bunlarda para tutkusu öylesine güçlüdür ki, bir meteliğe bayraklarını değiştirirler. Çarçabuk kapıldıkları bu

para tutkusunun hiçbir yararını da görmezler. Çünkü kanları pahasına kazandıkları parayı aşağılık cümbüşlerle çarçur ederler.

Bu ulus Utopialılar için bütün dünya ile savaşır. Çünkü hiçbir yerde Utopialılar kadar para veren olmaz. İyi insanları iyi işlerde kullanan Utopialılar, bu aşağılık kişileri kötü işlere koşup harcarlar. Zapoletelere ihtiyacı olunca, onları parlak umutlar vererek en belalı işlere sürerler; çoğu ölür gider ve hiçbir zaman ödüllerini almaya gelemezler. Bir dahaki sefere tehlikeye atılmayı göze alsınlar diye, sağ kalanlara verdikleri sözü tutarlar.

Utopialılar bu kiralık askerlerin sürü ile ölmesinden hiç kaygılanmazlar. Çünkü dünyayı bu lanetli, bu haydut soyundan kurtaracakları gün, bütün insanlığa hayırlı bir iş görmüş olacaklarına inanırlar.

Utopialılar savaşlarda Zapoletelerden başka, korudukları devletlerin askerlerini ve daha başka birleşiklerin ordularını, en sonunda da kendi yurttaşlarını kullanırlar. Bunlar arasında kafalı ve yürekli bir adamı seçip bütün ordunun başına getirirler. Bu başkumandanın iki yardımcısı vardır; kumandan sağ oldukça bunların hiçbir yetkisi yoktur. Ama kumandan ölür ya da esir düşerse, yardımcılarından biri, mirasçısı gibi, yerine geçer, onun yokluğunda da üçüncüsü başa geçer, böylece savaşın tehlikeleri içinde olan başkumandanın başına gelecek kazalar ordunun güvenliğini sarsmaz. Her şehir, askerleri gönüllüler arasından seçer. Hiç kimse zorla orduya alınmaz, çünkü korkak bir asker yiğitçe savaşacak yerde, arkadaşlarına da korku aşılar. Eğer kendi yurtlarına saldırılırsa, o zaman sağlam, iyi yapılı korkakları yürekli adamlarla bir arada gemilere ya da kaçamayacakları surlara koyarlar. Böylece çok yakındaki düşmandan utanır, kaçma umutları da olmadığı için, korkularını unuturlar. Ölümle burun buruna gelince, korkak insanlar bile çok kez aslan kesilirler.

Yasa kimseyi zorla savaşa sürüklememekle beraber, isteyen kadınların kocalarıyla birlikte orduya katılmalarına izin verir, hatta onu teşvik eder, şeref sayar. Savaşta her kadın kocasının yanı başındadır. Herkesin çevresinde çocukları, yakınları vardır. Aralarındaki bağlar onları ister istemez birbirlerine yardım etmeye zorlar. Bir kocanın karısız, bir kadının kocasız, bir oğulun babasız savaştan dönmesi büyük bir ayıp sayılır. Onun için, düşman var gücüyle karşı koyup da savaş kızıştı mı, kıyasıya kan dökülür. Aslında Utopialılar savaşa girmemek için ellerinden geleni yaparlar ve sonuna kadar kiralık askerlerini kullanmak isterler, ama kendileri de savaşa girmek zorunda kalınca o zaman savaştan kaçmakta göstermiş oldukları ölçülülüğün tam tersine, atılgan olurlar. Bütün güçlerini ilk çatışmada kullanmazlar. Savaş uzadıkça yiğitlikleri artar ve bir adım gerilemektense ölmeyi göze alırlar. Onlara bu yiğitliği veren, yenilmektense ölmeyi göze aldıran yurtlarında her zaman bulacakları güvenliktir. Utopialıların çoluk çocuklarının geleceği üstüne hiçbir kaygıları yoktur. En yiğit yürekleri bile yıldıran bu kaygıdır. Utopialıların güvenini artıran bir şey de, askerin taktiğindeki büyük ustalıklarıdır.

Ama yiğitliklerin asıl kaynağı çocukluktan beri okullarda ve cumhuriyetin türlü kurumlarında aldıkları eğitimdir. Hayatlarını boşuna harcayacak kadar küçümsemedikleri gibi, şerefleri gerektirdiği zaman da hayatlarına yüz kızartıcı bir tutkuyla bağlı kalmazlar. Savaşın en azgın anında, beraber yaşayıp ölmeye yeminli seçkin bir avuç delikanlı, düşman ordusunun başkumandanını yok etme görevini üstlerine alırlar. Ona gizlice ya da açıkça, uzaktan yakından saldırırlar. Bu delikanlılar saldırılarında durmak dinlenmek bilmezler. Yorulanların yerine hemen taze güçler gelir. Düşman başkumandanı kaçıp kurtulmadıkça, bu delikanlılar onu ne yapıp edip ya öldürür ya da esir alırlar.

Utopialılar savaşı kazanınca, öfkeye kapılıp yenilenlerin kanını boşuna dökmezler. Onları öldüreceklerine esir almayı tercih ederler ve kendi ordularına çekidüzen vermedikçe de kaçan düşmanın ardına düşmezler. Savaş gerektirmedikçe askerlerinin bozuk düzen halinde düşmanın ardından koşmasına meydan vermektense, bütün düşmanların kaçmasına göz yumarlar. Çünkü birçok savaşta canlarını bu sayede kurtardıklarını unutmazlar. Utopia ordusu bozguna uğrayınca, düşman zaferin sarhoşluğuyla kaçanları şurada burada kovalarken, fırsat kollayan bir avuç Utopialının tuzak kurup düşmana saldırdığı ve savaşın kaderini değiştirdiği olmuştur. Böylece düşmanın karşı koymasına rağmen, çok güvendikleri zafer ellerinden alınmış ve az önce yenilen Utopialılar savaşı kazanmıştır.

Utopialıların pusu kurmakta mı, pusudan korunmakta mı daha usta olduklarını söylemek güçtür. Kaçmaya hazırlanıyor dersiniz, oysa hiç de öyle bir niyetleri yoktur. Kaçmaya niyetliyseler, belli etmezler. Durum ve sayı bakımından güçlüğe düşerlerse, gece yarısı sessizce yer değiştirirler ya da bir düzenle düşmanlarını aldatırlar. Güpegündüz çekildikleri de olur, ama bu işi öyle ustaca yaparlar ki, bu durumda üstlerine yürümek saldırışlarından daha az tehlikeli değildir. Konakladıkları yeri geniş ve derin hendeklerle çevirirler. Çıkan toprak içeriye yığılır. Bütün bunları köleler değil, askerler yapar. Nöbetçilerden ve hendekleri baskınlara karşı koruyanlardan başka, bütün askerler çalışır. Böylelikle insanı şaşırtacak kadar kısa bir zamanda büyük düzlükler yaman istihkâmlar haline gelir.

Utopialıların zırhları çok sağlamdır. Bununla beraber, içinde o kadar kolaylıkla hareket edilebilir ki, askerin yüzmesine bile engel olmaz. Utopia askerlerine öğretilen şeylerden biri de kuşamlı olarak yüzmektir. Piyadeler de, süvariler de mızraklarını çok uzağa atmasını bilirler, attıklarını vururlar. Yakından kılıçla değil, baltayla

dövüşürler. Baltayı ne yandan vururlarsa hiç şaşmaz öldürür. Savaş araçları bulmakta pek ustadırlar. Buluşlarını, kullanacakları güne kadar gizli tutarlar. Çünkü önceden bilinirse, işe yaramaz, gülünç bir oyuncak haline gelir. Bu araçların kullanışlı olmasına ve kolay taşınmasına önem verirler.

Düşmanla yaptıkları savaş-kesme anlaşmalarına, kışkırtılsalar bile yine de sıkı sıkıya bağlı kalırlar. Düşman topraklarını talan etmezler, ekinlerini yakmazlar. Günün birinde işlerine yarar diye, tarlaları askerin ve atların çiğnemesini bile istemezler. Silahsız adama, casus değilse dokunmazlar. Kendilerine teslim olan şehirleri korur, hücumla aldıkları şehirleri yağma etmezler. Yalnız teslim olmayan başlıca kumandanları öldürürler, öbür askerleri sadece esir ederler. İşinde gücünde olan halka gelince, ona hiç kötülük etmezler. Kuşatılanlar arasında teslim olmayı salık vermiş olan varsa, onlara mahkûmların mallarını verirler; geri kalan malları bu savaşta kendilerine yardım edenlere bol bol dağıtırlar. Kendileri hiçbir şey almazlar. Savaş sona erince, birleşiklerine hiçbir masraf yüklemezler, her şeyi yenilenlere ödetirler. İlk olarak onlardan gelecek savaşlarda kullanmak üzere para, sonra da büyük gelirli topraklar alırlar. Bugün Utopia'nın birçok yabancı memlekette, yılda yedi yüz bin dukayı aşan geliri vardır. Utopia bu memleketlere temsilciler gönderir ve bunlar orda pek parlak bir hayat sürer ve hazineye büyük paralar sağlarlar. Utopialılar çok kez bu çiftliklerin gelirini o memleket halkına bırakır ve yalnız ihtiyaç olduğu zaman kendileri alırlar. Bu geliri istedikleri binde birdir. Bu toprakların bir parçasını daha önce sözünü ettiğimiz fedailere verirler. Herhangi bir kral Utopia'ya karşı savaş açar ve topraklarına saldırmaya kalkarsa, kendi sınırları dışında, karşısına büyük bir orduyla çıkarlar. Çünkü bir zorunluluk olmadıkça, kendi topraklarında savaşmak

istemezler. Yabancı orduların, kendilerine yardım için bile olsa, yurtlarına girmesinden kaçınırlar.

Utopia'da Dinler

Utopia'nın değişik bölgelerinde, hatta bir şehrin değişik yerlerinde çeşitli dinler vardır. Kimi Güneş'e tapar, kimi Ay'a, kimi de başka bir gezegene. Eskiden şanlı şerefli ve erdemli bir hayat sürmüş olan bir adama Tanrı, hatta tanrıların en yücesi diye tapanlar da vardı. Ama Utopialıların büyük çoğunluğu ve en akıllıları, bütün bu putları bırakıp, bir tek Tanrı bilirler. Bu Tanrı bilinmez, anlaşılmaz, açıklanmaz bir varlıktır, insan zekâsının sınırlarını aşar, bütün dünyayı bedeni, erdemi ve gücü ile kapsar. Bu Tanrı'ya Baba derler. Her şeyin doğuşunu, çoğalışını, gelişmesini ve değişmesini ve son bulmasını ondan bilirler. Onun dışında hiçbir varlıkta tanrılık görmezler. Utopialıların dinleri ne kadar değişik de olsa, hepsi şu inançta birleşirler: Dünyayı yaratan ve yürüten bir yüce varlık vardır; bu varlığın adı Utopialıların dilinde Mithra'dır. Ne var ki, Mithra herkes için aynı değildir. Ama Tanrı'ya verdikleri biçim ne olursa olsun, herkesin bu biçim altında asıl tapındığı yüce tabiattır. Bütün Utopialılar her şeyin başı, başbuğu olarak yalnız onu görürler. Bununla beraber, bütün Utopialılar bu çeşitli boş inançlardan sıyrılmaya ve daha çok akla yakın görünen bu dinde birleşmeye başladılar. Öteki dinler çoktan ortadan kalkmış olurdu, gel gelelim, bir adam tam din değiştirmeyi düşünürken başına bir felaket gelince korkuya kapılıyor ve bunu bir rastlantı değil Tanrı'nın bir cezası sayıyor. Sanki, terk etmeye hazırlandığı o Tanrı ondan öç alıyormuş gibi. Bizden İsa'nın adını, öğretisini, yasalarını, mucizelerini ve kendi istekleriyle kanlarını dökerek dünyanın dört bir bucağındaki bir sürü ulusa kendi inançlarını benimseten birçok din şehidinin o eşsiz bağlılıklarını duyunca, bu dini ne kadar candan kabul ettiklerine şaşarsınız. Ya Tanrı, için için onlara ilham veriyordu ya da Hıristiyanlık onların en

beğendikleri dine her bakımdan uygun görünüyordu. Ama bana kalırsa, onları bu bakımdan en çok etkileyen şunu söylememiz oldu: İsa, Hıristiyanlar arasında her şeyin ortak olmasını kararlaştırmıştı; malda mülkteki bu ortaklık en dürüst Hıristiyan topluluklarında hâlâ süregelmektedir.

Her neyse, Utopialıların çoğu bizim dinimizi benimsedi ve kutsal vaftiz suyunda yıkandı. Ne yazık ki, dördümüz arasında (içimizden iki kişi öldüğü için dört kalmıştık) hiç papaz yoktu; böylece Utopialılar dinimizin bütün öbür sırlarını bilmekle beraber, ancak rahiplerin yapabileceği bazı törenlerden yoksun kaldılar. Bununla beraber, bütün bu törenleri biliyor ve istiyorlar. Hatta aralarında, içlerinden birinin rahip olup olamayacağı konusunda canla başla tartışıyorlar. Birisini de seçmeye niyetleniyorlardı, ama ben oradan ayrıldığım sırada seçmemişlerdi henüz. Hıristiyanlığa inanmayan Utopialılar bu dinin yayılmasına ne engel oluyor, ne de Hıristiyan olanlara dil uzatıyorlar. Ne var ki, Hıristiyanlığı yeni kabul edenlerden birini bizim önümüzde adamakıllı cezalandırdılar. Bu adam vaftiz olur olmaz, karşı koymamıza rağmen, akılsızca duygularına kapılarak İsa'nın dinini övmeye başladı; bu işte öylesine coşmuştu ki, sadece bizim dinimizi bütün öteki dinlere üstün tutmakla kalmadı, hepsini toptan kötüledi, bu dinlere bağlı olanları zındık, kötü, şeytan soyu ve cehennemlik saydı. Adam bu yolda böyle uzun uzadıya atıp tuttuktan sonra yakalandı, dinlere dil uzattığı için değil, halkı birbirine katmakla suçlandı, yargılandı ve sürgün edildi. Çünkü Utopialıların en eski yasalarından biri şudur: Kimse dininden ötürü kötülenemez.

Utopia'nın kurulduğu sıralarda, Kral Utopus oraya gelmezden önce, ada halkının din yüzünden birbirini yediklerini öğrenmişti. Memleketin bu durumda olması Kral Utopus'un orayı fethetmesini kolaylaştırmıştı. Çünkü çatışan mezhepler birleşecek yerde, düşmanla ayrı ayrı savaşıyordu. Utopus zaferi kazanır kazanmaz, ilk işi din özgürlüğünü

yasalaştırmak oldu: Buna göre, her insan istediği dini tutabilir, başkalarını kendi dinine çekmek için elinden geleni yapabilir, yeter ki, bunu tatlılıkla, alçakgönüllülükle, efendice yapsın ve inandıramadığı insanlara karşı zor kullanmasın, onları suçlamasın, ikilik yaratan tatsız sözlerden kaçınsın. Hoşgörür olmayanlar ve bağnazlar sürgün ve kölelik cezalarına çarptırılıyordu.

Kral bu yasayı yaparken, yalnız halkın rahatını kaçıran sürekli kavgaları, kinleri ortadan kaldırmayı düşünmekle kalmıyor, böylelikle dinin gelişmesine de yardım edeceğine inanıyordu. İnanç konusunda hiç kesin kararlar almadı. Düşündü ki, belki de Tanrı insanların değişik inançları olmasını istemişti. Kral, bir başkasını zorlayarak ya da korkutarak kendi inancına çekmeyi çok yersiz, saçma ve zorbaca bir davranış sayıyordu. Eğer dinlerin bir teki doğru, ötekileri boş inançlara dayanıyorsa, gerçek er geç meydana çıkacaktı, elverir ki, insanlar akıllıca davransınlar ve birbirini kırmasınlar. Ama eğer bu konu üstündeki çatışma ve tartışmalar sürüp giderse, en kötü insanlar en inatçı kişiler olduğu ve kötü inançlarında direttikleri için en iyi ve en yüce din ayaklar altına alınıp boş inançlara kurban gider; güzelim ekinlerin çalılar arasında yok olması gibi.

İşte bu yüzden Utopus bu konuyu tartışmadı bile ve her insana tam bir vicdan ve inanç özgürlüğü verdi. Bununla beraber, ruhun bedenle birlikte olduğuna, dünyanın gelişigüzel yürüyüp gittiğine inanacak kadar insanlığı hor görenleri ahlak adına ayıpladı. Utopialılar, ölümden sonra bir başka hayat olduğuna, kötülüklerin kıyasıya ceza göreceğine ve erdemlerin cömertçe ödüllendirileceğine inanırlar. Böyle düşünmeyen ve insanın yüce ruhunu bir hayvan bedeni durumunda gören kimselere insan demezler. Böylelerini yurttaş bile saymazlar. Çünkü böyleleri yasa korkusu olmazsa, ahlaka da, toplumsal kurumlara da hiçbir saygı göstermezler. Çünkü ceza yasasından başka engel

tanımayan bu adamlar yasaları ya gizliden gizliye, kurnazlıkla ya da kaba güçle bozacaklardır ister istemez. Onun için, bu kafada olanlar her türlü şereften yoksundur ve devlet işlerinde görev alamazlar. Bu yararsız, aşağılık kişileri herkes hor görür. Bununla beraber, bunlara hiçbir ceza da verilmez. Çünkü Utopialılara göre, istediği şeye inanıp inanmamak insanın elinde değildir. Ayrıca, onlar korkup düşüncelerini saklamaya, inanmadıkları şeye inanır görünmeye zorlanmazlar. Olduğu gibi görünmemek ve her çeşit yalan düzen Utopia'da büyük bir nefretle karşılanır. Ne var ki, bu adamların bilgisiz halk önünde inançlarından uluorta söz etmelerine izin verilmez. Ama rahipler ve aklı başında adamlarla bu konuda tartışabilirler. Hatta bu çılgınlığın yerini akıl alır diye, bu tartışmalar ayrıca teşvik de edilir.

Birçok Utopialı bunun tam tersi bir saplantı içindedir. Ama bunların düşünceleri ne tehlikeli, ne de büsbütün saçma olduğu için yayılmalarına engel olunmaz. Bir başka aşırılığa düşen bu Utopialılara göre hayvan ruhları, sofuluk ve öbür dünyadaki mutluluk bakımından daha aşağı olmakla beraber, insan ruhları gibi ölümsüz, sonsuzdur. Küçük bir azınlık dışında bütün Utopialılara göre, insanı mezarın ötesinde sınırsız bir mutluluk beklemektedir. Onun için hastalara ağlar, ölenlere ağlamazlar. Yalnız hayattan kaygıyla ve istemeye istemeye ayrılanlara acırlar. Ölüm korkusunu kötüye yorarlar. Derler ki, yalnız umutsuz ve suçlu ruhlar görecekleri cezayı için için bilir gibi, öbür dünyanın kapısında titremeye başlarlar. Ayrıca onlara göre, Tanrı, çağırdığı zaman kendisine sevine sevine gitmeyenleri, ölüme karşı ayak direyenleri hoş görmez. Böylesine ölenleri görünce Utopialıların keyifleri kaçar ve onları asık yüzle sessiz sedasız mezara koyar, günahının bağışlanması ve ruhunun azaplardan kurtulabilmesi için Tanrı'ya yalvarırlar ve üzerine toprak yığarlar.

Sevinç ve umutla ölen bir Utopialının ardından ise kimse ağlayıp sızlanmaz. Cenazesi sevinçli şarkılar, türkülerle kaldırılır ve ruhu Tanrı'ya emanet edilirken, bedeni sevinçle, güler yüzle ve saygıyla yakılır. Küllerinin üstüne bir taş diker, üzerine de ölenin adını sanını yazarlar. Dostları eve dönünce, onun iyiliğinden, güzel işlerinden söz ederler ve en seve seve anlattıkları şey de, hayatından çok şanlı ve sevinçli ölümüdür.

İyi insanların böyle şan ve şerefle anılması Utopialıları erdem yolunda yüreklendirir, üstelik de ölülerin çok hoşuna giden bir tören yapmış olurlar. Çünkü Utopialıların çoğuna göre, ölüler insanların güçsüz gözlerine görünmeseler bile, kendilerini anan dirilerin arasına katılırlar. Mutlu ruhların diledikleri yere gitmekle serbest olmamaları hiç de şanlarına layık sayılmazdı. Üstelik yeryüzünde sevdikleri, bağlandıkları insanları görmek istememeleri bir nankörlük olurdu. Böyle bir şey düşünülemez, çünkü iyi insanların yüreklerindeki sevgi ölümden sonra, öbür erdemleri gibi, azalacağına daha da artar. Böylece Utopialılara göre, ölüler diriler topluluğuna karışırlar. Onların işlerine ve sözlerine göz kulak olurlar. Atalarının, dedelerinin hep yanlarında bulunduğu inancı Utopialılara bütün davranışlarında güven verir ve gizlice işleyecekleri suçları önler.

Başka ulusların pek önem verdikleri fallara, kehanetlere gelince, Utopialılar bunları saçma bulur ve alaya alırlar. Buna karşılık, tabiat yasalarını aşan mucizelere saygıları vardır, onlarda Tanrı varlığının ve gücünün bir belirtisini görürler. Onlara göre, büyük bunalım anlarında bu mucizelere sık sık rastlanır. Halkın yakarışları ve büyük inancı, yurtlarını belalardan kurtarıverir.

Evreni incelemek ve tabiat harikalarını övmek, onlara göre, Tanrı'ya hoş gelen ve yaraşan bir tapınmadır. Bununla beraber, Utopialılar arasında dine fazla sarılıp bilimi bir yana bırakan, yeryüzüyle ilgili bilgileri hor görenler vardır. Ama

tembelliğe ve aylaklığa düşmek de istemezler. Çünkü bu insanlar öbür dünyada mutluluğa ancak çalışmak ve iyi işler görmekle varılacağına inanırlar. Kimileri hastalara bakar, kimileri yolları köprüleri onarır, kanalları temizler, toprağa çekidüzen verir, taşları, kumları taşır, ağaç kesip biçer, kentlere at arabalarıyla odun, buğday, meyve, daha birçok yiyecek taşır; bunlar sadece halk için çalışmakla kalmaz, özel işlerde de birer uşak gibi, hatta köle gibi çabalarlar. En çamurlu, en çetin, en belalı, insanların çoğunu tiksindiren, ürküten işleri candan ve yürekten yüklenirler; başkaları rahat etsin, dinlensin diye kendileri didinir dururlar ve bunun karşılığını beklemezler. Başkalarının yaşayışına karışmaz, kendi yaptıklarıyla övünmezler. Çalışmada köle durumuna indikleri ölçüde, halkın gözünde yükselirler.

Bu kimseler ikiye ayrılır: Bir bölüğü bekâr yaşar, kadından uzak durmakla kalmayıp, ağızlarına et koymazlar; hatta her türlü hayvan davranışlarından kaçınanlar da vardır. Bu dünyanın zevklerini zararlı sayıp hepsinden kaçınırlar ve bütün çabalarını, umutlarını öbür dünyanın nimetlerine kavuşma yoluna korlar. Bu nimetlere bir an önce kavuşmanın sevinci, tutkusu içindedirler. Bir bölüğüyse, yine çalışmaya düşkün olmakla beraber, evlenirler ve evliliğin ödevlerini, zevklerini benimserler. Onlara göre, tabiata uymak ve yurda çocuk yetiştirmek gerekir. Çalışmaya engel olmamak şartıyla dünya zevklerini hor görmezler. Utopialılar bu sonuncuları daha akıllı, birincileriyse daha ermiş sayarlar. Evliliğe bekârlığı, rahata cefayı üstün görenler, bu davranışlarını akla, sağduyuya daha uygun saymaya kalksalardı, Utopialılara bir alay konusu olurlardı. Ama bunu sadece din uğruna yaptıklarını söyledikleri için, Utopialıların saygısını, hatta hayranlığını kazanmışlardır. Bunlara garip bir yerli deyimle burthresas derler ki, bizim dilimizde din adamı demektir.

Utopia'nın rahipleri pek seçkin, ermiş kişilerdir, onun için sayıları pek azdır. Her şehrin on üç tapınağında on üç rahip vardır, ama savaş sırasında bu sayı değişir. Çünkü savaşta bunların yedisi orduya katılır, onların yerine yedi rahip bulmak gerekir. Ordu ile gidenler dönüşlerinde yine eski yerlerini alırlar. Yardımcılar, eskiler öldükçe onların yerlerine geçerler. Ondan önce de başrahibe yardım ederler. Her şehirde bir başrahip vardır. Halk, başka bütün görevliler gibi rahipleri de entrikaları önlemek üzere gizli oyla seçer. Seçildikten sonra, bunlar kendi kurumlarınca da onaylanırlar. Din işlerine bakarlar, törenlerini yönetirler, bir çeşit ahlak yargıçlığı ederler. Uygunsuz bir davranış yüzünden onların önüne çıkmak ve laf işitmek büyük ayıp sayılır. Suçluları cezalandırmak kralın ve öbür yargıçların işi ise de, rahiplerin yol gösterme ve ayıplama yetkileri vardır. Ahlakça pek düşkün olanları da din törenlerinden yoksun bırakırlar. Bu aforoz Utopialıların en korktuğu bir cezadır. Aforoz edilen kimse şerefini yitirir, vicdan azapları ve korkular içinde yaşar, hayatı bile tehlikeye girer. Hemen pişman olup rahiplerin gösterdiği yola dönmezse, hükümetçe yakalanır ve dinsizlik cezasına çarpılır.

Çocukların ve gençlerin eğitimi ve öğretimi rahiplere bırakılmıştır. Okul kendilerine bilimden çok erdem ve ahlak vermeye çalışır. Utopia'da öğretmenin işi, bütün görgüsüyle bilgisini ve cumhuriyeti koruyacak olan sağlam ilkeleri körpe yaşta çocuğun kafasına yerleştirmeye harcamaktır. Bu ilkelerle yetişen çocuk, bütün ömrünce onlara bağlı kalır, büyüyünce de devletin bekçisi ve yararlı bir üyesi olur. Devletleri dağıtan kötü ahlaktır. Kötü ahlakı yaratan da kötü ilkeler ve düşüncelerdir. Rahipler, karılarını memleketin en ileri gelenleri arasında seçerler, kadınlar da dul ya da yaşlı olmak şartıyla rahibe olabilirler.

Utopia'da rahiplikten daha şerefli bir görev yoktur. Rahiplere gösterilen saygı o kadar büyüktür ki, onlardan biri

suç işlerse adalet karşısına çıkmaz, Tanrı'ya ve kendi vicdanına bırakılır. Çünkü Utopialılara göre, Tanrı'ya adanmış olan kutsal bir varlığa hiçbir ölümlünün eli dokunamaz.

Rahipler az olduğu ve çok titizce seçildikleri için bu töreyi uygulamak kolay olmaktadır. Erdemli ve iyilerin iyisi olduğu için bu kadar yükselmiş olan bir insanın kötülüğe ve ahlaksızlığa düşmesi binde bir olacak bir şeydir. Böyle bir şey olsa bile –ki insanın bozulmaya ve değişmeye elverişli yaradılışı yüzünden olabilir– devletin güvenliği tehlikeye düşmez. Çünkü bu sınıftakilerin sayısı azdır ve şanları şerefleri olmakla beraber, devlet işlerinde etkinlikleri yoktur. Rahiplerin sayısını sınırlandırmakla Utopialılar bugün çok büyük bir saygı gören bu sınıfı ayağa düşmekten kurtarmış oluyor. Olağanüstü bir yetkinlik isteyen böyle bir göreve yükselecek değerde insan bulmak zaten güç bir şeydir.

Utopia'nın rahipleri kendi yurttaşları kadar, yabancı ulusların da saygısını kazanmıştır. Bunun nedeni şudur: Savaşlarda rahipler, savaş alanına yakın bir köşeye çekilir, orada kutsal giysileriyle diz çöker, ellerini göğe kaldırır, her şeyden önce barış için, sonra kendi memleketlerinin zaferi için dua ederler. Ama bu zaferin hiçbir taraf için kanlı olmamasını isterler. Kendi yurttaşları savaşı kazanırsa, rahipler hemen savaşçılar arasına karışır ve yenilenlerin kılıçtan geçirilmesini önlerler. Rahipleri görüp çağırabilen mutsuz düşmanlar, canlarını kurtarmış olurlar; uzun eteklerine el değdirebilenlerse, hem canlarını, hem mallarını kurtarırlar. Bu güzel davranış onlara öyle bir yücelik kazandırmış ve bütün ulusların gözünde öylesine büyütmüştür ki, çok kez hem kendi yurttaşlarını düşmanların, hem de düşmanları kendi yurttaşlarının azgınlığına karşı korumuşlardır. Utopialılar bütün umutlarını yitirip savaşı bırakarak kaçtıkları zaman düşman peşlerine düşer ve onları öldürmeye ve yağmaya yeltenirse, rahipler araya girip boşuna kan dökülmesini önlemiş ve akla uygun

koşullarla barış anlaşmasına varılmasını sağlamışlardır. Utopia'nın dokunulmaz ve kutsal rahiplerine saygısızlık edecek kadar vahşi, zalim ve barbar bir ulus görülmemiştir.

Utopialılar her ayın ve yılın ilk ve son günlerini kutsal sayar ve kutlarlar; yılları Güneş'in, ayları Ay'ın seyrine göre bölmüşlerdir. İlk günlere Utopialılar *Cynemernes*, son günlere de *Trapemernes* demişlerdir ki bu da ilk bayram ve son bayram demektir. Tapınakları görkemli, zengin yapılardır –ve sayıları az olduğu için– büyük kalabalıkları alacak kadar da geniştir. Bu tapınakların içi gün ortasında bile alacakaranlıktır. Böyle olması mimarların bilgisizliğinden değil, rahiplerin isteğinden ötürüdür. Çünkü rahiplere göre fazla ışık düşünceleri dağıtır; donuk ışıksa, düşünceleri toplar, dinsel duyguyu yoğunlaştırır. Utopialıların bir tek dini olmamakla beraber, bütün değişik mezhepler başka yollardan hep aynı amaca yönelmiştir, bu da tanrısal varlığa yücelmektir. Onun için tapınaklarda ortak inançlara aykırı hiçbir şey görülmez ve duyulmaz. Her mezhebin özel törenleri evde, aile içinde kutlanır. Genel törenler özel mezhepleri incitmeyecek şekilde düzenlenir. Bundan ötürü, tapınaklarda hiçbir Tanrı resmi görülmez; herkes tanrısını dilediği biçimde tasarlamakta serbest bırakılır.

Tanrı yalnız Mithra adıyla anılır; bu da genel bir Tanrı kavramıdır. Söylenen dualar hiç kimsenin mezhebine aykırı gelmez. Her ayın ve yılın son günleri, akşamüstü aç karnına halk tapınaklarda toplanır, o ayı ya da yılı rahat geçirdikleri için Tanrı'ya şükreder. Ertesi gün ayın ya da yılın ilk gününü kutlamak üzere erkenden tapınağa gidilir ve Tanrı'dan uğurlu bir ay ya da yıl dilenir. Son bayram günleri tapınağa gitmeden önce, kadınlar kocalarının, çocuklar ana babalarının ayaklarına kapanır, işledikleri bir suç ya da yerine getiremedikleri bir ödevi açığa vurur, af dilerler. Aile içindeki içini dökmelerle saklı kalmış huzursuzluk bulutları dağılmış olur ve herkes tapınağa temiz bir yürek ve iyi

niyetlerle gider. Çünkü Utopialılar tapınaklarına içi rahat gitmek isterler. Onun için, içlerinde herhangi bir kimseye karşı bir hınç ya da kırgınlık varsa, barışmadan, yüreklerini yıkamadan törene katılmak istemezler. Böyle bir günahı Tanrı'nın çok ağırca cezalandırmasından korkarlar.

Tapınakta erkekler sağda, kadınlar solda otururlar. Ailenin başında kadın ya da erkek, o topluluğun en büyüğü bulunur. Öyle bir düzenle otururlar ki, aile büyükleri evde eğitip yönettikleri kimselerin tapınaktaki davranışlarına da göz kulak olabilirler. En gençler, en yaşlılar arasına dağılır, böylelikle bir araya gelen çocukların yaramazlık yapmaları önlenir: Körpe çağdaki gençlerin içlerinde derin bir Tanrı korkusu olmak gerekir, çünkü o yaşta erdemi geliştirecek tek güç korkudur.

Utopialılar törenlerde hayvan kurban etmezler. Çünkü onlara göre varlıklara yaşasınlar diye can veren Tanrı, onların kanının akıtılmasından hoşlanmaz. Utopialılar tapınaklarda buhur ya da başka güzel kokular, başka şeyler ve birçok mumlar, kandiller yakarlar. Utopialılar bilir ki, Tanrı'nın böyle şeylere, hatta insanların dualarına bile ihtiyacı yoktur. Ama bu zararsız, iç rahatlığı veren tapınmaları severler. Bu törenlerin ışıkları, güzel kokuları insanı içten içe yüceltir ve Tanrı'ya daha bir coşkunlukla bağlar.

Tapınakta herkes beyazlar giyer. Rahipse, pahalı olmamakla beraber, güzel işlemeli ve değişik renkli elbiseler giyer. Bu elbiselerde sırmalar, elmaslar, zümrütler yoktur, ama kumaş o kadar iyi dokunmuş ve kuş tüyleriyle o kadar güzel ve ustaca bezenmiştir ki, en pahalı kumaşlar bunun yanında hiç kalır. Bu kanatlar, tüyler rahibin giysisine konuş biçimleriyle, ayrıca birtakım gizlerin sembolleri olurlar. Törenleri kutlayanlar bu gizleri sürdürür ve yorumlarlar. Bunlar karşısında Utopialılar Tanrı'nın kendilerine ettiği iyilikleri hatırlar, buna karşılık Tanrı'ya sevgi ve saygı borçlarını yerine getirmeye özenirler.

Rahip bütün bu süsleriyle tören yerinde gözükünce, herkes öyle bir saygı ve öyle derin bir sessizlikle yere kapanır ki, Tanrı tapınağa gelmiş gibi bir ürperti kaplar herkesin içini. Biraz sonra, rahibin bir işaretiyle herkes doğrulur. O zaman ilahiler okunmaya başlar, arada bir de çalgı sesleri duyulur. Utopia çalgılarının çoğu bizimkilerden başkadır. Bazıları bizimkilerden daha ahenkli, bazılarıysa hiç de öyle değildir. Ama gerek çalgı, gerek ses bakımından Utopia müziğinin su götürmez üstünlüğünü sağlayan şey, bu müziğin bütün doğal coşkuları büyük bir olgunlukla belirtip dile getirmesidir. Ses anlatılan şeye öylesine uyar, dualar, yakarışlar, sevinç, acıma, yas, öfke duyguları öylesine yaşatılır ki, kısacası ezginin biçimi en içten duyguların gerçekliğiyle öylesine kaynaşır ki, dinleyenlerin ruhu derinden sarsılır, ürperir, alevlenir. Törenin sonunda halk ve rahip yasalaşmış birtakım duaları hep birlikte okurlar. Bunlar hem bütün halkın, hem de tek tek herkesin benimseyeceği sözlerdir.

Bu dualarda her insan Tanrı'nın kendi yaratıcısı, yöneticisi ve bütün iyiliklerin kaynağı olduğunu kabul ve bunlardan ötürü ona şükreder. Tanrı'ya asıl şükrettikleri şeyse, kendilerini en mutlu bir devlet ve en gerçek saydıkları din içinde dünyaya getirmiş olmasıdır. Bununla beraber, Utopialılar, eğer kendi inançları yersizse, Tanrı'ya daha hoş gelen başka bir din varsa, Tanrı'nın bunu kendilerine sezdirmesi için yalvarırlar ve onun dileğine uymaya hazır olduklarını bildirirler. Ama Utopia'nın devletinden ve dininden daha iyisi yoksa, o zaman da Tanrı'dan onları sürdürmesini ve bütün insanları bu devletin ve bu dinin yoluna getirmesini isterler. Dinlerin bu kadar değişik olmasında Tanrı'nın gizli bir amacı varsa, ona da karışmazlar. Kısaca, rahat ve tatlı bir ölümden sonra, Tanrı'nın kendilerini hoş karşılamasına dua ederler. Ömürlerinin uzaması ya da kısalması için Tanrı'ya başvurmaktan çekinirler. Bununla beraber, en mutlu hayatla Tanrı'dan uzun zaman ayrı

kalmaktansa, en çetin bir ölümle seve seve Tanrı'ya bir an önce kavuşmayı yeğleyeceklerini söylemekten kaçınmazlar. Bu dua biter bitmez, herkes yeniden yere kapanır ve az sonra yemeğe gider. Günün geri kalan saatleri oyunlar, askerlik talimleriyle geçer."

Raphael sözlerine devam etti:

"Size bu devletin düzenini elimden geldiği kadar dürüstlükle anlatmaya çalıştım. Bu devlet bence yalnız devletlerin en iyisi değil, üstelik genel yarar ya da devlet adını almaya en layık olanıdır. Çünkü başka yerlerde halkın yararından söz edenler, aslında kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmezler. Burada hiç kimsenin özel malı olmadığı için, herkes ortak yarar için canla başla çalışır. Kişisel yararla halkın yararı gerçekten birbiriyle kaynaşmıştır. Başka ülkelerde, devlet ne kadar zengin olursa olsun, kendi ambarını doldurmayan insan açlıktan ölmeyeceğine güvenemez. Onun için, ister istemez memleketinden, yurttaşlarından daha çok kendini düşünür.

Utopia'da her şey herkesin olduğu için, ortak ambarlar dolu olduğu sürece, kimse hiçbir şeyden yoksun kalmaz. Devletin geliri hiçbir zaman haksızca dağıtılmaz. Utopia'da ne yoksula rastlanır, ne dilenciye. Kimsenin hiçbir şeyi olmadığı halde, herkes zengindir. Dünyada kaygısız, rahat yürekle, sevinçle yaşamaktan daha büyük zenginlik olabilir mi? Geçim sıkıntılarına düşmeden, karısının ağlayıp sızlanmalarını, yiyecek içecek istemelerini duymadan, oğlunun yoksulluğa düşmesinden, kızının çeyizsiz kalmasından korkmaksızın yaşamaktan daha mutlu ne olabilir? Utopialının, kendisinin karısının, çocuklarının, torunlarının, torunlarının torunlarının ve gelecek bütün soyunun rahat yaşayacağından hiçbir kuşkusu yoktur.

Ayrıca, Utopia devleti bütün bu yararları hem dün çalışıp bugün çalışamaz olanlara, hem de bugün bütün gücü

yettikçe çalışanlara sağlar.

Böylesine haklı, böylesine eşit bir düzeni başka ulusların devletiyle karşılaştırmaya kimin dili varır? Ben kendi hesabıma, başka uluslarda eşitliğin ve doğruluğun en küçük bir izini bile görüyorsam, kör olayım. Bir soylu kişi, bir para babası, bir tefeci, kısacası hiçbir şey üretmeyen ya da devlete yararsız süs püsler yapıp satan, işsiz güçsüz, bolluk içinde güle oynaya yaşarken, beri yanda işçinin, arabacının, demircinin, marangozun, çiftçinin, bir lokma ekmek için durmadan didinmesi, bunca alınteriyle, yük hayvanlarının bile zor dayanacağı yoksulluk içinde yaşaması hangi hakka, doğruluğa sığar? En çetin işleri gören bu insanlar o kadar yararlı kişilerdir ki, hiçbir toplum onlarsız bir yıl bile ayakta duramaz. Böyleyken bir hayvanın durumu onlarınkinden bin kat daha iyidir. Çünkü hayvan onlardan daha az çalışır, yiyeceği hiç de onlarınkinden kötü değildir, hatta zevklerine daha uygundur. Üstelik hayvan geleceğinden de kaygılı değildir.

İşçiye gelince, nedir işçinin kaderi? Bugün için verimsiz, kısır bir işin altında ezilmektir ve yarın için beklediği de yoksulluk, dilencilik içinde geçecek bir ihtiyarlıktır. Aldığı gündelik, günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Nasıl kazancından bir parçasını bir yana ayırsın da yaşlı günlerindeki geçimini sağlayabilsin?

Soylu denen kimselere, altınlar elmaslar içinde yaşayanlara, aylaklara ya da süsten geçinenlere, bu hoş keyifleri körükleyip beslemekten başka işleri olmayan bu insanlara bu kadar bol keseden varlık dağıtan bir toplum haksız ve nankör bir toplum değildir de nedir? O toplum ki, kendini asıl yaşatan çiftçinin, kömürcünün, arabacının, marangozun, işçinin dertleriyle kaygılanmaz, hiçbirine acımaz. O toplum ki, insafsız bencilliği içinde, daha fazla iş, daha fazla çıkar sağlamak için, emekçi insanların gençlik gücünü kıyasıya harcar; zavallılar yaşlandılar, hastalandılar

mı, ellerinde avuçlarında bir şey kalmadı mı, iş başında sabahladıkları günler, gördükleri önemli bunca iş unutulur, bütün bunlara karşı toplumdan gördükleri ödül açlıktan ölmektir.

Dahası var. Zenginler her gün yoksulların gündeliklerini kıstıkça kısarlar. Bunun için yalnız hilelere başvurmakla kalmaz, yasalar da çıkarırlar. Devletin en yararlı insanlarına karşı böyle davranmak apaçık bir adaletsizliktir diyeceksiniz, ama zenginler bu canavarlığı yasalar yoluyla bir adalet kılığına bürümüşlerdir.

İşte bu yüzden, bugünün gösterişli devletlerini gözden geçirince, bunlar içinde benim gördüğüm tek şey şudur aldanmıyorsam: Zenginler cumhuriyet, halk egemenliği gibi parlak sözler altında yoksulların kuyusunu kazıyorlar. Türlü düzenler ve akla gelmedik yollarla bir taşla iki kuş vurmaya çalışıyorlar:

İlk sağlamak istedikleri, kimi az kimi çok haksızlıkla elde edilmiş bir serveti dünya durdukça dokunulmaz bir mülk haline getirmek, ikincisi de yoksulların açlığından, bedenlerinden yararlanmak ve onları yok pahasına çalıştırmaktır.

İşte, zenginlerin devlet adına ve dolayısıyla yoksullar adına başvurdukları bu dolaplar birer yasa olmuştur.

Bununla beraber, doymak bilmez bir hırsla bütün bir toplumun mutluluğunu sağlamaya yetecek kadar nimetleri aralarında paylaşan bu kötü, bu vicdansız insanlar Utopialıların mutluluğuna kavuşmaktan çok uzaktadırlar.

Utopia'da cimrilik barınmaz. Çünkü orada paranın yeri yoktur. Para ortadan kalkınca, nice acıların kaynağı kurumuş, nice cinayetlerin kökleri sökülmüş olmuyor mu? Kim bilmez, yalan dolanın, haksızlıkların, soygunların, kavgaların, kargaşalıkların, ayaklanmaların, adam

öldürmelerin, ihanetlerin, zehirlenmelerin, bunca cezalarla ödenen bu suçların para ile birlikte ortadan kalkacağını? Para ile birlikte korkular, kaygılar, kuşkular, uykusuzluklar da insanların yakasını bırakacaktır. Parasızlıktan doğuyor sanılan yoksulluğun ta kendisi bile, para yok olunca, yok olacak. Bunun apaçık kanıtı da şudur: Diyelim ki, bir kıtlık yılı oldu, binlerce insan korkunç bir açlıktan kırıldı. Elimle koymuş gibi bilirim ki, o kıtlık yılı sonunda zenginlerin ambarları aranacak olsa, çuvallar dolusu zahire bulunur. Bu yiyecekler vaktinde açlıktan bir deri bir kemik kalmışlara dağıtılsaydı, zavallılar Tanrı'nın insafsızlığına ve toprağın cimriliğine kurban gitmezlerdi.

Görüyorsunuz ki, para olmazsa herkesin hayatı kolayca sağlanabilir. Bize mutluluğun kapısını açmak üzere bulunan ve Tanrı adına kutsal bir şeymiş gibi öne sürülen bu altın anahtar, insanlara bütün kapıları kapatmaktadır. Zenginler bu gerçekleri bilmezler mi? Bence çok iyi bilirler. Bilirler ki, bir sürü yararsız ıvır zıvır biriktirmektense, iyi yaşamak için gerekli şeylerden yoksun kalmamak daha iyidir; çuvallarla altına boğulmaktansa, bir sürü dertten, kaygıdan uzak kalmak çok daha özlenir bir şeydir.

Bana kalırsa, insanoğlunun hem kendi çıkarı için, hem de İsa'nın yoluna girmek için çoktan Utopia devletinin yasalarına uyması gerekirdi. Çünkü Tanrı'nın bilgeliği insanların iyiliğinin nerde olduğunu bilmez olamazdı ve herhalde tanrısal iyiliği ile onlara iyinin ve doğrunun ne yanda olduğunu haber vermişti. Ne var ki, insanın kendini beğenmişliği, bütün ahlaksızlıkların kaynağı olan o hayvanca tutkusu, dünya halkının doğru yola girmesine engel olmuştur. Kendini beğenmiş adam, mutluluğunu kendi rahatlığı üstüne değil, başkalarının acıları üstüne kurar; ezeceği, köle gibi kullanacağı insanlar olmazsa, mutluluğunu başkalarının yoksulluğu üzerine kuramazsa, malını mülkünü ortaya serip yoksulların bellerini

bükmeyeceğini, umutlarını kırmayacağını bilmezse, Tanrı olmayı bile istemez. Kendini beğenmek öyle bir cehennem yılanıdır ki, insanın yüreğine sinsice süzülüp girer, onu zehirleyip gözünü kör eder, daha güzel bir hayata giden yoldan saptırır onu. Bu sürüngen, insanların öylesine içine işler ki, onu koparıp atmak kolay olmaz.

Bu size anlattığım devlete, bütün dünya memleketlerinin kavuşmasını candan dilerim. Ne mutlu Utopialılara ki böyle bir devleti bulmuşlar. Yarattıkları kurumlar onlara parlak bir uygarlık sağlamakla kalmamış, aklım beni aldatmıyorsa, onlara sonsuz bir varlık da sağlamıştır. Çünkü Utopia'da her türlü gözü doymazlık ve ayırıcılık tohumları onlara bağlı bütün kötülüklerle birlikte sökülüp atılmıştır. Böyle olunca, devlet bunca güçlü ve mutlu ülkeleri yıkan iç kavgalardan uzak kalmıştır. Yurttaşlar içeride bu kadar sağlam bir dayanışmayla birbirlerine bağlı olunca, böylesine bir birlik kurunca, devlet dışarıdan gelecek bütün tehlikelere rahatça karşı koyabilir. Böylesi bir devleti yabancı kralların ele geçirmek istemesi boşunadır. Utopia'ya karşı bunu deneyenler çok oldu ve her seferinde yenilgiye uğradılar."

Raphael hikâyesini bitirince, Utopialıların savaş sistemleri, dinleri, törenleri, yasaları, töreleri daha birçok kurumları üstünde bir hayli düşündüm. Bunların çoğu olmayacak şeyler gibi göründü bana. Asıl beni şaşırtan da, bu garip devletin parasız pulsuz ortak yaşama düzeni oldu. Bu ortaklık para ile birlikte, devletin şanı şerefi sayılan soyluluk, yücelik gibi parlak, görkemli bütün üstünlükleri kökünden atıyordu. Bununla beraber, konuşmaktan yorgun düşen Raphael'le tartışmaya girmedim. Söylediklerine aykırı olan düşüncelerimi hoş karşılayacağından emin değildim. Onunla tartışmaya giren başkalarına nasıl çattığını hatırladım. Ona kalırsa, bu kimseler başkalarının buluşlarında bir sakatlık görmezlerse, aptal sayılmaktan korkan kişilerdi. Onun için ben de Utopialıların devletini ve Raphael'in bütün

anlattıklarını övdüm, sonra elinden tutup onu sofraya götürdüm, bir başka zaman bu konu üzerinde daha uzun konuşuruz dedim:

THOMAS MORE'UN

YAŞAMI VE

UTOPIA'NIN İNCELENMESİ

Mîna Urgan

Giriş[*4]

On altıncı yüzyılda tüm Avrupa'yı etkileyen Rönesans, hümanizm ve Reformasyon, Batı dünyasının ilk sosyalisti Sir Thomas More'un kişiliğini de yoğurdu. İç içe örülü olan bu üç akımı birbirinden ayırmanın yolu olmadığı gibi, bunları More'un kişiliğinden ayırmanın da yolu yoktur. Thomas More, Rönesans'tan ve hümanizmden yanaydı; Reformasyon'a, yani dinsel reforma karşı çıkışı ise, ölüm cezasına çarptırılmasına neden oldu.

Rönesans, eski Yunan ve Roma uygarlığının kalıtımını koruyan İtalya'da on dördüncü yüzyılda başlayıp, on altıncı yüzyılda tüm Avrupa'yı etkisi altına aldı. Rönesans sözcüğünün anlamına gerçekten uygun olan bu "yeniden doğuş"un başlıca nedenlerinden biri, Hıristiyan dünyasını egemenliği altında tutan Katolik Kilisesi'nin, ortaçağın bitmesiyle baskı gücünü kısmen yitirmiş olmasıydı. Bu baskının hafiflemesiyle birlikte, doğrudan doğruya Kilise'nin öğretilerine bağlı kalan; doğayı ve insanları kalıplaşmış geleneklerin ve dar kafalı bir mantığın sınırları içine hapseden skolastik dünya görüşü gözden düşmüştü. Tüm bilim dalları dinbilime değil, felsefeye bağlanıyordu artık. O güne dek nasıl düşüneceklerini, nasıl davranacaklarını Katolik Kilisesi'nden ezbere öğrenen insanlar, gözetim altında yaşamaktan kurtulunca, bilgiye ne denli susamış olduklarını anladılar. Kendi iç dünyalarını da, dış dünyayı da sonsuz bir merakla incelediler.

Thomas More doğmadan bir yıl önce, yani 1477'de William Caxton'un İngiltere'de ilk matbaayı kurması, bilginin yayılmasına yardımcı oldu. Nicholas Koppernik'in astronomi alanında görüşleri ve uzak denizlere açılan yolcuların bilinmedik dünyalar, bilinmedik ülkeler bulmaları, Rönesans adamının yalnız iç dünyasına değil, içinde yaşadığı evrene

de yeni boyutlar kazandırdı. Bu yolculuklar sayesinde ufku genişleyen Rönesans adamı, içinde yaşadığı toplumdan bambaşka toplumların da var olabileceğini düşündü belki de. Uzaklara giden bu yolcuların, More'un hayal gücünü de etkilediği kuşkusuzdur. Çünkü ileride göreceğimiz gibi, onun sözcüsü olarak Utopia adasını bize anlatan gemici, Amerika'yı Colombus'tan önce bulduğunu ileri süren Amerigo Vespucci ile uzun yolculuklara çıktığını, ondan ayrıldıktan sonra da yolculuklarını sürdürüp, sonunda sözde Utopia'ya vardığını söyler. Bize kalırsa, More o sıralarda Amerigo Vespucci'nin çok ünlü olan yolculuk anılarını da okumuştu. Hatta bu anılarda Vespucci, Utopialılar gibi özel malı mülkü olmayan, ülkelerinde altın bulunduğu halde altına önem vermeyen, her şeyi ortaklaşa paylaşan, özgürlük içinde kralsız yaşayanlardan da söz eder. Ne var ki, bu adamlar More'un Utopialıları gibi uygar değildirler.

Rönesans'ta Katolik Kilisesi'nin baskısından doğan bağnazca dinsellik gücünü yitirince, insanlar ruhlarıyla birlikte bir de bedenleri olduğunun; ruhla bedenin birbirine bağlı kaldığının; ruhun yücelmesi için bedenin ille ezilmesi ve acı çekmesi gerekmediğinin; tam tersine, beden ne denli sağlıklı olursa, ruhun da o denli sağlıklı olacağının bilincine vardılar. Bu bilinç, Rönesans adamının yaşama karşı benimsediği tutumda büyük bir değişikliğe neden oldu: Bedeni önemsemeyen, dini bütün ortaçağ adamı, mutluluğu ancak öldükten sonra, öteki dünyada beklerdi. Hatta bu dünyada ne denli acı çektiyse, öteki dünyada o denli sevineceğine inanırdı. Oysa Kilise'nin boyunduruğundan kurtulup, hem aklın egemenliğini her şeyden üstün tutan, hem de yaşamaktan coşkun bir haz duyan Rönesans adamı, yalnız gelecekte ve öteki dünyada değil, bu dünyada ve hemen mutlu olmak istiyordu.

Rönesans'a özgü bu tutumu, hümanistlerin, eski Yunan klasiklerini yeni bir açıdan incelemeleriyle açıklayabiliriz

ancak. Üstelik hümanizm ile Rönesans öylesine özdeşleşmiştir ki, bu iki akımı birbirinden ayırmanın, Rönesans'ın mı, yoksa hümanizmin mi daha önce başladığını saptamanın yolu yoktur. Hatta klasik Yunan kültürüne yöneliş o sıralarda başladığı için, birçok kişi bu çağa "Klasik Rönesans" ya da "bilginin yeniden doğuşu" adlarını verir.

Ortaçağda, eğitim görenlerin çoğu Latince biliyordu. Ama Yunan uygarlığı Roma uygarlığından kat kat üstün olduğu halde, Yunanca bilenlerin sayısı hem çok azdı, hem de Yunanca çalışmaları Aristoteles'in yapıtlarını yorumlamaktan –kimi zaman yanlış yorumlamaktan– ileri gidemiyordu. On beşinci yüzyılın sonlarına doğru ve özellikle on altıncı yüzyılın başlangıcında, Yunan düşüncesine ve Yunan yazınına karşı büyük bir merak uyandı. Bilgiye susamış birçok Avrupalı, Yunan kültürünün mirasçısı olan ve bizler İstanbul'u aldıktan sonra çok sayıda Yunanlı bilginin oraya sığınmasıyla Yunanca çalışmalarına büsbütün önem veren İtalya'ya gidip Yunanca öğrendi.

Bu meraka kapılanlara hümanist denilmesinin nedeni de şuydu: Katolik Kilise'nin öğretisine bağnazca bağlı kalan ortaçağ adamı doğayı ve insanı önemsemezken, eski Yunanlılar doğayla ve özellikle insanla ilgili gerçeklerden hiçbir zaman kopmamışlardı. Tüm bilim dallarını skolastik dinbilimin sınırları içine hapsetmek isteyen ortaçağ adamının gözünde evrenin merkezi Tanrı'yken, eski Yunanlıların gözünde evrenin merkezi insandı. Eski Yunan uygarlığı her şeyden fazla insana değer verdiği, insanın üstünde durduğu için, hümanistler Yunan düşüncesi ve Yunan yazınını incelemekle insan kavramını incelemiş oluyorlardı. Böylece hümanist, "insandan yana olan, insanı yücelten" anlamına geldiği gibi, antik çağ klasiklerinin yeniden okunması ve değerlendirilmesi anlamına da gelir. Ve bu anlam öylesine kökleşmiştir ki, bizim "sosyal bilimler"

dediğimiz bilim dallarına, İngilizler hâlâ "humanities", Fransızlar hâlâ "humanités" derler.

Hümanistler o sırada tüm Avrupa'ya yayılan bir çeşit bilgi cumhuriyeti kurmuşlardı. Kendi de hümanist olan More'un, bu uluslararası cumhuriyetin seçkin kişileriyle yakın ilişkileri vardı. Oxford'dayken, çağın en ünlü İngiliz hümanistlerinden Thomas Linacre ile William Grocyn'den Yunanca öğrenmiş, daha sonraları İngiltere'nin üçüncü ünlü hümanisti John Colet ile çalışmalarını sürdürmüştü. Parisli Guillaume Budé'yle, Antwerpli Peter Giles'le, Louvainli Jerôme Busleiden'le dostluk kurmuştu. Bu bilgi cumhuriyetinin başkanı sayılan Rotterdamlı Erasmus, ileride göreceğimiz gibi, Thomas More'un en yakın arkadaşıydı.

Ne denli bilgili olurlarsa olsunlar, İngiliz hümanistlerin yaratıcı yanları yoktu. Aralarında ancak More gerçek bir yazardı. Ne var ki, More, sözcüğün her iki anlamıyla tam bir hümanist olmasaydı, Legouis'nin haklı olarak "İngiliz hümanizminin başyapıtı"[1] saydığı *Utopia*'yı yazamazdı gene de. Çünkü *Utopia*'yı yazabilmek için, hem klasik Yunan düşüncesini, özellikle Platon'u iyi bilmek; hem de insanın yeryüzünde geleceği konusunda ortaçağın olumsuz inançlarından arınmış olmak gerekiyordu. Ortaçağda benimsenen tutuma göre, insanlar yaradılıştan kötüydü; bu dünyada doğru dürüst bir düzen kurup mutlu olmaları umulamazdı; günahlarının cezasını çektikten sonra, ancak öteki dünyada mutlu olabilirlerdi belki. Oysa tüm Rönesans aydınları gibi insanın geleceğine umutla bakan Thomas More'a göre, insan yaradılışında hiçbir kötülük yoktu. Tam tersine, Tanrı'nın yarattığı ulu bir varlıktı insan ve aklını kullanarak, karşısına dikilen engelleri aşabilir, kusursuz toplumlar kurabilirdi günün birinde.

Gerçi, More'un *Utopia*'yı hümanistlerin ortak dili olan Latince'yle yazması doğaldı; ama şu da var ki, More kitabını 1516'da değil de 1616'da yazsaydı, Latince kullanmayı

düşünmezdi herhalde. Çünkü hümanistler çoğalıp güçlendikçe, ilk bakışta garip görünebilecek bir durum çıkıyordu ortaya: Onlar, Yunan ve Romalı yazarları inceledikten sonra, kendi ulusal dillerine çevirmekle yetinmiyorlar, eski klasiklerden öğrendiklerini anadillerine uygulamaya çalışıyorlardı. Yunanca'yla Latince'nin derinliğine incelenmesi ise, Fransızca'nın ya da İngilizce'nin gelişmesine yarıyor; Fransa'da Pléiade çağı, İngiltere'de Elizabeth çağı hazırlanmış oluyordu.

Ulusal dillere verilen önemle birlikte, Avrupa'da ulus kavramı da gelişti. Ortaçağ insanları, kendilerini İngiliz ya da Fransız olarak değil, Hıristiyan olarak görürlerdi ancak. Doğup büyüdükleri ülkelerden fazla Hıristiyanlığa bağlıydılar. O kadar ki, sırasında Batı Avrupa'nın tüm Hıristiyanları, Müslümanlara karşı savaşıyorlardı. Haçlı Seferleri'nde görüldüğü gibi. Gel gelelim Rönesans'ın başlamasıyla dinsel duygular yoğunluğunu yitirdi; Avrupa ülkeleriyle Katolik Kilisesi arasındaki bağlar gevşemeye yüz tuttu ve ulusal duyguların gelişmesi, Reformasyon akımına hız verdi. Çünkü artık kendilerini yalnız Hıristiyan olarak değil, İngiliz Hıristiyanı ya da Alman Hıristiyanı olarak görenler, Katolik Kilisesi'nin egemenliği altında yaşamaktan hoşlanmıyorlar, papanın, yani bir İtalyan papazının, İngilizlerin ya da Almanların ulusal sorunlarına karışmasını istemiyorlardı.

İngiltere'de Reformasyon'u, yani Katolik Kilisesi'ne karşı başkaldıranların Protestan olmalarıyla sonuçlanan dinsel reformu, hümanizmden ayırmanın yolu yoktur. Çünkü Avrupa'nın öteki hümanistlerinden farklı olarak, İngiliz hümanistlerinin büyük çoğunluğu Thomas More kadar dini bütün insanlar olmakla beraber, Kilise'de bir reform yapılmasından yanaydılar. More'un yakın dostları olan Erasmus ile John Colet, Katolik Kilisesi örgütünde göze çarpan kokuşmuşluğu, yolsuzlukları, boş inançları,

bilgisizlikleri, sömürüleri kıyasıya yerdikleri için, Reformasyon'un öncüleri arasında yer alırlar. Hümanistler Yunanca'yı sadece Yunan düşünürlerini ve şairlerini okumak için öğrenmiyorlardı. İncil Yunanca yazıldığı için, İncil'i kendileri iyice anlayıp, tüm Hıristiyanların anlamalarını istedikleri için de Yunanca öğreniyorlardı. Erasmus'un İncil'i, her okumuş insanın bildiği bir dil olan Latince'ye çevirmesi çok ilginçtir bu açıdan. Yunanca'yla birlikte İbranice'nin de öğrenilmesini istemelerinin başlıca nedeni, Kutsal Kitap'ın birinci bölümünün, yani Eski Ahit'in İbranice yazılmış olmasıydı.

Ne var ki Thomas More, öteki hümanistlerden ayrılarak Reformasyon'u tutmuyordu. Bunu, Katolik Kilisesi'ne duyduğu dinsel tutkuyla açıklayamayız sadece. More'un Reformasyon'a karşı olmasının başlıca nedeni, tarihsel bir yanılgıya düşerek, Katolik Kilisesi'ni ve papalığı birleştirici bir güç sanması ve hem kendi ülkesini ve hem de Avrupa'yı bölüp yıkacak savaşlardan çekinmesiydi.

Yaradılışından gelen barışseverliği bir yana, yaşadığı çağı düşünürsek, More'un savaştan ve her çeşit bölünmeden çekinmekte yerden göğe kadar haklı olduğunu görürüz: İngiltere'yle Fransa arasında Yüz Yıl Savaşı on beşinci yüzyılın ortalarına doğru bitince, Fransa'da toprak ele geçirmek, orasını yağma etmek umudunu yitiren İngiliz soyluları birbirlerine düştüler. Bu soylulardan kimi York hanedanını simgeleyen ak gülü, kimi de Lancaster hanedanını simgeleyen kırmızı gülü savunduğu için, Güller Savaşı diye adlandırılan iç çatışmada, şu ya da bu kral ailesini savunmak bir bahaneydi aslında. Birbirlerinin topraklarına el koyabilmek, birbirlerinin malını mülkünü yağma edebilmekti asıl amaç. Otuz yıldan fazla, yani 1452'den 1485'e kadar, İngiliz soyluları hem birbirlerine, hem de halka kıydılar. Güller Savaşı, Lancaster yanını tutan Henry Tudor'un, Bosworth meydan savaşında Üçüncü

Richard'ı yenip York hanedanından bir prensesle de evlenerek Yedinci Henry adıyla tahta çıkmasıyla 1485'te, yani Thomas More yedi yaşındayken sona erdi. Bu arada ülkenin başlıca derebeyleri yıkılıp yok olmuş, parlamentoya dayanan ve ticaretle uğraşan yeni bir orta sınıf, ekonomik açıdan ağırlığını duyurmaya başlamıştı. Yıllar yılı süren kısır bir iç savaş döneminden sonra, on beşinci yüzyılın sonlarına doğru, yani Thomas More'un tam yetiştiği sıralarda İngiltere toparlanıyor; hem siyasal, hem de ekonomik açıdan güçleniyordu. Halktan para sızdırmaya meraklı Yedinci Henry'nin ölümünden sonra, 1509'da oğlu Sekizinci Henry'nin tahta geçmesiyle ülkenin durumu daha da umut verici oldu. Hümanistleri ve tüm bilgili kişileri tutan, sanat hayranı, açık fikirli tipik bir Rönesans prensi olan genç kraldan çok şey bekleniyordu. Yüz Yıl Savaşı'nda İngiltere'yi Fransa'ya karşı desteklemeyen papalık, İngiltere'de etkinliğini çoktan yitirmişti. Böylece, ileride göreceğimiz gibi, Sekizinci Henry'yle papanın arası açılınca, ulusal duyguları artık iyice gelişen, bağımsızlığı isteyen İngilizlerin çoğu, ülkelerinin Roma'dan kopmasını olumlu karşıladılar. More'a gelince, Hıristiyanların ayrı mezheplere bölünmesini göze alamıyordu bir türlü. Ne pahasına olursa olsun, Hıristiyan dünyasının papanın egemenliği altında bütünlüğünü korumasını istiyordu. Bu açıdan Chambers, onun ortaçağa kopmaz bağlarla bağlı kaldığını ileri sürer.[2] Ne var ki More'un bu inancı, başyapıtı *Utopia*'da değil, kendi özel yaşantısında belirdi ancak ve sonunda ölümüne neden oldu.

Utopia'da ise, ortaçağın hiçbir izi bulunmaz ve Rönesans'ın tüm özellikleri görülür: Ortaçağ Hıristiyanları, insanların doğuştan günahkâr olduklarına inanırken; *Utopia*'da insanların iyi olarak yaratıldıkları, doğru dürüst bir toplumsal düzende kusursuzluğa erişebilecekleri kanısı savunulur. Ortaçağ, şövalyelik ruhunu ve savaşkanlığı överken, *Utopia*'da her çeşit savaş, ancak kiralık askerlere

yaptırılabilecek iğrenç bir uğraş olarak yerin dibine batırılır. Ortaçağ, ruhu yüceltmek amacıyla, tüm kötü isteklerin kaynağı bildiği bedeni ezmek isterken, *Utopia*'da bedene ve bedenin hazlarına ayrıca önem verilir. Ortaçağ insanları gerçek mutluluğu ancak ölümden sonra öteki dünyada ararken, *Utopia*'da insanların bu dünyada, yeryüzünde nasıl mutlu olabilecekleri anlatılır. Ortaçağ dinsel bağnazlığın karanlığı içinde bocalarken, *Utopia* düşünce özgürlüğünden yanadır ve tüm dinlere tam bir hoşgörü gösterir.

İşte bu yüzden, dinsel reforma karşı çıktığı halde, Thomas More'u Rönesans'ın bir öncüsü, vaktinden önce yaşamış bir Elizabeth çağı adamı ve sözcüğün her iki anlamıyla tam bir hümanist sayarız.

Thomas More'un Yaşamı

Öyle yazarlar vardır ki, yazdıklarını değerlendirmek için, onların yaşam öykülerini ve özel kişiliklerini ayrıntılı olarak bilmesek de olur. Hatta bu yazarları çok beğensek de nasıl yaşadıklarını, ne biçim insanlar olduklarını ayrıca merak etmeyebilir, yazdıklarını okumakla yetiniriz sadece. Buna karşılık, sanki sofralarında oturmuş, sohbetlerini dinlemiş, dostluklarından yararlanmış gibi, içli dışlı, garip bir ilişki kurduğumuz kimi yazarlar da vardır. Neredeyse beş yüz yıl önce yaşadığı halde, Sir Thomes More bunların arasında bize belki en yakın olanlarından biridir. Bu bakımdan onun nasıl yaşadığını, ne biçim bir insan olduğunu anlatmayı, hem ayrıca ilginç bulduğumuz, hem de ilerde değineceğimiz kimi çelişkilere ışık tutmak açısından gerekli saydığımız için, yaşamı ve kişiliği üstünde uzunca durmanın zorunluluğuna inandık. Yalnız biz değil, More'u inceleyenlerin çoğu –örneğin Sidney Lee, Karl Kautsky, R.W. Chambers– aynı zorunluluğu duymuşlar, kitaplarında onun yaşamını ve kişiliğini tüm ayrıntılarıyla ele almışlardır. More'u tanıyan ya da ölümünden sonra üstüne bilgi edinen çağdaşları da bu eşsiz adamın yaşantısına tanıklık etmek, bu konuda bildiklerini gelecek kuşaklara iletmek gerektiğine inanmışlardı herhalde. Böylece, More öldükten 29 yıl sonra dünyaya gelen Shakespeare'in yaşamıyla ilgili nerdeyse hiçbir şey bilmezken, More konusunda ayrıntılı bilgi vardır elimizde. Çünkü damadı William Roper, Thomas Stapleton, Nicholas Harpsfield, Ro. Ba. harfleriyle bilinen bir yazar, yeğeni William Rastell, torununun oğlu Cressacre More ve başkaları, More'un yaşam öyküsünü anlatmışlardır. William Roper'in kaynatasının ölümünden yirmi yıl kadar sonra yazdığı yaşamöyküsü bunların en değerlisidir kuşkusuz.[3] Aşağı yukarı 70 sayfa tutan ve More'un yaşamını anlatırken başlıca bilgi kaynağımız olan bu kitapçığı, R.W. Chambers haklı olarak, "İngiliz dilinde yazılan yaşamöykülerinin

herhalde en kusursuzu"[4] diye tanımlar. Bunların dışında, Sir Thomas More'un yazdığı ya da ona yazılan iki yüze yakın mektup da vardır elimizde. More, vatan haini olmakla suçlanıp ölüm cezasına çarptırıldığı için, bu mektupları saklamak tehlikeli bir işti aslında. Ne var ki yakınları, özellikle büyük kızı Margaret, damadı Roper ve kız kardeşinin oğlu Rastell, tehlikeyi göze alıp, mektupları güvenilir yerlerde sakladılar. Bunların büyük bir bölümü, o sırada okumuş insanların ortak dili olan Latince'yle yazılmıştı. İleride göreceğimiz gibi, mektupların en ilginçleri More'un Erasmus'a ve Erasmus'un More'a yazdıklarıdır.

Thomas More, 7 Şubat 1478'de Londra'da doğdu.[5] Sekiz yaşındayken girdiği St. Anthony okulunda dört yıl okuduktan sonra, babası onu Kardinal Morton'un evine yerleştirdi. Bilgisini görgüsünü artırmak amacıyla çocuklarını başka bir ailenin yanına vermek, İngilizlerin bir geleneğiydi o sıralarda. En soylu ve varlıklı aileler bile bu geleneğe uyar, çocuklarının eğitimi açısından daha yararlı bulurlardı bunu. On beşinci yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de yaşayan bir İtalyan diplomatı, İngilizleri bu bakımdan ayıplar; kendi çocuklarını bir yabancının evine gönderip, yabancı çocukları kendi evlerine aldıkları için, onları sevgiden yoksun olmakla suçlar. Oysa More ile babası arasında büyük bir sevgi vardı. More, hukuk merakını da, tüm Avrupa'ya ün salan neşesini ve şakacılığını da kendi gibi yargıç olan babasından almıştı herhalde. Anlatıldığına göre, üç kez dünya evine giren babasının, evlilik konusunda karamsar olduğu kadar da eğlenceli bir görüşü varmış: Kendine eş seçen adamı, içinde yedi tane zehirli yılanla bir tek lezzetli yılanbalığı bulunan bir torbaya elini daldıran bir kişiye benzetir, yılanlar sokmadan balığı yakalayabilmesi için, bu adamın elinde ancak yedide bir olanak bulunduğunu söyleyip dururmuş.

Thomas More, Kardinal Morton'un evinde çok yararlı birkaç yıl geçirdi; çağın başta gelenlerini yakından tanımak,

değişik konularda geniş bilgi edinmek olanağını buldu. İleride göreceğimiz gibi, Utopia'nin birinci bölümünde Raphael Hythloday'i sözcü olarak kullanıp, Kardinal'i bir hayli över. Daha sonraları More gibi "Lord Chancellor"luğa yükselen Kardinal Morton da More'a hayranmış. Sofrada hizmet eden çocuğu konuklarına gösterip, "Şu küçük yok mu, eşsiz bir insan olacak günün birinde, göreceksiniz," dermiş. Roper'in anlattığına göre, güler yüzü ve zekâsıyla Kardinal'in evini canlandıran genç Thomas, dışardan çağrılan tiyatro kumpanyaları sahnedeyken oyuncular arasına karışır, tuluat yaparak öyle güzel oynarmış ki, en usta oyunculardan daha da çok alkış toplarmış.[6]

Thomas More on dört yaşına gelince, Kardinal Morton onu Oxford'a gönderdi. More orada Linacre, Grocyn ve Colet gibi çağın en ünlü hümanistlerinin öğrencisi olarak, iyice bildiği Latince'sini ve özellikle Yunanca'sını ilerletti. Üniversiteden ayrıldıktan sonra da Yunanca üstüne çalışmalarını hiçbir zaman bırakmadı. John Lily'yle birlikte birçok Yunanca şiiri, Erasmus ile de Lukianos'un bazı parçalarını İngilizce'ye çevirdi.

Latince, Katolik Kilisesi'nin dili olduğu için, eğitime çoktan yerleşmişti. Ama o sıralarda bilgi düşmanı kimi din adamları, Yunanca eğitimini baltalamaya çalışıyorlardı. More ömrü boyunca cephe aldı bu çeşit din adamlarına karşı. Hümanistlerin verimli ve rahat çalışabilmeleri için her zaman elinden geleni yaptı. Oxford ile Cambridge'in öğretim üyelerini ve öğrencilerini daha yakından tanıyabilmek, sırasında onları koruyabilmek amacıyla, kendi isteğiyle onursal bir görev aldı; "High Steward" olup, bu iki üniversitenin adliyeyle ilgili işlerine baktı. Damadının anlattığına göre, More'un bilgiye karşı öyle büyük bir saygısı varmış ki, Oxford ya da Cambridge'den gelenlerle herhangi bir konu üstüne tartışırken tam haklı çıkacağı, karşısındakini mat edeceği sırada, bu bilginleri güç duruma düşmekten

kurtarmak için, hemen yenilmiş görünüp, başka bir konuya geçiverirmiş.[7]

Erasmus'un bir mektubundan anlaşıldığına göre, More Oxford'da kalıp Yunanca ve felsefeyle ilgili çalışmalarını sürdürmek istiyordu. Ne var ki, yargıç olan babası, onu kendi mesleğine yöneltmek niyetindeydi. Böylece More Oxford'da ancak iki yıl okuduktan sonra, o sıralarda bir çeşit Hukuk Fakültesi yerini tutan New Inn ve Lincoln's Inn'de hukuk öğrenimi yaptı ve 1501'de, yani 23 yaşındayken baroya girdi.

Çağımızın İngiliz tiyatro yazarlarından Robert Bolt, *A Man for All Seasons* adıyla, Sir Thomas More'u ele alan ve İngiltere'de, Amerika'da ve Fransa'da büyük ilgiyle seyredilen, hatta filmi bile yapılan bir oyun yazdı. Bu oyunun kişilerinden Kardinal Wolsey, çok yerinde bir söz söyleyerek, "More, siz rahip olmalıydınız" der. Gerçekten de More, 1501 ile 1505 yılları arasında rahip olmayı düşünmüştü. Bunu yalnız düşünmekle kalmayıp, Charterhouse adlı manastıra kapanarak dört yıl boyunca bir keşiş gibi yaşamıştı. Ne var ki, manastırlar o sıralarda bilgi merkezleri olduğundan, More yalnız dua etmekle kalmadı, sürekli okudu ve yoğun bir çalışmaya da daldı. Erasmus, More'un kişiliğini anlatan mektubunda, "asıl isteği rahip olmaktı" der. "Oruç tutarak, dua ederek, geceleri uyumayarak buna hazırlandı. Oysa çoğu insanlar, rahipliğe hiç hazırlıksız atılıverirler." Gerçi Mo-re rahip olmadı; ama dine aşırı tutkusu yüzünden, ömrünün sonuna kadar kendi kendine eziyet etti. Damadı Roper'e göre, çok sıkı perhizler tutar, ya kuru toprağın ya da şiltesiz bir tahtanın üstünde yatar, yastık olarak başının altına bir odun parçası koyar, sabahın ikisinde de kalkarmış. "Kamçılarla, düğümlü iplerle bedenini zaman zaman cezalandırdığını" öğreniriz gene aynı kaynaktan.[8] Hatta More, bedeninin isteklerini sıkı bir denetim altına almak amacıyla, çıplak tenine sert kıldan

yapılmış bir gömlek giyermiş. Ölüm cezasına çarptırılmadan bir gün önce, cellatları görmesinler diye, bunu gizlice kızına göndermiş. Zaten bu gömleği yıkamak görevini üstlenen sevgili kızı Margaret'ten başka herkesten de saklarmış bunu. John Bouge adında bir din adamı, More'un ölümünden sonra yazdığı bir mektupta, bu yüzden ara sıra derisinin kanadığını, kanın giysilerine kadar sızdığını anlatır.[9]

More'un rahip olmaktan neden vazgeçtiğini kesin olarak bilmiyoruz. More'un yaşamöyküsünü yazanlardan Rahip Stapleton'a göre, çağının din adamları ahlak açısından gevşek davrandıkları, dinsel coşkularını da artık yitirdikleri için caymıştı bu işten. Erasmus'un demin sözünü ettiğimiz mektubuna göre de "sevdalandığı için bu isteğinden vazgeçti; iffetsiz bir rahip olmaktansa, iffetli bir koca olmayı yeğledi." Ama belki de bunun nedeni, sanıldığı kadar basit değildi. Belki de More bir manastıra çekilmemekle topluma ve yurduna, dolayısıyla Tanrı'ya karşı görevini daha iyi yapabileceği kanısına varmıştı. More'un İtalyan hümanisti Pico Della Mirandola'nın yaşamöyküsünü anlatan bir kitabı Latince'den İngilizce'ye çevirmesi, bu noktayı aydınlatmak açısından bir hayli ilginçtir: Otuz üç yaşında ölen bu soylu genç, o çağın en bilgili adamlarından biriydi. Savanarola'nın etkisinde kalıp, dünyadan el etek çekmek istedi. Ama Borgialar'ın egemenliğinde çeşitli kötülüklerle dolu bir çevrede, manastırda yaşayan bir keşiş gibi erdemli yaşamanın da olumlu yanları olduğunu düşünüp bu isteğinden vazgeçti.

Belki aynı kaygıyla rahip olmayan More, 1505'te Jane Colt ile evlendi. Damadı Roper'e göre, More üç kız kardeşle tanışmış o sıralarda. En çok hoşlandığı bu kızların ikincisiymiş. Ama ortanca kızın ablasından önce evlenmesinin doğru olmayacağını, büyük kızın bu yüzden üzüleceğini düşünerek, hoşlandığı kızdan vazgeçip ablasını almış.[10] Erasmus, More'u anlatan mektubunda Jane

Colt'tan da söz eder: "Eş olarak seçtiği, iyi soydan, ama hiç okumamış, köyde yetişmiş çok genç bir kızdı. Böylece More, onun kişiliğine istediği biçimi verebildi. Kitaplardan hoşlanmayı, çalgı çalmayı öğretti ona; kendi yaşantısına uygun bir eş haline soktu." Üstelik More, kıza ara sıra sopa çekmesini salık veren kayınbabasının öğütlerine hiç mi hiç kulak asmadan karısını adam edebildi.

More'un evliliği çok mutlu oldu. Beş yıl içinde üçü kız, dördüncüsü oğlan, dört çocukları dünyaya geldi. Ama ne yazık ki karısı vakitsiz öldü ve More, Erasmus'un anlattığı gibi, birkaç ay sonra, çocuklarına baksın diye bir dulla evlendi. Bu dulun ilk kocasından olan kızını da kendi kızı gibi büyüttü. İkinci karısı Alice Middleton ne gençti, ne de güzel. Oldukça da huysuzdu. Ama More iyi geçinirdi onunla. "Şakalarla, okşamalarla karısını avucunun içine aldı. Oysa çoğu kocalar, hoyrat ve sert davranarak karılarını yola getiremezler. Bu kadının ters ters konuşmalarına aldırmadan, ona harp ve gitara çalmasını öğretti. Onu her gün gözü önünde çalıştırdı" diye anlatır Erasmus.

More ailesinin mutluluğu dillere destan olmuştu. Ann Mannign, 1851'de yazdığı *The Household of Sir Thomas More* adlı kitabında, More'un kızları ve karısıyla nasıl yaşadığını çok iyi anlatır. Ama o evde uzun süre konuk kalan Erasmus'un anlattıkları, elbette daha çok ilgilendirir bizi: "More, Thames kıyılarında, Londra'ya yakın bir ev yaptırdı. Bir sarayı andırmıyor bu ev; imrenilecek kadar görkemli de değil, ama rahat. Karısı, oğlu, gelini, evli olan üç kızı ve on bir torunuyla, tatlı bir dostluk havası içinde yaşıyor burada. Çocuklarına böylesine düşkün bir adam ömrümde görmedim. Gençlerle yaşlılar arasında hiçbir ayrım gözetmiyor. Karısı yaşlı olduğu halde, sanki on beşinde bir genç kızmış gibi seviyor onu, üstüne titriyor. Öyle bir huyu var ki, mutsuz olayları önleyemezse, bunlarda bile bir mutluluk buluyor. Platon gibi onun da bir akademiye

başkanlık ettiğini söyleyebiliriz; ama bu akademide geometri ve hesap yerine, aile erdemleri öğretiliyor. Evinde oturanların hepsinin işi gücü var. Bir tek ters söz söylenmiyor burada. Nezaket ve iyilik üstüne kurulmuş bir disiplin var bu evde." Erasmus, başka bir mektubunda da şöyle der: "Ailesini kolayca yönetir. Felaketler, kavgalar yoktur evinde. Bir anlaşmazlık çıkınca, dakikasında uzlaşılır. Ne o kimseye düşman olur, ne de kimse ona. Tüm ev halkı mutluluk içindedir. Oraya her giren rahatlar. Çocuklarının üstüne fazla düşerek onların keyfini kaçırmaz; ama hiçbir görevini önemsemediği de görülmemiştir." Tıpkı Erasmus gibi, damadı William Roper de More'un tatlı huyunu anlata anlata bitiremez; on altı yıldan fazla onunla aynı evde oturduğunu, ama onu bir tek kez öfkeli görmediğini söyler.

Çağın ünlü ressamlarından Hans Holbein, Sir Thomas More'un Chelsea'deki bu evinde iki yıla yakın konuk kalmış, Erasmus'un isteği üzerine *Utopia*'yı resimlendirmiş, More'un çeşitli portrelerini yapmıştır. Bir söylentiye göre, bu portrelerin en güzeline Sekizinci Henry sahip çıkmış; ama More'a düşman olan karısı Kraliçe Anne Boleyn, bunu sarayın penceresinden atarak parçalamış. Hans Holbein, More'un mutlu ailesini gösteren bir tablo da yapmıştır.

Pırıl pırıl bir çocuk olmadığı halde oğlunu çok seven More, kızlarına ayrıca düşkündü. Doğurmak üzere olan büyük kızı Margaret'e yazdığı bir mektupta, onun gibi kadınlara hayran olduğunu, üç erkek doğuracağına, kendine benzer bir tek kız doğurmasını yeğlediğini söyler. Margaret'e başka bir mektubunda da çocuklarına duyduğu sevgiye değinir: "Bil ki, çocuklarım cahil ve tembel olmasınlar diye her şeyi gözden çıkarırım, onların gelişmesine yardım etmek için işimi gücümü bırakırım gerekirse," der.

Utopia'dan anlaşıldığı gibi, More kadınla erkek arasında hiçbir ayrım gözetmez. Kadınların tıpkı erkekler gibi eğitilmeleri gerektiğine inanır. Çocuklarının özel öğretmeni

Gunnell'e yazdığı bir mektupta, eğer bir kadın hem bilgili, hem de erdemliyse, böyle bir kadını Troyalı Güzel Helena'dan daha değerli saydığını söyledikten sonra, kadınla erkeğin eşit olduğunu bir kez daha yineler: "Hasat zamanı gelince tohumu eken el, ha bir erkek eli olmuş, ha bir kadın eli... İnsanı hayvandan ayıran akıl erkekte de var, kadında da. Onun için ikisi de okumalı; güzel bir eğitimin tohumlarıyla yeşeren bir tarla örneği, akıllarını geliştirip güçlendirmeli. Kadınların okumalarını engellemek isteyen kişilerin savundukları gibi, eğer kadınlar akıl alanında verimsizse, onların tarlalarında ancak zararlı otlar bitiyorsa, o zaman kadınların eğitimiyle özenle ve sürekli uğraşıp, doğanın bu yanlışını düzeltmek gerekir bana kalırsa."

Sir Thomas More'un üç kızı, özellikle Roper ile evli olan büyük kızı Margaret, bilgileriyle Avrupa'da ün salmışlardı o sıralarda. More, kızlarının eğitimiyle hem kendi uğraşmış, hem de onlara en iyi öğretmenleri tutmuştu. More'un kızları Latince'yi İngilizce kadar rahat okuyup yazarlar, hatta ara sıra babalarıyla Latince konuşurlar, Latince yazışırlardı. More ile arası açılmadan önce, Kral da bu kızlarla övünür, felsefe tartışmaları yapmak üzere onları saraya çağırırmış. Erasmus, Fransız hümanisti Guillaume Budé'ye bir mektubunda, More'un kızlarının bilgisine ne denli hayran kaldığını anlattıktan sonra, kızların yüksek öğrenimi konusunda eskiden bazı kuşkuları olduğunu, ama arkadaşının başarılı deneyinden sonra, artık bunun doğruluğuna inandığını söyler.

Rotterdamlı Desiderius Erasmus (1467-1536) öğrencisi Lord Mountjoy'un çağrısı üzerine, 1499'da ilk olarak İngiltere'ye geldiği sırada More ile tanışmıştı. Anlatıldığına göre, Avrupa'nın en ünlü bilginiyle o sırada henüz 21 yaşında olan More, kim olduklarını bilmeden, bir dost sofrasında karşılaşmışlardı. Birbirlerinin konuşmalarını bir süre dinledikten sonra Erasmus, More'a dönüp, "Siz herhalde

Thomas More olmalısınız," demiş. More da, "Siz de Erasmus'tan başkası olamazsınız," diye karşılık vermiş. Bu iki kişinin dillere destan olan ilk karşılaşmaları, Elizabeth çağında halkın ayrıca hoşuna gitmiş olmalıdır. Çünkü daha sonra sözünü edeceğimiz *Sir Thomas More* adlı oyunun üçüncü perdesinde, aynı sahne değişik bir biçimde canlandırılmıştır: More, Erasmus'un İngiltere'de bulunduğunu, Chelsea'deki evine konuk olarak geleceğini öğrenince, Yüce Erasmus'un gerçekle görünüşü birbirinden ayırt edip edemediğini anlamak amacıyla, ona bir oyun oynamaya karar verir. Evinde hizmet edenlerden birine kendi giysilerini giydirir, boynuna bir altın zincir takar, onu kendi yerine oturtur. Derken Erasmus ile çağın tanınmış şairlerinden Earl of Surrey gelirler. Erasmus, Thomas More'un ününün denizleri aştığını, tüm Hıristiyan ülkelerine yayıldığını, onunla tanışmaya can attığını söyler. Earl of Surrey de İngiltere'nin en onurlu bilgini, en değerli devlet adamı saydığı More'u över. Ne var ki, Erasmus ikide birde yanındaki adama bakıp, onun Thomas More olduğuna bir türlü inanamaz. Adamcağız, Erasmus'un Latince sözlerine karşılık vermeye yanaşmayınca, Hollandalı bilgin büsbütün kuşkulanır. O sırada sahneye giren More, böyle bir şaka yapmaktan kendini alamadığını açıklar.

Erasmus, İngiltere'ye bu ilk gelişinden sonra, oraya sık sık uğradı; 1511 ile 1514 arasında Cambridge'de Yunanca öğretti ve More'un yakın dostu oldu. Kendinden on bir yaş küçük bu gence Erasmus'un derin bir hayranlığı vardı. Yeni tanıştıkları sırada yazdığı bir mektupta, "Doğa, Thomas More'dan daha tatlı, daha ölçülü ve daha mutlu bir dahi yaratmış mıdır acaba?" diye sorar. Beraber yaptıkları Lukianos çevirisinin önsözünde de More'a duyduğu büyük sevgiyi dile getirir; onun ince ve keskin zekâsını, burukluktan arınmış, güler yüzlü mizah duygusunu göklere çıkardıktan sonra, arkadaşının hem akıl, hem de huy açısından eşsiz olduğunu söyler.

Erasmus, 1509 yılında More'un evinde konuk kaldığı sırada, lumbagodan rahatsız olduğu ve kendi söylediğine göre, ciddi bir iş yapacak durumda bulunmadığı için, More'un isteği üzerine, yedi günde yapıtlarının en ünlüsünü, çağın tüm çılgınlıklarını taşlayan *Moraie Encomium*'u, yani *Deliliğe Övgü*'yü[11] yazdı ve More'a sunduğu bu kitabı, sırf arkadaşının zorlamasıyla yazabildiğini ve ona bu işi yaptırmanın, "bir deveye dans etmesini öğretmek" kadar zor bir iş olduğunu söyledi.

Erasmus ile More'un böylesine kaynaşmalarına hiç şaşmamalı; çünkü hümanist akımın içinde yoğrulmuş, aynı değerlere inanan insanlardı ikisi de. *Institutio Christiani Principis*'den (Bir Hıristiyan Prensinin Eğitimi) anlaşıldığı gibi eğitimle ilgili sorunlara Erasmus da More kadar önem veriyordu. Gene aynı kitapta görüldüğü gibi, Erasmus da savaşa karşıydı: "Eğer böylesine uğursuz bir işten sakınmanın yolu yoksa, az zarar görülmesi, az kan dökülmesi, savaşın çabuk bitmesi için krallar ellerinden geleni yapmalıdırlar hiç olmazsa," derdi. Erasmus'a göre de iyi bir kral, savaştan ve yabancı ülkeleri ele geçirmeye yeltenmekten kaçınıp elinde bulunan ülkeleri doğru dürüst yönetmeye bakmalıydı. Erasmus da çok ağır bir suç işlemeyene ölüm cezası verilmesini kınardı: "Aklı başında bir cerrahın ancak son çare olarak bir kolu ya da bir bacağı kestiği gibi, toplum da ancak her çeşit çareyi denedikten sonra ölüm cezasına başvurmalı." Erasmus da hiçbir işe yaramayan tembel soylu sınıfına karşıydı: "Rahatlık onları gevşetmiş, keyif de kadınlaştırmıştır. Yararlı mesleklerde ustalıkları yoktur. Ancak eğlenceden, avdan ya da bunlardan da kötü şeylerden anlarlar... Ne diye bu tür insanlar, ayakkabıcılardan ya da çiftçilerden üstün sayılsınlar?" Erasmus da toplumsal düzenin adaletsizliği üstünde durur; yoksulların daha az, varlıklıların daha çok vergi vermelerini ister; ağır vergiler yüzünden fakir fukaranın umutsuzluğa kapılıp suç işlediğini belirtir; hatta daha ileri giderek,

"zenginliğin birkaç kişinin elinde toplanmasını engellemek için çareler düşünmeli," derdi.

Erasmus ile More arasındaki bu güzel yakınlığı bilen, More'un ne biçim bir adam olduğunu merak eden Lutherci Alman hümanistlerinden Ulrich von Hutten'e Erasmus'un 1519'da, yani More'u tanıdıktan yirmi yıl sonra yazdığı mektup ayrıca ilginçtir. Erasmus, arkadaşının kişiliğini öylesine olağanüstü, öylesine değişik ve çok yanlı bulur ki, onu anlatabilecek kadar yetenekli saymaz kendini, ama gene de uzun uzun söz eder More'dan: "More, orta boylu, biçimlidir. Solgun teni ancak yüzü kızarınca renklenir. Saçı sarıyla karışık kara ya da karayla karışık sarıdır... Açık kurşun rengi gözlerinde sarı benekler vardır. İngilizlere göre, bir deha belirtisidir bu; ancak üstün insanlarda bulunur. Cana yakın, hoş bir yüzü vardır. Kolayca gülümser... Yediğine, içtiğine onun kadar aldırmayan bir adam ömrümde görmedim... Sadece su içer... Müziğe çok düşkün olduğu halde, sesi kalın ve uyumsuzdur. Ağır ağır, açık seçik konuşur; hiçbir zaman duraklamaz. Sade giyinir; ipeklerden, kadifelerden, altın zincirlerden hoşlanmaz. Teşrifata aldırdığı yoktur. Ne kendi katlanır buna, ne de başkalarından bekler. Ona göre, aklı başında bir adam, bu çeşit saygı gösterilerine metelik vermez. İşte bu yüzden saraydan uzak kalmıştır bugüne dek... Her çeşit kumardan nefret eder. Sohbetine doyum olmaz. Açık saçık konuşmadan, dedikoduya düşmeden çok eğlenceli olmasını bilir... Akıllılarla akıllıdır; akılsızlarla şakalaşır... Tüm hayvanlara düşkündür; onları incelemekten hoşlanır. Chelsea'nin kuşları acıkınca ona gelirler... Ona gösterilen bütün acayip şeyleri satın alır. Evi garip eşyalarla dolu bir dükkâna benzer, bunları çevresine göstermekten ayrıca hoşlanır."

Erasmus mektubunda, "dünyanın en sevimli insanı" olan More'un, "dost olmak için dünyaya geldiğini, dost olmak için yaratıldığını" söyler. "More'un öylesine olağanüstü bir

sevecenliği ve öyle tatlı bir huyu vardır ki, en güç durumlarda bulunan en kederli insanları bile avutabilir. Ona düşmanlık edenlerin bile yardımına koşarak, en kötü şeyleri bir sevinç kaynağına dönüştürebilir. Gerçek dosttur o... Güç durumda olanların başlıca koruyucusudur."

Erasmus, More'un neşesine, güler yüzüne ayrıca hayrandır. Tanıdıkları arasında gülünç şeyleri en çabuk onun sezdiğini, "kendi kendisiyle de alay etmesini" bildiğini söyler. More, başkalarının düpedüz felaket sayacakları durumlarda bile, gülünecek bir yan bulur. Örneğin Francis Bacon'un *Apophthegms*'de anlattığına göre, ilk karısı erkek çocukları olsun diye hep dua eder dururmuş. Sonunda bir erkek çocukları olmuş, ama John'un zekâsı pek gelişmeyince, More karısına, "Erkek çocuğun olsun diye öyle yalvarıp yakardın ki, bu çocuk ömrünün sonuna kadar hep 'erkek çocuk' kalacak," demiştir.

More'un ölümle yüz yüze geldiği zaman bile, şakalaşmaktan geri kalmadığını göreceğiz ileride. Onda en özlü, en derin düşüncelerini ve inançlarını şaka edercesine; en aşırı, en olmayacak şakalarını da son derece ağırbaşlı hallerle söylemek huyu da varmış anlattıklarına göre. More, bir dostunun ona şöyle dediğini yazar: "Şakalaşırken bile öyle ağırbaşlısınız ki, çoğu zaman ciddi olup olmadığınızı anlayamıyor insan." Daha sonraları göreceğimiz gibi, More'un bu huyu, *Utopia*'nın akıllara sığmayacak kadar yanlış yorumlara uğramasına neden olmuştur.

More'un İngiliz halkına en hoş gelen özelliklerinden biri de bu güler yüzlülüğü olduğu için, Elizabeth çağında oynanan *Sir Thomas More*'da *Utopia* yazarının bu yanı üstünde ayrıca durulur. Oyunun birinci perdesinde, More'un başka bir yargıçla nasıl alay ettiğini anlatan ve o sıralarda Londra'da dillere destan olan bir öykünün sahnede canlandırıldığını görürüz: Adı Scoresbie olan bu yargıç, parası çalınanları iyice azarlarmış; üstlerinde fazla para taşımakla hırsızları

kışkırttıklarını, üstelik kendi ceplerini korumak gücünden bile yoksun olduklarını söylermiş. Bu çeşit sözleri çok dinleyen More, meslek arkadaşına bir ders vermeyi aklına koymuş: Londra'nın en usta yankesicilerinden birini çağırıp yargıca gizli bilgi vermek bahanesiyle onunla konuşmasını; bu görüşme sırasında da parasını çalmasını istemiş. Bu suçu yüzünden cezalandırılmayacağına da söz vermiş. Yankesici, More'a öylesine güvenirmiş ki, isteğini hemen yerine getirmiş. Soyulan Scoresbie kıyametleri koparınca, More onun başkalarına söylediklerini, harfi harfine yargıç arkadaşına tekrarlamış. Ve gülünç duruma düşen Scoresbie, paraları geri vermeye hazır olan usta yankesicinin suçunu bağışlamak zorunda kalmış. Oyunun üçüncü perdesinde More'un başka bir şakasını görürüz: Bir şölende konukları eğlendirmek amacıyla bir oyun oynanmaktadır. Takma sakalı hazır olmadığı için oyunculardan biri sahneye çıkamayınca, More hemen onun yerini alır. Tuluat yaparak oyunu aksatmadan yürütmesine seyirciler de, oyuncular da hayran kalırlar. Aynı perdede More, gülmeyi ne denli sevdiğini anlatır Erasmus'a: "Erasmus, bil ki, neşedir yüzümü kırıştıran. Neşe beni bırakınca, mezarıma kavuşmaktır biricik dileğim."

Thomas More, baroya girdiği yıl, yani daha 23 yaşındayken Ermiş Augustinus'un ünlü yapıtı *De Civitate Dei* (Tanrının Beldesi) üstüne St. Laurence Kilisesi'nde yaptığı konuşmalarla, okumuş yazmış Londralıların dikkatini çekmişti. Bundan iki yıl sonra, 25 yaşındayken parlamentoya girdi. Siyasal yaşantısında hiçbir ödün vermeye yanaşmayacağı daha o sırada anlaşıldı. Çünkü iplerini elinde tuttuğu kuklalar gibi, parlamento üyelerine her istediğini yaptıran Yedinci Henry, kızını evlendirmek bahanesiyle parlamentodan haksız bir vergi koparmaya kalkıp, üyeler de buna katlanır gibi olunca, Thomas More bir tek söylevle Kral'ın isteğini engelledi. "Tüysüz bir oğlan" dedikleri genç Parlamento Üyesi'ne kızan Kral, hıncını More'un babasından

aldı. More'un parası olmadığı için, onun yerine babası yüz İngiliz lirası para cezası verdi ve bir süre hapis yattı. Saklanmak zorunda kalan More, sıkıntılı bir iki yıl geçirdi. 1508'de, belki de Kral'ın baskısından kurtulmak için, Paris'e ve Louvain'e bir yolculuk yaptı. 1509'da Sekizinci Henry tahta geçince, More, "under-sheriff" unvanıyla yargıçlığa atandı.

Thomas More, yıllarca süren yargıçlığı sırasında, dürüstlüğü ve yoksullara gösterdiği anlayış ve iyilik sayesinde Londra'da ün saldı. Erasmus, daha önce sözünü ettiğimiz mektubunda, "Hiçbir yargıç, bu kadar çok sayıda davayı karara bağlamamış, onunkiler kadar doğru yargılar vermemiştir" diyerek, More'u bu açıdan da över. Thomas More'a rüşvet vermeyi göze alamazdı hiç kimse. En yakınlarını bile kayırmaz, sırasında cezalandırırdı. Örneğin kendi damadı Giles Heron'a karşı bir karar vermişti. Onunla görüşmek isteyen tüm yoksul yurttaşlara kapısını açar; yıllar yılı sürüncemede kalan davaları bir çırpıda ve en doğru yoldan sonuçlandırırdı. Öyle ki, Londra halkı arasında şöyle bir tekerleme yayılmıştı o sıralarda:

More bir süre yargıç olunca,
Dava kalmadı artık ortada.
More yeniden yargıç oluncaya dek,
Böyle bir şey bir daha görülmeyecek.

Sir Thomas More, yargıç olarak en büyük yararlığı, "Kötü Mayıs Günü" diye anılan bir kargaşalık sırasında gösterdi. 1517 yılında, İngilizlerin geleneksel bayramlarından olan bir Mayıs günü, Londra'nın yoksul halkı çektikleri sıkıntılara dayanamayıp korkunç bir öfkeyle ayaklandı. Bu ayaklanmanın, elden geldiği kadar az kan dökülerek bastırılmasında More'un büyük etkisi oldu. Hatta on altınca yüzyılın sonlarına doğru yazılan ve bize göre More üstüne önemli bir kaynak sayılan *Sir Thomas More* oyununa

bakılacak olursa, More bu ayaklanmayı tek başına bastırmıştır: Birinci perdede devletin ileri gelenleri, "halkın ayrıca tuttuğu More gibi akıllı ve bilgili bir adamın tatlı ve kandırıcı sözlerinin" silahlardan daha etkili olacağını düşünüp More'a başvururlar. Serinkanlı bir tutumla her şeyin yoluna girebileceğine inanan More, ikinci perdede Londra halkına bir söylev verir. İşte, oyunun bu parçası bizi ayrıca ilgilendirmektedir; çünkü içinde dört beş değişik el yazısı bulunan yazmanın üç sayfası, yani bu söylevin yazıldığı sayfalar, birçok Shakespeare uzmanına göre, Shakespeare'in kendi el yazısıyla kaleme alınmıştır. Shakespeare'in birkaç belgede gördüğümüz imzası dışında, hiçbir el yazısının elimize geçmediğini de düşünerek, bu varsayım büsbütün değerlenir gözümüzde. *Sir Thomas More*, Shakespeare'in *Apocrypha*sında, yani Shakespeare'in belki bütününü, belki de bir kısmını yazmış olabileceği on dört oyun arasında yer alır. Kimine göre bu oyun, içinde Shakespeare'in de bulunduğu bir yazarlar grubunun ürünüdür. Kimine göre Shakespeare, oyunu yalnız gözden geçirerek, düzeltmeler yapmıştır; kimine göre de bazı sahneleri –bu arada demin sözünü ettiğimiz söylevi– yazmıştır. Gerçekten, ikinci perdenin dördüncü sahnesinde, More'un yasal düzeni savunması, hem anlatım, hem de düşünce açısından Shakespeare'e oldukça uygundur. Örneğin bu oyunda More, bir ülkede kargaşalık çıkarsa, kolayca önlenemeyeceğini, sonunda herkesin, "açgözlü balıklar gibi" birbirini yiyeceğini söyler. *Kral Lear*'de, bu benzetmenin eşini görürüz:

Olacak er geç,
Derin denizlerdeki canavarlar gibi,
Birbirini kemirmek zorunda kalacak insanlar.

Oyundaki More, Elizabeth çağının siyasal görüşlerinin –belki de gerçek More'un paylaşmadığı görüşlerin– bir sözcüsü olarak konuşup, kurulu düzene karşı ayaklanmanın, Tanrı'ya karşı ayaklanmak olduğunu söyler. Çünkü bu düzeni

koruyan kral, yetkisini doğrudan doğruya Tanrı'dan alan kutsal bir varlıktır. Elizabeth çağında siyasal felsefenin temelini oluşturan bu tutum, *Utopia*'nın yazarına pek yakışmamakla beraber, Shakespeare'in İngiliz tarihi üstüne yazdığı tüm oyunlarda ve Odysseus'un Troilos ile Kressida'da verdiği ünlü söylevde aynen görülür. *Sir Thomas More* oyununun baş kişisi, bu kandırıcı sözleriyle halkı kolayca yola getirir; kraldan özür dilerlerse, ceza görmeyeceklerine söz verir. Ayaklanmanın elebaşıları, More'a öyle güven duymaktadırlar ki, hapse girmeyi bile göze alırlar. Halktan bir kadın, "Onların silahlarıyla yapamadıklarını, sen güzel sözlerinle fazlasıyla başardın" der More'a. Suçlular tam asılacakları sırada, More kralın önünde diz çöküp onların bağışlanmasını sağlar. Kralın More'un dileğini yerine getirmekle kalmayıp onu Lord Chancellor'luğa atadığı haberi de duyulur. Gerçi burada bir tarih yanlışı vardır; çünkü More ancak on iki yıl sonra, yani 1529'da bu göreve getirilmiştir, ama Mayıs 1517 olaylarında gösterdiği yararlığın, yargıç olarak saygınlığını pekiştirdiği de su götürmez.

Thomas More, bu ayaklanmadan bir yıl sonra "King's Council"e girdi; yani Sekizinci Henry'nin danışmanı olarak görev aldı. 1516'da Kral, More'un sarayda hizmet etmesini istemiş, More ise buna yanaşmamıştı. İlerde göreceğimiz gibi *Utopia*'nın başlangıcında, More'un sözcüsü olarak konuşan Raphael Hythloday'in sarayda hizmet görmenin olumsuz yanlarını açıkladığı oldukça ilginç bir parça vardır. Gel gelelim Sekizinci Henry tuttuğunu koparan cinsten bir adamdı. Thomas More'u hizmetine almayı da aklına koymuştu. Erasmus, von Hutten'e mektubunda Kral'ın bir işi çözümlemek üzere More'u yabancı ülkelere gönderdiğini, elçisinin elde ettiği başarıyı gördükten sonra da artık onsuz yapamayacağını anlayıp More'u saraya "sürüklediğini" anlatır. "Sürükledi" tam yerinde bir deyimdir; çünkü herkes saraya girebilmek için uğraşırken, More saraydan kaçabilmek için elinden geleni yapıyordu. Ama Kral,

ülkesinin en yetkili adamlarını çevresinde toplamaya karar vermişti. More'un, bunların arasına katılmaktan başka çaresi yoktu. Erasmus, aynı mektupta, "Şimdi Kral, hem dost, hem de özel danışman olarak More'a öyle değer veriyor ki, ondan bir dakika olsun ayrılmak istemiyor," der. Başka bir mektubunda da, "More düpedüz saray adamı oldu; hep Kral'ın yanında," dedikten sonra şunları ekler: "Saraya sürüklenen More'un haline üzülebilirdim. Böyle bir Kral ve bunca bilgili yurttaş arasında orası her ne kadar bir saraydan çok bir üniversiteye benziyorsa da bizi oyalayacak haberler alamayacağız artık Utopia'dan. Ama üzülmüyorum; çünkü biliyorum ki, eğlenip gülmek gösterişli törenlerde omuz üstünde taşınmaktan daha çok hoşuna gider More'un." More'a gelince, "kendini kralların ıvır zıvır işlerine vermediği için," Erasmus'u övmekle beraber, belki de ilkin tümüyle umutsuz değildi saraydan. O sıralarda arkadaşı Fisher'e yazdığı mektubun birkaç satırından anlıyoruz bunu: "Saraya girmek istemediğimi herkes biliyor. Kral da bu yüzden ikide birde takılıyor bana... Ne var ki, Kral'ın bilgisi de, iyiliği de her gün arttığı için, saray yaşantısının yükü gün geçtikçe hafifliyor gözümde."

Lord Mountjoy'un, hocası Erasmus'a yazdığı bir mektupta anlattığına göre, bilgili adamlara hayran olan, "onlarsız yaşamaya değmez" diyen Sekizinci Henry, Thomas More'u ayrıca seviyordu. Öyle ki, Kral'ın ona bu aşırı düşkünlüğünden ötürü, More'un rahatı kaçmıştı. Sekizinci Henry'nin sofrasında sohbete katılmak, onunla saatlerce felsefe, hukuk ve dinbilimle ilgili konuları tartışmak, gece yarıları sarayın damına sürüklenip yıldızlar ve gezegenler üstüne Kral'a bilgi vermek zorundaydı.[12] Böylece bir ay süreyle evine gidemediği oluyor, çoluk çocuğunu göremiyordu. Damadı William Roper'in anlattığına göre, Sekizinci Henry'nin elinden kurtulabilmek için, More ara sıra aptal rolü oynar, abuk sabuk sözler söylermiş. Ama gene de onun peşini bırakmayan Kral, bu kez de Chelsea'deki eve bir

baskın yapar; kolunu More'un boynuna dolayıp onu konuştura konuştura bahçede bir aşağı bir yukarı yürütüp dururmuş.[13]

Ne var ki, gerçeği her zaman görebilen More, Sekizinci Henry'nin ona gösterdiği bu aşırı düşkünlüğe pek fazla güvenmiyor olsa gerekti. Çünkü günün birinde damadı, böylesine yüce bir kralın sevgisini kazanmakla, kayınbabasının çok mutlu olduğunu söyleyince Thomas More, "Kral'ın bana gösterdiği sevgiyle gururlanmamam gerek, oğlum Roper," demiş ve Fransa ile İngiltere arasındaki savaşa değinerek, "Kellem sayesinde Fransa'da bir kaleyi ele geçireceğini bilse, kellemin uçacağından hiç kuşkun olmasın," diye eklemiş.[14] Nitekim dediği de olmuştur: Sekizinci Henry'nin çıkarlarıyla More'un inançları çatışır çatışmaz, Kral hiç çekinmeden, bu pek sevgili dostunun canına kıymıştır.

Ne gariptir ki, toplumda yerinin gittikçe yükseldiği, şan ve şerefinin gittikçe arttığı bu yıllarda More, başına gelecekleri sezmişçesine hep ölümü düşünür, hep ölüme hazırlanır. 1518'de yayınlanan Latince *Epigrams*'ının çoğunda yoğun bir keder havası vardır. Bunlarda temel düşünce, yaşamın insanı ölüme götüren bir yol olduğu inancıdır. Başka bir yazısında da tüm sorunun ölüme hazırlanmak olduğunu söyler, dünyayı bir zindana, insanları ölüm cezasına çarptırılmış tutuklulara benzetir.

Çağdaşlarının hepsinin bildikleri gibi, More yükselme hırsından tümüyle arınmış bir insandı. Ne var ki, hiç istemediği halde, yükseliyordu durmadan. 1518-1529 yılları arasında durumu çok parlaktı. 1520'de Fransa Kralı Birinci François ile Sekizinci Henry'nin Calais dolaylarında, Camp du Drap d'Or denilen yerde, görkemli bir törenle buluşmalarına tanık oldu. Orada çağın en ünlü Fransız hümanisti Guillaume Budé ile karşılaştı. 1521'de "Knight" oldu, yani "Sir" unvanını aldı. O yıl ve daha sonraları çeşitli

görevlerle dış ülkelere gönderildi. 1523'te Kardinal Thomas Wolsey'in desteğiyle Avam Kamarası'nda "Speaker" yani meclis başkanı oldu; ama hiç çekinmeden Wolsey'in ve Kral'ın haksız para isteklerine karşı çıktı. More'u bu mevkiden uzaklaştırmak için, ona daha da yüksek bir mevki verip elçi olarak İspanya'ya göndermek istediler. Ama More buna yanaşmadı. 1529'da Lancaster bölgesinin "Chancellor"u oldu. Ve aynı yılın Ekim ayında, çağın en yüksek devlet görevine, yani "Lord High Chancellor"luğa atandı. Gerçekte başbakanlıkla eşit bir görevdi bu; çünkü Lord Chancellor, başyargıç sıfatıyla tüm adalet mekanizmasını denetimi altında bulundurur, sarayın başdanışmanı olarak halkın deyimiyle "Kralın vicdanının bekçisi" sayılır, en önemli belgelere basılan devlet mührünü elinde tutar ve o sıralarda Avam Kamarası'ndan çok daha önemli olan Lordlar Kamarası'na başkanlık ederdi.

Lord Chancellor olarak devlet mührünü törenle aldığı sırada, More ölüme bir adım daha yaklaştığını sezmişçesine, sevinmesine hiçbir neden görmediğini; çünkü bu yüce mevkiin Kardinal Wolsey'nin başını yediğini söyledi: "Gerçekten onurlu olmaktan uzak, sıkıntılar ve tehlikelerle dolu bir görev sayıyorum bunu. Benden önce aynı görevi üstlenen kişinin durumundan anlaşıldığı gibi, insan ne denli yükselirse, o denli kötü olur düşüşü."

Erasmus'un bir mektubundan anlaşıldığına göre Kardinal Wolsey, gözden düşüp Lord Chancellor'luktan çekilmek zorunda kalınca, More'u hiç sevmemekle beraber, İngiltere'de bu görevi gerektiği gibi yerine getirebilecek tek adamın o olduğunu söylemişti. Gene Erasmus'a bakılacak olursa, bu görev More'a hiçbir şey kazandırmayacaktı, ama İngiltere'de onun kadar yetenekli başka bir hukukçu olmadığı için, ülkesi çok şey kazanacaktı. O sırada İngiltere'de bulunan yabancı elçilerden Eustace Chapuys de

dürüstlüğü ve bilgisiyle ün salan Sir Thomas More Lord Chancellor oldu diye herkesin bayram ettiğini anlatır.

Thomas More'un Davası ve Ölümü

More'un Lord Chancellor görevinde kaldığı iki buçuk yıl içinde, İngiltere'yi allak bullak eden bir sorun çıktı ortaya: Yedinci Henry'nin büyük oğlu Arthur, çocuk denilecek bir yaşta, İspanyol prensesi Arragonlu Catherine ile nikâhlandırılmış, bir yıl içinde de ölmüştü. Sekizinci Henry adıyla tahta geçen kardeşi, siyasal nedenlerden ötürü ağabeyinin dul eşiyle evlendi. Gel gelelim, günün birinde Anne Boleyn'e tutuldu. Yengesiyle evlenmesinin dinsel yasalara aykırı düştüğü bahanesiyle, ne yapıp yapıp boşanarak, Anne Boleyn ile evlenmeyi aklına koydu. Bilindiği gibi, Katoliklerin boşanmaları, ancak papanın nikâhı bozmasıyla gerçekleşebilirdi. Ne var ki papa bu yetkisini kullanmaya yanaşmadı; çünkü Catherine İspanya'yı, Felemenk'i ve Almanya'yı egemenliği altında tutan Beşinci Charles'ın –Şarlken– yeğeniydi; Roma, bu güçlü imparatoru kızdırmayı göze alamazdı. Karısından ille kurtulmaya karar veren Sekizinci Henry, boşanmasının dinsel yasalara sözde uygun olduğu konusunda Oxford, Cambridge, Paris, Bruges, Bolonya, Padua üniversitelerinden bir çeşit ferman kopardı. Bunu parlamentoda okuttu. Sonra, hem papalığa fena halde öfkelendiği, hem de Katolik Kilisesi'nin mallarına göz koyduğu için, "Act of Supremacay" denilen yasayı ortaya çıkardı; yani papalığın egemenliğini hiçe sayarak, kendini İngiltere Kilisesi'nin başı ilan etmek istedi. İngiltere'nin belli başlı din adamları, Sekizinci Henry'den korkup bu oldubittiye boyun eğince, Kral'ın boşanmasına öteden beri karşı çıkan Thomas More sağlık durumunu bahane edip, zaten zorla kabul ettiği Lord Chancellor'luktan çekildi.

Bu yüksek görevden çekildiği için, More'un hiç mi hiç üzülmediği herkesçe biliniyordu. Daha önce de sözünü ettiğimiz *Sir Thomas More* adlı oyunda da anlatıldığına göre, More ayrıca sevinç duyuyordu bu ağır sorumluluktan

kurtulduğuna. Dördüncü perdede, birlikte çalıştığı adamlardan ayrılırken, Thames kıyısındaki evine gelip balık tutmaya çağırır onları: "Aman ne güzel! Artık güneşe günaydın diyorum, devlete iyi geceler!" Aynı oyunda, Lord Chancellor'luktan çekildiği haberini, ailesine büyük bir sevinçle müjdeler: Gemiciler fırtınadan kurtulup karaya çıkınca nasıl rahatlarsa, More da öyle rahatlamıştır. Karısına ve kızlarına, İngiltere'nin en neşeli Lord Chancellor'unun artık öldüğünü kahkahalar atarak bildirir. Bu eğreti onurlardan kurtulduğuna gerçekten sevindiğini, istifa ettiği gün Erasmus'a yazdığı biraz alaycı mektuptan da anlarız: "Çocukluğumdan bugüne dek hep istediğim şey, devlet işlerinin sıkıntılarından kurtulup yalnız Tanrı'yı ve kendimi düşünerek bir köşede yaşamaktı. Tanrı'nın özel bir bağışı ve pek anlayışlı kralımın bana gösterdiği iyilik sayesinde, bu isteğim şimdi yerine gelmiş bulunuyor."

Chelsea Kilisesi'nde kendine tam o sıralarda yaptırdığı mezarın yazıtında da aynı düşüncelerle karşılaşırız. Thomas More, bir kopyasını da Erasmus'a gönderdiği bu yazıtta, ölen yakınlarından, babasından, "sevgili küçük karım" dediği ilk eşi Jane'den büyük bir sevgiyle söz eder. İki eşinden hangisini –çocuklarını doğuranı mı, yoksa onları büyüteni mi– daha çok sevdiğini kestirmenin güçlüğünü anlattıktan sonra, kimi kişileri belki biraz şaşırtacak bir özlemini dile getirerek, "Eğer alınyazımız ve dinimiz bunu hoş görseydi, ne güzel olurdu üçümüzün evliliği!"[15] der. Ve öteki dünyada üçü birleşerek, hayatın onlardan esirgediği mutluluğa ölüm sayesinde erişebilmeyi umar. More, aynı yazıda, bulunduğu memuriyetleri sayarak bu görevleri sırasında soylu sınıfın nefretini uyandırmadığını, halkı da hoş tuttuğunu, ancak hırsızlara, katillere ve Katolik dinine aykırı düşünceler besleyenlere karşı sert davrandığını söyler. Bir göğüs hastalığı çekmektedir, kendini yaşlı bir adam sayıyordur, dünya işlerinden bıkmış ve yüksek görevinden ayrılmıştır artık. Çocukluğundan beri en çok istediği şeyi,

şimdi elde edecektir: Son yıllarını, insanların işlerinden el etek çekip dünya kaygılarından uzak, ruhunun ölümsüzlüğünü düşünerek geçirecektir. Daha mutlu bir yaşamın başlangıcı saydığı ölümü anımsayarak, hiç korkmadan, hatta sevine sevine ölebilmek için yaptırmıştır bu mezarı.

Ne yazıktır ki, Sir Thomas More'un dünya işlerinden el etek çekip huzur içinde yaşlanmak isteği gerçekleşmedi. Ömrünün son üç yılı, en acı yılları oldu. More, günün birinde Thames kıyılarında gezinirlerken, damadı William Roper'e şöyle demişti: "Bir çuvala tıkılıp şu nehrin sularına atılmaya razıyım. Yeter ki, istediğim üç şey gerçekleşsin: Birincisi, Hıristiyan hükümdarlar arasında barış sağlansın; ikincisi, Hazreti İsa'nın kilisesi tüm yanlış ve sapık görüşlerden arınıp birlik içinde yaşasın; üçüncüsü de Kral'ın evlilik sorunu hayırlı bir sonuca varsın."[16] Oysa More'un bu üç isteğinin tam tersi olmuştu o sıralarda: Hıristiyan ülkeleri birbirleriyle hâlâ savaşıyorlardı; Hazreti İsa'nın kilisesi ikiye bölünüyordu ve Kral 1533 yılında Anne Boleyn ile gizlice evlenmişti. Üstelik Sekizinci Henry, kendini Kilise'nin başı yapan özel yasayı üyelere baskı yaparak parlamentodan geçirmekle yetinmemiş, ülkenin ileri gelenlerinin bu yasaya boyun eğecekleri konusunda açıkça ant içmelerini istemişti. Böyle bir ant ise, Katolik olan, dolayısıyla papayı tüm Hıristiyan dünyasının başı sayan Katolik Thomas More'un vicdanına aykırıydı. More, derin bir sessizliğe gömülerek bu tehlikeli durumdan belki de sıyrılabileceğini umdu. Bu yasaya karşı propaganda yapmadığına, yazılı ya da sözlü olarak bu konuda düşündüklerini hiç kimseye açıklamadığına göre, hiçbir suç işlememişti. Gel gelelim Robert Bolt'un *A Man for All Seasons* adlı oyununda Thomas Cromwell'in dediği gibi, More'un ünü öylesine büyüktü ki, onun bu sessizliği "Avrupa'nın bir ucundan öteki ucuna çınlıyordu –hem de ne yankılarla!–" More'un desteğini sağlamakla kendi gücünün artacağını bilen Sekizinci Henry, onun ille konuşmasını,

herkesin önünde Kral'ı İngiliz Kilisesi'nin başı saydığını yemin ederek bildirmesini istiyordu. Robert Bolt'un oyununda More, "Benim düşündüklerimin sizin için ne gibi bir değeri olabilir ki?" diye sorunca Sekizinci Henry, "Siz dürüstsünüz de ondan değeri var; daha doğrusu, herkes sizin dürüstlüğünüzü biliyor da ondan," diye karşılık verir. Kraliçe Catherine ile Kral'ın boşanmasına karşı tutumu yüzünden, More'a iyice düşman kesilen Anne Boleyn de Henry'yi boyuna kışkırtıyor, More'un kuyusunu kazmaya çalışıyordu. Oysa More, Kral'ın ikinci karısına hiç kızmıyor, kendi idamından bir yıl sonra Anne Boleyn'in de Sekizinci Henry'nin hışmına uğrayıp ölüm cezasına çarptırılacağını bilmiş gibi, "Yakında başına ne felaketler geleceğini düşündükçe acıyorum ona," diyordu.[17]

Düşmanları, More'u yıkmak için çevirdikleri entrikalar arasında, Elizabeth Barton olayından da yararlanmışlardı. Bir manastıra çekilen ve "Kutsal Rahibe" diye anılan bu saralı kızcağızda, sözde geleceği sezme gücü vardı ve karısını boşayıp Anne Boleyn ile evlendiği için, Sekizinci Henry'nin cehennemlik olacağını ileri sürüyordu. Katolikler bunu bir propaganda aracı olarak kullanınca, hem Elizabeth Barton, hem de onu tutanlar 1533'te ölüm cezasına çarptırıldılar. Bu arada Sir Thomas More da sorguya çekildi. Kral'ın isteği üzerine Kutsal Rahibe ile konuşan More, ona siyasal sorunlara karışmamasını salık verdiğini söyledi. Bu dediği de doğruydu; çünkü More dinine candan bağlı olmakla beraber, falcılık gibi boş inançlardan tümüyle arınmış bir insandı. Gerçi More temize çıktı, ama durumu büsbütün güçleşti. Kral'ı İngiliz Kilisesi'nin başı saymaya yanaşmadığına göre, More'u iyice sindirecek bir yol tutmaktan başka çare kalmamıştı artık. More, 1534 yılının Mart ayında, yakın arkadaşı Piskopos Fisher ve başka Katolikler ile birlikte Londra Kulesi'ne kapatıldı. On beş ay, yani ölünceye kadar hapis yattı.

Sir Thomas More oyununda anlatıldığına göre, More ölüme gittiğini bildiği halde her zamanki neşesiyle güle söyleye hapse girdi. Oyunun dördüncü perdesinin sonlarına doğru, More'a haber getirirler: Eğer More Kral'ın çıkardığı yasaya boyun eğmezse, onu Londra Kulesi'ne kapatmak zorunda kalacaklardır. Karısıyla kızları More'un önünde diz çöküp, bu buyruğu yerine getirmesi için yalvarınca, More, Kral'ın sözünü dinleyeceğini bildirir. Onu tutuklamaya gelenler de, ailesi de sevinç içindedirler. Ne var ki, More'un bir şakasıdır bu; çünkü yerine getireceği buyruk, Londra Kulesi'nde hapis yatmak buyruğudur yalnızca. Beşinci perdenin başlangıcında More, Londra Kulesi'ne gitmekle ne denli rahat ettiğini anlatır: Onu ezen bir sürü sorumluluktan kurtulmuştur; haksızlığa uğrayan yoksulların, mutsuz dulların, kimsesiz yetimlerin acı çığlıkları, uykularını kaçırmayacaktır bundan böyle.

Gerçekten de Sir Thomas More, gençliğinde manastıra kapanmak pahasına kavuşmak istediği o sessiz yaşama, ölümünden önce hapse girmekle kavuşmuştu. Londra Kulesi'nden gönderdiği mektuplardan açıkça anlıyoruz bunu. Bir ay hapis yattıktan sonra, büyük kızı Margaret'e, "Beni buraya koyanlar, bana büyük bir kötülük yaptıklarını sanıyorlar," diye yazar; "ama sevgili kızım, sana dinim üzerine yemin ederim ki, eğer karıma ve siz çocuklarıma karşı sorumluluklarım olmasaydı, çoktan böyle bir hücreye, hatta çok daha küçüğüne kapatırdım kendimi."[18]

More çekildikten sonra, onun yerine Lord Chancellor olan ve beş yıl sonra tıpkı More gibi ölüm cezasına çarptırılan Thomas Cromwell, More'u sorguya çekmiş, Kral'ın merhametli olduğunu, onun hapisten kurtulup insanlar arasına yeniden karışmasını istediğini söylemişti. More, Nisan 1534'te Margaret'e yazdığı bir mektupta,[19] bu öneriyi nasıl karşıladığını anlatır: "Bu yasada ve bu yasayı çıkaranda kusur bulmak amacını gütmüyorum. Ant içip bu

yasaya boyun eğenleri de suçlamıyorum. Ama kendim aynı şeyi yaparsam, ruhumun sonsuza dek lanetleneceğine inanmaktayım... Bana tüm dünyayı bağışlasalar bile, dünya işlerine artık karışmayacağım... Artık aklım fikrim bu dünyadan kurtulmakta... Hiç kimseye kötülük etmiyorum, hiç kimse için kötü söylemiyorum, kötü düşünmüyorum, herkesin iyiliğini istiyorum. Bir insanın yaşayabilmesi için bu yetmiyorsa, yemin ederim ki, yaşamakta gözüm yok... Onun için Kral, şu benim zavallı bedenime canının istediğini yapsın. Keşke işine yarasa benim ölümüm." More aynı mektupta, Londra Kulesi'ne ayak basar basmaz öleceğini sandığını; hemen öldürülmediği için bir hayli üzüldüğünü de söyler. Gerçekten de ölüm korkusu yoktu onda. Arkadaşı Norfolk Dükü, Kral'ın öfkesinin ölüm demek olduğunu anlatınca, More kılı kıpırdamadan, "Nasılsa herkes öleceğine göre, kendisinin bugün, arkadaşının da yarın öleceğini," söylemekle yetinmişti.[20]

Karısıyla çocukları, Londra Kulesi'nde, More'u görmek fırsatını buldukça, Kral'ın isteğine boyun eğmesi için, ona yalvarıp yakarıyorlardı. Sevdikleri insanı yitirmek korkusu bir yana, para bakımından da çok güç durumdaydılar. Damadı Roper'in anlattığına göre, Lord Chancellor'luktan çekildikten sonra, onun yoksul kalacağını bilen piskoposlar ve rahipler, Katolik Kilisesi'ni savunan yazılarını ödüllendirmek amacıyla 5000 İngiliz lirası toplamış, bunu More'a vermek istemişlerdi. Ama More, on altıncı yüzyılda büyük bir servet sayılan bu paranın bir meteliğine bile dokunmaya yanaşmamıştı. Oysa o sıralarda ailesi öylesine yoksuldu ki, odunları olmadığından Chelsea'deki evin bir tek odasında oturur, bahçeden topladıkları kuru yaprakları yakarak ısınırlardı. More'a yiyecek götürebilmek için sırtındaki giysileri satmak zorunda kalan karısı, çoğunluğun düşüncesini yansıtarak ona dobra dobra çatıyordu: "Doğrusu şaşıyorum haline, Bay More. Seni şimdiye kadar pek akıllı bir adam sanırlardı. Neden böyle aptallık ediyorsun?" diye soruyordu.[21] Kızları

ise, Kral'a karşı direnmekten vazgeçsin diye ağlayıp sızlıyorlardı. Bu arada, ayrıca sevdiği, ayrıca beğendiği Margaret'in, herkesin ant içerek bu yasayı kabul ettiğini, bunun ancak bir formalite olduğunu söylemesi, mektuplarından da anlaşıldığı gibi, More'a öylesine acı vermişti ki, öteki çektiklerini bunun yanında hiç sayıyordu. Gene de More, kimi zaman kızıyla şakalaşıyor, Margaret'i elinde günah elması, babasını baştan çıkarmaya gelen bir Havva'ya benzetiyor, kimi zaman da üzüntüsünü açığa vurup yalan yere yemin etmenin vicdanına aykırı düştüğünü anlatmaya çalışıyordu. Üstelik Londra Kulesi'ne kapatıldıktan sonra, More'un sağlık durumu iyice bozulmuştu. Son aylar kitaplarını elinden almaları; mürekkebi, kalemi olmadığı için mektuplarını yırtık pırtık kâğıt parçalarına kömürle yazmak zorunda kalışı da ayrı bir dertti. Ama More vicdanına yapılan baskıya karşı gene de direnmek, hatta güler yüzlü davranmak gücünü buluyordu kendinde.

More, hapse girdiği ilk aylarda, Kral'ı İngiliz Kilisesi'nin başı yapan yasaya yemin etmeyi iki kez reddetti. İki ağzı da keskin bir kılıca benzetmişti bu yasayı: İnsan buna evet derse, ruhunu; hayır derse, bedenini yitirecekti. More ise, ruhunu yok etmektense, bedenini yok etmeye çoktan razıydı. Sorguya çekilirken, "Anlayın bunu," demişti. "her dürüst yurttaşın, her şeyden önce kendi vicdanına, kendi ruhuna saygı göstermesi gerekir." More biraz ödün verse, durumu biraz olsun idare etse kurtulabilirdi. Hatta doğru olup olmadığını bilmediğimiz bir söylentiye göre, Sekizinci Henry gizlice Londra Kulesi'ne gelmiş, More'u kandırmak için elinden geleni yapmıştı. Ama More, Kral'ı kamuoyunun önünde açıkça suçlamadan, bu yasaya yemin etmenin vicdanına aykırı düştüğünü söylemekte direniyordu. Hapishane mektuplarından birinde kızına yazdığı gibi, hiç kimseyi etkilemeye kalkmadan kendi vicdanına göre

davranmış, başkalarını da vicdanlarına göre davranmakta özgür bırakmıştı.[22]

Bu sessiz direniş karşısında, More'u mahkeme önüne çıkarmaktan başka çare kalmamıştı artık. 1535 yılı Temmuz'un birinci günü yapılan yargılanmasında, More inat etmeyip tutumunu değiştirirse, Kral'ın onu bağışlayacağı kendisine bildirildi. Bıçak kemiğe dayandığı halde More gene direndi: Ona göre suç, düşüncesini başkalarına yaymak ya da uygulamaktı. Oysa o susmuştu sadece. "Ben böyle sustuğum için, ne sizin yasanız, ne de yeryüzünde herhangi başka bir yasa beni cezalandıramaz," dedi. Bunu bildiği gibi, yargıçların ne yapıp yapıp onu cezalandıracaklarını da bildiği için, "Beni cezalandırmaya karar verdiğiniz besbelli," diye ekledi.[23] Thomas Cromwell'in elinde birer kukla olan bu yargıçlar, "Kralın Savcısı" Sir Richard Rich'i yalancı tanık olarak kullanmışlardı. Roper'in anlattığına göre, Londra Kulesi'nde More'un kitapları bağlanıp götürülürken, Kral'ın resmi temsilcisi olan bu adam, More ile sözde dostça tartışmış, onu kandırmaya çalışmıştı. "Siz bilgili, akıllı bir adamsınız, ülkenin yasalarını da biliyorsunuz. Eğer parlamento beni kral ilan ederse, siz beni kral kabul eder misiniz?" diye sormuştu. More buna evet deyince, "Peki," demişti Rich, "ya parlamento beni papa ilan ederse, siz beni papa olarak kabul etmez misiniz?" More, bu soruya başka bir soruyla karşılık vermişti: "Tutalım ki, parlamento bir yasa çıkardı Tanrı Tanrı değildir diye. Siz Bay Rich, Tanrı'yı yok mu sayacaksınız o zaman?" Rich, böyle bir yasanın hiçbir parlamentodan geçmeyeceğini söyleyince More, "Tanrı Tanrı değildir diyemeyen parlamento, Kral'ı da Hıristiyan Kilisesi'nin başı yapamaz," demişti.[24]

More'un bu sözlerini gerçek amacından saptırıp bozarak anlatan bu yalancı tanığın yardımıyla yargıçlar Thomas More'u ölüme götürecek olan yasal hileyi buldular. Onu, "kötü bir amaç uğruna haince ve şeytanca"[25] davranmakla

suçladılar. Jüri, sadece on beş dakika süren bir görüşmeden sonra More'un suçlu olduğuna karar verince Başyargıç Audeley, onun ölüm cezasına çarptırıldığını bildirdi. Sir Thomas More, ancak o zaman konuştu: "Beni mahkûm etmeye (Tanrı bilir nasıl) karar verdiğinizi görüyorum. Onun için şimdi, vicdanıma uyarak, açıkça ve canımın istediği gibi konuşacağım," dedikten sonra, Kral'ın çıkardığı yasanın, Tanrı'nın da, Kutsal Kilise'nin de yasalarına ters düştüğünü anlattı. İngiltere'nin tüm parlamento üyelerinin, en dini bütün ve bilgili Katoliklerinin bu yasaya karşı koymadıkları ileri sürülmüştü. More gibi düşünenler, İngiltere'de azınlıktaydı belki. Ama More, Hıristiyan dünyasını bir bütün olarak görüyordu ve vicdanını bir tek ülkenin verdiği karara bağlamak zorunda değildi. Tek başına Londra kenti, tüm İngiltere'de geçerli sayılabilecek bir yasa çıkaramayacağı gibi, İngiltere de yeryüzünde tüm Hıristiyan ülkeleri adına bir yasa çıkaramazdı.[26] More bunları açıkladıktan sonra, kendisini yargılayanlara şunu da söyledi: "Sizler, Lord Hazretleri, yeryüzünde benim yargıçlarım olup beni ölüm cezasına çarptırdınız. Ama ben, gökyüzünde hepinizle sevinç içinde yeniden buluşabilmek için candan dua edeceğim gene de."[27]

More'un yargılanması sırasında böyle konuşması onun ne denli korkusuz olduğunu gösterir; çünkü bu sözler Sekizinci Henry'yi büsbütün çileden çıkaracak, More'un yalnız ölmesine değil, en korkunç işkencelerden sonra ölmesine neden olabilecekti. Nitekim bu yasaya karşı çıkan kimi din adamları önce asılmışlar, boğulmak üzereyken ipleri çözülmüş, karınları yarılıp, canlı canlı bağırsakları deşilmişti. Bunların arasında yakından tanıdıkları bulunduğu ve bu işkencelerden haberi olduğu için, More mektuplarından birinde böyle bir duruma düşerse, Tanrı'nın ona dayanma gücünü bağışlaması için dua ettiğini söyler.[28] İlkin More'un asılması kararlaştırılmıştı. Ama Kral sonradan bir lütufta bulundu: More'un Tower Hill'de başının kesilmesini emretti.

More gene bir şaka yapıp, ileride Sekizinci Henry'nin dostlarının Kral'dan bu çeşit lütuflar istemek zorunda kalmayacaklarını umduğunu söyledi.[29] 1886'da On Üçüncü Leo'nun papalığı sırasında azizliğin birinci mertebesine yükselen ve 1935'de yani ölümünden tam dört yüz yıl sonra On Birinci Pius'un papalığı sırasında Katolik Kilisesi'nin azizleri arasında resmen yer alıp Saint Thomas More diye anılan adam, gerçek bir ermiş gibi, *Utopia*'da anlattığı mutlu ölümü andıran bir iç rahatlığı ve sevinç havası içinde ölecekti. Ölüm karşısındaki yiğitliğine, düşmanları bile hayran kalacaklardı. Bu düşmanlardan biri ve More'un çağdaşı olan tarihçi Edward Hall'a göre, More, "Kellesi uçmakla insanın başına felaket gelmez" dermiş.[30] Kellesi uçacağı sırada davranışı, bu söylediğine gerçekten inandığını kanıtlar.

Damadı William Roper'in anlattığına göre, 1535 yılının 6 Temmuz sabahı, öleceği kendisine bildirilince, More her zamanki güler yüzlü haliyle şöyle demiş: "Bu güzel haberinize candan teşekkür ederim. Benden görevleri ve onurları esirgemeyen Kral'a gönlüm her zaman borçlu kaldı. Ama Tanrım üzerine yemin ederim ki, beni buraya kapattığı ve ölümü düşüneyim diye hem yer, hem de bol bol vakit bağışladığı, hele bu berbat dünyanın acılarından beni böylesine çabuk kurtarmak yüceliğini gösterdiği için ona gönül borcum daha da çok arttı. İşte bu yüzden, bu dünyada da, öteki dünyada da candan dua edeceğim Kral'ın sağlığına."[31]

Thomas More'a öleceğini haber verenler, son sözlerinin halkı nasıl etkileyeceğinden çekinen Sekizinci Henry'nin, ölmeden önce onun fazla konuşmamasını emrettiğini de bildirmişler. More, bu emri yerine getireceğini söylemiş. "İyi ki, bunu bana bildirdiniz," demiş; "çünkü konuşmak istiyordum. Ne Kral, ne de hiç kimse alınamazdı bu sırada söyleyeceğim sözlerden. Ama kendi niyetim ne olursa olsun,

Kral'ın bu isteğine boyun eğeceğim."[32] Sonra More bir şölene gidercesine özene bezene giyinmiş, pek az parası olduğu halde, cellada armağan olarak bir altın lira göndermiş. Acele kurulan idam sehpasının fena halde sarsıldığını, nerdeyse yıkılacağını görünce, gene alay ederek, yanındakilere, "Rica ederim siz beni sağ salim şuraya bir çıkarın hele; inerken durumu nasıl olsa idare ederim," demiş. İdam sehpasında diz çöküp dua ettikten sonra, "Yürekli ol dostum, görevini yapmaktan çekinme. Boynum çok kısa, onun için dikkat et de yanlış yere vurma," diyerek cellatla konuşmuş. Orada bulunanlardan birinin anlattığına göre, cellat geleneklere uyarak diz çöküp öldüreceği adamın onu bağışlamasını dileyince, More, celladı ayağa kaldırmış, kucaklayıp öpmüş. Gözlerini bir başkasının bağlamasına razı olamayarak bu işi kendi yapmış. Son sözü bile bir şaka olmuş: Başını kütüğün üstüne koyduğu sırada, sakalını dikkatle bir yana çekmiş, "Ne de olsa sakalım vatana ihanet etmedi; o da ölüm cezasına çarptırılmasın,"[33] demiş. Başka bir söylentiye göre de son sözü Shakespeare'in *Sekizinci Henry* oyununda, More'un baş düşmanı Thomas Cromwell'e söylettiği sözdür: "Krala hizmet eden, ama kraldan önce Tanrı'ya hizmet eden bir insan olarak ölüyorum."[34]

İdam edilenlerin kesik başları Londra Köprüsü'nde bir kazığa çakılıp halka günlerce gösterilir, sonra da Thames nehrine atılırdı o çağda. Oysa More'un kesik başı, ancak bir tek gün Londra Köprüsü'nde kaldı; çünkü Stapleton'un anlattığına göre, More'un büyük kızı Margaret, askerleri rüşvetle kandırarak bu başı almış, mumyalayıp saklamıştı; kendi ölünce de mezarına gömülmesini istemişti. Hatta Margaret bu yüzden sorguya çekildi. Hem More'un başını kutsal bir eşya gibi saklamakla, hem de babasının yazdıklarını hapisten gizlice kaçırıp yayınlamakla suçlandırıldı. Kısa bir süre de hapis yattı.

More'un ölümünden elli yıl kadar sonra oynanan ve birçok kez sözünü ettiğimiz *Sir Thomas More*'da da onun ölüme nasıl güle söyleye gittiği anlatılır. More, beşinci perdenin üçüncü sahnesinde, ertesi gün başının kesileceğini bildiren emri alınca, Londra Kulesi komutanının dediği gibi, "yaşarken de, ölürken de neşeli Sir Thomas More" olduğunu kanıtlayarak gene alaya başlar: Bir gece önce böbreğindeki taş yüzünden büyük sancı çekmiştir; ama kralın bir iyilik edip gönderdiği bu reçete sayesinde tüm acılarından kurtulacaktır artık. Kendisi böylesine keyifliyken karısı ve kızlarının ağlamalarına şaşar. "Kral bana pek düşkün olduğu için, yarın hapisten kurtulacağım, özgürlüğüme kavuşacağım," gibi şakalarla onları avutmaya çalışır. Oyunun son sahnesinde, hâlâ gülüp söylemektedir. Örneğin idam sehpasını gösterip, kralın onu çok yüce yerlere yükselttiğini söyler. Krala karşı suç işlediğine göre, bu suçu bağışlansın diye birazcık kel olan kafasını ona sunduğunu da açıklar.

Kimine göre bir bölümünü de Shakespeare'in kaleme aldığı *Sir Thomas More* oyununda, Katolik dini uğruna kendini kurban eden bir adamın, ölümünden yarım yüzyıl sonra, Protestanlığı artık tamamıyla benimsemiş bir ülkede böylesine yüceltilmesi, More'un büyük ününü kanıtlar. Aslında bu oyun, başından sonuna kadar bir More övgüsünden başka bir şey değildir: More, "yoksulların en iyi dostudur," "İngiltere'nin en akıllı insanıdır," "ondan erdemli, ondan soylu bir kişi, şimdiye dek yetişmemiştir İngiltere'de," "yoksullar gözyaşlarıyla gömeceklerdir onu," vb. Elizabeth çağı Protestanlarının gözünde More'un tek kusuru Katolikliğiydi. Protestanların bir sözcüsü olarak, Earl of Surrey'nin oyunun en sonunda dediği gibi, More bu kusurunu hayatı pahasına ödedi. "Çok bilgili, değerli, soylu bir insan, kendi kanını akıtarak hatasını mühürlüyor."

Sir Thomas More, ölümünden elli yıl sonra hâlâ böyle yüceltildiğine göre, 1535 yılında, düpedüz bir cinayet

sayılan idamından hemen sonra, yalnız İngiltere'de değil, tüm Avrupa'da kıyametler kopmasına hiç şaşmamalı. William Roper'in anlattığına göre, çağın en güçlü imparatoru Beşinci Charles –Şarlken– İngiliz elçisi Sir Thomas Elliot'u çağırmış, Sekizinci Henry'yi kıyasıya suçlamıştı. Kendi hizmetinde More gibi bir adam olsa, onun canına kıymaktansa, imparatorluğunun en zengin ülkesini yitirmeyi göze alacağını söylemişti.[35] Avrupa'nın bilgili kişileriyse, öldürülen hümanistin yasını tutuyor, onu öve öve bitiremiyorlardı. Sevgili arkadaşından bir yıl sonra ölecek olan Erasmus'un acısı ayrıca derindi. Mektuplarından birinde, "More'un ölümüyle ben de ölmüş gibiyim, onun ruhuyla benimki gerçekte bir tek ruhtu," der. Venedik elçisi Sebastian Giustinian, bir mektubunda, More'dan İngiltere'nin "en aklı başında, en erdemli adamı" diye söz eder. İspanya'nın en büyük hümanisti sayılan Vives, More'un zekâsının keskinliğini, bilgisinin çapını, güzel konuşma yeteneğini, önsezisini, ölçülülüğünü, dürüstlüğünü, huyunun tatlılığını göklere çıkarır. Çağdaşlarından Robert Whittington, "More'un aklı meleklere özgü, bilgisi ise olağanüstüydü," dedikten sonra, şunu da ekler: "İyilik, alçakgönüllülük ve nezaket açısından kim eşi olabilirdi onun? Sırasında çok neşeli ve eğlenceli, sırasında çok ağırbaşlı, her mevsimin adamıydı o."[36] (Robert Bolt, *A Man for All Seasons* oyununun adını bu son tümceden almıştır.) More'un ölümünden iki yüzyıl sonra, insan konusunda kötümserliğiyle bilinen büyük taşlama ustası Jonathan Swift, More'un, "İngiltere'nin en erdemli insanı"[37] olduğunu söyler.

Acaba İngiltere'nin bu en erdemli insanı bir hiç uğruna mı öldü? Sırf bir formaliteyi yerine getirmemekte direndiği için, boşuna mı çıktı idam sehpasına? More'u din uğruna kendini kurban etmiş bir ermiş sayan, ileride onu Saint Thomas More'luğa yücelten Katolikler böyle düşünmüyorlardı elbette. Ama o sırada Protestanların birçoğu, tarihçi Edward

Hall gibi, More'un "aptal bir akıllı mı, yoksa akıllı bir aptal adam mı"[38]olduğunu kestiremiyorlar, bunca değerli bir insanın, saçma bir inat sonucu kendine kıydığını[39] sanıyorlardı. Yirminci yüzyıl başlarında Sidney Lee, More'un uzlaşması olanaksız iki şeyi, yani ortaçağın papalık kavramına inançla Rönesans'a inancı uzlaştırmak istediğini ve "umutsuz bir dava uğruna dehasına da, yaşamına da kıydığını" yazdı. Ne var ki, çağımızın Thomas More uzmanlarının hepsi böyle düşünmüyorlar. *Utopia*'nın yeni bir çevirisini yapan Paul Turner'e göre, More söz ve düşünce özgürlüğünden yoksun bir İngiltere'de, düşüncenin bir suç sayılamayacağına inandığı için ölümü göze aldı.[40] More üstüne önemli bir kitap yazan R.W. Chambers'e göre, o yalnız kutsal Katolik Kilisesi'nin birliği uğruna değil, insanların inanmadıkları şeylere yalan yere yemin etmemeleri uğruna, yani vicdan özgürlüğü uğruna öldü.[41] Karl Kautsky'ye göre de, More bir kralın aklına esti diye inançlarından vazgeçmeye yanaşmayıp idam sehpasına çıkmakla kişiliğinin yüceliğini kanıtladı.[42]

Eğer Thomas More *Utopia*'yı yazmasaydı, çoktan unutulup giderdi. Günümüzde onu ansa ansa, dinsel inançları uğruna can veren erdemli bir devlet adamı olarak, çağın tarihçileri anardı ancak. Oysa More ömrü boyunca yazıp çizdi; hatta çağın çoğu okumuş adamları gibi, şiirler bile yayımladı. *Utopia* bir yana, en ilginç kitabı, 1513'te, *Utopia*'dan hemen önce yazmaya başladığı ve bitirmeden bıraktığı *The History of Richard the Third*'dür. More bu araştırmada, iktidarı ele geçirmek amacıyla hiçbir cinayeti işlemekten çekinmeyen, üstün zekâlı ve ikiyüzlü kral tipini ilk olarak çizmiş, böylece Shakespeare'in *Üçüncü Richard* oyununun başlıca kaynağı olmuştur. Ne var ki, damadı William Roper'in More'un adıyla yayımladığı bu kitabı, More'un kendi kaleme almamıştır kimine göre. Bunu Kardinal Morton Latince yazmış, More da İngilizce'ye çevirmiştir sadece. Sidney Lee gibi eski eleştirmenler bu konuda kesin bir karara varamazlar. Oysa

Chambers gibi günümüze daha yakın birçok eleştirmenin, bu *Üçüncü Richard Tarihi*'ni More'un yazdığı konusunda hiçbir kuşkuları yoktur.[43]

More'un bundan sonraki kitapları, hem hümanizme, hem de dinle ilgili sorunlara duyduğu merakı gösterir: Yaptığı ilk işlerden biri, Katolik Kilisesi'ni kusurlarından arındırmayı amaçlayan, Hıristiyanlıkla Rönesans bilgisi arasında uyumlu bir ilişki kurmak isteyen ünlü İtalyan hümanisti Pico della Mirandola'nın yaşamöyküsünü İngilizce'ye çevirmek oldu. 1518'de, yani Utopia'yı yazdıktan sonra, Latince *Epigrams*'ı (iğneleyici kısa şiirler) ve üniversitelerde Yunanca eğitimini savunmak üzere *Letter to Oxford Defending Greek Studies*'i (Yunanca'nın İncelenmesini Savunmak İçin Oxford'a Bir Mektup) yayımladı. Dinsel reform akımı güçlendikçe, Katolikliği savunmak görevi önem kazandı More'un gözünde. 1528'de A Dialogue'da Luther ve Tyndale gibi Reformasyon'dan yana olanlara çattı. Onları, "veba salgını gibi yayılan bir mezhep"[44] kurmakla suçladı. Tyndale bu saldırıya karşı Reformasyon'u savunan bir yazı yazınca, More, 1532'de yayımladığı *A Confutation of Tyndale*'de (Tyndale'ın Yanıldığını Kanıtlama), bu polemiği daha da kıyasıya bir biçimde sürdürdü. İngiltere'den kaçan Simon Fish adlı bir reformcu *The Supplication for the Beggars*'ı (Dilenciler Adına Bir Yalvarma) yayımlayarak Katolik din adamlarını rezil etmiş, ileride Sekizinci Henry'nin gerçekleştireceği bir yağmayı savunup, manastırların kapatılmasını, rahiplerin topraklarına el konulmasını istemişti. More, 1529'da buna karşı *Supplication of Souls*'u (Ruhların Yalvarması) yazdı. 1532'de din konusunda kendi tutumunu savunan bir Apology yayımladı. More'un din alanında polemiğe kaçmayan yazıları da vardır. Örneğin *Treatise upon the Passion* (İsa'nın Acıları Üstüne Bir İnceleme) ve *The Four Last Things* (Son Dört Şey). More'a göre, herkesin her an düşünmesi gereken bu "son dört şey" ölüm, Tanrı'nın ölenleri yargılaması, cennet ve cehennemdi.

More'un hapiste yazdığı son kitabı, hem konusu açısından, hem de Sekizinci Henry'nin zorbalığı karşısında benimsediği tutum açısından bizi ilgilendirir: *Dialogue of Comfort* (Avunma Diyalogu) Türkler Avrupa'yı ele geçirirlerse, dini bütün ve dürüst Hıristiyanların nasıl davranmaları gerektiği konusunda yaşlı bir Macar soyluyla genç yeğeni arasında geçen bir konuşmadır. Ne var ki, Türkler bir simgeden başka bir şey değildir bu kitapta. More'un asıl sorunu Hıristiyanların Türklere nasıl karşı koyacakları değil, Katoliklerin Sekizinci Henry'nin baskısına nasıl karşı koyacaklarıdır. Vardığı sonuç ise kesindir: İnsan, ölümü bile göze alarak, her çeşit zorbalığa karşı vicdanının özgürlüğünü korumak zorundadır. Ve belki de More, Katolikliğinden çok bu inancından ötürü idam sehpasında can vermiştir.

Utopia'nın Birinci Bölümü Üstüne

Thomas More, Latince yazdığı başyapıtı *Utopia*'nın ilkin ikinci bölümünü, 1516'da birinci bölümünü yazarak iki yılda tamamladı. On altıncı yüzyılın başlarında Latince, Avrupa'nın tüm okumuş insanlarının ortak dili olduğu için, kendi anadilini kullanmayıp, Latince yazması doğaldı. Önce ikinci, sonra da birinci bölümü yazmasının da bir nedeni vardı: More düşlediği kusursuz düzeni anlattıktan sonra, kendi ülkesindeki ve tüm Avrupa'daki durumun, Utopia'nın düzeniyle karşılaştırılınca ne denli berbat olduğunu iyice belirtmek istiyordu. İkinci bölümü bu amaçla sonradan yazıp kitabının başına koydu. Okuyucularının, "bir şu Utopialıların, bir de bizim halimize bakın" demelerini istiyordu. Oysa Platon da, More'dan sonra gelen ütopya yazarları da yaşadıkları toplumun kötü yanlarını açık seçik eleştirmekten kaçınmışlardır her zaman.

Ünlü Alman ressamı Hans Holbein'in resimlediği *Utopia*, 1516'da Erasmus'un denetimi altında Louvain'de basılırken, More her zamanki şakacılığıyla arkadaşına bir mektup yazdı, Utopia kralı yapıldığını haber verdi: Başında buğdaydan bir taç, elinde asa yerine bir başak, sırtında Fransisken keşişlerinin basit kılığıyla; aşağılık altınlar ve pespaye mücevherler takınmış, süslü püslü yabancı elçileri daha demin huzuruna kabul etmişti. Ama Erasmus, More kral oldu diye şımardığını, eşine dostuna sırt çevireceğini sanmamalıydı; tez elden Utopia'ya gelip yeni kralın konuğu olmalıydı.[45]

Utopia yayımlanır yayımlanmaz büyük ilgi uyandırdı; iki yıl geçmeden çeşitli Avrupa kentlerinde beş altı kez basıldı; Almanca, Felemenkçe, İtalyanca ve Fransızca'ya çevrildi. O çağın edebiyatında *Utopia*'ya sık sık değinilir. Örneğin More'un en ünlü çağdaşlarından Rabelais, *Pantagruel*'in üçüncü kitabında *Utopia*'ya bir yolculuktan söz eder;

Pantagruel'in yeni ele geçirdiği bir ülkeyi yola getirmeleri için oraya Utopialıları yerleştirdiğini de anlatır.[46]

Avrupa dillerine çevrilen böylesine ünlü bir kitabın, İngiltere'de Latince metninin bile yayımlanmamasının; ancak 1551'de, yani yazarın ölümünden 16 yıl sonra İngilizce'ye çevrilmesinin nedenleri vardı elbette. İngiliz yöneticiler *Utopia*'yı bir süre için ancak okuyup yazanların anlayabileceği bir dilde bırakmakta yarar görmüş olabilirler. Çünkü More, bir ülkede ulusal servetin ortaklaşa paylaşılmasını önermekle ve İngiltere'nin siyasal ve toplumsal düzenini kıyasıya yermekle kalmamış, gittikçe Protestanlığa kayan anayurdunda, Katoliklik uğruna ölüm cezasına çarptırılan bir vatan haini durumuna düşmüştü. İngilizlerin gözünde en büyük suçu da buydu belki. Nitekim *Utopia*'yı ilk İngilizceleştiren Ralph Robinson, çevirisini tanınmış bir devlet adamı olan William Cecil'e sunarken, Protestanların sözcülüğünü yapar: More'un eşsiz zekâsını, derin bilgisini övdükten sonra; böylesine değerli bir adamın, "Tanrı'nın kutsal gerçeklerinin ışığını" göremeyecek kadar kör olup, Hıristiyan dininin en önemli ilkelerini yanlış anlamasına ve bu yanlış inançlarında ölünceye dek direnmesine, yalnız İngilizlerin değil, herkesin üzüldüğünü söyler.[47]

More'un daha önce sözünü ettiğimiz şakacılığı, arkadaşı Antwerpli hümanist Peter Giles'e yazıp, *Utopia*'nın başına eklediği mektuptan da anlaşılır. "Utopia" sözcüğünün "hiçbir yer" anlamına geldiği herkesçe bilindiği halde, More öyle bir yer sanki gerçekten varmış gibi, Raphael Hythloday (Hythloday, "gevezelik eden" anlamına gelir) adlı gemici sanki gerçekten yaşamış da onunla konuşmuş gibi, çok ağırbaşlı haller takınıp şunları söyler: Aslında bu kitabı bir yılda değil, birkaç hafta içinde bitirmesi gerekirdi; çünkü konuyu kendi bulmadığına göre, yapacağı tek şey, Antwerp'de Peter Giles ile birlikte dinledikleri Raphael

Hythloday'in anlattıklarını kâğıda geçirmekti. Bu da çok kolay bir şeydi. Ama işlerinin çokluğundan ve çok önem verdiği aile bağları yüzünden, bunu yapmaya vakit bulamamıştı bir türlü. Şimdi içine bir kaygı düşmüştü: Bu kitapta yalnız gerçeği yazmak ve gerçekten başka hiçbir şey yazmamak istediğine göre, Peter Giles kitabı okuyup, herhangi bir ayrıntıyı unutup unutmadığını ona bildirmeliydi. Hatta zahmet olmazsa, bu konuları Raphael Hythloday ile görüşmeli ya da ona mektup yazmalıydı. Gerçi More, Raphael'in anlattıklarını iyice anımsadığına güveniyordu, ama gene de aklına takılan birkaç nokta vardı. Örneğin Anyder nehrinin (Anyder "suyu olmayan" anlamına gelir) genişliği tam ne kadardı? Bir "küçük sorun" daha vardı: Utopia adasının nerede olduğunu, ya Raphael Hythloday söylemeyi unutmuş ya da onlar Raphael'e sormayı unutmuşlardı. Oysa oraya gitmek isteyen birkaç kişi vardı. Çok saygıdeğer bir din adamı, özellikle Utopia'ya yerleşip, oraya Hıristiyanlığı yaymak istiyordu. Bunun resmi bir görev sayılması için, papanın onu Utopia Piskoposluğu'na atamasını aklına koymuştu.[48]

Peter Giles'in de oyuna girip More'un şakalarına katıldığı, *Utopia*'nın başına eklenen ikinci mektuptan anlaşılır. Peter Giles, Louvain'de Yunanca ve Latince öğreten bir okul kuran Busleiden'e gönderdiği ve uydurma Utopia alfabesiyle yazılmış dört dizelik bir şiir örneği de verdiği bu mektupta, More'u ve Utopia'sını över: Gerçi şimdilik pek az kişinin haberi vardı bu adadan, ama herkesin haberi olması gerekmektedir; çünkü Utopia, Platon'un Devlet'inden de üstündür. Peter Giles, Raphael Hythloday'in bu ada üstüne söylediklerinin hepsini duymuştur. Ne var ki, More, Raphael'den bile daha canlı bir biçimde, daha da ayrıntılı anlatmıştır bu adayı. Antwerp'de Raphael ile konuşurlarken bir de aksilik olmuştur: Bu gemici Utopia'nın nerede olduğunu söylemiştir, ama tam o sırada bir hizmetçi içeri girip More'un kulağına bir şeyler fısıldadığı, aralarından

birinin de öksürüğü tuttuğu için, Raphael'in ne söylediğini duyamamışlardır. Eğer Raphael sağsa, Peter Giles onu mutlaka bulup, Utopia'nın tam nerede olduğunu öğrenecektir. Ne çare ki, Raphael ortalarda yoktur. Kimine göre, yolculukları sırasında ölmüş; kimine göre, kendi yurduna gitmiş; kimine göre de Utopia'yı özlediği, hem de Avrupalıların kurdukları düzenin kötülüğüne artık dayanamadığı için, Utopia'ya geri dönmüştür.[49] Oysa ünlü bir başka hümanistin, Collège de France'ı kuran Guillaume Budé'nin, yarı şakalaşarak, yarı dertlenerek dediği gibi, titizlikle yürütülen araştırmalardan sonra, Utopia'nın bilinen dünyanın sınırları dışında bulunduğu, bu mutlu adanın cennete de pek yakın olduğu anlaşılmıştır artık.

Gerçek Utopia'yı, yani More'un kafasında kurduğu kusursuz devleti anlatan ikinci bölümün ancak yarısı kadar tutan birinci bölüm, ileride yazarı ölüme gönderecek olan Kralın adıyla başlar: "Eşine az rastlanır üstün zekâsıyla tanınmış, yenilmez İngiltere Kralı Sekizinci Henry"[50] ile Kastilya prensinin arası açılınca, More bu durumu görüşüp düzeltmek için, Antwerp'e gönderilir. Orada birçok kişiyle, özellikle çok övdüğü Peter Giles ile dostluk kurar. Günün birinde Peter Giles'in yanında yaşlıca bir yabancı görür. Güneşten yanmış teni, uzun sakalı, kılığı kıyafeti ve her haliyle gemici olduğu anlaşılan bu yabancı Raphael Hythloday'dir. Onu tanıyan Peter Giles'a göre, bu gemici Portekiz asıllıdır. Oldukça iyi Latince ve çok iyi Yunanca bilir; felsefeye de çok meraklıdır. Varını yoğunu kardeşlerine bırakıp, dünyayı görmek sevdasına tutulmuş; Amerigo Vespucci'nin yolculuklarına katılmış, sonra Vespucci'den ayrılmış, birkaç arkadaşıyla yeni ülkeleri gezmiştir.

Bunu duyan More, Peter Giles ile birlikte Raphael Hythloday'i bahçesine çağırır. Orada oturup konuşmaya başlarlar. More, uzak yerlere gidenlerin masallarını dinlemeye meraklı kimi kişiler gibi, devler, canavarlar,

ejderhalar ve bunlara benzer acayip şeyler konusunda soru sormaz; çünkü More'u asıl ilgilendiren, bu gemicinin "doğrulukla, akıllıca düzenlenmiş bir topluma"[51] rastlayıp rastlamadığıdır. Böyle bir toplum ise, öylesine enderdir ki, Raphael tüm dünyayı gezdiği halde, ancak ve ancak Utopia adasında gerçekten kusursuz bir devlet gördüğünü söyler.

Ne var ki, bu kusursuz devlet ikinci bölümde anlatılacağı için, o sıralarda More'u yakından ilgilendiren başka bir konuya geçilir: Peter Giles, bu gemicinin çeşitli ülkelerin yönetimiyle ilgili sorunları ne denli iyi bildiğini anlayınca, Raphael'in danışman olarak bir kralın hizmetine girmemesine şaşar. Bunu yaparsa, hem toplumda kendine parlak bir yer sağlayabileceğini, hem de söz konusu kralın onun bilgisinden yararlanabileceğini söyler. Ne var ki, *Utopia*'da More'un bir sözcüsünden başka bir şey olmayan Raphael Hythloday'ın, tıpkı More gibi, ne parada gözü vardır, ne de yüksek mevkilerde. Özgürlüğünü dünyanın tüm nimetlerine yeğlediği için, bir krala köle olmak niyetinde değildir. More, bu konuda kendisinin açıkça söylemeyi belki göze alamayacağı sözleri, Raphael'e söyletir: Barışa yararlı uğraşlar, Avrupa krallarının umurunda bile değildir. Onlar kan dökerek yeni ülkeleri ele geçirmeyi düşünürler ancak. Kralların sözde danışmanlarına gelince, daha yüksek mevki kapmaktan, keselerini daha çok altınla doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen, metelik etmez dalkavuklardır.

Raphael Hythloday, More'un en derin kaygılarını da dile getirerek, egemen çevrelerin tutuculuğuyla da alay eder: Biri çıkıp da yeni bir düşünce ileri sürünce, herkes aptallaşır. "Bizim babalarımız böyle demiş, böyle yapmışlar; keşke biz de babalarımız kadar akıllı olabilsek"[52] gibi beylik düşüncelere sığınırlar. Gel gelelim onların geçmişe de saygıları yoktur aslında; çünkü atalarından kalan doğru dürüst kurumları yaşatmak ya da geliştirmek için bir çaba da

göstermezler. Ama biri bu kurumları düzeltmeye, geliştirmeye kalktı mı, eskiye dört elle sarılırlar.

Raphael Hythloday, hukukçu olarak More'u yakından ilgilendiren İngiliz adaletini, daha doğrusu adaletsizliğini kıyasıya eleştirir: İngiltere'de geçirdiği birkaç ay içinde, Kardinal Morton'un evinde hukuk bilgisiyle ün salmış bir İngilizle tanışmıştır. Bu adam, ülkenin şurasında burasında hırsızları boyuna astıklarını böbürlene böbürlene anlattıktan sonra, İngiltere'nin hâlâ hırsızla dolu olmasına şaşmaktadır. Oysa Raphael, tıpkı More gibi, hırsızlık yapanı ölümle cezalandırmanın hem haksızlık olduğuna, hem de hırsızlığın cezaların en ağırıyla bile önlenemeyeceğine inanır. Çünkü ona ne yaparlarsa yapsınlar, açlıktan ölmemek için çalan bir adamın, gene çalmaktan başka çaresi yoktur. Raphael, "Hırsızlara en ağır cezaları verecek yerde, toplumun bütün üyelerine yaşama olanakları sağlarsanız ve kimse kellesi pahasına çalmak zorunda kalmazsa, daha iyi olmaz mı?"[53] diye sorar.

Raphael'e göre hırsızlığın nedeni İngiltere'deki yürekler acısı yoksulluktur; yoksulluğun başlıca nedeni de toprağı tekellerinde tutan soylulardır: "Bu yararsız, bu bal vermez arılar, başkalarının alın teriyle geçinmekte, daha fazla kazanmak için topraklarında çalışanların derisini yüzmekte, bunun dışında başka gelir kaynağı bilmemektedir."[54] Raphael, tarıma ayrılmış toprakların, yün ticareti yapmak isteyenlerin elinde otlağa dönüşmesini de eleştirir. Bu yüzden İngiltere'de "Koyunlar artık öyle açgözlü, öyle doymak bilmez olmuşlar ki, insanları bile yiyorlar, kırları, köyleri, evleri silip süpürüyorlar"[55] der. Yün ticareti yapanlar daha çok kazansınlar diye, namuslu çiftçiler evinden barkından, tarlasından atılıyor, çoluk çocuklarıyla yollara düşüyor, ya dilenci ya da hırsız oluyor. Üstelik bu ticaretin İngiltere'ye fazla yararı da yok; çünkü bu iş alanı, kendilerine büyük kazanç sağlanmadıkça sakladıkları yünü

satmaya yanaşmayan birkaç zengin fırsatçının eline geçmiştir.

Bütün bunları açıkladıktan sonra, More'un sözcüsü olan gemici, Kardinal Morton'un evinde tanıştığı ve hukuk bilgisiyle sözde ün salmış adama, İngiliz zenginlerinin bencilliğinin önlenmesini, halkı sömürmek olanaklarının ellerinden alınmasını; tarımın geliştirilerek, ülkede aylak insan bırakılmamasını salık verir. "Toplum her insana eşit bir güvenlik sağlamadığı sürece, bir insanı para çaldı diye öldürmek doğru değildir"[56] der. Yasaların, çalmakla öldürmek arasında dağlar kadar fark olduğunu unutarak, bu iki şeyi eşit sayacak ve ikide bir ölüm cezasına başvuracak kadar acımasız olmamaları gerektiğini de belirtir. Çünkü Tanrı, bir insanın değil başka bir insanı, kendisini bile öldürmesini yasaklamıştır. "Oysa biz, yasaların gölgesine sığınarak birbirimizi boğazlıyoruz."[57]

More, Raphael Hythloday'in ağzından, hukuk düzenini ve hukukçu geçinenleri böyle eleştirmekle kalmaz; gemicinin bir ara Kardinal Morton'u övmesini de sağlar. Sonra da Raphael'e, "dostluğumu zaten kazanmıştınız, ama bu büyük insan için söylediğiniz güzel sözler beni büsbütün bağladı size"[58] diyerek, çocukken evinde birkaç yıl geçirdiği Kardinal'e gönül borcunu ödemenin yolunu bulur.

More, *Utopia*'nın bu birinci bölümünde, Kardinal Morton'u övmek fırsatını kaçırmadığı gibi, kişisel açıdan ayrıca ilgilendiği başka bir soruna, yani kralların hizmetine girmek mi, girmemek mi gerektiği sorununa bir kez daha değinmekten kendini alamaz. Raphael ile More'un bu konu üstüne konuşmaları, More'un içindeki çelişkiyi yansıtan, aslında kendi kendisiyle yaptığı bir tartışmadan başka bir şey değildir. Raphael, şimşekleri üstüne fazla çekmemek için, örnek olarak İngiltere kralını değil de Fransa kralını vererek, görüşlerini savunur: Bir kralın hizmetine girse bile, söz konusu kral ne onun, ne de aklı başında herhangi başka

bir danışmanın öğütlerine kulak asacaktır nasılsa. Örneğin Fransa kralına, onun savaş merakı yüzünden, hazinenin tamtakır olup halkın perişanlığa düştüğünü, barışa dört elle sarılması, halkın "zorbası değil, babası"[59] olması gerektiğini söylese, Fransa kralı bunu nasıl karşılayacaktır? More, Fransa kralının bunu çok kötü karşılayacağını kabul etmekle beraber, yurduna hizmet etmek isteğinden, onu ileride ölüme götürecek olan bu istekten sıyrılamayıp Raphael'e sorar: "Haksızlıkları bir vuruşta ortadan kaldıramıyoruz diye, halka hizmet etmekten vazgeçmek doğru mudur? Bir fırtınada kaptan, rüzgâra söz geçiremiyorum diye gemiyi bırakır mı?" Raphael ise, "başkalarını delilikten kurtarayım derken kendim sapıtırım"[60] diyerek More'a karşı koyar.

More'un yaşadığı çağda kral, Tanrı'nın yeryüzünde temsilcisi bilinen, gücünü doğrudan doğruya Tanrı'dan alan kutsal bir varlık sayılırdı. Oysa More'un bir sözcüsü olarak, Raphael Hythloday'in kralların görevleri ve yetkileri konusunda düşündükleri o çağın görüşlerine hiç uymamaktadır. More'un çağdaşlarına göre, istese bile haksızlık edemeyecek kadar ulu bir varlık olan kral, uyruklarının canlarının da, mallarının da efendisidir. Kralın ne kadar çok parası olursa olsun, savaş başlıca uğraşı olduğuna ve bir ordu beslediğine göre, bu para gene de az gelir ona. Gerçi kral, canı isteyince, uyruklarının varına yoğuna el koyabilir ya da özel vergilerle onlardan para koparabilir, ama uyruklarının fazla varlıklı ya da fazla bağımsız olmaları, gene de bir tehlikedir kralın güveni açısından. Çünkü varlıklı ve özgür insanlar, haksızlığa ve baskıya kolay kolay katlanamazlar. Oysa yoksullar, acı çekmeye, köle gibi yaşamaya alışıktırlar; onların başkaldırma gücü tümüyle tükenmiştir. İşte Raphael Hythloday'in, daha doğrusu Thomas More'un gözünde korkunç bir durumdur bu. Yalnız halk için değil, kral için de bir yüz karasıdır. Çünkü "İnsanlar, kralları insanların yararı için başa getirdiler, kralların yararı için değil... Kralın en

kutsal görevi, kendininkinden önce halkın mutluluğunu düşünmektir."[61] Zorbalığa başvuran bir kralın, tahtta oturmaya hakkı yoktur: "Yurttaşların kin bağladığı, hor gördüğü bir kral; halkı ezerek, soyarak, dilenci durumuna düşürerek tahtında tutunabilecekse, bıraksın krallığı, insin gitsin tahtından... Halkın acıları, iniltileri ortasında keyif sürmek, krallık değil, zindan bekçiliği demektir."[62]

Raphael Hythloday, savaş ve para hırsıyla zorbalık arasındaki kopmaz bağları anlattıktan sonra, bu bölümün sonunda, kitabın temel düşüncesine, *Utopia*'nın ikinci bölümünde uygulanışını göstereceği düşünceye geçer: Düzen bozukluğunun, haksızlığın, yoksulluğun tek nedeni, ulusal servetin tam bir eşitlik içinde bölüşülmemesidir: "Malın mülkün kişisel bir hak olduğu, her şeyin parayla ölçüldüğü bir düzende toplumsal adalet hiçbir zaman gerçekleşemez... Büyük çoğunluk yoksulluk içinde kıvranırken, doymak bilmez bir avuç insana memleketin bütün zenginliklerini sömürten bir devlette"[63] mutluluk olamaz. Raphael, bu görüşünün bazılarına aykırı geleceğini bilir, ama açıkça konuşmaktan da çekinmez: "Benim söylediklerimde yadırganacak, her yerde söylenmeyecek, hatta yararlı olmayacak ne var?"[64] diye sorar. Raphael'e göre bu tutumunu Platon da benimsemiştir, Hazreti İsa da. Ne var ki usta vaizler, İncil'in öğretisini bile bile yanlış yorumlamışlar, kimi Hıristiyanların vicdan rahatlığı içinde halkın malına mülküne el koymasına göz yummuşlardır. Oysa, "Mülk sahipliğini ortadan kaldırmak, memleketin zenginliğini eşitçe, doğrulukla dağıtabilmenin ve insanlığı mutluluğa kavuşturabilmenin tek yoludur. Mülkiyet hakkı toplumsal yapının temeli oldukça, en kalabalık ve en işe yarar sınıf, yoksulluk, açlık, umutsuzluk içinde yaşayacaktır."[65] Raphael, ulusal servetin halk arasında eşitçe bölüşüldüğü bir ülkeyi görmüş ve "Utopia'nın kurumlarını başka ülkelerinkiyle karşılaştırınca, bir taraftaki bilgeliğe ve

insanlığa, öbür taraftaki akılsızlığa ve barbarlığa"[66] şaşmaktan kendini alamamıştır. Gerçekten de ikinci bölümde göreceğimiz gibi, More'un Utopia'sındaki durum, o sırada Avrupa devletlerinde görülen durumun tam karşıtıdır: Avrupa'da zorbaca saltanat süren kralların baskısı varken, Utopia'da kralsız bir özgürlük vardır; Avrupa'da yıkıcı bir kargaşa varken, Utopia'da kusursuz bir düzen vardır; Avrupa'da vicdan özgürlüğü yokken, Utopia'da dinsel açıdan hoşgörü vardır; Avrupalılar para kazanmayı ve mal mülk edinmeyi düşünürken, Utopialılar kafalarını bilgiyle donatmayı düşünürler; Avrupa'da eğitim üst sınıfın tekelindeyken, Utopia'da eğitim herkese açıktır; Avrupa'nın zenginleri ve çoğu kadınları aylak gezerken, Utopialıların kadınları da erkekleri de her gün belirli bir süre çalışmak zorundadırlar ve en önemlisi, Avrupa'da küçük bir azınlık gereğinden fazla varlıklı ve büyük bir çoğunluk yoksulluk içindeyken, Utopia'da herkes ulusal servetten eşitçe yararlanmaktadır.

Raphael Hythloday, Utopia düzeninin temeli olan bu ekonomik eşitlik ilkesinin yadırganacağını söylemişti ya, şimdi More o ince alaycılığıyla, kendi öz düşüncesini dile getiren Raphael'e karşı çıkıyormuş gibi yapar: "Sizin düşüncelerinize katılmak şöyle dursun, bence tam tersine, mülk ortaklığını uygulayan memleket dünyanın en yoksul memleketi olacaktır. Halkın yiyecek, giyecek ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaksınız? Herkes işten kaçacak ve başkasının emeğiyle geçinecek. Yoksulluk tembelleri işe sürse bile, yasa herkesin hakkını başkalarına karşı koruyamayacağı için, durmadan başkaldıranlar olacak ve sizin devlette kan gövdeyi götürecek... Korku, saygı veren şeyi almış olacaksınız üstlerinden. Kimseyi kimseden üstün saymayan bu hep bir sıradan insanların nasıl bir devleti olabileceğini düşünemiyorum bile."[67] Günün birinde Utopia'ların gerçekleşmesine gönlü razı olmayan tutucuların basmakalıp savlarıyla alay etmek amacını güderek ileri sürülen bu beylik

görüşler, ileride göreceğimiz gibi kimi eleştirmenlerce ciddiye alınmak istenmiş, birtakım saçma sapan yorumlara uğramıştır.

Birinci bölümün sonunda, Raphael, More'un oyununa gelip, sanki kendi de, Utopia adası da More'un hayal gücünün bir ürünü değilmiş gibi, "Hayal gücünüz böyle bir devleti tasarlamaya yetmiyor"[68] dedikten sonra; orada beş yıl yaşadığını ve ancak Utopia'yı başka ülkelere tanıtmak amacıyla oradan ayrılabildiğini söyler. Bunun üstüne More, gemicinin bu mutlu adayı en küçük ayrıntılarına kadar anlatmasını ister. Önce yemek yerler; sonra bahçede gene aynı yere oturup, ikinci bölümde anlatılanları dinler.

Utopia'nın İkinci Bölümü Üstüne

Utopia'nın mutlu adayı ele alan ikinci bölümü, birincisinden hem iki kat daha uzun, hem de çok daha ilginçtir. Bu bölümde Thomas More, (artık Raphael Hythloday demeyelim de More diyelim) sanki gerçek bir yermiş de orasını kendi gözleriyle görmüş gibi, Utopia'yı ayrıntılı olarak anlatır.

Eskiden Utopia bir ada değilmiş; ama bu kusursuz düzeni vaktiyle kuran ve adaya kendi adını veren akıllı ve erdemli Kral Utopus, ele geçirdiği toprakları karaya bağlayan 15 millik kıstağı yok edip Utopia'yı bir ada yapmayı savunma açısından daha doğru bulmuş.

Uzunluğu 500 mil, en geniş yeri 200 mil olan bu adada 54 tane büyük ve güzel kent vardır. Aynı plana uyularak kurulan ve birbirinin eşi olan bu kentlerin her biri bir diğerinden 24 mil uzakta olduğu için, bir günde yürüyerek birinden ötekine geçilebilir. Bunlardan Amaraute'nin ("açık seçik görülemeyen" anlamına gelir) başkent yapılmasının tek nedeni, adanın ortasında bulunması ve herkesin oraya kolayca ulaşabilmesidir. Utopia'nın öteki kentlerinden ne daha büyük, ne de daha güzel olan Amaraute, surları, taş köprüleri, geniş ve çamursuz sokakları, rahat evleriyle, temizliği ve ferahlığıyla, on altıncı yüzyılın Londra'sına hiç mi hiç benzemez.

Eskiden Utopia'da evler, çerden çöpten, tek katlı kerpiç kulübelermiş. Şimdiyse taş ya da tuğladan, üç katlı, sağlam ve rahat yapılar var. Her evin arkasında, Utopialıların çeşit çeşit ağaçlar, yararlı bitkiler, meyveler ve çiçekler yetiştirdikleri büyük bahçeler yer alıyor. Utopialılar her güzel şeye özen gösterdikleri için, bu bahçelerin de hoş ve bereketli olmasına önem verirler. Hatta kimin emek verip en bakımlı bahçeyi yaptığını saptamak amacıyla her kentte

yarışmalar düzenlenir. Bahçelerin ve evlerin arasında duvarlar bulunmadığı gibi, kapıların kilidi de yoktur. Hiç kimsenin özel eşyası olmadığı, ne varsa herkesin malı olduğu için, canı isteyen başkasının bahçesine ve evine girebilir. Birkaç ailenin –en azından 40 kişinin– birlikte oturduğu bu evlerdeki yaşantıyı, günümüzde birçok kişinin özlemini duyduğu komünlerdeki, yani ortaklaşa yaşanılan evlerdeki yaşantıya benzetebiliriz. Örneğin her evde, beş yaşından küçük çocukların beraber bakıldıkları büyük bir oda vardır. Ama Platon'un Devlet'inden farklı olarak, analar kendi çocuklarına bakarlar bu yuvada. Ancak anaları ölmüş ya da hasta olan bebeklere bir sütnine bulunur. Utopialılar her on yılda bir kura çekerek evlerini değiştirirler, başka bir eve taşınırlar. Nedeni açıklanmayan bu kural, More'un insan denilen varlığın ruhbilimsel yapısını ne denli iyi bildiğini gösterir; çünkü ömür boyu aynı evde oturan bir kişinin, o evi artık kendi öz malı saymasından daha doğal bir şey olamaz. Böyle bir mülkiyet duygusunun gelişmesini ise önlemek gerekir. More bunu düşündüğü gibi, adanın ayrıntısıyla her şeyini, otellerini bile düşünmüştür. Gerçi Utopia'ya pek az sayıda yabancı gelir, ama onlara ayrılan dayalı döşeli evler vardır gene de.

Utopia'da bir kent dört eşit bölgeye bölünür. Her bölgenin bir çarşısı vardır. Gerekli eşyalar ve toprağın verdiği ürünler bu çarşılarda depo edilir. Bulaşıcı hastalıkları ve pisliği önlemek için, besin maddeleri bu çarşılara gelmeden önce, kentin dışındaki akarsularda iyice yıkanıp temizlenir. Utopialılar, insan yaradılışının en güzel yanlarından biri saydıkları acıma duygusunun kan döke döke körleşmemesi amacıyla, yenilecek hayvanları kendi yurttaşlarına kestirmezler. Utopia'da para diye bir şey yoktur. Her evin başı, çarşıya gidip istediği kadar eşya ve yiyecek alır. Her şey bol olduğu, herkes de yöneticilere güvendiği için, çarşıdan gerektiğinden fazla eşya ya da yiyecek almak aklından bile geçmez bir Utopialının. Yöneticilere güven

duymakta da haklıdırlar; çünkü Utopia'nın ekonomik düzeni akıllıca planlanmış; herkesin "yiyeceği içeceği en ince hesaplarla belirlenmiştir."[69] Yöneticiler çeşitli bölgelerdeki durumu inceleyip neyin nerede bol, nerede kıt olduğunu saptarlar. Belirli bir eşyanın ya da bir yiyeceğin bol olduğu kentler, bunların kıt olduğu kente hiçbir karşılık istemeden yardımda bulunurlar. Bir yıl sonraki hasadın nasıl olacağı bilinmediği için, üretim Utopia'nın tüm gereksinmelerini iki yıl karşılayacak biçimde ayarlanır. Fazlası ise, ya yabancı ülkelerin yoksullarına bedava dağıtılır ya da insaflı fiyatlarla dış ülkelere satılır.

Utopialıların oturdukları evlerin yanında, ortaklaşa kullanıp toplandıkları ve birlikte yemek yedikleri büyük bir ev daha vardır her sokakta. Gerçi bir Utopialının çarşıdan yiyecek alıp kendi evinde yemesi yasak değildir, ama Utopialılar evlerinde mutfak işleriyle uğraşmayı saçma bulurlar; kadınların nöbetleşe pişirdikleri lezzetli yemekleri büyük evde hep beraber yemeyi yeğlerler. Sofrada yalnız kız çocukları değil, erkek çocukları da büyüklere hizmet ederler. Yemekler başlamadan önce, dua yerine, doğruluk ve erdem üstüne yüksek sesle bir parça okunur. Kimse sıkılmasın diye, bu parçanın kısa olmasına dikkat edilir. Müzik eşliğinde yenilen bu yemeklerde uzun uzun sohbet edilir. Hem bu sohbetin yaşlıların tekelinde kalmaması, hem de gençlerin kendi aralarında taşkınlık etmemeleri amacıyla her gencin yanına bir yaşlı oturtmaya ayrıca özen gösterilir. Yaşlılar gençlerin hiç çekinmeden konuşmaları, düşündüklerini açıkça söylemeleri için, ellerinden geleni yaparlar. Gençlerle yaşlıların kaynaşmasını, çağımızda kuşaklar arasında gittikçe derinleşen uçurumun açılmamasını böylece sağlamış olurlar belki de.

Yurttaşların ekonomik açıdan eşitliği üstüne kurulduğu için, gerçek anlamda bir demokrasi olan Utopia'da, bu eşitliğin bir simgesi olarak herkes birörnek giyinir. Ancak kadınlarla

erkeklerin, bekârlarla evlilerin kılıkları arasında bazı küçük ayrımlar vardır. Yöneticiler ve din adamları da tıpkı öteki Utopialılar gibi giyinirler. Kışın da, yazın da giyilebilen bu giysilerde "hem güzellik, hem de rahatlık aranır."[70] Utopialılar güzelliğe çok önem vermekle beraber, kadınların yüzlerini gözlerini boyamalarını, altınlar, inciler, elmaslar takınmalarını pek gülünç bulurlar. More'un da bu görüşü paylaştığından hiç kuşkumuz yok; çünkü anlatıldığına göre, gelini ondan incili bir gerdanlık isteyince, More bu gerdanlığı bezelye tanelerinden yapıp genç kadına armağan ederek, bu çeşit hevesleri önlemenin yolunu bulmuştur. Utopialılar kıymetli taşları cilalayıp, oynasınlar diye küçük çocuklara verirler. Bunların pırıltısından ilkin hoşlanan çocuklar, büyüyünce bebeklerinden ve öteki oyuncaklarından vazgeçtikleri gibi, bunlardan da vazgeçerler. Yıldızların, ayın, güneşin ışığını görebilen yetişkin bir insanın, elmasların cılız pırıltısına kapılmasını, aklın alamayacağı kadar saçma bulur Utopialılar.

"El Dorado" denilen altın dolu ülkelere varıp, yağma etmek hırsıyla yanıp tutuşulan bir çağda, Utopialılar incilerle elmaslara aldırmadıkları gibi, altına da önem vermezler. Onlara göre, altınla gümüş, sırf ender bulundukları için, ahmakça değerlendirilmiştir. Oysa sevgi dolu, akıllı bir ana olan doğa, hava, su, bitkiler gibi yararlı ne varsa yeryüzünde bırakmış; bu yararsız nesneleri de toprağın derinliklerine gömmüştür. Onun için Utopialılar, tabaklarla kupalarını, güzel işlenmiş topraktan ya da camdan; en bayağı ev eşyasını da, yani lazımlığı da altından yaparlar. Altını gözden düşürmek için, bir şakadır bu elbette. Ama ne ilginçtir ki, belki Utopia'nın bu parçasını anımsayarak, Lenin de aynı biçimde şakalaşmış, halkın kullanacağı helaların altından olmasını önermiştir.[71] Altını rezil etmek fırsatını hiç kaçırmayan Utopialılar, suç işleyenlerin boynuna altın zincirler, parmaklarına altın yüzükler, kulaklarına altın küpeler takarlar. More, Utopialıların bu tutumundan habersiz

yabancı elçilerin, görkemli kılıklarıyla adaya gelince, çocukların onlarla ne kadar eğlendiklerini anlatır: Ada halkının gözlerini kamaştırmak amacıyla altınlarını ve kıymetli taşlarını takan elçiler küçük Utopialıların maskarası olurlar. Kimi onları soytarı, kimi de suçlu sanır. Koskoca adamların incik boncukla süslenmesine ise, hepsi şaşıp kalır. Aradan birkaç gün geçmeden yabancı elçilerin aklı başına gelir; onlar da Utopialılar gibi sadeliği seçerler.

Utopia devletinin yönetimi, demokratik bir düzen üstüne kuruludur. Her kentte, otuzar aile yılda bir, gizli oyla bir yönetici seçer. Bu yöneticiler de halkın gösterdiği dört aday arasından, gene gizli oyla kent başkanını seçerler. Halk, kent başkanını beğeniyorsa, onu değiştirmek zorunda değildir. Ama başarılı olmayan yönetici gelecek yıl seçilmez. Kent başkanlarından oluşan bir kurultay, ülkenin durumunu gözden geçirip kararlar almak üzere her üç günde bir, gerekirse her gün toplanır. Halka zarar verebilecek herhangi bir kararın alınmasını önlemek amacıyla, kurultay üyelerinin toplantı yeri dışında gizlice bir araya gelmeleri yasaktır. Bu yasağa uymayanlar ağır cezalara çarptırılır. Kurultay üyelerinin iyice düşünüp taşınmadan, duygularına kapılıp kararlar vermelerinin ya da halkın yararlarını unutarak kendi kişisel görüşlerinin ağır basmasını önlemenin de çaresi düşünülmüştür: Önemli bir sorunla karşılaşınca, hemen o gün bir karara varılmaz. Söz konusu sorun, ancak üç ayrı toplantıda tartışıldıktan sonra bir karara bağlanır. Utopia'da bir çeşit senato sayılabilecek ikinci bir kurultay da vardır. Her yıl, başkentte toplanıp ülke sorunlarını görüşmek üzere, 54 kentin her birinden seçilmiş, görmüş geçirmiş, üç yaşlı başlı kişiden oluşur bu ikinci kurultay.

Utopia'da yasa sayısı çok azdır; çünkü bu toplumun üyeleri hem kusursuz bir biçimde eğitilmiş ve örgütlenmiştir; hem de özel mülkiyet olmadığı için, neyin kimin malı olduğunu saptamaya çalışan ve Avrupa'da yıllarca süren davalara ve

bunlarla ilgili yasalara gerek yoktur. "Bir insanın, ya okuyamayacağı kadar çok ya da anlayamayacağı kadar şaşırtıcı ve karanlık yasalarla bağlanmasını, hak ve adalete aykırı bulur Utopialılar."[72] Onun için yöneticiler, çok az sayıda olan yasaları halkın iyice kavramasına ayrıca özen gösterirler. Utopialılar da bu yasaların doğruluğuna inandıkları için, bunlara karşı koymayı akıllarından bile geçirmezler; "baba" adını verdikleri ve onlara gerçek bir babanın sevecenliği ve anlayışıyla davranan yargıçlara sonsuz bir güven beslerler. Herkesin kendi kendini savunması daha doğru sayıldığından, mahkemelerde avukat yoktur. Avukatların olmayışı ve yasa sayısının azlığı sayesinde, çeşitli yasal hileler ve yasaların kötü amaçlar uğruna kurnazca yorumlanması da önlenmiş olur. Utopia adaletinin bir ilginç yanı da, bir suçu düpedüz işlemekle yalnız tasarlamak arasında hiç ayrım gözetilmemesi ve bir suçu tasarlayanların o suçu işlemiş gibi ceza görmeleridir: "Kötülük yapmak isteyen, sadece karşısına bir engel çıktığı için bu kötülüğü yapmamışsa niçin suçlu sayılmasın?"[73] diye düşünür Utopialılar.

Kusursuz bir düzende eğitilmelerine, geçim dertleri olmayışına, toplumun onlara verdiği güven duygusuna ve yasaların doğruluğuna karşın, gene suç işlemenin yolunu bulanlar, cezaların en ağırına çarptırılıp, köle olurlar. Suçluluklarının utanç verici simgesi olarak boyunlarında altın zincirler taşıyan bu kölelere verilen tek ceza da yenilecek hayvanları kesip yıkamak gibi zahmetli ve ağır işleri görmeleri ve başkalarından daha fazla çalışmalarıdır. Ele geçirdikleri savaş tutsaklarına bile köleliği fazla onur kırıcı bir ceza bulan Utopialılar, yabancı ülkelerde suç işleyenleri ara sıra köle olarak satın alırlar. Utopialı olup da suç işleyenlere bir hayli sert davrandıkları halde, bunlara karşı öyle olumlu ve insanca bir tutumları vardır ki, yabancı ülkelerin kimi yoksulları, kendi yurtlarında sözde özgür yaşayacaklarına, Utopia'da köle olmayı yeğ tutarlar.

Utopialılar, böylelerine ayrıca iyi davranırlar, nerdeyse kendi yurttaşlarına gösterdikleri saygıyı gösterirler. Aralarından kendi ülkesine dönmek isteyen biri çıkarsa –binde bir olur böyle bir durum– ona gereken para yardımı da yapılır.

On altıncı yüzyıl İngiltere'sinde, bir lokma ekmek çalan zavallılar bile asılırken, Utopia'da ölüm cezası pek seyrek uygulanır. Utopialılar, biri suç işledi diye onu öldürmenin, hem bu adama haksızlık olduğuna, hem de topluma bir yarar sağlamadığına inanırlar. Köle durumuna düşüp özgürlükten yoksun kalmak ise, bir suçlu için ölümden beter bir cezadır, acıların en korkuncudur. Üstelik bir köle, hem topluma yararlıdır, hem aynı suçu bir daha işlemesin diye örnek olur başkalarına, hem de günün birinde yola gelip doğru dürüst bir insan olması olanağı vardır. İşte bu yüzden bir köle, artık pişman olduğunu, iyiliğe doğru yöneldiğini davranışlarıyla kanıtlarsa, ya başkanın ya da halkın isteği üzerine kölelikten kurtulabilir. Ancak bir türlü yola gelmeyen, suç üstüne suç işleyen köleler, kudurmuş bir vahşi hayvan sayılıp ölüm cezasına çarptırılır.

On altıncı yüzyıl İngiltere'sinde varlıklı sınıflar, soylular, toprak sahipleri, din adamları, kadınların çoğu, yani toplam nüfusun yarısından fazlası tamamıyla aylak gezerken; Utopia'da sağlık durumu engel olmadığı sürece, ister kadın, ister erkek olsun, her yetişkin kişi çalışmak zorundadır. Başka ülkelerde çalışanlar değişik sınıflara bölünür: Kimi toprağı işler, kimi el emeği gerektiren zanaatlarda çalışır, kimi askerlik yapar, kimi de okuma yazma gerektiren işler görür. Oysa sınıfsız bir toplumdan oluşan Utopia'da her erkek ve kadın, hem tarım işleriyle uğraşır, hem bir zanaatta çalışır, hem gereğinde asker olur, hem de okuma yazmaya bol bol vakit ayırır.

Utopia bir tarım ülkesi olduğundan, tarımla ilgili işler Utopialıların baş uğraşıdır. Çocuklar bile bu işlerde eğitim görürler; bu sayede bedenleri de gelişir. Her kentin

yakınlarında tarıma ayrılmış geniş topraklar vardır. Kadın erkek her Utopialı, bu topraklardaki çiftliklere gruplar halinde yerleşip, iki yıl süreyle nöbetleşe çalışmak zorundadır. Böylece kırsal bölgeye temelli yerleşmiş bir köylü sınıfı bulunmadığı ve herkes sırayla köylü gibi çalıştığı için, çağımızın başlıca sorunlarından olan köylü kentli ayrımı ve eşitsizliği ortadan kalkmış olur. Utopialılar, iki yıllık tarım hizmetlerini tamamlayınca, "çetin kol işlerinde uzun süre yıpranmamak için"[74] kentteki mesleklerine geri dönerler. Ancak tarım işlerinden ayrıca hoşlananlar, izin isteyip çiftliklerde diledikleri kadar çalışabilirler. Utopialılar tarım alanında ayrıca başarılıdırlar. Örneğin tavukları çoğaltmak için, çok akıllıca bir buluşları vardır: Kuluçkalık yumurtaları tavuğun altına koymazlar; gerekli sıcaklığı kendileri sağlayıp civciv çıkartırlar. Havanın kötü etkilerini önlemeyi, bilimsel yöntemlerle toprağı değerlendirmeyi, kıraç bölgeleri yeşertmeyi bilirler. Sırasında imeceye de başvururlar: Çabuk yapılması gereken bir iş olunca, çiftliklerdeki yöneticiler, kentteki yöneticilere ne kadar işçi gerektiğini bildirirler. Bunun üzerine kırsal bölgeye bitişik kentten, istenilen sayıda tarım işçisi gelir ve bir tek günde elbirliğiyle tüm işler yapılıverir.

Gerçi Utopia'da herkes çalışmak zorundadır, ama başka ülkelerde görülen "hayvanlar gibi" çalışma, Utopialıların gözünde "ruh için de, beden için de işkenceden ve kölelikten beterdir."[75] Onun için Utopialılar, üç saati sabahleyin, üç saati öğleden sonra olmak üzere, günde yalnız altı saat çalışırlar. Öğleyin iki saat dinlenirler. Yöneticilerin başlıca görevlerinden biri, herkesin çalışıp çalışmadığını denetlemektir. Yolculuk sırasında bile, aylaklığa göz yumulmaz. Herhangi bir yerde bir günden fazla kalan bir Utopialının, orada kendi mesleğinde çalışması sağlanır hemen. Utopia bir yana, tüm öteki ülkelerde nüfusun büyük bir çoğunluğu aylak yaşadığı için, emekçi kitleler sabahtan akşama dek ölesiye didindikleri halde, gene de yoksulluk

vardır. Ama Utopia'da sadece altı saat olmak üzere herkes çalıştığından, bu emek gücü tüm ada halkının bolluk içinde yaşamasına yeter de artar da. Altı saat çalışma sorunuyla ilgili olarak Karl Kautsky, Marx'ın Kapital'de ileri sürdüğü görüşlerin, tıpkı More'unkine benzediğini belirtir: Marx'a göre çalışma saatleri, ancak kapitalist üretimin ortadan kaldırılmasıyla kısaltılabilir. Çünkü kapitalist üretim, hem aşırı bir rekabet hırsından ötürü emek gücünü boşuna harcamakta, hem de gereksiz bir yığın işkolu yaratmaktadır. Kapitalist toplumlarda bir sınıfın boş zamanı olabilmesi için, emekçi kitleler tüm yaşamlarını çalışmakla geçirmektedirler. Oysa herkesin çalıştığı bir toplumda çalışma saatleri doğal olarak azalacak ve bireylerin kafa açısından gelişmelerine zaman kalacaktır.[76] Üstelik Utopialılar, öteki ülkelerde olduğu gibi, sırf zengin sınıfların lüks hırsını doyurmak amacıyla birtakım gereksiz ve uydurma işlere emek harcamazlar. Bir tüketim toplumu değildir onlarınki. Renk renk ipeklilerden, kadifelerden, her biri ayrı biçimde, süslü püslü bir yığın giysi yapmak zorunda değildirler örneğin.[77] More, yaşadığı çağın zenginlerinin akıllara sığmaz lüks düşkünlüğüne karşı haklı bir tepki duyarak, Utopialıların kol işlerinde daha az çalışıp, kafalarını geliştirmeye daha çok zaman ayırabilmeleri amacıyla onların gereksinmelerini sınırlandırmayı doğru bulmuştur. Böylece Utopia'da başlıca meslekler, yapı ustalığı, marangozluk, demircilik, çömlekçilik ve dokumacılıktır. Kadınlarla erkeklerin tamamıyla eşit oldukları Utopia'da, kadınlar da bu mesleklerden birinde çalışır. Daha az beden gücü gerektirdiği için, çoğu dokumacılığı seçer. Genel olarak Utopialılar babalarının mesleğini seçerler. Ama başka bir mesleğe heveslenenler, o işi iyi bilen bir ailenin yanına evlat olarak verilir. Bir mesleği olan, ikinci bir mesleği öğrenmek isterse, bu isteğini gerçekleştirmesi olanağı sağlanır. Utopialıların altı saat çalışmalarını gerektirmeyecek herhangi bir durum olursa, çalışma saatleri bir süre için daha da kısaltılır. Çünkü boş

zamanlarını akıllıca değerlendirmesini bilen insanların, beden gücü harcayarak boşuna didinmeleri hiç de doğru sayılmaz Utopia'da. Ancak yöneticilerle, bilim dallarında çalışanlar, kafalarıyla sürekli çalıştıkları için, bedenen çalışmak zorunda değildirler. Ne var ki çoğu yöneticiler, yurttaşlara örnek olmak amacıyla bir kol işinde de çalışırlar. Bilimle uğraşmak için seçilenler ise, kendi dallarında başarılı olmazlarsa, gene bedenen çalışmaya başlarlar. Buna karşılık, boş zamanlarında çalışıp bilgi edinen bir kol emekçisi, gereğince yetenekliyse bilim kollarında çalışanlar arasına girebilir. Çünkü Utopia'da işçi-aydın ayrımının sınıfsal bir kökeni yoktur ve aydınlar kapalı bir sınıf olmadıklarından herkese aydın olmak fırsatı verilmektedir.

Utopia'da ancak sağlık durumları çalışmaya uygun olanlar çalışmak zorundadırlar. Yaşlılar ve hastalara gelince onlara büyük bir sevecenlik gösterilir, özenle bakılır. Her kentin biraz dışında dört tane hastane vardır. Bu sağlık evleri öyle büyüktür ki, bunları uzaktan gören küçük bir kent sanabilir. Hastalar evlerinde kalabilirler canları isterse. Ne var ki, bu sağlık evleri rahat ve güzeldir; hastane sorumlularının çarşıdaki besinleri herkesten önce seçme hakkı olduğundan, orada yenilen yemekler öteki yurttaşların yediklerinden de daha lezzetlidir; hekimler çok usta, bakım da çok iyidir. Onun için sağlık durumları bozulunca, Utopialılar evlerinde kalacaklarına, hastaneye yatmayı yeğ tutarlar.

Utopia'da hastalara karşı tutumun en ilginç yanlarından biri, belirli durumlarda "euthanasia"yı, yani iyileşmesi olanaksız hastaların fazla acı çekmemeleri için ölmelerinin doğru bulunmasıdır. Biraz önce de belirttiğimiz gibi Utopialılar, hastalarına ayrıca özen gösterirler, hiçbir şeyi esirgemezler onlardan. Çaresiz hastalıklara tutulanları avutmak için ellerinden geleni yaparlar, başuçlarında oturup uzun uzun konuşurlar onlarla. Ama hastalık hem çaresizse, hem de sürekli ve dayanılmaz acılar çektiriyorsa, hastanın

yaşamı da ancak ölümle sonuçlanabilecek bir işkenceye dönüştüyse, rahiplerle hekimler, artık ölüme katlanması için hastaya öğütler verirler. Ruhun ölümsüzlüğüne inandıklarından, hastanın ölmekle hiçbir şey yitirmeyeceğini, olsa olsa acılarına bir son vereceğini söylerler: "Böylece hasta yüreklenerek, bir zindan, bir işkence olan belalı hayatından, ya kendi eliyle kurtulur ya da başka birisinin bu işi yapmasını göze alır."[78] Çoğu zaman uyuşturucu bir ilaçla uykuya dalıp, can çekişmenin acısını duymadan, kendi yaşamına bir son verir. Hıristiyan dini kendini öldürmeyi günahların en büyüğü saydığı halde, Utopialılara göre, hem akla yakın, hem de erdemli bir ölümdür bu. Ne var ki, hiçbir çaresiz hastanın yaşamına zorla son verilmez. Yöneticilerle rahiplerden izin almadan kendi canına kıyan kişi ise, suç işlemiş sayıldığı için, ölüsü öteki Utopialılarınki gibi gömüleceğine ya da yakılacağına, pis bir bataklığa atılıverir.

Katolik dini uğruna can veren More'un onulmaz hastaların ölümünü hızlandırmayı doğru bulması, çok akla yakın olmakla beraber, bizi ne denli şaşırtıyorsa, Katolikler boşanmayı hâlâ kabul etmedikleri halde; More'un bundan nerdeyse beş yüz yıl önce, belirli durumlarda boşanmayı doğru bulması da bizi o denli şaşırtıyor. Utopia'da evliliğin mutlu olmasına büyük önem verilir, mutsuz çiftlere boşanma olasılığı tanınmasının nedeni de budur belki. Kızlar 18, erkekler de 22 yaşından önce evlenemezler. Çoğu tutucu toplumlardan farklı olarak, yalnız kızların değil, oğlanların da evlenmeden önce başkalarıyla cinsel ilişki kurmaları yasaktır. Bu yasağa uymayanlar, eğer yöneticilerce bağışlanmazlarsa, bekâr kalma cezasına çarptırılır; çünkü Utopialılara göre, gençler canlarının çektiği kişiyle sevişmekte özgür olursa, pek az kişi ölünceye dek aynı kadın ya da aynı erkekle yaşamaya katlanabilir.

Utopia toplumunda kadın, cinsel açıdan bir mal sayılmaktan kurtulduğu ve erkekle eşit olduğu halde, ailenin başı erkektir gene de. Hatta More, ayda bir kez kadınların, kocalarının önünde diz çöküp suçlarının bağışlanmasını dilediklerini ve bu sayede evlilik yaşantısının ferahlığa kavuştuğunu anlatır. Evlilik yaşantısının gerçekten rahata kavuşabilmesi için, erkeklerin de aynı şeyi yapmalarının daha yerinde olacağını düşünmez. More her açıdan öylesine ilericidir ki, Karl Kautsky toplum içinde değilse bile, ailenin içinde erkeğin kadından üstün tutulmasını haklı olarak eleştirir; bunun, yalnız çağımızın sosyalizmine değil, More'un sosyalizmine de ters düştüğünü söyler.[79]

Utopia'da evlenmeye niyetlenen çiftler, Raphael Hythloday'ın dediği gibi, bizim çok "acayip" bulacağımız bir iş yaparlar: Yaşlı başlı, saygıdeğer bir kadının denetimi altında kız oğlana; gene yaşlı başlı, saygıdeğer bir erkeğin denetimi altında da oğlan kıza, çırılçıplak gösterilir.[80] Bunu ilk duyduğunda Raphael gülmeye başlamış; Utopialılar ise, bu geleneğin gülünecek bir yanı olmadığını anlatmışlardır: Onlara asıl gülünç gelen, evlilik konusunda öteki ülkelerin davranışıdır. Çünkü beş on kuruş verip birkaç yıl kullanacağımız bir atı satın alırken bile, eğerini kaldırıp hayvanın her bir yanını özenle gözden geçiririz. Gel gelelim ömür boyunca birlikte yaşayacağımız eşimizin, göre göre yüzünü görebiliriz ancak. Oysa onun bedeninde öyle bir kusur ya da bir çirkinlik olabilir ki, ne yaparsanız yapın, ona ısınamazsınız bir türlü. Ne var ki, Utopialılar, evlendikten sonra çirkinleşen, hastalanan, sakat kalan ya da yaşlanan eşlerini bırakmaya kalkarlarsa; yöneticilerden boşanma izni koparamazlar. Çünkü bir insanın, tam yakınlık görmesini gerektiren acıklı bir durumdayken eşsiz kalmasını çok ayıp sayar Utopialılar.

Utopia'da ister kadın, ister erkek olsun, aldatılan eşe boşanıp başkasıyla evlenmek hakkı tanınır. Aldatan eş ise,

hem toplumun gözünde rezil olur; hem de en ağır biçimde cezalandırılıp köle yapılır. Ne var ki, aldatılan kişi eşinden boşanmak zorunda değildir. Köle durumuna düşen vefasız eşine çok bağlıysa, onunla evli kalabilir gene de. Kimi zaman da suçlu eşin pişmanlığı, suçsuz eşin de candan sevgisi yöneticileri öyle duygulandırır ki, merhamete gelip köleye yeniden özgürlüğünü bağışlarlar. Ama bağışlanan eş, bir süre sonra gene aynı suçu işlerse, onu ölüm cezasına çarptırmaktan başka çare kalmaz o zaman.

Eşler arasında sürekli geçimsizlik ya da eşlerden birinin dayanılamayacak kadar huysuz oluşu da bir boşanma nedeni sayılır: "Karı koca anlaşamıyorlarsa, başka biriyle daha rahat, daha sevinçli yaşayacaklarını umuyorlarsa, o zaman her ikisinin isteği üzerine boşanıp başkalarıyla evlenebilirler.[81] Ama Utopialılar, canları isteyince başka biriyle evlenmek kolaylığının karı kocanın sevgisini çabucak bozabileceğini de göz önünde tuttukları için, aklı başında erkeklerle kadınlardan oluşan bir kurul, durumu iyice inceleyip tartıştıktan sonra, geçimsiz çifte boşanma hakkı verilir.

İngiltere'nin en ünlü tarihçilerinden Lord Acton'a göre, Sekizinci Henry, More'un Utopia'da boşanmadan yana olduğunu göz önünde tutarak, onun boşanmasını hoş göreceğini sanmıştı.[82] Oysa More, bilindiği gibi, Kral'ın Catherine'i bırakıp Anne Boleyn ile evlenmesine karşı çıktı. Ölüm cezasına çarptırılmasının başlıca nedenlerinden biri de bu oldu. Ne var ki, bu konuda Utopia'da ileri sürülen görüşlerle More'un kişisel davranışı arasında bir çelişki olduğunu söyleyemeyiz gene de. Çünkü Utopia'da, ya aldatılan eş isterse ya da eşlerin her ikisi de isterse, boşanma olasılığı vardır, ama daha genç, daha güzel bir kadına kapıldı diye hiçbir Utopialıya suçsuz bir eşi boşamak hakkı verilmez.

Evlilik konusunda olduğu gibi, başka konularda da Utopialıların erdemleri "çılgınlıklara yer vermeyen bir devlet düzeni içinde gördükleri eğitimden"[83] kaynaklanır. Utopia'da öğretmenler, çocuklara yalnız bilgi vermekle kalmazlar; onlara doğru dürüst düşünmesini öğretirler her şeyden önce. Doğru ahlakın ancak doğru düşünceden doğabileceğini bildikleri için, tek amaçları, yalnız yöneticiler ile bilimle uğraşanların değil, tüm yurttaşların gerçek anlamda aydın kafalı olmasıdır. Utopialılar, sırf bu amaç uğruna, gereksiz tüketim malları yapmaktan kaçınıp, çalışma saatlerini ellerinden geldiği kadar kısaltırlar; bilgilerini artırmaya, okuyup yazmaya bol bol vakitleri olsun isterler. Çünkü gerçek mutluluk, bilim ve sanatla zenginleşen insan düşüncesinin özgürce gelişmesinden başka bir şey değildir onların değer yargılarına göre.

Utopialılar, çalışma saatlerinin dışında, canlarının istediğini yapmakta özgürdürler. Orada meyhane, kumarhane, genelev gibi yerler bulunmadığı ve her Utopialı toplumun gözü önünde yaşadığı için, kötü işlerle boşuna zaman harcamanın yolu yoktur nasıl olsa. Utopialılar yazın bahçelerinde, kışın birlikte yemek yedikleri büyük odalarında toplanıp, satranç gibi akla dayanan oyunlar oynayarak, sohbet ederek, müzik dinleyerek, diledikleri gibi vakit geçirirler. Ama demin dediğimiz gibi okumak, bilgilerini artırmak, kafalarını geliştirmektir başlıca uğraşları.

Utopialıların eğitim alanında en büyük yenilikleri, öğrenimlerinin belirli bir yaşta bitmeyip, ömür boyu sürdürülmesidir. Çağımızın yeni yeni anlamaya başladığı bir gerçeği, yani eğitimin altı yaşlarında başlayıp yirmi beş yaşına doğru biten bir süreç olmadığını, ardı hiç kesilmeden ölünceye dek sürdüğünü, sürmesi de gerektiğini, More daha o zamanlarda anlamıştı. İşte bu sürekli öğrenimi sağlamak amacıyla Utopia'da sabahın erken saatlerinde çeşitli konularda dersler ve konferanslar veren, halka açık bir çeşit

sabah üniversitesi vardır. Bu üniversiteye devam etmek, ancak bilimle uğraşanlar için zorunludur. Ne var ki, Utopialıların büyük bir çoğunluğu bilgiye susamış olduklarından, kendi özel meraklarına göre seçtikleri öğretmenlerin derslerinden yararlanırlar. Karl Kautsky'ye göre, Thomas More, bilim ve sanatı seçkin bir zümrenin tekelinden kurtarıp, tüm halkın ortak malı yapmakla, çağımız sosyalizminin en önemli amaçlarından birini gerçekleştirmiştir.[84] Çünkü sosyalizm yoksul emekçi kitlelerin işsiz kalmaması, iyi koşullar altında çalışması, doya doya yemesi içmesi, rahat bir evde oturması, hastayken bakılması, geleceğe güven duyması değildir sadece. Ömürleri boyunca bir zindana kapatılırcasına kültür yoksulluğuna mahkûm olanlara, bilimin, sanatın, edebiyatın, müziğin kapılarının açılması da sosyalizmin başlıca amaçlarından biridir. Ve açlıktan ölen, soğukta titreyen, hastane kapılarında can veren bir insanın yazgısı ne denli acıysa; doğanın güzelliğinden, düşünceden, şiirden, müzikten haz duyamayan bir insanın yazgısı da o denli acıdır.

Utopialılar, kusursuz bir düzen kurmakla övünüp, dış dünyaya kapanan insanlar değildirler. Tam tersine, başka ülkelerin yönetimlerine, yasalarına, bilimlerine ve sanatlarına büyük bir merak duyarlar. Dünyayı görmüş gezmiş, aklı başında yabancıları, adalarında sevinçle karşılayıp, onlardan bilgi edinmeye can atarlar. Birinci bölümün sonunda Peter Giles, bir ara Raphael Hythloday'in sözünü kesip, Utopia uygarlığının Avrupa uygarlığı düzeyine varmayacağını söyleyince, More'un sözcülüğünü eden gemici, Utopia'nın değil bu düzeye varmak, onu çoktan aştığını anlatır. Çünkü Utopialılar Avrupalılardan farklı olarak, yeni buluşları, yeni düşünceleri benimsemeye, bunlardan yararlanmaya hazırdırlar. Yararlı saydıkları her yeniliği geliştirip, kendi ülkelerinde uygulamanın yollarını aramaktadırlar. "Ama bizler," der Raphael üzüle üzüle, "Kim

bilir kaç yüzyıl sonra onların en güzel kurumlarını benimseyebileceğiz."[85]

Ta eski çağlarda, gemileri bir fırtınada batan bir Romalıyla bir Mısırlı Utopia'ya sığınmışlar, ölünceye dek de orada kalmışlardı. Utopialılar, Roma ve Mısır bilim ve sanatı üstüne öğrenilecek ne varsa öğrenmişlerdi bu yabancılardan. Raphael'den de çok yararlanmışlardı. Onun eski Yunan uygarlığı üstüne anlattıklarını duyunca, More nasıl hümanistlerin çalışmalarını heyecanla izlemişse, onlar da büyük bir meraka kapılıp bu bilgili gemiciden Yunanca dersi alabilmek için, yalvarıp yakarmışlar, yöneticiler de onları desteklemişti bu konuda. Bu Utopialı hümanistlerin birçoğu, olağanüstü bir çaba gösterip, üç yıl içinde Yunanca'yı bir güzel öğrenmişlerdi. Raphael, Utopia'ya dördüncü kez gidişinde, bir yığın Yunanca kitap götürmüş; bu kitaplardan binlercesini bastırıp, halka dağıttırmıştı. Utopialılar, ileride göreceğimiz gibi, Hıristiyan dinine karşı da ayrıca ilgi duymuşlar ve birçokları bu yeni dini benimsemişlerdi.

Uygarlığa böylesine değer veren, tüm insanları kardeş sayan, acıma duygularını körleştirmemek için etini yiyecekleri hayvanları bile kendileri kesmeyen ve kimsenin ne toprağında ne malında gözü olmayan Utopialıların savaşı "hayvanca" bir iş sayarak, ondan tiksinmelerine hiç şaşmamalı.

Utopialılar, insanların kanını dökmek pahasına elde edilen zaferlerde şanlı bir yan görmediklerinden, bunlarla övünmeyi utanç verici bir davranış saydıklarından, dünyanın her bir yerinde hâlâ geçerli olan kahramanlık töreleri hiç mi hiç geçerli değildir Utopia'da. Utopialılar, kendi ülkelerini ya da dost bir ülkeyi savunmak için savaşa girmekten başka çare kalmadıysa, bu savaşı bedenleriyle değil, akıllarıyla yapmayı yeğ tutarlar. Gerçek yiğitlik de budur onların gözünde. Aslanların, ayıların, yaban domuzlarının, kurtların, köpeklerin, yalnız bedenleriyle dövüşmesini bildiklerini; ama

akıllarıyla dövüşebilen insanların, bu hayvanlardan daha güçlü olduğunu söylerler her zaman.

Para-savaş ilişkisini iyice kavramış olan, parayla düşmanlarını bir tek kez değil, birkaç kez alıp satabileceklerini de çok iyi bilen Utopialılar, dış ülkelerle ticaret yaparak kazandıkları ve kendi yurtlarında hor görüp el sürmedikleri gümüşleri, altınları, savaşın pis işlerinde kullanırlar: Savaş ilan edilir edilmez, düşman ülkenin en kalabalık yerlerine, çarşı ve meydanlarına gizlice yaftalar asarak, oranın kralını ve ileri gelenlerini öldürenlere büyük para ödülleri vereceklerini bildirirler. Yaftalarda adı geçenleri öldürmeyip de diri getirenlere bu ödüllerin iki katı verilecektir. Eğer düşmanları gelip Utopialılara kendi istekleriyle teslim olurlarsa, ödüller onlara verilecek, canları da bağışlanacaktır. Utopialıların bu tür hileleri, düşmanları arasında güvensizliğin başlaması ve herkesin herkesten kuşkulanmasıyla sonuçlanır doğal olarak. Düşmanları arasına anlaşmazlık sokmak, onları iyice bölmek amacıyla başka çarelere de başvururlar. Örneğin Utopialılarla savaşmak isteyen kralın bir kardeşi ya da bir arkadaşı, Utopialılarca kışkırtılarak tahtta hak iddia eder, bu da bir iç çatışmaya neden olur. Kimi zaman da bol para harcayıp iki düşman ülkenin birbirine girmesini, güçsüz düşüp savaştan vazgeçmesini sağlarlar. Utopialılar yalnız kendi yurttaşlarını değil, düşman ülkelerin yurttaşlarını da savaşın acılarından korumak isterler; çünkü onların da isteyerek savaşmadıklarını, krallarının ve yöneticilerinin azgın hırslarına kurban gittiklerini bilirler. Zaferlerin en şanlısı, kan dökülmeden elde edilen zaferdir Utopialıların gözünde ve akıl sayesinde gerçekleşebilen bu tür zaferleri anıtlar dikerek, görkemli törenlerle kutlarlar. Utopialılar, savaşın akıl yoluyla önlenemeyeceğini anlayınca, kendi yurttaşlarının canını tehlikeye sokmaktansa, parayla kiralık asker tutmayı yeğlerler. Uygarlıktan yoksun, paraya düşkün ve kana

susamış bir soy olan Zapoletleri belirli bir ücrete karşılık savaşa sürerler.

Gel gelelim aklın kurduğu hileler gibi, kiralık askerler de işe yaramaz, yurtlarını korumak için savaşmaktan başka çare kalmazsa, o zaman Utopialılar savaşırlar; hem de kıyasıya savaşırlar. İsteksiz ya da korkak bir askerin, ordu içinde ne denli zararlı olduğunu, korkusunu başkalarına da aşılayabileceğini bildiklerinden, kadın erkek hepsi askerlik eğitimi gördüğü halde, ancak gönüllüleri savaşa gönderirler. İsteyen kadın kocasıyla birlikte; isteyen yetişkin çocuk babasıyla birlikte savaşa gider. Hem herkesin daha candan, daha korkusuz çarpışması, hem de birbirini koruyabilmesi amacıyla, akrabaların ve yakın arkadaşların savaş alanında yan yana olmaları sağlanır. Savaştan evlilerin eşsiz, çocukların babasız, arkadaşların tek başına dönmeleri büyük bir ayıp sayılır.

Ne var ki, Utopialılar, canlarını dişlerine takıp ölesiye çarpışırlarken bile, aklın her şeyden ağır basması gerektiğini unutmazlar. Yaptıkları yeni savaş araçlarını son dakikaya kadar gizli tutarak, savaşa iyice hazırlıklı girerler. Kurdukları savunma hatları sağlamdır; giydikleri zırhlar öyle hafiftir ki, gereğinde yüzmelerini bile engellemez; pusu kurmasını da, pusudan korunmasını da çok iyi bilirler. Başvurdukları savaş taktiklerinden en ilginci, özel yetiştirilmiş seçkin bir gönüllü bölüğünün, ya hile yoluyla ya da açıkça saldırıya geçerek, düşman ordusunun başkomutanını öldürmesi ya da tutsak almasıdır. Başkomutanın da, tüm düşmanlarının da öldürülmeyip tutsak alınmalarını yeğ tutarlar; çünkü düşman kanının bile gereksiz dökülmesine gönülleri razı değildir. Öç almak amacıyla düşman kentlerini yağma etmezler, yakıp yıkmazlar; atlarının nallarıyla düşman tarlalarının çiğnenmemesine bile özen gösterirler. Düşmanlarını yendikten sonra, onlara verdikleri tek ceza, savaşın tüm masraflarının ödetilmesidir.

Utopialıların savaşa karşı akla dayanan bu insanca tutumunu, din konusunu ele alışlarında da aynen görürüz: Bu kusursuz düzeni kuran Kral Utopus adaya ilk ayak bastığı sırada halk, din ayrılıkları yüzünden birbirine girmekteymiş. Bu bölücülük de Utopus'un adayı ele geçirmesini kolaylaştırmış. Akıllı Utopus'un ilk işi, baskı yapmamak ve ülkede ikilik yaratmamak koşuluyla, her Utopialının istediği dine tapmakta özgürlüğünü yasalaştırmak olmuş. Belki de Tanrı, kullarının ayrı ayrı dinlere inanmasını ister diye düşünen Utopus, bu yasa sayesinde yalnız kavgalarla kinlerin ortadan kalkacağını değil, dinsel duyguların daha sağlıklı bir biçimde gelişebileceğini ummaktaymış.

Böylece Utopia'da, hiçbiri hor görülmeyen çeşitli dinler vardır. Kimi güneşe, kimi aya, kimi başka bir gezegene, kimi eskiden yaşamış, erdemiyle ünlü bir adama tapar. Ama Utopialıların büyük çoğunluğu, dünyayı yaratan tek bir Tanrı'ya inanır. "Baba" ya da "Mithra" adını verdikleri bu tek Tanrı, Utopialıların gözünde doğayla özdeşleşir ve dünyaya egemendir.

Akılla dini hiçbir zaman birbirinden ayırmayan Utopialıların, falcılık yapıp geleceği önceden sezmek ya da yıldızların etkisine inanmak türünden boş inançları yoktur. More'u örnek alıp *Güneş Ülkesi*'ni yazan Campanella gibi aydın kişiler bile o çağda astrolojiye, yani yıldız falına inanırken, bu çeşit uydurmaları gülünç bulur Utopialılar. Onların asıl inandıkları güç, her şeyin başı bildikleri Yüce Doğa'dır. Doğayla aklı aynı şey saydıklarına göre, doğada aklın çözemeyeceği gizler olamaz. Utopialılar için erdem, doğaya uyan bir yaşantıdan başka bir şey değildir. Böylece onlar, erdemli olmanın tek yolu doğaya göre yaşamak ve düşünmektir derken, akla göre yaşamak ve düşünmek gerektiğini söylemektedirler aslında. Akıl ise, ta eskiden kurulmuş herhangi bir dinin öğretisine sonsuzluğa değin, körü körüne bağlı kalamaz. İşte bu yüzdendir ki More, Kutsal

Kitap'ın dışında her çeşit bilgiye sırt çeviren çağdaşlarını "çılgın" sayar; putlara tapanların düşüncelerinden Hıristiyanların da çok şey öğrenebileceklerine inanır.

Katoliklik uğruna ölen Thomas More, canı isteseydi, Utopialıları Hıristiyan, hatta kendi gibi koyu Katolik yapabilirdi. Chambers'e göre, bunu yapmamakla özel bir amaç güdüyordu: Avrupa'nın sözde uygar Hıristiyan ülkeleri, hem siyasal ve ekonomik açıdan, hem de düşünce ve din açısından tam bir kargaşa içindeyken, Hıristiyan bile olmayan Utopialıların yalnız akla güvenerek, düzenli bir toplum, tam bir düşünce özgürlüğü ve dinsel hoşgörü içinde yaşadıklarını anlatıp, çağdaşlarına bir ders vermek istiyordu. [86]

Ne var ki, Raphael Hythloday adaya geldikten sonra, birçok Utopialı Hıristiyanlığı benimser. Onlar yeni düşüncelere her zaman açık oldukları gibi, yeni dinlere de her zaman açık olduklarından, Raphael'in Hazreti İsa'nın öğretisi üstüne anlattıklarını büyük bir merakla dinlerler. Bu dine ayrıca hayranlık duymalarının başlıca nedeni, ilk Hıristiyanlar arasında tüm malın mülkün ortak olması ve gerçekten Hıristiyan kalan, Hıristiyanlığı bütün yaşamda uygulayan topluluklarda, –yani manastırlarda– bu tutumun hâlâ sürüp gitmesidir.

Utopia'da dinin en ilginç yanı, adanın en eski yasalarından biri olan "kimse dininden ötürü kötülenemez"[87] yasasının tam anlamıyla uygulanmasıdır. Herkes inandığı din uğruna, barışsever yöntemlerle propaganda yapmakta özgürdür. Ama başka bir dinden olanlara baskı yapmaya ya da küfretmeye kalkanlar kıyasıya cezalandırılıp, Utopia'dan ya sürülür ya da köle durumuna düşer. Çünkü Utopialılara göre, bir insanın kendi dinsel inançlarını başkalarına zorla benimsetmeye yeltenmesi çirkin bir zorbalıktan başka bir şey değildir. Üstelik en doğru din er geç kendiliğinden öteki dinlere üstün çıkacağı için, zorbalık edenler, ülkede yanlış

bir dinin yerleşmesi tehlikesini candan benimsemiştir. Ama bunlardan biri vaftiz edilir edilmez, başka dinlere atıp tutmaya başlayıp, Hıristiyan olmayanları doğru cehenneme göndermeye kalkınca, halk arasında bölücülük yapmakla suçlanarak sürgün edilmiştir.

More'un manastır yaşantısına ayrıca hayranlık duymasının, hatta yaşamını ele alırken söylediğimiz gibi, gençliğinde bir manastıra çekilmeyi bile düşünmesinin başlıca nedenlerinden biri, orada para kavramının yeri olmayışı, her şeyin ortaklaşa bölüşülmesiydi. Ne var ki, Utopia'da manastır bulunmadığı için, adanın dini bütün kişileri, dünyayla ilişkilerini kesip yalnızca dua ederek, aylak bir yaşam sürmezler. Tam tersine, öteki Utopialılardan daha çok, hatta kölelerden bile daha çok çalışırlar. Can çekişen hastalara bakmak, bataklıkları kurutmak gibi, başkalarına en güç gelen, en tehlikeli, en ağır işleri üstlerine alırlar. Böylece toplum, herkesten fazla bu dini bütün kişilerin hayrını görür.

On altıncı yüzyıl Avrupa'sında halkın sırtından geçinip çevrelerine boş inançlar aşılamaktan başka hiçbir iş görmeyen asalak din adamları aklın alamayacağı kadar çok sayıdayken; Utopia'nın her kentinde ancak on üç rahip ve tüm adada ancak bir tek başrahip vardır. Katolik Kilisesi'nin başı olan papanın egemenliğine halel gelmesin diye ölümü göze alan Saint Thomas More, değil kendi çağının, bugünün Katoliklerinin bile yüreğine inecek üç yenilik getirir rahiplik mesleğine: Birincisi, tüm yöneticiler gibi rahiplerin de halkın gizli oylarıyla seçilmesi; ikincisi, rahiplere evlenmek hakkı tanınması; üçüncüsü de dul ve yaşlı kadınların da rahipliğe seçilebilmesidir. Kadın erkek eşitliğine inanan More, neden sadece dul ve yaşlı kadınlara bu hakkı tanıdığını açıklamaz, ama çocuklarını yetiştirmek sorumluluğundan kurtulmuş kadınları rahiplik görevine daha uygun bulması doğaldır bize kalırsa.

Çok sıkı elemelerden geçtikten sonra seçildikleri için, kutsal kişiler sayılan bu rahipler devletin yönetim işlerine katılmazlar. Ancak çocukların ve gençlerin eğitiminde onların erdeminden ve bilgisinden yararlanılır. Savaş çıkınca da, her kentten yedi rahip orduya katılır. Savaş alanında görevleri, çatışmanın bir an önce bitmesi için dua etmek ve fazla kan dökülmesini engellemektir. More'un anlattığına göre, Utopialı rahiplerin bu davranışı, "onlara öyle bir yücelik kazandırmış ve bütün ulusların gözünde öylesine büyütmüştür ki, çok kez hem kendi yurttaşlarını düşmanların, hem de düşmanlarını kendi yurttaşlarının azgınlığına karşı korumuşlardır."[88]

Tanrı'nın hiçbir canlı varlığın kanının dökülmesinden hoşlanmayacağına inanan Utopialılar, dinsel törenlerinde hayvan kurban etmezler. Belirli bir dine bağlı olanlar, kendi evlerinde, aileleri arasında o dine özel olarak tapabilirler. Ama ortaklaşa paylaştıkları tapınaklarda durum değişir. Kandillerle, mumlarla aydınlanan; güzel kokulu buhurların, günlüklerin yakıldığı; çalgıların çalındığı, ilahilerin okunduğu bu tapınaklara beyazlar giyinip gelinir. Herkes tanrısını dilediği biçimde tasarlamakta özgür kalsın diye, tapınaklarda resimler, heykeller yoktur. Dünyanın tüm uluslarından ayrılarak, Utopialılar, dinin bölücü yanları üstünde değil, birleştirici yanları üstünde dururlar. Her dinin ortak amacı, tanrısal bir varlığı yüceltmek olduğuna göre, Utopia tapınaklarında ancak bu tanrısal varlığa duyulan sevgi dile getirilir; böylece değişik dinlerden insanlar birleştirilir. Törenin sonunda kişisel dini ne olursa olsun, herkesin katılabileceği ortak bir dua okunup, böylesine mutlu bir toplumda yaşayabildikleri için Tanrı'ya şükredilir. Ve Utopialılar geleceğin olasılıklarına her zaman açık olduklarından, eğer kendi toplumlarından daha mutlusu varsa, Tanrı'nın bu konuda onlara yol göstermesini de dilerler.

Ada halkını din açısından birleştiren tek inanç, yalnız bu ortak dua değildir. Utopialıların tümü, beden öldükten sonra ruhun yaşayacağına inanır. Onları çağımızın sosyalistlerinden ayıran özelliklerden biri de bu inançtır. Utopialılar, ruhun bedenle birlikte öleceğini sananları, insanı hayvan düzeyine indirmiş saydıkları için, böylelerine yöneticilik görevi vermezler. Ama gene de hoşgörülü davranıp cezalandırmazlar da onları; görüşlerinden vazgeçmeye de zorlamazlar. İkiyüzlülüğün her çeşidinden tiksinen Utopialılar, bir kişinin korkudan düşündüklerini gizlemek zorunda kalmasını, inanmadığı halde inanır görünmesini istemezler. Hatta ellerinden geldiği kadar olumlu davranıp, günün birinde yola gelir umuduyla, ruhun ölümsüzlüğüne inanmayanların rahiplerle ve bilge kişilerle özgürce tartışmasını doğru bulurlar.

Ruhların yaşayacağına güvendiklerinden, çoğu Utopialılarda ölüm korkusu yoktur. Varlığına inandıkları öteki dünyaya, sevinç ve umut içinde göçerler. Bir yakını öldü diye, hiç kimse ağlayıp sızlanmaz. Ölenin cenazesi güle oynaya, neşeli şarkılarla kaldırılır. Utopialılar, ancak ölümden korkanlar için yas tutarlar. Ancak böyleleri sessizlik ve gözyaşları içinde toprağa verilir.

R.W. Chambers'e bakılacak olursa, Utopia'da din her şeyden önemlidir; adanın tüm düzeni dinsel coşku üstüne kuruludur. İnsanların kötü tutkularını, açgözlülüklerini ancak Tanrı'ya ve ruhun ölümsüzlüğüne duydukları inanç engellemektedir.[89] Ne var ki, biz bu görüşe katılamıyoruz; çünkü insan yaşamında ön planda gelen bir konuda, yani mutluluk konusunda More'un tutumu, hangi dinden olurlarsa olsunlar, dini bütün kişilerin tutumuna kesinlikle ters düşmektedir: Hıristiyanlıkta da, tek bir Tanrı'ya inanan öteki dinlerde de gerçek mutluluk ancak öteki dünyadan umulduğu için, yeryüzünde mutlu olmak hiç de önemli değildir. Hatta yeryüzünde ne denli mutsuz olursanız,

gökyüzünde o denli mutlu olmanız beklenir. Utopialılara gelince, onlar Tanrı'ya da, ruhun ölümsüzlüğüne de inanmasına inanırlar, ama mutluluğu bu dünyada ve hemen isterler.

More'a göre, Tanrı bizi bu dünyada da mutlu olmak üzere yaratmıştır. Ve More, Utopia'da başlıca amacın mutluluğa erişmek olduğunu hiçbir kuşkuya yer bırakmadan, açık seçik söyler: Utopialılar, "gerek insanın ruhunda ve bedeninde, gerek dış dünyada, onları mutlu edebilecek şeyleri ararlar."[90] "Asıl tartıştıkları sorun insan mutluluğunun... koşullarını aramaktır."[91] Hatta More daha da ileri giderek, Utopialıların gözünde haz, "insan mutluluğunun tümü olmasa bile, belli başlı parçalarından biri" olduğu için, onları Epikürcülüğe "fazla kaymakla" suçlayabileceğimizi bile söyler.[92] Aslında Utopia'da, ruhun ölümsüzlüğüne inanmayan Epikürcülükten fazla, Rönesans'ın başlıca özelliklerinden biri saydığımız hedonizm, yani hazcılık vardır.

Hem toplumsal, hem kişisel mutluluğa varmak isteyen Utopialılar, gerçi erdemlidirler, ama yalnız Püritenlerde değil, dinlerine ayrıca bağlı çoğu kişilerde görülen asık suratlı ve haşin erdemlerden sakınırlar. Kişiliğini anlatırken söylediğimiz gibi, More bedenin isteklerini engellemek amacıyla sırtına kıldan gömlekler giyer, zaman zaman uzun oruçlar tutar, tahtalarda yatıp başının altına yastık yerine bir odun parçası koyarmış. Ama bu tür kaygıları yoktur Utopialıların. "Hoş yaşamak, dünyanın tadını çıkarmak" iyi bir şeydir; iyi olduğu için de bunu "hem kendimiz için, hem başkaları için isteyebiliriz, istemeliyiz de"[93] diye düşünürler. Utopialılara göre doğa, insanları yaşamın "sevinçli sofrasına ortakça oturmaya çağırır ve "en soylu, en insanca erdem, başkalarının acılarını dindirmek, onlara umut ve yaşama sevinci vermek, dünyanın tadına varmalarını sağlamaktır." O zaman, "başkalarına ettiğimiz iyiliği, kendimize niçin etmeyelim? Tabiata aykırı gitmek değil mi

bu?"[94] diye sorar Utopialılar. Bedenimiz doğanın bir parçası olduğuna göre, gerçek bilgeliğin de doğayla, dolayısıyla akılla uyumlu yaşamadan geldiğine inandıkları için, bedene karşı çıkmayı, doğaya nankörlük sayarlar; çünkü "keyif dedikleri şey, insanın doğal bir tat aldığı her ruh ve beden halidir."[95] Tüm Rönesans insanları gibi, onlar da "beden güzelliğini, çevikliği, gürbüzlüğü, yaradılışın en hoş, en mutlu bir armağanı sayarak, seve seve geliştirirler."[96] Keyif içinde yiyebilmek için ellerinden geleni yaparlar. Akşam yemeklerinde her zaman müzik vardır. Toplandıkları oda güzel koksun diye buhurlar yakarlar. Çeşitli çerezler, tatlılar, meyveler sofradan eksik değildir.

Ancak Utopialılar, beden hazlarına aşırı bir düşkünlük duymaktan özenle korurlar kendilerini; çünkü bu tür hazlarda ölçüyü kaçırmak, kötü sonuçlar verebilir, insanın mutluluğunu engelleyebilir er geç. Haz duymak uğruna kendine zarar vermekten kaçınmak gerektiği gibi, değil yalnız başka insanlara, hayvanlara bile zarar vermekten kaçınmak gerektiğine inanır Utopialılar. İşte bu yüzden, on altıncı yüzyılın ve daha sonraki çağların başlıca sporu ve eğlencesi olan avdan tiksinirler. Kan dökmemek için kasaplık işini kölelere bırakan Utopialılar, avcılığı kasaplıktan daha aşağı bir iş sayarlar. Çünkü kasaplık eden, hayvanları belirli bir yarar için öldürür; avcı ise, sırf haz duymak için yapar bu pis işi.

Mutluluğu, hazzı ve erdemi birbirinden hiç ayırmayan; ama ancak erdemli hazlardan yana olan Utopialılar için, en değerli hazlar bedenle ilgisi olmayanlardır. Örneğin müzik dinlerken duyulan haz; özgürce düşünüp, düşünce yeteneğini sonuna değin geliştirebilme hazzı; doğaya ve akla uyarak erdemle yaşamanın hazzı ve bencillikten tümüyle arınıp başkalarının mutluluğu uğruna sırasında kendi mutluluğundan vazgeçebilmenin verdiği haz, bedenin duyabileceği hazlardan kat kat üstündür onların gözünde.

Thomas More, kitabını Utopia'nın bir övgüsüyle bitirir: Gerçek "commonwealth", yani halkın refahını sağlayan devlet biçimi ancak Utopia'da bulunur. Utopia'dan başka yeryüzünün hiçbir yerinde, ne böylesine erdemli insanlar, ne de böylesine kusursuz bir toplum vardır. Bunun tek nedeni de özel mülkiyetin yasaklanması, her şeyin ortaklaşa paylaşılmasıdır. Öteki ülkelerde, sözde halkın yararına söylevler veren yöneticiler, aslında kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmezler. Yönetilenlere gelince, ulusal servet eşitlikle bölüşülmediği için, ne denli bolluk olursa olsun, kendi geleceklerini güvence altına alamazlar, er geç açlıktan öleceklerini bilirler. Bu yüzden de öteki yurttaşları değil, kendilerini düşünmek zorunda kalırlar. Oysa Utopia'da hiç kimsenin parası, toprağı, malı yoktur ama; geçim derdi de yoktur. Yaşlanıp çalışamaz hale gelince nasıl yaşayabileceğini düşünmeden, çoluk çocuğunun geleceğine güvenerek, ancak orada mutlu olabilir insanlar. Utopia düzeni, yalnız yoksulların değil, zenginlerin de yararınadır aslında; çünkü bu mutlu düzende onlar da mutlu olurlar, korkularından, kaygılarından, "altın çuvallarında boğulmaktan" kurtulurlar.

More, Raphael Hythloday'e bunları söylettikten sonra, kendi çağındaki Avrupa'nın durumunu bir kez daha kıyasıya yerer: Sosyal adalet diye bir şey yoktur Avrupa'da. Soylu geçinen ve metelik etmeyen birtakım aylak, toplumu asıl ayakta tutanların, yani yoksulluk içinde sürünen, sonunda açlıktan ölen çiftçilerle işçilerin sırtından geçinmektedirler. Avrupa'da devlet denilen şey, zenginlerin yoksulları öldüresiye sömürmek için düzenledikleri bir "suikast'tan" başka bir şey değildir. Yapılan tüm bu haksızlıkların, çekilen tüm bu acıların temelinde de para hırsı vardır. "Para ortadan kalkınca, nice acıların kaynağı kurumuş, nice cinayetlerin kökleri sökülmüş olmuyor mu?"[97] diye sorar Raphael Hythloday.

Utopia'nın ikinci bölümünde, birinci bölümden farklı olarak diyalog yoktur. Raphael Hythloday anlatır, More ile arkadaşları da dinlerler. Utopia'dan gelen gemici sözlerini bitirdikten sonra, More kitabının başına eklediği mektuplarda da gördüğümüz şakacılığıyla, kendi kafasının ürünü olan bu kusursuz devleti sözde beğenmediğini bildirir: Raphael konuşa konuşa yorgun düştüğü için, onunla bir tartışmaya girmek istememiştir. Ama Utopia'nın birçok kurumlarına da aklı pek ermemiştir doğrusu. Hele bu toplumun temel düşüncesine, yani varı yoğu paylaşarak parasız pulsuz yaşamaya kalkmalarına hiç mi hiç aklı ermemiştir. Çünkü bir devletin tüm soyluluğu, tüm görkemi ve şanı şerefi, ancak ve ancak paraya dayanmaktadır. Bunu da bilmeyen yoktur.

More'un sosyalist bir düzen önermesinin yolu olmadığını ille de kanıtlamak isteyenler, sanki More gibi bir insanın bir devletin onurunu ve yüceliğini ancak o devletin elindeki paranın çok ya da az olmasına göre değerlendirmesi olasıymış gibi, yazarın bu türden alaycı tümcelerine dört elle sarılmakta bir sakınca görmediler. Oysa More, para hayranlığıyla böylece alay ettikten sonra, özlemini dile getiren ağırbaşlı bir tümceyle bitirir kitabını: "Şunu da saklamayacağım ki, Utopia devletinin birçok özelliklerini bizim kentlerimizde görmeyi isterdim: Bir umuttan çok, bir dilektir bu."[98]

Platon'un Devlet'i ile More'un Utopia'sı

Thomas More'un *Utopia*'yı yazarken Platon'un Devlet'inin büyük çapta etkisinde kaldığını sananlar çoktur. Oysa More, ancak kusursuz bir devlet tasarlamak düşüncesini almıştır Platon'dan. Platon'un verdiği örneği, içerik açısından değil, ancak biçim açısından benimseyerek (kadınlarla erkeklerin birlikte savaşa gitmeleri gibi bir iki ayrıntı dışında) Platon'un devletine hiç benzemeyen bambaşka bir devlet kavramı yaratmıştır.

Platon'da da, More'da da mal mülk ortaklığı olduğunu ileri sürenler, More'da bu ortaklığın tüm toplumu kapsadığını, Platon'da ise ancak savaşçılar ve bekçiler sınıfına özgü olduğunu unutmaktadırlar. Platon ile More arasında başlıca ayrımlardan biri de budur işte: Platon'un devletinde sınıflı bir toplum, More'unkinde ise sınıfsız bir toplum vardır. Platon, "Hiçbir şey kimsenin öz malı olamayacak, her şey herkesin malı olacak" derken, tüm yurttaşları değil, ülkeyi yöneten seçkin kişileri düşünür ancak. Bu düşüncesinin temelinde de ekonomik bir kaygı değil, yani çalışmayanların çalışanları sömürmelerini engellemek kaygısı değil, ahlaki bir kaygı vardır. Devleti koruyan bekçilerin erdemli olmaları gerektiğine göre, onları para hırsından, mal mülk edinme hırsından korumanın tek yolu budur: "Gümüş ve altına gelince, diyeceğiz ki onlara: İçlerinde Tanrı'nın koyduğu altını, gümüşü saklayanların, insanların vereceği altında ve gümüşte gözü olmaz... Şehirde yaşayanlar arasında yalnız onlar için altına, gümüşe dokunmak, onu kullanmak, altın ya da gümüş kupalardan içmek yasaktır. Böylece hem kendilerini, hem de devleti korumuş olacaklardır."[99]

Platon, More'un candan inandığı demokrasiye inanmaz. Platon'a göre, demokrasi, "Görünüşte düzenlerin en güzelidir. Türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi... Bu devlet de göze hoş gelebilir... Birçok kimseler de, en güzel devlet

budur diyebilirler... Ama bu devlette bir düzen arayıp bulabilirsen, ne mutlu sana."[100] Platon'a bakılacak olursa, demokrasinin, er geç düzenlerin en kötüsü olan zorbalığa dönüşmesi de engellenemez: "Demokrasi, alabildiğine hürriyet içip sarhoş olur... Bu doymak bilmeyen, başka değerleri küçümseyen hürriyet isteği, demokrasinin değişmesine ve zorbalık yolunu tutmasına sebep olur."[101]

Demokrasiye inanmayan Platon, doğal olarak insanların eşitliğine de inanmaz. Utopia'nın sınıfsız bir toplum olmasına karşılık, Platon'un Devlet'inde üç sınıf vardır: "Yönetenler, savaşanlar ve para kazananlar." Yönetenlerle savaşanlar, birbirleriyle kenetlenmiş, ayrıcalıklı bir oligarşi oluşturur. Gerçi bu seçkin azınlık, paraya el sürmeyi hor görecek kadar erdemlidir, ama toprağı ekip biçerek ya da el emeği gerektiren işlerde çalışarak para kazanan büyük çoğunluğun sırtından geçinmektedir aslında. Platon, bu azınlığın beden ve ruh eğitimini, neleri okuyup neleri okuyamayacaklarını, müzik olarak neleri dinleyip neleri dinlemeyeceklerini, savaşmaya nasıl hazırlanacaklarını, hangi kadınlarla ve ne gibi yöntemler uygulayarak evleneceklerini uzun uzun anlatır. Gel gelelim, "para kazananlar" diye geçiştirdiği geniş emekçi kitleler konusunda hiçbir şey söylemez. Bunların nasıl yaşadıklarını, ne yiyip içtiklerini, hangi koşullar altında çalıştıklarını, ne gibi duyguları ve düşünceleri olduğunu hiç bilemeyiz. Ülkede çoğunluğu oluşturan bu yurttaşlar, sanki sözü edilmeye değmez birer eşyadır; çalışıp para kazanmaktan ve erdemli filozoflarca yönetildiklerine göre bu küçük azınlığın egemen olduğu düzene uyarak, akılsız bir sürü gibi güdülmekten başka yapacakları bir şey yoktur.

More'un Utopia'sında değer bakımından her insan eşittir. Oysa Platon'un Devlet'inde "seçkin yurttaşlar" ve "seçkin olmayan yurttaşlar" vardır. Seçkin olmak ya da olmamak, bir insanın yeteneklerine göre ölçülmez. Soylu bir babanın oğlu

doğuştan soylu sayıldığı gibi, seçkin bir yurttaşın oğlu da doğuştan seçkin sayılır; daha bebekken bile belirli ayrıcalıklardan yararlanır: "Bir kurul en seçkin yurttaşların çocuklarını bir yuvaya yerleştirir, onları şehrin belli bir semtinde oturacak bakıcı kadınlara emanet eder. Seçkin olmayan yurttaşların ve daha başkalarının doğuştan bir eksikliği olan çocuklarına da gözden uzak, uygun bir yerde bakılır."[102]

Platon'un silahını bırakan ya da korkakça davranan savaşçıları işçi ya da çiftçi yapma önerisi, sırf para kazanmak açısından değerli bildiği emekçi sınıfı, yani bir ülkedeki insanların büyük çoğunluğunu nasıl hor gördüğünü, kölelerden nasıl farksız saydığının en belirgin kanıtıdır.

Korkakça davranırsa, işçi ya da çiftçi yapılarak cezalandırılan bu savaşçı sınıf ve savaş konusunda, Devlet ile Utopia arasında ne denli büyük bir uçurumun açıldığını söylemeye gerek bile yok. Lewis Mumford'un dediği gibi, "Platon'un tasarladığı rejimin anayasası da, günlük yaşantısındaki disiplin de bir tek amaca yönelir: Savaşmaya hazır olmak"[103] Platon'un düşlediği toplumda, savaş onur kırıcı bir uğraş olmaktan öyle uzaktır ki, bu toplumun en üst sınıfında yer alan en seçkin kişiler, her şeyden önce savaşçı olmak için özenle eğitilmektedirler. Oysa More'un gözünde savaş öylesine "hayvanca" bir iştir ki, Utopialılar bu pisliğe karışmamak için, kiralık asker tutmayı yeğlerler; ancak başka çare kalmayınca, kendileri de katılırlar savaşa.

Aile ve evlilik konusunda da *Devlet* ile *Utopia* arasında hiçbir benzerlik yoktur. Utopia'da aile toplumun temelidir. Her erkek ve kadın, özgürlük içinde birbirlerini seçerek evlenirler ve birlikte büyütürler çocuklarını. Oysa Platon'da kadınlar da, doğar doğmaz devlete teslim edilen çocuklar da ortaklaşadır: "Bekçilerimizin kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbiri hiçbir erkekle ayrı oturmayacak. Çocuklar da ortak olacak. Baba oğlunu, oğul babasını

bilmeyecek."[104] Platon'un devletinde sevgi gibi duyguların hiç mi hiç yeri yoktur. İnsanlar "sürü" sayıldıkları için, bir haradaki atlar gibi çiftleştirilir: "Her iki cinsin de en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmesi gerekir. Ayrıca en kötülerinin değil, en iyilerinin çocuklarını büyütmeliyiz ki, sürünün cinsi bozulmasın."[105] Kimin kiminle çiftleşeceği yöneticilerce önceden saptanır. Ama bu sözüm ona evlilikler hoşnutsuzluk uyandırmasın diye, sanki her şey kadere bağlıymış gibi, hileli kuralar çekilir: "Evlenecekleri, kurnazca tertiplenmiş kuralarda seçmeli. Böylece cinsleri iyi olmadığı için seçilmeyen mutsuz yurttaşlar, devlet adamlarına değil, kaderlerine küskün olurlar."[106]

Thomas More, Utopialıların mutluluğunu ister ve bu mutluluğun gerçekleşebileceğine bizi de inandırır. Platon'a bakılacak olursa, onun da amacı mutluluktur: "Biz devletimizi, bütün topluma mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf ötekinden mutlu olsun diye değil."[107] Ne var ki, böyle bir toplumda mutluluk söz konusu olamaz; çünkü Platon'un devleti, More'un toplumsal ve ekonomik açıdan tam bir eşitlik sağlayan düzeninin tersine, tümüyle totaliter, hatta birçok eleştirmenlere göre faşist bir düzeni önermektedir. Evlilik konusunda verdiğimiz bilgi bile, bu devleti yönetenlerin, insanlara karşı ne denli katı, ne denli acımasız olduklarını kanıtlar. Platon, "doğruluğu" uzun uzun över, "eğriliği" kıyasıya suçlar. Derken anlaşılmaz çelişkilere düşerek, o doğruluktan yana yöneticilerine, gerektiği zaman hiç çekinmeden yalana düzene başvurmalarını salık verir: "Devlet adamlarımız yönettikleri insanların yararına, yalana ve düzene başvurabilirler... Bu tür yalanları da birer ilaç gibi yararlı sayarlar."[108] Böylece, ütopyaların tarihini yazan ünlü Amerikalı eleştirmen Lewis Mumford'un dediği gibi, hiç kimse başkaldırmasın diye, bu erdemli yöneticiler "Platonik bir Pentagon içinde bir CIA oluştururlar aslında."[109] Bu acımasız düzen, Utopia'da

olduğu gibi, bedenleri güçsüz olanları sağlığa kavuşturacağına, ölüme bırakır. Kötü bildiği kişileri yok etmenin çaresini de bulur: Hekimler, "bedenleri ve içleri doğuştan iyi olanlara bakacak, iyi olmayanları, bedenleri bozuk olanları, hekimler bırakacak ölsün. İçleri kötü olanlara gelince, onları da yargıçlar öldürecek... Bu, kötü olanlar için de, devlet için de en iyi yol."[110] Platon'un kurduğu düzende, sağlıksız bedenlerin güçlenmesi ya da ahlakı bozuk olanların adam edilmeleri öngörülmediği gibi, gene Utopia'daki durumun tam tersine, insanların kafa açısından gelişmelerine ya da çok yanlı olmalarına da meydan verilmez. "Bizde her insan tek iş göreceği için, iki ya da çok yönlü olamaz"[111] denilir.

Utopialılar dış ülkelerden gelebilecek her çeşit yeniliğe açıkken, Platon'un devletini yönetenler kaskatı bir tutuculuk içindedirler. Bekçiler, "ne beden, ne de kafa eğitiminde, kurulmuş düzene aykırı hiçbir yeniliğe meydan vermeyecekler. Biri tutar, 'şairin ağzından çıkan yeni sözlere bayılır insan' derse, bu söz tehlikelidir."[112] İşte Platon'un düşlediği bu baskı düzeninin en korkunç yanlarından biri de genellikle sanata, özellikle şiire karşı tutumunda belirir. Platon'a göre şairler doğru dürüst konuşmazlar; masallarında eğri insanların mutlu, doğru insanların mutsuz olduğunu söylerler; tanrıların sırasında erdemsiz davrandıklarını anlatarak yalanlar uydururlar; onları dinleyenlerin ahlakı bozulur. Onun için Platon, şiirin yüceliğini iyice bilmekle beraber, şairleri devletinden kapı dışarı eder: "Her kılığa girmesini, her şeyi ustaca taklit etmesini bilen bir adam, bizim topluma gelip de şiirlerini halkın önünde söylemek isterse, bu kutsal, bu eşsiz, bu tadına doyulmaz şairin önünde saygı ile eğilir, deriz ki: Bizim ülkemizde senin cinsinden insanlar yok, olması da yasak. Böylece başına kokular sürer, çelenkler kor, onu başka bir ülkeye yollarız."[113]

More'dan Sonra Yazılan Utopia'lar

Bilindiği gibi "ütopya" sözcüğü, giderek bir tek kitabın adı olmaktan çıktı, belirli bir yazın türünün genel adı oldu. Biz bu bölümde, "ütopya" denilen türün yaratıcısı Sir Thomas More'un kitabından sonra yazılan, ütopya saydığımız yapıtları kısaca gözden geçireceğiz. Bu ütopyaları değerlendirirken, yazından çok siyasal bilimlerde yeri olan, Saint - Simon, Fourier, Proudhon gibi ütopist felsefecileri ele almayacağız. Bunlardan birkaçının öyküsü bir hayli ilginç olduğu halde, kendi ülkelerinin toplumsal bunalımlarından kaçarak, kişisel görüşlerine uygun, deneysel nitelikte küçük çapta ütopyaları hemen gerçekleştirmek amacıyla, şurada burada ve özellikle Amerika'da kurulan Brook Farm, New Harmony, Oneida, New Lanark gibi ütopist toplulukları ya da komünleri de hesaba katmayacağız. More'un uydurduğu "Utopia" deyiminin kapsamı zamanla çok genişlediği için, kimi eleştirmenler, Swift'in Gulliver'in Yolculukları gibi taşlama türünden kitapları, ya da on dokuzuncu yüzyılda başlayarak modası gittikçe artan kurgu-bilim romanlarını, ütopya türüyle karıştırmışlardır. Biz bunları ütopya türünden saymayacağız.

İngiliz yazınında, örneğin More'un verdiği ütopya türü kitaplar arasında ilk akla gelen, Francis Bacon'un (1561-1626) öldüğü yıl yayımladığı Yeni Atlantis'tir. Francis Bacon'un özellikle bilimin ilerlemesi açısından on yedinci yüzyıl İngiltere'sinin en önemli düşünürlerinden biri olduğu su götürmez bir gerçektir. Segouis, onu çağımız felsefesinin en önemli öncülerinden biri sayar haklı olarak.[114] Ne var ki, gerek kişisel ahlakı, gerek toplumsal sorunlara bakışı açısından, More ile Bacon'un uzaktan yakından ilgisi yoktur. Prof. Akşit Göktürk, her ikisi de Lord Chancellor'luk yapan bu iki düşünür arasındaki ayrımı çok iyi belirtir: "Thomas More Utopia'sını kendi toplumunun bozuk düzenine karşı bir

eleştiri olarak kaleme alır. On yedinci yüzyıl başlarında Bacon Yeni Atlantis'i yazarken, More'un eleştirdiği düzen daha da çığrından çıkmış durumdadır. More'u çileden çıkaran yeni zengin tüccar sınıfı Tudor yönetiminden büyük destek görmüş... Zenginlik ile, ülkeyi yönetme hakkının aynı şeyler olduğu düşüncesine yol açmıştır. Francis Bacon bu ortamda yetişmiş, bu politik akış içinde olgunlaşmış bir düşünürdür. Bu düzenle uzlaşmazlığı yoktur. More gibi o da Lord Chancellor'luk görevine yükselir; ama More bu görevden kralın baskısına başkaldırarak çekilmişken, Bacon, parlamentonun ağır bir suçlamasıyla, rüşvet yemekten dolayı uzaklaştırılmıştır."[115]

Platon, Timaeus ve Kritias gibi kimi yapıtlarında, Atlantik Okyanusu'nda eskiden var olduğu sanılan Atlantis adasına ve bu masal adasındaki mutlu yaşantıya değindiği için, Francis Bacon kendi ütopyasına Yeni Atlantis adını verir. Tamamlanamadığından ancak elli altmış sayfa tutan kitabın başında, Peru'dan Çin'e ve Japonya'ya giden gemiciler, bir rastlantı sonucu, Yeni Atlantis diye anılan Ben Salem adasına varırlar. More'un Utopia'sında olduğu gibi, adanın yönetiminin ve yasalarının, halkın törelerinin ve yaşantısının uzun uzun anlatılmasını bekleriz. Ne var ki, merakımız boşunadır. Ben Salem üstüne edindiğimiz bilgi bölük pörçük kalır: Utopia'da olduğu gibi, burada değişik dinler yoktur. Adalılar, bir mucize sonucu denizden yükselen bir ışık sütunu üstünde nurdan bir haç gördükten sonra, Hz. İsa'nın dinini benimseyen erdemli Hıristiyanlardır. Ayrıca edepli oldukları için, Avrupa'lılardan farklı olarak, kişisel çıkarlarını gözetmeden, kötü cinsel isteklere de kapılmadan, bir tek kişiyle ve tanışmalarından ancak bir ay geçtikten sonra nişanlanabilir ya da evlenebilirler. Bu arada, Ben Salem'in ileri gelenlerinden biri, Thomas More'un açıkça adını vermeden, Utopia'da evlenmeye niyetlenen çiftlerin, nikâh kıyılmadan önce, birbirlerini çıplak görmelerine değinir; ve garip bir çelişkiye düşerek, bunu bir yandan eleştirirken, bir

yandan da kendilerinin aşağı yukarı aynı yöntemi uyguladıklarını açıklar: "Adamlarınızdan birinin hayali bir devlet hakkında yazdığı bir kitabı okudum. Orada evli çiftlerin, nikâhlanmadan önce, birbirlerini çıplak görmelerine müsaade edilirmiş. Bunlar böyle şeyden hoşlanmazlar, çünkü bunlara göre, birbirini bu kadar yakından bildikten sonra, reddetmek hakaret olur: Fakat kadın ve erkeklerin gizli vücut kusurlarını anlamak için daha medeni bir yol bulmuşlardır. Her şehrin yakınında Âdem'le Havva havuzları dedikleri bir çift havuz vardır. Orada erkeğin arkadaşlarından birine ve kadının arkadaşlarından diğer birine, onları ayrı ayrı çıplak olarak yıkanırken görmelerine izin verilir."[116]

Ben Salemliler üstüne öğrendiklerimiz çok sınırlı kalır. Çünkü Thomas More'dan farklı olarak Francis Bacon'un amacı, okurlarına kusursuz bir toplumsal ve siyasal düzeni örnek vermek değil, en ünlü kitabı The Advancement of Learning'den de anlaşıldığı gibi, bilimin ilerlemesini sağlamaktır. Kendi çağının kurulu düzenini eleştiren More için uygarlık, halkın ülkenin yönetimine eşit haklarla katılması ve ulusal servetin tam bir eşitlik içinde paylaşılmasıydı. Oysa Francis Bacon, kurulu düzene hiç mi hiç ilişmez; çünkü onun gözünde uygarlık, bilimin insan yaşamına egemen olmasından başka bir şey değildir. Bacon, çoğu Rönesans düşünürleri gibi, bilimin yanlış yönde de gelişebileceğinin; yapıcı bir güç olmaktan çıkıp yıkıcı bir güce dönüşebileceğinin; teknik ilerlemeyle uygarlığın her zaman el ele gitmediğinin bilincinde değildi doğal olarak. İşte bu yüzden kısacık kitabının büyük bir kısmını 'yeryüzünün en soylu kurumu' diye nitelediği ve Süleyman'ın Evi adını verdiği bilimsel bir araştırma kurumunun propagandasına ayırır. Yeni Atlantis'in başında, "Bu hikâyeyi, bir ilim müessesesinin örneğini vermek maksadıyla"[117] kaleme aldığını da söyler. Bacon, bilime adanmış bir tapınak saydığı bu kurumun örgütlenişini, çalışmalarını uzun uzun anlatır. Görkemli bir saray olan

Süleyman'ın Evinde çalışanlar, kimi kitapları inceleyerek, kimi yabancı ülkelerde yolculuk edip araştırmalar yaparak bilgi toplarlar. Böylece elde edilen bilgiler ayrılıp sınıflandırıldıktan sonra, kuramsal bilimden fazla deneysel bilime önem verildiği için, pratik uygulamalara geçilir. Bacon'un hayal gücünün birer ürünü olan, ama çoğu sonradan gerçekleşen bu bilimsel buluşlar, Yeni Atlantis'in en ilginç yanıdır. Örneğin yerin yüzlerce metre derinliğinde, yapay olarak yeni madenler üretilir. Gene toprağın altında özel soğutma yöntemleriyle canlı bedenleri korumanın yolu bulunur. Bazı hastalıkları iyileştirmek için, ısısı istenildiği gibi ayarlanabilen özel sağlık odaları yapılır. Hava değişiklikleriyle ilgili gözlemler yapabilmek amacıyla, yüksek dağlara, yarım mil uzunluğunda kuleler dikilir. Aşılamalar ve budamalarla, yeni yeni meyveler ve sebzeler; değişik çiftleşme deneyleriyle de, insanlara daha yararlı olabilecek yeni hayvan cinsleri yetiştirilir. İnsan bedeninin nasıl çalıştığını, hastalıklardan nasıl kurtulacağını saptamak amacıyla canlı hayvanlar ameliyat edilir. Laboratuvar sözcüğü henüz kullanılmaz ama, fizik deneyleri için "özel döşenmiş odalar" vardır. Hatta Süleyman'ın Evi'nde çalışanlar, "kuşlar gibi" uçabilmekte, suyun altından giden gemiler yapabilmektedir.

Yeni Atlantis'te, Utopia'daki demokratik düzenin en küçük bir izine bile rastlanmaz. Ben Salem adasını, bu bilimsel araştırma kurumunun başta gelenleri, yani üstün zekâlı bir oligarşi yönetmektedir. Seçkin bilim adamlarından oluşan bu mutlu azınlık, kendi bilimsel araştırmalarının gelişmesinden başka hiçbir şey düşünmeyerek, akıllara sığmaz bir görkem içinde yaşarlar; kıymetli mücevherlerle süslü eldivenler, "şeftali renginde" kadife ayakkabılar giyerler. Tepeden tırnağa beyaz satenler içinde elli genç, onlara hizmet eder. Gerçi Süleyman'ın Evi'nde çalışanlar bilgili olmasına bilgilidirler ama, halkın eğitimi konusuna değinmezler bile. Çünkü Morton'un belirttiği gibi, eğitime bakış açısından,

More ile Bacon arasında bir uçurum vardır: More için eğitim, tüm yurttaşların kişiliğini zenginleştiren, mutluluğunu artıran ve hep birlikte başarıyla yürütülen toplumsal bir uğraştır. Oysa Bacon için eğitim, belirli bilim dallarında belirli sayıda yetenekli uzman yetiştirip, halktan tamamıyla kopuk olan bilimsel bir ilerlemeyi sağlamaktan başka bir şey değildir.[118]

Yeni Atlantis'e kısa bir önsöz yazan Rawley, "efendisi" dediği Bacon'un "Bu hikâyede bir kanunlar sistemi veya en iyi bir devlet şekli yaratmayı" düşündüğünü; "fakat bunun uzun bir eser olacağını görerek" bu düşüncesinden vazgeçtiğini[119] söyler. Ne var ki, işin aslı başkadır: Francis Bacon, Süleyman'ın Evi'nin görülmedik başarılarını anlatırken, çok pratik bir amaç gütmekteydi. Aklı fikri, Kral I. James'in ilgisini uyandırarak, devletin cömertçe vereceği para yardımıyla, bu tür bir deneysel bilim merkezinin ya da yüksek okulun kurulmasını gerçekleştirmekteydi. Ama rüşvet yediği için Lord Chancellor'luk görevinden kovulunca, bu tasarının benimseneceği umudunu yitirdi ve ikinci kısmı yazmadan, kitabını yarıda bıraktı. Böylece Yeni Atlantis de gerçek bir ütopya olmaktan çıktı. Gelgelelim, Rawley'in sözünü ettiği devlet şeklinin geleneksel bir monarşiden başka bir şey olamayacağını pek iyi bildiğimiz için, kitabın yazılmayan kısmını ayrıca merak etmemizin de gereği yoktur.

Hem bir düşünür olarak önemli olduğu, hem de kitabında anlatılan ve geleceği müjdeleyen bilimsel buluşlar ilginç sayıldığı için, Francis Bacon'un ütopya türünde bir yeri vardır gene de. Ama çoktan unutulmuş iki yazar olan Hartlib ile Harrington'un ütopyalarını, ancak çağın uzmanları okur bugün. Samuel Hartlib'in, bilgili bir adamla bir yolcu arasında geçen bir konuşma biçiminde 1641'de yazdığı A Description of the Famous Kingdom of Macaria, o sıralarda yeni anayasal düzenlemelerle uğraşan Parlamento'ya

gönderilen ve kusursuz devlet tasarıları çizmeyi amaçlayan sayısız öneriden biriydi. Hartlib, "kutsanmış" anlamına gelen Macaria'yı anlatırken, Thomas More ile Francis Bacon'un yapıtlarını örnek aldığını açıklar. More'un Utopia'sında, Macaria'nın Utopia'ya yakın bir ada olduğu anlatıldığına göre, Hartlib'in Bacon'dan fazla More'dan esinlendiğini söyleyebiliriz. Ne var ki, Utopia'yı sosyalist akıma bağlarken Macaria'yı o çağda başlayan demokratik burjuva devrimine bağlayan Morton'un da belirttiği gibi, Macaria'da savunulan düzen Utopia'daki gibi, her çeşit serveti ortaklaşa paylaşan bir düzen değil, bir çeşit devlet kapitalizmidir.[120] Macaria'da tüm ülkeyi denetim altında tutan büyük bir meclis vardır; ve yöneticiler gibi yurttaşlar da çok erdemli oldukları halde, "ülkeyi zenginleştirecek her çeşit ticaret yasaldır."

Hartlib'in Macaria'sından çok daha ilginç olan James Harrington'un The Commonwealth of Oceana (1656) adlı kitabı da ortak mülkiyetten yana değildir. Thomas Hobbes, 1651'de yayımladığı ünlü yapıtı Leviathan'da tam anlamıyla mutlak bir yönetimi savunmuştu. Oysa Oceana'da gördüğümüz ideal rejim, sınırlı ama liberal bir demokrasidir. Harrington, haksızlıklar sürüp giderse, çatışmalar çıkacağını; çatışmaların da ülkenin çökmesiyle sonuçlanacağını bildiği için, yasaların her yurttaşa eşit olarak uygulanmasını ister. Toprak reformu gerekliliği üstünde özellikle duran Harrington, toprağın herkese eşitlikle dağıtılmasını değil ama, daha çok sayıda insan arasında paylaşılmasını doğru bulur. Oceana yurttaşlarına doğru dürüst bir eğitim sağlanmasını, vergi sistemindeki adaletsizliklerin giderilmesini öngörür. Kimi siyasal bilimcilere göre, Harrington'un ileri sürdüğü ilkeler, birçok devletin, özellikle Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın temellerinden biri olmuştur. Oysa Harrington'un gözünde Oceana, kendi yurdudur aslında; kötü yanlarından arınmış bir İngiltere'den başka bir şey değildir.

Renksiz ve cansız tasarılar olan Macaria ile Oceana'yı birer yalan ürünü saymanın yolu yoktur. Her ikisinin de başlıca kusuru insanların günlük yaşamlarına çok önem veren More'dan farklı olarak, oralarda nasıl yaşandığı konusunda bize hiç bilgi vermemeleridir. Nerdeyse insansız diyebileceğimiz ütopyalardır onlarınki. Morton, "Oralarda insan yok, yalnız kurumlar var"[121] demekte haklıdır, işte bu yüzden de, Akşit Göktürk'ün Edebiyatta Ada'da belirttiği gibi, bu iki kitap "Birer anayasa taslağı olmaktan öteye geçemezler. Hele Oceana, Utopia'daki ve Yeni Atlantis'teki yaratıcılıktan, buluş zenginliğinden yoksun bir resmi belge, bir bütçe tasarısı kuruluğundadır."[122]

"Ütopya" genel adını verdiğimiz yazın türünde, More'un kitabını en çok andıran yapıt, 1643'te yayımlanan Civitas Solis'tir. Kendi soyadının anlamına değinerek, "Ben doğacak yeni sabahların çan sesiyim"[123] diyen İtalyan Tommaso Campanella (1588-1639) yurdunu İspanyol boyunduruğundan kurtarmak amacıyla bir ayaklanmaya katıldığı için, kırk saat sürekli işkence gördükten sonra, yirmi yedi yıl hapis yatmıştı. Bu mutlu güneş-kenti anlatan kitabını da zindanda yazdı. Campanella, Vedat Günyol ile Haydar Kazgan'ın dilimize çevirdiği Güneş Beldesi'nin son kısmında, görüşlerini savunurken; biraz Platon'a, ama Platon'dan çok daha fazla Sir Thomas More'a borçlu olduğunu açıklar: "Bizden yana kanıtlar başında, yakınlarda şehit edilen Thomas More'un düşsel devleti Utopia gelir. Güneş ülkesinin kurumlarını tasarlarken onu örnek aldık. Ayrıca Platon da böyle bir devlet düşüncesi koymuştur ortaya."[124]

Campanella, kendi ütopyasında ileri sürdüğü görüşlerin çoğunu More'dan alır. More'da olduğu gibi Campanella'da da, Güneş Beldesi'nin tüm yurttaşları, ülkenin varını yoğunu tam bir eşitlikle paylaşarak, birlik içinde yaşarlar. Yemekler ortak sofrada yenir. Güneş Kentlilerin evleri, odaları ve tüm

eşyaları ortaktır. Moskova'da bir parka dikilen sütunda, Ekim Devrimi'nden önce Marksizm'e katkıda bulunan on düşünürün adı vardır. Bu anıtta, Thomas More ile birlikte Campanella'nın da adının bulunmasının nedeni budur herhalde.

More gibi, hatta More'dan çok daha fazla manastır yaşantısının etkisinde kalan Campanella, rahipler arasında özel mülkiyet olmadığını; insanların ne kadar az malı olursa, başkalarına karşı duydukları sevginin de o denli arttığını ileri sürer. Hıristiyanlığa More gibi candan bağlı olduğu halde, onun da başka dinlere saygılı bir tutumu vardır: "Her yemekten sonra, Tanrı'ya bir ilahi ile şükredilir. Sonra, din ve ulus ayrılığı gözetmeden, Hıristiyan, Pagan, Yahudi kahramanlarına mersiyeler okunur."[125] Güneş Beldeliler, Utopia'lılardan bile daha az çalışırlar. Günde ancak dört saattir zorunlu çalışma. Boş zamanlarını, tıpkı Utopia'lılar gibi, ilginç bilgiler edinmeye, okumaya, tartışmaya, gezmeye, kısaca "beden ve kafanın gelişmesine yarayan faydalı ve hoş işlere" harcarlar.[126] Tarıma onlar da çok önem verdikleri için çift sürme, tohum ekme, hasat ya da bağ bozumu zamanı gelince, imeceye başvururlar: "Bütün yurttaşlar, ellerinde bayraklar, çalgılar, türküler söyleyerek tarlalara akın ederler. Birkaç saat içinde büyük bir titizlikle işlerini bitiriverirler."[127] Eğitim ve uğraş açısından kadınla erkek arasında hiçbir ayrım gözetmeyen, her iki cinse de eşit haklar tanıyan Güneş Kentliler, bilime Utopia'lılar kadar önem verirler; ve öteki bilimlerin dinbilimin etkisinden kurtulmasını isterler. Campanella, biraz da Yeni Atlantis'in etkisinde kalarak, onların havalarda uçmayı başardıklarını; karada yelkenle giden tekerlekli arabalar ve çarklı mekanizmalar sayesinde denizleri yelkensiz ve küreksiz aşan gemiler yaptıklarını anlatır.

Güneş Beldesi'nin gereğinden fazla çapraşık olan yönetimi, ne Utopialılarınki kadar akla yatkın, ne de Utopialılarınki

kadar demokratiktir: En büyük yönetici ya da Baş Rahip olan kişiye, "Hoh" ya da "Metafizikçi" adı verilir. (Oysa More'da tamamıyla laik bir düzen vardır; rahipler devlet işlerine karışmazlar.) Bu baş yöneticinin üç yardımcısı vardır: "Güç" ordu ve savaşla ilgili işlere; "Akıl" meslekler, bilimler ve zanaatlara; "Sevgi" de eğitime, erkek kadın ilişkilerine ve sağlıklı bir soy yetiştirme amacıyla kusursuz çocukların üremesine bakar. Gerçi her ay büyük bir kurultay toplanır; yirmi bir yaşını dolduran her yurttaş devlet yönetiminde gözlediği aksaklıkları ve yöneticilerin işlerini doğru dürüst yapıp yapmadıklarını tartışabilir. Ama Güneş Beldesi'nde seçim yoktur; görevini ömrü boyunca sürdüren Hoh'un yetkisi mutlaktır; hiç kimsenin ona karşı çıkmaya hakkı yoktur. Öteki yöneticiler değiştirilebilir ama, baş yöneticiyle üç yardımcısı, ancak kendileri karar verirlerse, görevlerini daha üstün buldukları kişilere bırakabilirler.

Thomas More'un Utopia'sında hiç mi hiç yeri olmayan astroloji gibi boş inançlara ayrıca meraklı olan, hatta kadınlarla erkeklerin birleşmesini ya da evcil hayvanların çiftleşmesini bile yıldızların durumuna göre ayarlamayı salık veren Campanella, iki konuda özellikle Platon'un etkisinde kalarak More'un görüşlerine tamamıyla aykırı bir tutumu benimser: Bunlardan biri Güneş Kentlilerin savaşmayı çok sevmeleri; ötekisi de, bir tek kadınla evlenme ilkesini kaldırarak kadınlarla çocukları ortaklaşa paylaşmalarıdır. Güneş Beldesi'nde cinsel yaşam, aslında sevgiyle pek ilgisi olmayan, ama Sevgi adını taşıyan yöneticinin mutlak denetimi altındadır. Kişilerin duyguları hiç hesaba katılmaksızın, beden yapıları gözönünde tutularak, cins at yetiştirircesine kimin kiminle çiftleşeceği, bu yöneticinin buyruklarına göre kararlaştırılır; çünkü Güneş Beldesi'nde "çiftleşme işi tek tek insanların zevki için değil, toplumun yararı bakımından etraflıca düzenlenmiştir."[128]

On yedinci yüzyıldan sonra, kusursuz bir devletin yönetimi altında, eşitlik, refah ve mutluluk içinde yaşama özlemi gittikçe yoğunlaştığı halde; gerçek anlamda ütopya türü, yani yazın alanına girebilecek nitelikte bir öyküyü anlatan, More'unkine benzeyen ütopyalar yok olmaya başlar. Bunun nedeni, yazarların artık öykü biçiminden vazgeçip, on sekizinci yüzyıl Fransız Ansiklopedistleri gibi, görüşlerini doğrudan doğruya, ya deneme türünde ya da bir düşün kitabı olarak sunmayı yeğ tutmalarıdır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, William Horris, Thomas More'un kurduğu geleneğe uygun son büyük ütopya saydığımız News from Nowhere'i yazıncaya kadar, her açıdan değersiz oldukları için bugün artık pek okunmayan ancak birkaç kitap vardır bu alanda. Bunlardan birinin yazarı olan Thomas Spence (1750-1814) özellikle toprağın adaletli bir yöntemle dağıtılmasını ve vergilendirilmesini öneren bir İngilizdir. Spence, görüşlerini halk arasında yaymak istediği için birkaç kez tutuklandı. Toplumsal sorunlarla ilgili başka kitaplar da yazan Spence'in "periler diyarında, Utopia ile Oceana arasında" bulunduğunu söylediği ve kendi adını verdiği hayal ülkesi, ayrı tarihlerde kaleme alınan iki ayrı bölümden oluşur: Description of Spensonia (Spensonia'nın Betimi) (1795) ve The Constitution of Spensonia (Spensonia'nın Anayasası) (1801). Birinci bölümü ikinci bölümünden daha önemli olan bu kitapta, ölmek üzere olan bir adam, oğullarına ortaklaşa kullanarak yararlanabilecekleri bir gemi bırakır. Gemi batınca, oğullar sığındıkları adada aynı ilkeyi uygulayıp halk arasında her şeyi eşit olarak paylaşarak, Spensonia Cumhuriyeti'ni kurarlar. Yaşadığı çağda Thomas Spence'in bir hayli etkili olduğunu, ölümünden iki yıl sonra, "Spence Yandaşları İnsansever Derneği"nin kurulmasından anlarız.

Kendi çağında çok ünlü olduğu halde, bugün Spence gibi unutulan başka bir ütopya yazarı da, 1840'da Un Voyage en

Icarie'yi (Icarie'ye Bir Yolculuk) kaleme alan Fransız Etienne Cabet'dir

(1788-1856). Cabet, Icarie adını verdiği hayal ülkesinde, her şeyin eşitçe paylaşılmasını öylesine aşırı bir biçimde uygular ki, herkesin tıpatıp aynı yemekleri yemelerini bile öngörür. Bu ve buna benzer çocuksu kimi görüşlere karşın, Cabet'nin kitabı çok tutulmuş ve birçok yerde, bu arada Texas'ta bile, onun ileri sürdüğü ilkelere uyarak yaşamayı amaçlayan Icarie toplulukları kurulmuştur.

Günümüzde önemsenmeyen ütopya yazarları arasında, bir de Amerikalı romancı Edward Bellamy (1850-1898) vardır. 1888 yılında yayımlanan Looking Backward or 2000-1887 (Geriye Bakmak ya da 2000-1887) adındaki kitabından sonra, kendi adını taşıyan birçok fikir kulübü, hatta bir de siyasi parti kurulmuştur. Bellamy'nin romanı, adındaki 2000 tarihinden de anlaşılacağı gibi, daha sonraları çok yaygınlaşan bir ütopya türünün, yani yeryüzünde artık bilinmeyen adalar pek kalmadığına göre, bir adada değil de, gelecek zaman içinde yer alan ütopyanın ilk örneklerinden biridir: Julian West adında genç bir Bostonlu, 1887 yılının toplumsal kargaşalıklar ve şiddet olaylarıyla dolu Amerika'sında, tıpkı başka bir Amerikalı yazarın, yani Washington Irving'in Rip Van Winkle'i gibi gizemli bir uykuya dalar. Rip Van Winkle'dan farklı olarak, yirmi yıl değil de, yüz on üç yıl süren uykusundan uyanınca, bir de bakar ki, her şey güllük gülistanlık olmuş. Özel teşebbüsün sorumsuz sermayesi ve tekelleri, "Büyük Tröst" adı altında birleşerek devletin eline geçmiş. Ekonomik kargaşayla birlikte, yoksulluklar, savaşlar, cinayetler, hastalıklar ortadan kalkmış. Üstelik devlet kapitalizminden başka bir şey olmayan bu yeni düzen, "kızıl bayrağın peşinden koşanlar" diye horlanan emekçi kitlelerin hiçbir katkısı olmaksızın, hatta onların engelleme çabalarına karşın,

patırtısız gürültüsüz, hiç kimsenin burnu bile kanamadan, bir evrim sonucu olarak gerçekleşmiş.

Bellamy, "toplumsal mutluluğu anlatan bir peri masalı" diye tanımlamıştı kendi kitabını. Looking Backward'ın akıl almaz başarısı karşısında, William Morris, bu peri masalını eleştirmek zorunluğunu duydu. İngiliz Sosyalist Birliği'nin dergisi The Commonweal'de (Toplumsal Refah), Bellamy'nin ütopyasının gerçek sosyalizmle ilgisi olmadığını belirtti. Çünkü Bellamy, emekçilerin kırk beş yaşına kadar birer makina gibi çalışmalarını, sonra da kendilerini ya eğlenceye ya da kafalarını geliştirmek çabasına vermelerini öneriyordu. Oysa Morris'e göre, insan bir makina değildi; işini severek çalışması gerekirdi. Kırk beş yaşına kadar bir makina gibi yaşayan kişi, birdenbire bir insana dönüşemezdi; böyle bir kişinin geliştirecek bir kafası kalması da beklenemezdi.

Militan bir sosyalist olan William Morris (1834-1896) çok yanlı bir sanatçıydı. Destanımsı uzun şiirler yazar, resim yapar, özel basımevinde hem içerik hem de görünüş açısından kıymetli kitaplar basardı. Evlerin iç dekorasyonuyla özellikle uğraşır; Victoria çağının hantal ve çirkin mobilyalarının yerini alacak, yeni perdeler, kilimler, döşeme kumaşları, masalar, iskemleler yapardı. "Morris-chair" denilen koltuk türü hâlâ onun adını taşımaktadır. Onun sanatçılığıyla sosyalistliği iç içe olduğundan, Morris, yalnız ulusal servetin eşitlikle bölüşüldüğü bir toplum değil, her çeşit çirkinlikten ve bayağılıktan arınmış, güzellik ve mutluluk öğelerini ön planda tutan, insandan yana bir toplum isterdi. İşte bu yüzden Bellamy'nin yanlış sosyalizm kavramına karşı çıktı; gerçekleşmesini özlediği bambaşka bir sosyalizmi anlatmak amacıyla, 1890'da ("ütopya", hiçbir yer anlamına geldiğine göre, "Ütopyadan Haberler" anlamına da gelen) News from Nowhere'i (Hiçbir Yerden Haberler) The Commonweal dergisinde yayımlamaya başladı.

Morris'e göre, gerçekten sosyalist bir düzende, çalışanın işi, yaratıcı bir emeğin, yani çalışanın yaratıcı yanının bir ürünü olması gerekir; çünkü can sıkıcı bir işte çalışmak, sömürülmekten başka bir şey değildir. Kimilerinin sandığı gibi Morris, makinaların yok edilmesini, her şeyin elle yapılmasını önermez. Ama tüm sosyalistler gibi, işçinin makinaların duyarsız bir kölesi haline gelmesine de karşıdır. İşte bu yüzden, makinalar daha da geliştirilerek, yorucu ve tatsız işlerin bunlara yaptırılmasını; el emeğine ayrıca önem verilmesini ister. Sanatla zanaatı özdeşleştiren Morris'in gözünde, bir angarya gibi yapılan her eşya çirkin ve yararsızdır, özgürlük içinde, severek ve sevinerek yapılan her eşya da bir sanat ürünüdür. Ve bu sanat ürünleri bir azınlığın elinde kalmamalı, bunlardan tüm halk yararlanmalıdır. Özgürlükten, parasal olanaklardan ya da eğitimden yalnız bir azınlığın yararlanmasına katlanamayan Morris, sanattan da yalnız bir azınlığın yararlanmasına katlanamaz. Çünkü The Commonweal dergisinin 12 Ocak 1889 tarihli sayısında açıkladığı gibi, en geniş ve en gerçek anlamda sanat, yalnız yaşamı zenginleştiren ve süsleyen bir şey değil, insan mutluluğunun vazgeçilmez bir öğesidir. Ve insanların karşılıklı sevgisine, doğayla uyumlu bir yaşama, sanat yoluyla düşüncelerin ve duyguların gelişip yücelmesine dayanan bu mutluluk, More'un ütopyasının başlıca amacı olduğu gibi, Morris'in ütopyasının da başlıca amacıdır.

Hiç kuşkusuz, More'unki bir yana, İngiliz edebiyatının en değerli ütopyası Morris'in News from Nowhere'idir. Bunun nedeni, Morris'in, aklı başında bir Marksist'in toplumsal sorunlara bilimsel yaklaşımıyla, bir şairin engin hayal gücünü, insanlara ve doğaya karşı duyduğu sıcak sevgiyi benliğinde birleştirmesidir. Morris, öteki ütopyacılar gibi yalnız örgütlenme sorunları üstünde değil, insan sorunu üstünde ayrıca durmuş; herkesin birbiriyle ve doğayla uyumlu ilişkileri sayesinde, insanoğlunun nice kusurlarının

yok olacağını anlamıştır. News from Nowhere'i ütopyaların en güzeli ve sosyalizmin büyük klasiklerinden biri sayan Morton'un belirttiği gibi,[129] Morris'in ütopyası olumsuz anlamda ütopik, yani akıldışı değildir. Morris'i okurken böyle bir toplumun günün birinde var olabileceğine hem inanır, hem de bu toplumda yaşamak özlemini duyarız. Northrop Frye, Morris'in İngiliz yazarlarının en dinsizi bilindiği halde, News from Nowhere'de anlattığı cennete inanmamanın yolu olmadığını söyler.[130]

Ne var ki, News from Nowhere'in böylesine inandırıcı oluşu, tutucu eleştirmenleri bir hayli tedirgin etmiştir. Kimileri, örneğin Adam Ulam, "Saçma sapan bir komünist ütopyası" [131] diye kitabı bir kaç sözle küçümserken; kimi de Bertrand de Jouvenel'in tutumunu benimsemiştir: "Burada görülen bir yeryüzü cennetidir gerçekten. Ama bu cennet nasıl meydana geldi? Morris'in bu konudaki açıklaması çok yetersiz kalıyor."[132] Oysa Morris ancak bir tek açıdan, yani devrimin 1952'de olacağını sandığı için eleştirilebilir. Bunun dışında, Morton'un da belirttiği gibi,[133] kitabının her satırında, özellikle emekçi kitlelerin sürekli savaşımı sayesinde kapitalizmin yıkılışını ve sosyalizmin kuruluşunu ele alan "Değişiklik Nasıl Oldu" adlı bölümde, Marksizm'in ilkelerinden hiç ayrılmadan inandırıcı olmanın yolunu bulmuştur.

William Morris'in ve Thomas More'un dile getirdikleri özlemin, yani her çeşit kötülükten arınmış, tertemiz, yepyeni, bambaşka bir dünyada özgürlük ve mutluluk içinde yaşama özleminin, insanoğlunun benliğinde öylesine derin kökleri var ki, ütopyaların hep yazılacağı umulurdu. Oysa yirminci yüzyılda geleceği ele alan birçok kitap gene yazıldığı halde, bunlar yeryüzü cennetlerini değil, yeryüzü cehennemlerini anlatmaya başladılar. Karanlık bir kötümserliği yansıtan bu kitaplara artık ütopya denilemeyeceği için, eleştirmenler bu anti-ütopyalara yeni

bir ad bulup "dystopia" dediler. Eskiden, ütopya yazarları ilerici kişilerdi. "Durum kötüdür; eğer bu ya da şu yöntemi uygularsak, durum iyileşir," diye düşünürlerdi. Şimdiki dystopia yazarları ise, tutucu, hatta gerici kişilerdir: "Durum kötüdür; durumu iyileştirebilecek hiçbir çare olmadığına göre, ileride bin kat daha beter olacaktır," diye düşünmektedirler. 1932'de çağımızın anti-ütopyalarının belki en ünlüsünü yazan Aldous Huxley'in, Nicolas Berdiaff'den alıp Brave New World'ün[134] başına eklediği sözler, olumsuz ütopya yazarlarının tutumunu çok iyi açıklamaktadır: "Ütopyaların gerçekleşmesi, eskiden olduğundan çok daha olası artık ve bizi derinden kaygılandıran bir sorunla karşı karşıyayız şu sıralarda: Ütopyaların gerçekleşmelerini nasıl engelleyeceğiz?.. Yeni bir çağ başlamaktadır ve kültürlü sınıftan gelen aydınlar, ütopyaların gerçekleşmesini engelleyerek, ütopik olmayan kusursuz da sayılmayacak, ama daha çok özgürlük bağışlayan biri topluma geri dönmenin çarelerini düşüneceklerdir belki de."

Aldous Huxley'in Yeni Dünya'sında, Londra'da A.F. 632 yılı, yani Ford'dan sonra (After Ford) 632 yılı anlatılır. Eskiden "İsa'dan sonra" denildiği gibi, Henry Ford bu yeni dünyayı yaratıp Tanrının yerini aldığına göre, artık "Ford'dan sonra" denilebilir; istavroz yerine de T cetvelinin işareti çıkartılır. Hiç gereği yokken, herkesin elinden geldiği kadar tüketim yapmayı kutsal bir görev bildiği ve tam anlamıyla kapitalist olan bu yeni düzende, uluslar ve ulusal hükümetler yoktur. Tüm yeryüzü, Dünya Denetimcisi denilen on kişinin işbirliğiyle yönetilmektedir. Teknik ilerleme, aklın alamayacağı boyutlara varmıştır: Uzak yerlere roketlerle gidilir; otomobilin artık modası geçtiği için, Londra'da "taxicopter" ya da "sporticopter" gibi adlar taşıyan helikopterlerle damdan dama konulur. Sinema gelişip "movies"den "feelies"e dönüşmüştür; yani beyaz perdede olup bitenler, yalnız görülüp duyulmaz, beş duyguyla birden

algılanır. Örneğin bir çift, bir ayı postunun üstünde öpüşürken, seyirciler, kadının süründüğü parfümün kokusunu alırlar, ayı postunun her kılını kendi bedenlerinde hissederler.

Bu yeni dünyada seks tamamıyla özgür olduğu, hatta küçücük çocukların cinsel oyunlar oynamaları bir zorunluk sayıldığı halde, birine sevdalanıp sürekli bir ilişki kurmak, çok tehlikeli ve ayıp bir davranış sayılır. Kadınların doğal yoldan döllenmeleri ve doğurmaları ise, söz konusu değildir artık; çünkü tüm bebekler tüp bebektir. İstenilen nitelikte insan üretme işi öylesine ilerlemiştir ki, bir tek yumurtadan 96 tane eş ikiz çıkartılır ve bu 96 eş ikiz, tıpkı birbirinin eşi olan 96 makinayı işletir.

Ford'tan sonra 632 yılında yaşayanlar, birbirinden kesinlikle ayrılan sınıflara, daha doğrusu kast'lara bölünürler. Üretilecek bebeklerin alın yazısı, yani, hangi sınıftan olup hangi işi görecekleri, ekonomik gereksinmelere göre, önceden saptanır. Kimi Alpha sınıfından üstün zekâlı aydınlar, kimi Beta sınıfından kafaları daha az gelişmiş okuyup yazanlar, kimi Delta sınıfından pek akıllı sayılmayacak işçiler, kimi de makina gibi kullanılan geri zekâlı Epsilon'lar olacaktır. Her biri ayrı renk giyen bu çeşitli sınıfların koşullandırılmaları, onlar daha tüp içinde bir dölütken başlar ve uzun zaman sürer. Örneğin Delta'lar bir iki yaşındayken, önlerine güzel güller ve renkli resimlerle dolu kitaplar konulur. Küçük Delta'lar, bu güzel güllere ve kitaplara sokulup onlara dokununca, korkunç bir patlama olur, canavar düdükleri öter ve Delta bebeklere elektrik akımı verilir. Fabrikalarda tam verimle çalışabilmeleri için, doğanın güzelliklerinden de, okuyup yazmaktan da hoşlanmamaları gereken Delta'lar, böyle bir koşullandırmadan sonra, güllere de, kitaplara da içgüdüsel bir kin duyarlar. Değişik sınıfların çocukları, uyurken bile "hypnopaedia" yani uykuda eğitim yöntemiyle

koşullandırılır. Örneğin Beta'ların kendilerinden üstün Alpha'ları kıskanmamaları ve alın yazılarına boyun eğmeleri amacıyla, geceleri bilmem kaç kez, "Beta olduğuma seviniyorum; çünkü Beta'lar, Alpha'lar kadar çok çalışmak zorunda değildirler," sözünü dinleyip, bir "sınıf bilinci"ne varırlar. Bu yeni dünyanın yöneticilerine göre, toplumda her insanın değişmez bir yeri ve belirli bir işlevi vardır. İnsanları mutlu kılmanın tek çaresi de, nasıl olsa yapmak zorunda oldukları görevleri seve seve yerine getirmelerini sağlamaktır. Bunun gerçek mutlulukla uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmadığı halde, herkesin on iki yaşına gelinceye dek her gece uykusunda yüz elli kez "hepimiz mutluyuz artık" sözünü duya duya koşullanıp, kendini mutlu sanmasına yöneticiler çok önem verir. Huxley, kapitalizm de olsa, sosyalizm de olsa, dünyanın önünde sonunda bu hale düşeceğini belirtmek istercesine, kitabındaki kişilere her iki cepheden ünlü adlar verir. Örneğin Lenina Growne, Bernard Marx, Polly Trosky, Benito Hoover, Mustapha Mond. (Bu son adda, Mustapha'yı Mustafa Kemal'den, Mond'u da tanınmış ingiliz sanayicisi Alfred Mond'dan almıştır herhalde.) On Dünya Deneticisi'nden biri olan Mustapha Mond, mutluluk konusu üstünde özellikle durur: Artık herkes mutludur; istediğini elde ediyor, elde edemeyeceğini de istemiyordur. Herkesin parası vardır; herkes güven içindedir; hiç kimse hastalanmıyordur; hiç kimse yaşlanmıyor, daha önce koşullandırıldığı için, ölümden de korkmuyordur. Anaları babaları, eşleri çocukları yoktur ki, bunlar yüzünden sıkıntı çeksinler. Sevdalanmadıkları için, gönül yarasının ne olduğunu bilmezler. Bir aksilik olursa da, "soma", adlı mutluluk hapını yutuverir, dakikasında keyiflenirler.

Günün belirli saatlerinde yalnız çalışmayı, belirli saatlerinde de yalnız eğlenmeyi amaçlayan bu toplumda, bir kimsenin heyecanlanması ya da duygulanması söz konusu olmadığı gibi, düşünmesi de söz konusu değildir. Arasıra yalnız kalıp başını dinlendirme isteği bile, kötü bir sapıklık

sayılır: Çünkü her insanın kendi sınıfının öteki insanlarına tıpatıp benzemesi, ötekiler nasıl davranıyorlarsa, onun da tıpkı öyle davranması gerekmektedir. İnsan biçiminde bu robotların bunca özenle koşullandırılmış sözümona dengesi ve sahte mutluluğu tehlikeye düşmesin diye, geçmiş tamamıyla silinmiş, müzeler kapatılmış, tarihsel anıtlar havaya uçurulmuş ve Ford sonrası dönemden yüz elli yıl önce yazılan tüm kitaplar ortadan kaldırılmıştır. Ancak Mustapha Mond, Dünya Denetimcilerinden biri olduğu için, çelik bir kasada sıkı sıkı sakladığı Shakespeare'i arasıra çıkarıp gizlice okumak hakkını tanır kendine. Bu "güzel yeni dünya"da yaşamak öyle bir felakettir ki, doğal koşullarda bir anadan doğan ve aslında bu toplumda tek insan olan kişi olduğu halde kendine "Vahşi" adı verilen adam, sonunda dayanamayıp, kendi canına kıyar.

Aldous Huxley, kötümserliğini daha da ileri götürerek, Ape and Essence'da (Maymun ve Öz) (1948), akıl almaz korkunçlukta silahların kullanıldığı üçüncü bir dünya savaşından sonra uygarlığın yıkılışını anlatır. Ne var ki, yakında öleceğini sezinlercesine Huxley 1962'de, beklenmedik bir şey yaptı: Olumlu bir ütopya yazdı. Island (Ada) adından da anlaşılacağı gibi, bu ütopya, geleneklere uygun olarak, bir adada kuruludur. İskoçyalı bir bilim adamıyla Hintli bir prensin ortak çabalarının ürünü olan Pala adasının düzeni, Doğu'yla Batı'nın en olumlu yanlarını birleştirmektedir. Batı'nın tekniği geniş ölçüde kullanılır. Örneğin kalıtım yoluyla geçen hastalıklardan kurtulmak için, bir kadın yapay döllenmeye başvurabilir canı isterse. Ama yaşayış biçimi, dinsel inançlar, ahlak kavramları daha çok Doğu'dan alınmıştır. Bu toplumun amacı, Yeni Dünya'da güdülen amacın tam karşıtıdır: İnsanların, ekonomik gereksinmelerin kölesi haline gelmeden, tüm yeteneklerini özgürce geliştirerek, kendileriyle ve çevreleriyle uyumlu, bilinçli bir mutluluk içinde yaşamaları istenmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için Pala'lıların yepyeni yöntemleri

vardır. Örneğin öteki toplumlarda çocuklar, analarını babalarını seçemediklerine göre, onlara katlanmak zorundadırlar. Oysa Pala'da "kapalı aile" denilen kurum olmadığından, bir çocuk kendi öz anasından babasından hoşnut değilse, seçeceği başka bir çifti kendine ana baba edinebilir. Pala'lılar "mokscha" adlı uyuşturucu maddenin kullanılmasını bile hoş görürler; çünkü bu uyuşturucu, Yeni Dünya'daki "soma" gibi, her şeyi unutturarak sahte bir mutluluk yaratmaz. Tam tersine, hem bilinci keskinleştirip, gerçeklerin sezilmesini sağlar; hem de hayal gücünün sınırlarını genişletir.

Ne yazıktır ki, bir yazın ürünü olarak Yeni Dünya kadar değerli olmayan Island'ın sonunda Huxley'in karamsarlığı gene ağır basar ve komşu bir ülkenin orduları adaya saldırıp bu güzel düzenin altını üstüne getirirler.

Kötü bitmekle beraber, Island'ın yirminci yüzyılın tek olumlu ütopyası olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, öteki ütopyaların tümünü anti-ütopya ya da dystopia saymamız gerekir. Siyasal ve toplumsal düzeni eleştiren bu olumsuz ütopyacıların kimine göre faşizm olursa, kimine göre de Komünizm olursa, dünyanın geleceği korkunç bir hal alacaktır. Kimi, düzenin sağa mı, yoksa sola mı kaydığını belirtmeden, totaliter yönetimlere karşı çıkar. Kimi de, örneğin H. G. Wells, ütopyadan çok kurgu-bilim denen ve modası gittikçe artan roman türüne yönelerek, teknik ilerleme sonucu doğabilecek tehlikeleri anlatır.

Çağımızda olumsuz ütopyalar öylesine boldur ki, bunlardan ancak yazın açısından değerli bulduğumuz bir ikisine değinmekle yetineceğiz. İlk akla gelen örneklerden biri, Jack London'un Demir Ökçe adıyla dilimize çevrilen Iron Heel'idir. 1908'de yazılan ve sosyalist romanın küçük bir klasiği sayılan bu kitapta, Amerika'nın geleceğine Marksist açıdan bakılır. Amerikalı büyük kapitalistlerin, güçlerini pekiştirmek amacıyla, nasıl "Demir Ökçe" adlı bir faşist örgüt

kurduklarını, bu örgüt sayesinde tüm demokratik kuruluşların nasıl ezildiğini ve sosyalistlerin faşist baskılara karşı nasıl savaştıkları anlatılır.

Akla gelen bir başka örnek, George Orwell'in 1949'da yazdığı 1984'tür. Orwell'in dilimize de çevrilen bu ünlü romanında, birbirleriyle çatışma halinde üç totaliter devlete bölünmüştür tüm dünya. Baskı rejimlerinin en acımasızı, televizyon alıcılarına benzeyen özel makinalarla insanları her an göz hapsinde tutar, onların düşündüklerini bile denetimi altına almayı başarır. Akıl almaz bir beceriyle işleyen bu iğrenç düzende, "Sevgi Bakanlığı" denilen yerde gizli polis işkence yapar; "Doğruluk Bakanlığı" denilen yerde de, halkı boyunduruk altında tutmak için sürekli yalan uydurulur. Orwell, insanlığın üstüne bir karabasan gibi çöken bu karşı konulmaz baskı mekanizmasını, okuyucuyu derinden sarsan bir güçle canlandırır. Ne var ki, totaliter düzenler tüm dünyada yok olmaya yüz tutmuş ve Orwell'in karabasanı gerçekleşmemiştir; gerçekleşeceğe de benzemez. Böylece George Orwell'in yazar olarak yetenekli, ama falcı olarak pek yeteneksiz olduğu anlaşıldı artık.

Utopia'nın Günümüzde Değerlendirilmesi

Sir Thomas More, Sokrates'e benzetilmek onurunu kazanan ender kişilerden biridir. More'un yaşamını anlatan çağdaşlarından Nicholas Harpsfield, onu "bizim yeni ve soylu Hıristiyan Sokrates'imiz" diye anar. Ölümünden üç yıl sonra, Başpiskopos Reginald Pole, More'u Sokrates'e benzetir. Erasmus üstüne bir kitap yazan J.A.K. Thomson, kişiliği ve alın yazısı açısından, More'un Sokrates'i andırdığını söyler. Çağımızın yazarları da bu iki adamın benzerliği üstünde dururlar. Ne var ki, Sokrates'in ölümü, yaşamını bütünleyen, kişiliğine de daha özlü bir anlam veren bir ölümdü. Thomas More'un ölümü için de aynı şeyi söyleyebilir miyiz acaba? Gerçi More da kendi vicdan özgürlüğü uğruna, yanlış bildiği bir şeyin doğru olduğunu söylemek zorunda kalmamak için can verdi. Sekizinci Henry'ye boyun eğip, inanmadığı bir şeye yemin etmeye katlansa, gözümüzden düşecekti kuşkusuz. Ne var ki, More ile Sokrates'in davranışları birbirine benzediği halde inançları arasında bir benzerlik olduğu pek söylenemez. Sokrates ileriye yönelen bir tutum içinde, More ise geçmişe yönelen bir tutum içinde öldü. Belki Sekizinci Henry'nin Roma'dan kopmak istemesinin gerçek nedeni, canı istediği kadınla evlenmek; özellikle zengin manastırların malına mülküne ve verimli topraklarına el koymaktı. Ne var ki More, Reformasyon'un olumlu bir yanı da olduğunu göremedi; papalığın baskısından kurtulmuş, bağımsız ve ulusal bir İngiliz Kilisesi'nin kurulmasının, giderek laikliğe yol açan sekülarizmin bir başlangıcı sayılması gerektiğini anlayamadı.

Birçokları, More'un benliğinde eskiyle yeni arasında, Rönesans'ın hümanizmiyle ortaçağın dinsel bağnazlığı arasında akıllara sığmaz bir çelişki; bilgisiyle dini, kafasıyla duyguları arasında bir çatışma; *Utopia*'da ileri sürülen

görüşlerle öz kişiliği arasında bir aykırılık görürler. Thomas More, Elizabeth Wordsworth'ün deyimiyle bir "çelişki yığını" [135] acayip bir ilerici-gerici olur onların gözünde. More'a karşı bu tutumu benimseyenlerin başında gelen Sidney Lee, More'un *Utopia*'da ileri sürdüğü kuramlarla günlük yaşantısının birbirini tutmadığını söyler: "*Utopia*'da düşünce özgürlüğünün ve hoşgörünün bir savunucusu olan More, din alanında boş inançların ve akılla hiç uyuşmayan bir otoritenin sürmesi uğruna kendini feda etmiştir."[136] More yalnız kitabında ilericidir; siyasal yaşantısında hep tutucu kalmıştır. Monarşinin halkı zorbaca yönetmesine, sınıf ayrılıklarından doğan haksızlıklara karşı çıkmamıştır; yoksullukları önlemek bir çaba göstermemiştir.[137] Sidney Lee'nin More konusunda söylediği son söz şudur: "*Utopia*'da gördüğümüz yepyeni ve devrimci ülküyü sırf hayal gücüyle tasarlayan adamın, insanların kafasını zincirleyen, onları düşünce özgürlüğünden yoksun eden köhne inançların kurbanı olarak darağacında can vermesi, tarihin insanı şaşırtan şakalarından biridir. Sir Thomas More'un yaşamı, ortaya konması kolay, ama çözümlenmesi çok güç bir bilmecedir."[138]

Kimi Protestan tarihçiler, More'un, bir Katolik olarak kendine tanıdığı vicdan özgürlüğünü, Protestanlara da tanımaya hiçbir zaman yanaşmadığını; Katolik Kilisesi'nin öğretilerinden sapanlara eziyet ettiğini, böylelerini kırbaçlattığını, hatta yanarak ölmek cezasına çarptırdığını söylerler. *Utopia*'da yüzde yüz hoşgörüden yana olan More'un kendi kişisel yaşantısında, Tanrı'ya inançları ne denli candan olursa olsun, Katolikliğe başkaldıranları kâfir saydığı, onlarla ömrü boyunca uğraştığı doğrudur. Mezarı için hazırladığı yazıtta, kendini "hırsızların, katillerin ve kâfirlerin düşmanı" olarak tanıtır. Dinle ilgili polemiklerinde, o çağda geçerli olan küfürlere başvurarak, dinsel reformu tutanları, "veba salgını gibi" yayılmakla, "domuzlar", "cehennem köpekleri", "şeytana hoş görünmek için oynayan

maymunlar" olmakla suçladı. Ama düşmanlığında ne denli ileri giderse gitsin, böylelerini işkence ve ölümle cezalandırdığı yalandır. Ölümünden iki yıl önce, tutumunu savunmak amacıyla yazdığı *Apology*'de, Katolikliğe başkaldıranların kendilerinden değil, işledikleri günahtan nefret ettiğini; onların günahlarını yok edip, kişiliklerini kurtarmak istediğini açıklar. Bunlardan ancak bir tanesinin, o da kilisede kadınlara çok çirkin bir biçimde sarkıntılık ettiği için, dövülmesini emretmiştir. Bunun dışında, böylelerine eziyet etmemiştir hiçbir zaman. Kâfir sayılanları, özel kilise mahkemelerinde rahipler yargıladığı ve başyargıç olarak More'un bu din mahkemeleriyle ilişkisi bulunmadığı için, bunlardan hiçbirini ölüm cezasına çarptırmayacağı da ortadadır. Erasmus, More'u bu açıdan savunan bir mektubunda, arkadaşı görev başında kaldığı sürece Londra'da hiç kimsenin yakılarak ölmediğini söyler. More'un dinsel reform isteyenlere acımasız davrandığı söylentileri, öldürülmesine çok üzülen halkı yanıltmak amacıyla saray çevrelerince uydurulmuş olsa gerek. Eğer More, Reformasyon'dan yana olanlara gerçekten haksızlık etseydi, ölümünden elli yıl kadar sonra Protestan seyirciler önünde oynanan *Sir Thomas More* oyununda, bir halk kahramanı olarak böylesine yüceltilmesinin yolu yoktu elbette.

İngiltere'de Reformasyon dönemini inceleyen kimi Protestan tarihçiler, kolay bir varsayıma sığınarak, *Utopia*'da ileri sürülen görüşlerle More'un kişisel yaşantısı arasındaki çelişkileri, onun zamanla değişmesiyle açıklarlar. Örneğin Froude'a göre, More gençliğinde özgür düşünceli bir düşünürken, yaşlanınca acımasız bir yobaz olmuştur; Lindsay'e göre, yaşlanınca gençliğinin soylu coşkularına sırt çevirmiştir; Burnet'e göre, *Utopia*'da dinsel alanda hoşgörüyü savunmuş, ama daha sonraları tamamıyla değişip öfkeli papazların elinde oyuncak olmuştur.

More'u derinliğine inceleyen ve bu araştırmamızın da başlıca kaynaklarından olan, ikisi Marxist, biri de tutucu sayılabilecek üç eleştirmene, yani A.L. Morton, Karl Kautsky ve R.W. Chambers'e bakılacak olursa, *Utopia* ile More'un kişisel yaşantısı arasında bir çelişki yoktur. Karl Kautsky'ye göre, dinine tüm varlığıyla bağlı olan ve insanlığa duyduğu sevginin ancak din yoluyla açığa vurulabileceği bir çağda yaşayan More, Katoliklik uğruna ölmüştü, ama bu ortaçağ Katolikliği günümüzün Katolikliğinden farklıydı birçok açılardan. Şimdi Katoliklik deyince, bağnazlık, papazlara körü körüne boyun eğme, toplumsal işlerde gerici bir tutum, Cizvitlerin entrikaları akla gelir. Oysa halka bağlı olan ortaçağ Katolikliğinde bunlardan hiçbirinin izi görülmezdi ve More artık yok olan bu tür Katolikliğin son temsilcilerinden biriydi. "İkiyüzlülük ve entrikayla ilgisi bulunmayan bir insandı; sözcüğün en gerçek anlamında bir insandı."[139] More'un yaşadığı sırada papalık gücünü yitirmişti. İngiliz halkı üstünde egemenliği ve dolayısıyla sömürüsü azalmıştı. İngiliz din adamları, işlerine gelmeyince, kilise vergilerini Roma'ya ödemeye yanaşmıyorlar; manastırlar ve dinsel kurumlar, yoksullara yardım ediyordu. İngiltere'nin ekilir topraklarının üçte biri kilisenin malıydı ve bu topraklarda çalışanlar, öteki toprak sahiplerinin buyruğu altında çalışanlar kadar ezilmiyorlardı. Böylece More, "yaşadığı çağda İngiltere'nin ekonomik durumunu göz önünde tutarak, kırsal kesimde çalışanların büsbütün yoksullaşmalarını ve sömürülmelerini engellemek için, Reformasyon'a karşı çıktı."[140] More'un yaşamının sonuna doğru yazdığı dinle ilgili kimi polemiklerinde, *Utopia*'daki görüşlerine karşıt bağnazca düşünceler ileri sürdüğünü de kabul etmek zorunda kalan Kautsky, bu açıklamasından sonra, More'un Reformasyon'a karşı tutumunun asıl nedeninin ülkede ikilik ve kargaşalık çıkacağı korkusu olduğu sonucuna varır.

Karl Kautsky'ye göre, on altıncı yüzyılda sosyalizmin iki büyük öncüsü Thomas More ile 1525'te tıpkı More gibi başı kesilerek öldürülen Thomas Münzer'di. Ne var ki, amaçları ve alınyazıları eş olduğu ve ikisi de Hıristiyanlığa tutkulu bir inanç duydukları halde, bu iki adam bambaşka yollar seçtiler kendilerine. Thomas More, papalığa bağlılığından ötürü öldürüldü. Oysa Almanya'da dinsel reformun öncülerinden biri ve bir eylem adamı olan Münzer, papalığa karşı çıkmakla kalmadı; köylüleri ve yoksulları örgütleyip ayaklanmalarını da sağladı ve bu yüzden ölüm cezasına çarptırıldı. More'un Confutation of Tyndale's Answer (Tyndale'in Verdiği Cevabın Yanlış Olduğunun Kanıtlanması) (1532) adlı polemik yazısında, *Utopia*'da öngörülen sosyalizmin gerçekleşebilmesi amacıyla ayaklanan Münzer yandaşlarına kıyasıya çatması, her ne kadar garip bir tutarsızlık örneği görünse de buna şaşmamalı aslında. Çünkü More, bir ülkede devlet otoritesinin sarsılmasını, halkın yöneticilere başkaldırmasını çok tehlikeli sayıyordu. Gerçi More zorbalıktan nefret ediyor; bir kralın Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve kutsal bir varlık olduğuna inanmıyordu. Ama monarşi gene de vazgeçilmez bir kurumdu onun gözünde. Bir kral halka zarar verirse, uyrukları onu tahttan indirebilirlerdi, yeter ki yerine daha iyisini koyabilsinler. *Epigrams*'ında sorar: "İyi bir kral nedir? Kurtların yaklaşmasına izin vermeyen bir çoban köpeği. Peki, kötü bir kral nedir? Kurdun ta kendisi." Aynı yapıtında gene sorar: "Yasal bir kralı iğrenç bir zorbadan ayıran nedir? Zorba, uyruklarını kölesi sayar; yasal kral ise, çocukları sayar onları."[141] Yasal bir monarşiye inandığı gibi, Hıristiyan dünyasının birlik içinde olmasına her şeyden fazla önem veren More, papalığı birleştirici bir güç sanıyor, papalık yıkılırsa, Hıristiyan ülkelerinin birbirlerine düşman kesileceklerinden korkuyordu.

More'un öz kişiliğiyle *Utopia*'da savunduğu inançlar arasında hiçbir aykırılık görmeyen, onu William Langland ya

da Edmund Burke tipinde "reform"dan yana bir tutucu[142] sayan Chambers de, More'un ayaklanıp ülkenin düzenini altüst etmeye kalkmadıkları sürece Protestanlara vicdan özgürlüğü tanıdığını; Katolik Kilisesi'nin düşmanlarına karşı duyduğu kinin, bağnazlığından çok İngiltere'de kargaşalık ve iç savaş çıkacağı korkusundan ileri geldiğini söyler.[143] Utopialıların din konusunda kendi kişisel inançlarını savunmakta özgür olduklarını; ama bu inançları yaymaya çalışırken zor kullananların, kavga çıkaran, hatta ikilik yaratacak kırıcı sözler söyleyenlerin, sürgün edilerek ya da köle yapılarak cezalandırıldıklarını belirten Morton da aynı kanıdadır. Bu eleştirmen, More'un, halkın devlete başkaldırmasını, kurulu düzenin şiddet yoluyla devrilmesini ülkesi açısından çok tehlikeli bulduğunu ve Luther yandaşlarının halkı kışkırtarak Almanya'da köylü ayaklanmalarına yol açtığına inandığı için, Reformasyon'a karşı çıktığını söyler.[144] Üstelik Chambers'ın da açıkladığı gibi, Türklerin Viyana kapılarına dayandıkları ve kimi Luther yandaşlarının "Almanya Katolik kalacağına Türklerin eline düşsün, Müslüman olsun" diye taşkınlık yaptıkları bir sırada, Hıristiyan dünyasında ikilik çıkması ayrıca tehlikeli görünüyordu More'a. Ne var ki, More bu tehlike karşısında bile hoşgörülü davranıyor, hatta polemik yazılarının birinde, "eğer Türkler Hıristiyan misyonerlerinin Türkiye'ye gitmesine izin vereceklerse, Türk misyonerlerinin de Hıristiyan ülkelerine gelmelerini engellemek doğru olmaz; yeter ki, Türk misyonerleri de, Hıristiyan misyonerleri de baskıya ve şiddete başvurmasınlar" diyebiliyordu.[145]

Görüldüğü gibi, hem çağının en ilerici kitabını yazan, hem de Katolik Kilisesi'ne bağlılığından ötürü ölümü göze alan More'un kişiliğindeki çelişki, çözümlenmesi gerçekten güç bir sorundur. Ama şunu da unutmamalı ki, bu çelişki More'un kişiliğine özgü değildi; yaşadığı çağın özünde de vardı. Çünkü on altıncı yüzyılın ilk yarısı, birbirine karşıt iki gücün etkisindeydi: Bir yanda geleceğe yönelen Rönesans ile

hümanizm; bir yandan da dinde reform isteyenlerin saldırılarına karşı direnmeye çalışan Katolik Kilisesi vardı. Ve belki de More'un dramı, birbirleriyle çarpışan bu güçlerin her ikisine de candan bir bağlılık duyması; hem geleceğe umutla bakan bir Rönesans adamı, hem de geçmişten kopamayan bir Hıristiyan olmasındaydı.

Gel gelelim bu dini bütün Hıristiyan, *Utopia*'da sosyalizmi savunuyordu; hem de su katılmamış bir sosyalizmi. Buna karşı bir şeyler yapmak gerekiyordu. Bu amaçla çağımızın kimi eleştirmenleri, *Utopia*'nın aklın alamayacağı kadar gülünç yorumlarını yaptılar. Çıkış noktaları şuydu: Nasıl olur da papalığın ermişliğe yücelttiği Saint Thomas More, rahiplerin evlenmeleri, birbirleriyle geçinemeyen çiftlerin boşanmaları, çok acı çeken umutsuz hastaların kendilerini öldürmeleri gibi şeyleri savunabilirdi? Nasıl olur da Katolik öğretilerden sapanlara karşı kıyasıya bir polemik açan bir adam, *Utopia*'da din konusunda tam bir hoşgörüden yana olabilirdi? Nasıl olurdu da Lord Chancellor'luğa kadar yükselmiş büyük bir devlet adamı, bir ülkenin servetinin tüm yurttaşlar arasında ortaklaşa paylaşılmasını toplumsal açıdan tek çıkar yol sayabilirdi? Böyle şeyler olamazdı. Demek ki, *Utopia* bir şakadan başka bir şey değildi. Çağdaşlarınca bilindiği gibi, More'un en olmayacak şeyleri son derece ağırbaşlı tavırlar takınarak söylemek gibi bir huyu vardı. En yakın arkadaşı Erasmus da onun şakaya düşkünlüğünü birkaç kez belirtmişti. Demek oluyor ki, *Utopia* da bir şakaydı.

Gerçi Thomas More, kitabının başına gerçekten şakacı mektuplar eklemişti. *Utopia* "hiçbir yerde olmayan," Hythloday "saçma sapan konuşan," Anyder Nehri "suyu olmayan nehir" anlamına geliyordu. Ne var ki, ölümünden dört yüzyıl sonra bile birçok kişi *Utopia*'da ileri sürülen düşünceler karşısında dehşete kapıldığına göre, More kitabının başlangıcında bir şakalaşma havası yaratarak,

kendini tehlikeden korumak zorundaydı. Bunu hesaba katmayan eleştirmenler, şaka varsayımına dört elle sarıldılar. Örneğin T.S. Dorsch, More'un savaşa karşı tutumunun da, eğitim konusunda söylediklerinin de, kimi durumlarda boşanmayı doğru bulmasının da hep şaka olduğunu canla başla savundu.[146] W.E. Campbell, More'un *Utopia*'ya hiç önem vermediğini; bu kitabı ıvır zıvır bir şey saydığını; cahiller burada yazılanların bir oyun olduğunu anlamaz da bu şakaları ciddiye alır diye *Utopia*'yı akılsız halkın bilmediği bir dil olan Latince ile yazdığını söyledi.[147] H.W. Donner, *Utopia*'da Tanrı'ya ya da ruhun ölümsüzlüğüne inanmayanlara hiç de hoşgörü gösterilmediğini ve Utopialıların Hıristiyan dinine büyük ilgi duyduklarını unutup, bir Hıristiyanın ancak şaka olsun diye böyle şeyler yazabileceğini ileri sürdü.[148] C.S. Lewis, *Utopia*'yı yazarken More'un amacının ağırbaşlı haller takınıp eğlenmek, şakalaşmak, taşlamak olduğunu, Utopia'yı bir siyasal düşünce kitabı sayıp ciddiye almakla More'un gerçek amacına yüz çevirdiğimizi, ona karşı "ağır bir haksızlık yaptığımızı" anlatıp durdu.[149] Bundan bir sayfa sonra da, Utopia'nın bir şaka olduğu görüşünü savunduğunu unutmuşçasına bir çelişkiye düştü: İhtilalci tutumun gerçekte ne olduğunu anlayınca, tıpkı Burke ve Wordsworth gibi, More'un da yavaş yavaş ve "onurlu bir biçimde" değiştiğini, eskiden zararsız sandığı kimi aşırı düşüncelerini tehlikeli bulduğunu ve bu yüzden *Utopia*'nın İngilizce'ye çevrilmesini istemediğini ileri sürdü.[150] C.S. Lewis'in, More'a karşı benimsediği acayip tutumun başka bir belirtisi de *English Literature in the Sixteenth Century* (On Altıncı Yüzyılda İngiliz Yazını) adlı araştırmasında, Utopia'nın More'un tüm öteki kitaplarından "kat kat üstün"[151] olduğunu açıkladıktan sonra, Utopia'dan söz etmek işine gelmiyormuşçasına, More'un başyapıtını üç dört sayfayla geçiştirip, çağın uzmanları bir yana, artık hiç kimsenin

okumadığı dinsel yazılarını ve polemiklerini uzun uzun incelemesidir.

Utopia'nın bir şakadan başka bir şey olmadığını savunanlardan hiçbiri, More'un birinci bölümde İngiliz toplumunu yererken şaka ettiğini ileri sürmüyordu. Bu eleştirmenler, bir yazarın kitabının birinci yarısında ağırbaşlıyken, ikinci yarısında damdan düşercesine şakalaşmaya başlamasının akla ne denli aykırı olduğunu düşünmeden, More'un çağdaşlarının da *Utopia*'yı bir şaka saydıklarını ileri sürdüler. Oysa böyle bir şey yoktu. Erasmus, Ulrich von Hutten'e yazdığı More'u anlatan ünlü mektubunda, arkadaşının *Utopia*'yı yayımlamaktaki amacının "özellikle İngiltere'yi göz önünde tutarak devletlerin kötü yanlarını göstermek"[152] olduğunu söyler. More'un dostu ünlü Fransız hümanisti Guillaume Budé, Lupsetus'a bir mektubunda şöyle der: "*Utopia*'dan ötürü hepimizin Thomas More'a gönül borcu var. More bu kitabında tüm dünyaya toplumsal mutluluğun bir örneğini sundu. Kendi çağımızda yaşayanlar da, gelecek kuşaklar da *Utopia*'yı çok değerli ilkelerin ve çok yararlı kuralların bir kaynağı sayıp, bu kaynaktan esinlenerek yeni kurumlar meydana getireceklerdir."[153] On altıncı yüzyılın ortalarına doğru *Utopia*'yı İngilizce'ye çeviren Ralph Robinson, bu kitabı "bize bol bol verdiği yararlı ve sağlıklı dersler açısından" değerli bulur. Ve aynı yüzyılın sonlarına doğru Thomas Nashe, ünlü kitabı *The Unfortunate Traveller*'da (Mutsuz Yolcu) (1594) *Utopia*'yı ne denli ciddiye aldığını kesinlikle belirtir: "Akıllı Sir Thomas More, krallıkların şiddet ve cinayet yoluyla ele geçirilip kan döke döke elde tutulduğunu; sözde devletin yararına işleyen düzenin, aslında zenginlerin yoksullara karşı açık bir suikastından başka bir şey olmadığını anlayınca, kusursuz bir devlet tasarladı ve bu devlete 'Utopia' adını verdi."

Thomas More üstüne yazılan yapıtların en yenisi Peter Ackroyd'un Thomas More'un yaşam öyküsünü kaleme aldığı *The Life of Thomas More*'dur (Vintage, 1999). T.S. Eliot, Dickens ve Blake biyografilerini başarıyla yazmış olan Ackroyd bu biyografisinde ne yazık ki, tam bir düş kırıklığı yaratır. Peter Ackroyd'un More'u bir devlet adamı, bir hukukçu ve Katolik Kilisesi'nin bir savunucusu olarak ele alan, bilimsel bir kitap yazdığı su götürmez. Ne var ki, ölümünden neredeyse beş yüzyıl sonra, More'a hâlâ büyük ilgi duymamızın gerçek nedeni, devlet adamlığından, hukukçuluğundan ya da Katolik Kilisesi'ni savunmasından değil, *Utopia*'yı yazmasından kaynaklanır sadece. Eğer Sir Thomas More, Utopia'nın yazarı olmasaydı böylesine önemsenmeyecek, bütün dünya tarafından değil, on altıncı yüzyılın ilk yarısını inceleyen İngiliz tarih uzmanları tarafından anımsanacaktı ancak. Peter Ackroyd, bu gerçeğin hiç farkında değilmişçesine, dört yüz sayfalık uzun kitabında, More'un bir kısmı İngilizce, bir kısmı Latince yazılmış, ancak o çağın uzmanlarını ilgilendirebilecek siyasal ve dinsel polemikleri üstünde uzun uzun durur da onun asıl ününü sağlayan *Utopia*'ya gelip geçerken kısaca değinmekle yetinir. Örneğin 21. sayfada, öğrencilerine dayak atan kötü öğretmenlerin *Utopia*'da eleştirildikleri konusunda iki satır yazar. 82. sayfada, More'un Erasmus ile dostluğu dolayısıyla, *Utopia*'yı bir tek satırla anar. 91. sayfada, Erasmus'un bir mektubunda hoş vakit geçirmek isteyenlerin *Utopia*'yı okumalarını öğüt verdiğini söyler. 146. sayfada çocukların eğitiminde rahiplerin önemli rol oynadıklarını bir-iki satırla aktarır vb.

Böylece Peter Ackroyd, *Utopia*'yı ancak yedi, sekiz sayfayla geçiştirdikten sonra, acayip bir sonuca varır: Thomas More'un başlıca özelliklerinden biri, ciddiyetini koruyarak şakalaşmaktır. *Utopia*'da yaptığı da bundan başka bir şey değildir. Sözün kısası *Utopia* bir şakadır.

Diyelim ki böyle bir tez savunulabilir. Gel gelelim, Ackroyd bu tezini hiç mi hiç savunmaz kitabında. Oysa böyle bir sonuca varmadan önce Utopia'yı ayrıntılı olarak incelemesi; More'un kendi yaşamına egemen olan ve sonunda onu ölüm cezasına götüren inançlarla Utopialıların ilkeleri arasındaki aykırılıkları belirtmesi; More'un hangi psikolojik nedenlerden ötürü yüz sayfayı aşan bir metinle böyle upuzun bir şaka yaptığını açıklaması gerekirdi. Bunları yapmak zahmetine katlanmadığına göre, Ackroyd'un vardığı "Utopia bir şakadır" sonucunu ciddiye alamayız elbette.

Şaka varsayımını geçerli kılmayı başaramayanlar, More'un açık seçik söylediklerini yadsımak amacıyla başka bir çareye başvurup *Utopia*'nın ilk bölümünde ve ikinci bölümünün sonunda diyalog bulunuşundan yararlanmak istediler. Sanki Raphael Hythloday, More'un hayal gücünden doğan bir kişi, More'un bir sözcüsü değil de gerçekten yaşamış bir gemiciymiş gibi, More da onun söylediklerine karşı çıkıyormuş gibi bir hava yarattılar. Örneğin William Nelson'a bakılacak olursa, Utopia'daki düzeni, kimi ciddiye alınabilecek bir siyasal program olarak yorumlarken; kimi de More'un aslında nefret ettiği kavramların alaycı bir biçimde sunuluşu olarak yorumlar. Aynı yazara göre, ağırbaşlı haller takınarak şaka etmek huyu More'un özelliklerinden biri olduğu için, *Utopia*'da neyin şaka, neyin ciddi olduğunu saptamak güçtür. More'un diyalog yöntemini kullanması, sorunu daha da çapraşık bir hale getirir; çünkü Raphael Hythloday'in More'un adına konuşup konuşmadığını; hatta More konuşurken, kendi gerçek düşüncelerini yansıtıp yansıtmadığını bilemeyiz.[154]

More, yoksullar sömürüldükçe ve bir ülkenin varı yoğu tüm halk arasında ortaklaşa paylaşılmadıkça, bir refah devletinin kurulmasının yolu olmadığını *Utopia*'nın ilk satırından son satırına kadar açıklar durur. More'un böyle düşündüğünü, böyle söylediğini yadsımak olanaksızdır. Oysa Hıristiyanlığa

candan bağlı geçinen kimi eleştirmenler, İncil'de savunulan temel düşünceleri bile hesaba katmadan, More'un Hıristiyanlığından yararlanarak, "More böyle düşünemez, böyle söyleyemez" diye tutturdular. Örneğin J.H. Hexter'e bakılacak olursa, More tüm Hıristiyanlar gibi, insan konusunda kötümserdir. İşte bu yüzden insanların kötülüğünün, toplumun ekonomik durumundan kaynaklandığına, ekonomik durum düzeltilince, kötülüklerin de yok olacağına inanamayacağı kesindir. More böyle bir şeye inanamaz; çünkü her Hıristiyan gibi, kötülüğün insan ruhunda çok derin kökleri olduğunu ve bu kötülüğün toplumsal adaleti kurmakla önlenemeyeceğini bilir.[155] Hexter'den daha çok saçmalayan H.W. Donner, bir yandan *Utopia*'yı "Hümanist gülmecenin bir ürünü, bir zekâ oyunu" [156] sayarken, bir yandan da More üstüne yazdığı ve tutucu eleştirmenlerin pek beğendikleri bir kitapta, Utopia'nın ne gibi ağırbaşlı amaçlarla yazıldığını uzun uzun tartışarak kendi kendisiyle çelişkiye düşer. Donner'e göre *Utopia*'da savunulan komünizm simgeseldir ancak. More, siyasal, toplumsal ya da ekonomik alanda komünizmden yana değildir; ancak ruhsal alanda komünizmden yanadır. Devlet düzeninin değişmesini değil, bireylerinin iyiliğe yönelip değişmelerini ister sadece. Mal mülk ortaklığını değil, Hıristiyanlar arasında ruh ortaklığını gerçekleştirmektir asıl amacı.[157]

More'un Hıristiyanlığından yararlanıp, onun sosyalizmini yadsımak sevdasına düşenler, *Utopia*'nın metni üzerinde oynamaktan da çekinmediler; birkaç sözcüğü esas tümceden çıkarıp, More'un insanların iyi olamayacaklarını açık seçik yazdığını ileri sürdüler. Oysa More insanların iyi olamayacaklarını söylemez, iyi olmaları için zaman gerektiğini söyler sadece. Üstelik bunu, *Utopia*'nın ikinci bölümündeki kusursuz düzenin insanları için değil, birinci bölümde krallara hizmet etmek ya da etmemek konusunda Raphael Hythloday ile yaptığı tartışmada söyler. More,

erdemli kişilerin kralların hizmetine girmesinin daha doğru olacağını savunurken, şöyle der: "Sizin ilkelerinizin tam karşıtlarıyla yetişmiş insanlar karşısındasınız... Çabalarınız iyilik getirmese bile, kötülüğün azalmasını sağlar hiç olmazsa. Her şeyin iyi olması için bütün insanların iyi olması gerekir. O da yarın öbür gün olacak işlerden değildir."[158]

Utopia bir şakadan başka bir şey değildir ya da More'un bir Hıristiyan olarak böyle düşünmesinin yolu yoktur savlarını tutturamayıp, *Utopia*'nın sosyalizmini kabul etmek zorunda kalanlar, bu kez de Utopia'daki sosyalizmin, tüm sosyalizmler gibi totaliter bir baskı rejimi olduğunu, üstelik de emperyalist amaçlar güttüğünü savunmaya kalktılar. Utopialılar emperyalist amaçlar güdüyor ve sömürgeciliğe yelteniyorlarmış; çünkü boş topraklar bulunca, oraya yerleşmekte ve orasını Utopia'nın yasalarına göre yönetmekte bir sakınca görmüyorlarmış. Tanrı'nın insanlara bağışladığı toprağı boş tutmak, o topraktan yararlanmamak, bu sayede beslenecek olanların da orasını kullanmalarını engellemek, bir savaş nedeni bile sayılıyormuş onlarca. Utopia'da bir baskı rejimi varmış; çünkü orada bir kentten başka bir kente giderken izin almak ve gidilen kentte aylak gezmemek gerekiyormuş. Utopia'daki düzen totaliter bir düzenmiş; amacı "özgürlük değil, disiplinmiş;"[159] çünkü kurultay üyelerinin kurultay yeri dışında toplanıp halktan gizlenerek ülke işlerini konuşmaları ağır bir suç sayılıyormuş. Utopia düzeni, yurttaşların tüm özgürlüklerini engelliyormuş; çünkü cinsel yasalar katıymış; evlilikten önce başkalarıyla ilişki kuranlar ya da eşlerini aldatanlar cezalandırılıyormuş.

More'un 1516 yılında cinsel konularda hoşgörü göstermesini bekleyen bu tutucu eleştirmenler, baskı rejimi savına dört elle sarıldılar: C.S. Lewis'e göre, gerçi *Utopia*'yı ciddiye alamazmışız, ama alırsak, orada düşünce ve söz özgürlüğü olmadığını; *Utopia*'daki düzenin hiçbir "liberal"

yanı bulunmadığını kabul etmek zorunda kalırmışız.[160] Utopia'yı inceleyen makalesine "Nefret Edilecek Bir Devlet" adını veren T.S. Dorsch'a bakılacak olursa, Utopialıların ağır baskılar altında sürüp giden can sıkıcı ve renksiz ortaklaşa yaşantıları, çağımızın totaliter devletlerinde aynı yaşantıyı gören bizlere, ayrıca "tiksindirici" gelirmiş. Hythloday'in anlattığı bu çirkin düzeni taşlamaktan başka bir amaç gütmeyen More, "Utopialılar sevgi içinde birlikte yaşarlar," [161]7 dediği halde, Utopia devletini çok iğrenç bulduğu kuşkusuzmuş.[162] Kimlerden yana olduğunu açık seçik belirten J.D. Mackie'ye göre de, yurttaşlar "yeteneklerini özel teşebbüs sayesinde uygulama alanında kullanmadıkları için" Utopia'da özgürlük yokmuş ve "Hitler'in Almanya'sına garip bir biçimde benzeyen bu devlet, dünya barışı açısından bir tehlike" imiş.[163]

Görüldüğü gibi, pek az kitap *Utopia* kadar değişik ve kimi zaman tümüyle yanlış, hatta gülünç denebilecek yorumlara uğramıştır. Gel gelelim bu yorumlar ne denli değişik ya da yanlış olursa olsun, ütopya türünde ancak Thomas More'un kitabı dünya klasikleri arasına girmiştir ve hâlâ merakla okunmaktadır. Nerdeyse beş yüzyıl önce yazıldığı halde, *Utopia* güncelliğini korumuş, hatta sosyalist düşüncenin gelişmesi, sosyalist devletlerin kurulmasıyla bu güncellik yaşadığımız çağda daha da artmıştır. Bize kalırsa, More'un yüzyıllardır etkinliğini korumasının başlıca nedeni, kişiliğinde de, kitabında da açık seçik beliren, en geniş anlamdaki hümanizm, yani insanlık sevgisi, insanlık saygısıdır. İşte More'un bu insanca yanından ötürü solun en aşırısından, sağın en bağnazına değin, birbirine en karşıt kişiler ona hayrandırlar. Chambers, işbirliği yapmaları hiç de olası görülmeyen iki insan grubunun, yani Marxist bilginlerle Katolik rahibelerin, More üstüne bilgi edinebilmek amacıyla ilişki kurmak çabalarına girmelerinin oldukça eğlendirici bir örneğini verir: Ermiş Saint Thomas More'un anısına bağlı bir manastır varmış. Sovyet Rusya'da Marx-Engels

Enstitüsü'nde çalışanlar da More ile ilgili bazı noktaları aydınlığa kavuşturabilmek için, bu manastırdaki rahiplere başvurmak istiyorlarmış. Ama söz konusu manastırın adresini bilmediklerinden, More uzmanı olarak tanıdıkları Chambers'e mektup yazıp, kendilerine bu adresi sağlamasını istemişler.[164]

More'da kendisini rahiplere de, Marxistlere de saydıracak insanca bir yan olmasaydı, bir *Utopia* yazmayı da aklından geçirmeyecekti kuşkusuz. More yoksulları, ezilmişleri içtenlikle sevdiği için, onları korumak, dertlerine çare bulmak istediği için, hayal gücüyle kusursuz bir düzen kurdu; insanların öteden beri en soylu özlemlerinden biri olan ütopya özlemini dile getirdi. İnsanlar düşünmeye başlar başlamaz daha iyi bir dünyayı düşlemişlerdi ve bugünün düşünü yarının gerçeğine dönüştürmek umuduyla, özlemlerini insanlar arasında yaymaya çalışmışlardı. Yeryüzünde cennet özlemi, insanlığın tarihi kadar eskidir aslında. Bu yeryüzü cennetlerinin başlıca nimetlerinden biri de, varın yoğun herkes arasında ortaklaşa paylaşılmasıdır. The Land of Cokayne adlı on dördüncü yüzyılda yazılan ve şairi bilinmeyen bir İngiliz şiirinde, şöyle denilir: "Ne kavga var, ne de savaş; sonsuz bir yaşam aldı ölümün yerini. Kadınlar da erkekler de öfkeli değiller artık. Yiyecek de bol, giyecek de. İster genç, ister yaşlı; ister güçlü, ister güçsüz; ister gözü pek, ister boynu bükük olsun; her şey ortaklaşa paylaşılıyor herkes arasında." Morton'un belirttiği gibi, Hıristiyanlık ilk yayılmaya başladığı sıralarda da dünya nimetlerini ortaklaşa paylaşma düşüncesi egemendi. Katolik Kilisesi'nin resmi sözcüleri, ancak on üçüncü yüzyıldan sonra, zenginlerle yoksullar arasında sınıf ayrımlarının Tanrı buyruğu olduğu ve özel mülkiyetin bir hak sayılması gerektiği görüşünü yaymaya başladılar.[165] Ne var ki, on dördüncü yüzyılda "lollard" denilen yoksul rahipler, özellikle kırsal bölgelerde yoğun bir propagandaya girişerek, Kutsal Kitap'ın İngilizce'ye ilk çevirisini yapan John Wycliffe'in

inançlarını yayıyorlardı. Bir yandan Katolik Kilisesi'nin yolsuzluklarını gözler önüne serip dinsel reformu savunurken, bir yandan da yoksulların sömürülmesine karşı çıkıyorlar, halkın başkaldırmasını istiyorlardı. Lollardların önderlerinden John Ball, ölüm cezasına çarptırılmadan önce, 1381'deki köylü ayaklanması sırasında verdiği devrimci vaazlardan birinde, zamanımıza değin unutulmadan gelen iki dizeyle,

Âdem toprağı belleyip, Havva yün eğirirken,

Bey kimdi? Efendi kim?

diye soruyordu.

Gel gelelim Thomas More, elbette lollardlardan, halk ayaklanmalarından yana değildi. Gençliğinde birkaç yıl geçirmişti bir manastırda ve sosyalizminin dinsel kökenleri, manastır yaşantısına dayanmaktaydı aslında. Tıpkı manastırlarda olduğu gibi, Utopia'da da özel mülkiyet ve para yoktur, her şey ortaklaşa paylaşılır, herkes eş giyinir, birlikte yemek yer, bireysel bir yaşamdan fazla toplumsal bir yaşam sürer. Ne var ki, Akşit Göktürk'ün de belirttiği gibi, "More'un Utopia'sını kocaman bir manastır toplumu olarak görmek gene de yanlış olur."[166] Hem de çok yanlış olur bize kalırsa; çünkü Utopia'daki yaşantıyla manastırlardaki yaşantı arasındaki benzerlik burada biter: Utopia, dünyadan soyutlanmış, tüm çabalarını Tanrı'ya tapmaya adamış, ancak ölümden sonra mutluluk bekleyen aylak bir toplum değildir. Tam tersine, evlenen, çocuk yetiştiren, dünya hazlarına büyük önem veren, cennete gökyüzünde değil, yeryüzünde kavuşmak isteyen, tam anlamıyla üretici bir toplumdur.

Gerçi Hıristiyanlar, din uğruna ölüme katlandığı, ermişliğe yüceldiği için More'a hayranlık duymaktadırlar. Ne var ki, More, *Dialogue of Comfort*'u yazdığı, bir Katolik ermişi olduğu için değil; *Utopia*'yı yazdığı, sosyalizmin bir öncüsü olduğu için yaşamaktadır bugün. Utopia'daki düzenin,

bilimsel sosyalizmin bir örneği olmamakla beraber, su katılmamış bir sosyalist düzen olduğu, hatta ekonomik açıdan tam bir eşitlik önerdiği için, çağımızın bilimsel sosyalizminden daha da ileri gittiği yadsınmaz bir gerçektir. Yeter ki akılları başlarında olsun, en tutucu Hıristiyan eleştirmenler de, en kılı kırka yaran Marxistler de bu gerçeği kabul etmişlerdir. Birkaç örnek vermekle yetinelim: Chambers, "sosyalist bir devlet gerçekleşmeden 402 yıl önce, More'un böyle bir devletin tasarısını çizdiğini," kapitalist toplumu "varlıklıların yoksullara karşı bir suikastı" olarak tanımlayan *Utopia*'nın, on altıncı yüzyıldan bugüne kadar sosyalist propagandanın belli başlı elkitapları arasına girdiğini söyler.[167] Sir Ernest Barker, "Platon çağımızın sosyalizmine ne denli yabancıysa, More da o denli yakındır" der.[168] Surtz, More'un kurduğu sosyalist düzende, yalnız besin, giyecek, konut gibi maddeyle ilgili şeylerin değil; eğitim, bilim ve din gibi kafa ve ruhla ilgili her şeyin ortaklaşa paylaşılmasını önerdiğini ileri sürer.[169] Çoğu eleştirmenlerin ya sosyalizmin hiçbir zaman uygulanamayacağı ya da More'un bir sosyalist olamayacağı görüşünü savunmak için boşuna uğraştıklarını anlatan Russell Ames, aslında More'un *Utopia*'yı yazarken tek amacının toplumsal bozuklukların temelinde ekonomik bozukluklar bulunduğunu kanıtlamak ve emekçi kitlelerin sömürülmesine bir son vermek olduğunu belirtir.[170] Marxist Morton'a göre, More'un yaşadığı çağda İngiltere'de bir sınıf gittikçe zenginleşirken, bir sınıf da gittikçe yoksullaşmaktaydı. More, bu iki olgu arasında bir bağlantı kurabilen; toprak sahipleriyle tüccarların, emekçi kitleleri soymanın yolunu buldukları için zenginleştiklerini anlayabilen ve sınıfsız bir toplum tasarlayan ilk düşünürlerden biridir. İşte bu yüzden bilimsel sosyalizmin bir öncüsü sayılması gerekir.[171] Onun düşünceleri, liberallerin ve sosyal-demokratların görüşlerine tamamıyla ters, yüzyıllarca sonra Marx ve Engels'in ileri sürdükleri

düşüncelere tamamıyla uygundur.[172] Karl Kautsky, tarihçilerin More'un din konusunda düşündüklerini uzun uzun tartışırken, onun sosyalizmini "boş hayaller" diye birkaç satırla geçiştirdiklerini; oysa More'un "dünyanın ilk sosyalisti" olduğunu söyler.[173] Çünkü More, din, eğitim ve düşünce özgürlüğü alanında yaşadığı çağın yüzyıllarca ilerisinde giden bir devrimci olmakla kalmamıştı; Avrupa'nın ekonomik durumuna bilimsel bir açıdan bakıp, günümüz sosyalizminin en önemli ilkelerinden birini; yani "insanların içinde yaşadıkları ekonomik koşulların bir ürünü olduklarını"; onları kurtarmak ve yüceltmek için, bu ekonomik koşulların değişmesi gerektiğini de kavramıştı. İşte bundan ötürüdür ki, yüzyıllar geçtiği ve bu arada büyük ekonomik ve teknik değişimler olduğu halde Utopia'nın sosyalizmi gene de şaşılacak kadar yakındır çağımızın sosyalizmine.[174]

Ne var ki, 1516 yılında More'un hayal gücünden doğan sosyalizmin, bugünün bilimsel sosyalizminin tıpatıp eşi olmasının yolu yoktur elbette. Aydınlık kafasıyla hem yaşadığı çağın acı gerçeklerini görebilen, hem de geleceğe umutlu bir yol açan Thomas More bile başaramazdı bunu. Onun için, "yazıklar olsun, niçin More tıpkı Marx gibi düşünemedi" diye üzülmenin ne denli yersiz olduğunu açıklamaya gerek yok. More her ne kadar Marx değilse de, Morton'un dediği gibi, onun More olması gene de yeter bize.[175] On altıncı yüzyılın koşulları içinde; sanayi ve dolayısıyla kapitalizm henüz gelişmediği, sosyalizmi savunacak bilinçli bir işçi sınıfının bulunmadığı bir çağda, More'un ütopyacı bir sosyalist olmaktan başka çaresi yoktu. Üstelik ütopyacılığı olumsuz anlamda, yani gerçeklerden kopmak, bir hayal dünyası yaratmak anlamında kullanırsak, More'un tek ütopyacı yanı, tasarladığı sosyalizmin uzun bir gelişimin ürünü ya da bilinçli emekçi kitlelerin başardıkları bir devrim sonucu olmayıp, bilge kral Utopus'un aklından doğmasıdır.

More, güçlü önsezileriyle geleceği görebilen bir düşünürdü. Düşündüklerinin birçoğu, birçok ülkede gerçekleşmiştir artık. Örneğin çalışma saatlerinin kısaltılması, kadın erkek eşitliği, ilk eğitimin parasız ve zorunlu oluşu, geçinemeyen çiftlerin boşanabilmeleri, sağlık işlerinin düzenlenmesi, ölüm cezasının ya çok seyrek ya da hiç uygulanmaması vb. More'un geçmişte en akıldışı görünen kimi önerileri de, örneğin rahiplerin evlenmesi ya da ölmek isteyen ağır hastalara yaşamlarına son vermeleri için yardımcı olunması, günümüzde tartışılan konular arasına girmiştir.

Ne var ki, Sir Thomas More'un hâlâ gerçekleşemeyen başka düşünceleri de var: Savaşın iğrençliğinin herkesçe bilinmesini; din alanında tam bir hoşgörünün yerleşmesiyle dinlerin ayırıcı değil birleştirici nitelikleri üstünde durulmasını ve her şeyden fazla ulusal gelirin tam bir eşitlik içinde paylaşılmasını istiyordu More. Ve onun nerdeyse beş yüzyıl önce istedikleri gerçekleşmezse, kendi yarattığı terimle bir "Utopia" kalırsa, uygarlığın er geç yıkılacağı artık anlaşılmaya başlandı bugün.

Kaynakça

Ackroyd, Peter, *The Life of Thomas More*, Vintage, 1999.

Bacon, Francis, *Yeni Atlantis*, çeviren Hâmit Dereli, ikinci baskı, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Campanella, Tommaso, *Güneş Ülkesi*, çevirenler Vedat Günyol ve Haydar Kazgan, İkinci baskı, İstanbul, Çan Yayınları, 1974.

Chambers, R. W. *Thomas More,* London, Jonathan Cape, 1942.

Deadalus, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, Spring, 1965.

Eflâtun, *Devlet*, çevirenler Sabahattin Eyüboğlu ve Mehmet Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1958.

Göktürk, Akşit, *Edebiyatta Ada*, İstanbul, Sinan Yayınları, 1973.

Huxley, Aldous, *Yeni Dünya*, çeviren Orhan Burian, Milli Eğitim Bakanlığı, İngiliz Klasikleri, 1945.

Kautsky, Karl, *Thomas More and his Utopia*, New York, Russell and Russell, 1959.

Lee, Sidney, *Great Englishmen of the Sixteenth Century*, London, Nelson, 1907.

Lewis, C. S., *English Literature of the Sixteenth Century*, Oxford, Clarendon Press, 1954.

Liljegren, S. B., *Studies on the Origin and Early Tradition of English Utopian Fiction* (Essays and Studies on English language and Literature) Upsala ve Kopenhag, 1961.

More, Thomas, *Utopia*, çevirenler Sabahattin Eyüboğlu, Mîna Urgan ve Vedat Günyol, İkinci baskı, İstanbul, Çan Yayınevi, 1968.

More, Thomas, *More's Utopia to which is prefixed the Life by William Roper*, Edited by J. Rawson Lamby, Cambridge, University Press, 1879.

More, Thomas, *Utopia*, translated by Ralph Robinson, Edited by H. B. Coterill, London, Macmillan, 1937.

More, Thomas, *Utopia*, edited by Edward Surtz, New Haven, Yale University Press, 1966

More, Thomas, *Utopia*, translated with an Introduction by Paul Turner, London, Penguin Classics, 1965.

More, Thomas, *The Correspondence of Sir Thomas More*, edited by Elizabeth Frances Rogers, Princeton University Press, 1947.

Morton, A. L., *The English Utopia*, London, Lawrence and Wishhart, 1969.

Shakespeare Apocrypha, Edited by Tucker Brooke, Oxford, Clarendon Press, 1929.

Twentieth Century Interpretations of Utopia, Edited by William Nelson, A Spectrum Book, New Jersey, Prentice-Hall, 1968.

[*1] Nephelogetes diye geçer metinde.

[*2] Alaopolitanes diye geçer metinde.

[*3] Kolay satılan demektir.

[*4] "Thomas More'un Yaşamı ve Utopia'nın İncelenmesi" bölümü daha önce Adam Yayınları arasında "Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More" adıyla yayımlanmıştı. Bu kitap "Utopia"nın kavranması açısından anahtar metin niteliği taşır. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları olarak "Utopia"nın tam metnini, söz konusu incelemeyle birlikte yayımlamanın okur açısından daha yararlı olacağını düşündük. Adam Yayınları'na teşekkür ederiz.

[1] Legouis and Cazamian, A Short History of English Literature, Londra, Dent and Sons, 1937, s. 209.

[2] R. W. Chambers, Thomas More, Londra, Jonathan Cape, 1942, s. 370.

[3] William Roper'in gözünde kayınbabasının kişiliği yazılarından o kadar daha önemlidir ki, bu yaşam öyküsünde ne Utopia'dan ne de More'un öteki kitaplarından söz eder.

[4] R. W. Chambers, Thomas More, Londra, Jonathan Cape, 1942, s. 24.

[5] More'un kişiliğini, yaşamını ve ölümünü ele alırken, Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol ile birlikte yaptığımız Utopia çevirisine yazdığım önsözden büyük çapta yararlandım. (Utopia, ikinci baskı, İstanbul, Çan Yayınevi, 1968). Aynı çeviri, Cem Yayınevi tarafından 1981'de yayımlandı.

[6] More's Utopia to which is prefixed the life by William Roper, Ed. J. Rawson Lumby, Cambridge, University Press, 1879, s. VI (Utopia'nın bu baskısını bundan böyle kısaca "William Roper" diye anacağız.)

[7] a.g.e. s. XV.

[8] a.g.e. ss. XXVIII-XXIX.

[9] a.g.e. s. LIII.

[10] a.g.e. s. VI.

[11] Erasmus'un Deliliğe Övgü adlı kitabı Nüsret Hızır tarafından dilimize çevrilip, Milli Eğitim Bakanlığı Klasikler dizisinde yayımlandı.

[12] William Roper, s. IX.

[13] a.g.e. s. XIV.

[14] a.g.e. s. XV.

[15] Chambers, a.g.e., s. 286.

[16] Roper, a.g.e., s. XVI.

[17] a.g.e., s. XLIII.

[18] a.g.e., ss. XLI-XLII.

[19] Chambers, a.g.e., s. 304.

[20] Roper, a.g.e., s. XXXIX.

[21] a.g.e., s. XLV.

[22] Chambers, a.g.e., ss. 336-337.

[23] a.g.e., s. 336.

[24] Roper, a.g.e., s. XLVI.

[25] a.g.e., s. XLVI.

[26] a.g.e., s. L.

[27] a.g.e., s. LIII.

[28] Chambers, a.g.e., s. 344.

[29] a.g.e., s. 343.

[30] a.g.e., s. 329.

[31] Roper, a.g.e., s. LIV.

[32] a.g.e., s. LIV.

[33] a.g.e., s. LV.

[34] Chambers, a.g.e., s. 349.

[35] Roper, a.g.e., s. LV.

[36] Chambers, a.g.e., s. 177.

[37] a.g.e., s. 277.

[38] a.g.e., s. 353.

[39] Sidney Lee, Great Englishmen of the Sixteenth Century, Londra, Nelson, 1907, s. 94.

[40] Thomas More, Utopia, trans. Paul Turner, Londra, Penguin Classics, 1965, s. 15.

[41] Chambers, a.g.e., s. 400.

[42] Karl Kautsky, Thomas More and his Utopia, New York, Russell, 1959, s. 111.

[43] Chambers, a.g.e., ss. 116-117.

[44] Roper, a.g.e., s. 179.

[45] Chambers, a.g.e., s. 145.

[46] Rabelais, François, Oevres, c. 1, Paris, Garnier, s. 301.

[47] Roper, a.g.e., s. 4.

[48] Thomas More, Utopia, trans. Paul Turner, Londra. Penguin Classics, 1965, ss. 29-31.

[49] a.g.e., ss. 33-34.

[50] Thomas More, Utopia, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Mina Urgan, Vedat Günyol, ikinci baskı, İstanbul, Çan Yayınları, 1968, s. 59.

[51] a.g.e., s. 64.

[52] a.g.e., s. 67.

[53] a.g.e., s. 69.

[54] a.g.e., s. 70.

[55] a.g.e., s. 73.

[56] a.g.e., s. 77.

[57] a.g.e., s. 78.

[58] a.g.e., s. 87.

[59] a.g.e., s. 91.

[60] a.g.e., s. 97.

[61] a.g.e., s. 93.

[62] a.g.e., s. 94.

[63] a.g.e., ss. 99-100.

[64] a.g.e., s. 98.

[65] a.g.e., s. 101.

[66] a.g.e., s. 100.

[67] a.g.e., ss. 101-102.

[68] a.g.e., s. 102.

[69] Thomas More, a.g.e., s. 108.

[70] a.g.e., s. 116.

[71] A. L. Morton, The English Utopia, Londra, Lawrence and Wishart, 1969, s. 69.

[72] Thomas More, a.g.e., s. 161.

[73] a.g.e., s. 159.

[74] a.g.e., s. 108.

[75] a.g.e., s. 118.

[76] Karl Kautsky, a.g.e., s. 198.

[77] Thomas More, a.g.e., s. 120.

[78]. a.g.e., s. 157.

[79] Karl Kautsky, a.g.e., s. 227.

[80] Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol ile yaptığımız Utopia çevirisinde, kullandığımız metin tam olmadığı için, bunun ve evlilikle ilgili bazı başka parçaların eksik olduğunu üzüntüyle gördük.

[81] Thomas More, a.g.e., s. 157.

[82] Lord Acton, Historical Essays and Studies, 1907, ss. 30-31.

[83] Thomas More, a.g.e., s. 137.

[84] Karl Kautsky, a.g.e., s. 233.

[85] Thomas More, a.g.e., s. 103.

[86] R. W. Chambers, a.g.e., s. 128.

[87] Thomas More, a.g.e., s. 173.

[88] a.g.e., s. 186.

[89] Chambers, a.g.e., s. 137.

[90] Thomas More, a.g.e., s. 138.

[91] a.g.e., s. 139.

[92] a.g.e., s. 139.

[93] a.g.e., s. 141.

[94] a.g.e., s. 140.

[95] a.g.e., s. 142.

[96] a.g.e., s. 149.

[97] a.g.e., s. 194.

[98] a.g.e., ss. 196-197.

[99] Eflâtun, Devlet, Çevirenler Sabahattin Eyüboğlu ve Mehmet-Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1958, s. 167.

[100] a.g.e., s. 380.

[101] a.g.e., s. 204.

[102] a.g.e., s. 231.

[103] Daedalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, Spring, 1965, s. 274.

[104] Eflâtun, a.g.e., s. 227.

[105] a.g.e., s. 230.

[106] a.g.e., s. 231.

[107] a.g.e., s. 170.

[108] a.g.e., s. 230.

[109] Daedalus, a.g.e., s. 274.

[110] Eflâtun, a.g.e., s. 156.

[111] a.g.e., s. 136.

[112] a.g.e., s. 176.

[113] a.g.e., s. 137.

[114] Segouis and Cazamian, a.g.e., s. 381.

[115] Akşit Göktürk, a.g.e., s. 46.

[116] Francis Bacon, Yeni Atlantis, Çeviren Hâmit Dereli. İkinci baskı, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 43.

[117] a.g.e., s. 3.

[118] A. L. Morton, a.g.e., s. 84.

[119] Francis Bacon, a.g.e., s. 3.

[120] A. L. Morton, a.g.e., s. 96.

[121] a.g.e., s. 92.

[122] Akşit Göktürk, a.g.e., s. 51.

[123] Tommaso Campanella, Güneş Ülkesi, Çevirenler Vedat Günyol ve Haydar Kazgan, ikinci baskı, İstanbul, Çan Yayınları, 1974, s. 6.

[124] a.g.e., s. 105.

[125] a.g.e., s. 79.

[126] a.g.e., s. 48.

[127] a.g.e., s. 64.

[128] a.g.e., s. 45.

[129] A. L. Morton, a.g.e.. ss. 215 ve 221.

[130] Daedalus, a.g.e., s. 343.

[131] a.g.e., s. 386.

[132] a.g.e., 446.

[133] A. L. Morton, a.g.e., s. 219.

[134] Bu kitap, Orhan Burian'ın çevirisiyle, M.E.B.'nın İngiliz Klasikleri dizisinde Yeni Dünya adıyla yayımlanmıştır.

[135] R. W. Chambers, a.g.e., s. 355.

[136] Sidney Lee, a.g.e., s. 42.

[137] a.g.e., s. 63.

[138] a.g.e., s. 94.

[139] Karl Kautsky, a.g.e., s. 79.

[140] a.g.e., s. 185.

[141] a.g.e., ss. 125-126.

[142] R. W. Chambers, a.g.e., s. 364.

[143] a.g.e., s. 282.

[144] A. L. Morton. a.g.e., s. 75.

[145] R. W. Chambers, a.g.e., ss. 265-266.

[146] William Nelson (Ed) Twentieth Century Interpretations of Utopia. A Spectrum book, New Jersey, Prentice-Hall, 1968, ss. 93-94.

[147] W. E. Campbell, More's Utopia and his Social Teaching, Evyre and Spottiswood, Londra, 1930.

[148] H. W. Donner, Introduction to Utopia, Londra, Sidgwick and Jackson, 1945.

[149] C. S. Lewis, English Literature in the Sixteenth Century, Oxford Clarendon Press, 1954, ss. 167-169.

[150] a.g.e., s. 170.

[151] a.g.e., s. 171.

[152] R. W. Chambers, a.g.e., s. 128.

[153] A. L. Morton, a.g.e., s. 67.

[154] William Nelson, a.g.e., s. 9.

[155] a.g.e., s. 59.

[156] a.g.e., s. 33.

[157] H. W. Donner, Introduction to Utopia, Londra, 1945, ss. 79-83.

[158] Thomas More, a.g.e., s. 47.

[159] R. W. Chambers, a.g.e., s. 137.

[160] C. S. Lewis, a.g.e., s. 168.

[161] Thomas More, a.g.e., s. 160.

[162] William Nelson, a.g.e., s. 97.

[163] J. D. Mackie, The Oxford History of England, cilt 7, Oxford Clarendon Press, s. 262-265.

[164] R. W. Chambers, a.g.e., s. 374.

[165] A. L. Morton, a.g.e., s. 27.

[166] Akşit Göktürk, a.g.e., s. 23.

[167]. R. W. Chambers, a.g.e., ss. 395 ve 125.

[168] William Nelson, a.g.e., s. 101.

[169] Surtz, Utopia, s. XV.

[170] William Nelson, a.g.e., s. 55.

[171] Moskova'da bir parkta, Ekim devriminden önce Marksizm'e bir katkısı olan on düşünürün anısına dikilen bir anıtta More'un da adı bulunması bu açıdan ilginçtir.

[172] A. L. Morton, a.g.e., ss. 67-68.

[173] Karl Kautsky, a.g.e., ss. 229 ve 94.

[174] a.g.e., s. 172 ve 161.

[175] A. L. Morton, a.g.e., s. 76.